

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Pécs, 2002.

„ÚJRA AMALGÁMOZOTT ÜVEGTÁBLÁTSKA”
Ungvárnémeti Tóth László lírája, fogadtatása és az életmű filológiai
kérdései

Készítette: Merényi Annamária
Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktoriskola
Témavezető: **dr. Rohonyi Zoltán**
tanszékvezető egyetemi tanár
Programvezető: **dr. Thomka Beáta**
egyetemi tanár

ELŐSZÓ

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

I. A LÍRIKUS UNGVÁRNÉMETI

1. Ungvárnémeti *Niza*-kötete fejlődéstörténeti és kompozíciós-imitációs szempontból
2. Műfaji és versszerkezeti kérdések Ungvárnémeti nyomtatásos kötetének magyar nyelvű költeményeiben
3. Összegzés: Az Ungvárnémeti-líra helye a felvilágosodás korának magyar irodalmában

II. A SZERZŐ KORTÁRSI ÉS KÉSEI FOGADTATÁSA

1. Kultikus beszédformulák és a beavatás kánonja Kazinczy körében az 1810-es években
2. "Énekelsz, s hány érti magas dalod?": A Kazinczy-kör Ungvárnémeti-olvasata
3. *Tükröcske és Üvegtábláska*: Terhes Sámuel és Ungvárnémeti polémiája
4. Weöres Sándor *Psychéje* a felvilágosodás és a kanonizáció szemszögéből

III. FILOLÓGIA

1. A *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban* c. ciklus betűhív átirata (Jankovits Lászlóval közösen)
2. Adalékok Ungvárnémeti Tóth László életrajzához
3. Ungvárnémeti Tóth László szerzői bibliográfiája

UTÓSZÓ

IV. FELHASZNÁLT IRODALOM

„(...) Kölcsey kortársa volt, költészetében sok problémát vetett fel, gazdag életművet hagyott hátra, holott harminckétéves korában halt meg. (Érdemes is lenne ezzel a töredékes életművel többet foglalkozni, kiadni belőle azt, ami marandó.)”
(Weöres Sándor)¹

"Egyebet nem is kell elmondanom a deákosokról
– legföljebb azt, hogy volt egy teljesen görög hatás alatt
álló poéta is köztük: Ungvárnémeti Tóth László."
(Benedek Marcell)²

„Helyét irodalmunk történetében azóta sem jelölte ki
a tudomány, még neve is ismeretlen az utókor irodal-
mi köztudatában.”
(Hegedüs Géza)³

---

¹ *Egyedül mindenkivel: Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*, S. a. r. és szerk. DOMOKOS MÁTYÁS, Bp., Szépirodalmi, 1993, 53.

² BENEDEK Marcell, *Délsziget avagy a magyar irodalom története*, Bp., Révai, 1928, 145.

³ HEGEDÜS Géza, *Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)*. = H. G., *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Móra Ferenc, 1976, 114.

ELŐSZÓ

Ungvárnémeti Tóth László életműve mára a magyar irodalmi kánon perifériájára szorult: az alap- és középfokú oktatásban alig-alig említik nevét, szövegeinek gondozott, kritikai igényű kiadása eleddig sajnos nem készült még el. A róla szóló korszerű szemléletű, a filológiai kérdéseket is megnyugtatóan tisztázó, a teljes életművet feltáró monográfiával is egészen 2001-ig adós maradt a modern irodalomtörténet-írás. Tóth László mégis fontos szerzőnek látszik a korszakban, ugyanis egyrészt az 1810-es esztendők irodalmi és nyelvi mozgalmait leginkább vezérlő Kazinczy Ferenc szűk baráti-, levelezési körébe tartozott, másrészt pedig életműve a klasszikus triász, Virág Benedek és leginkább Berzsenyi Dániel nevével jellemezhető neoklasszika jelentős teljesítményeként tartható számon.

Ungvárnémeti Tóth László elfeledett életművére Weöres Sándor értékelő felfedezése irányította a figyelmet. A XX. századi szerző pályáját végigkísérte az Ungvárnémeti-jelenség: több mint negyven éven keresztül foglalkozott a magyar líra e korán elhunyt alakjának korpuszával. Kanonizációs újraolvasásának első lépcsője a Diáriumban 1943-ban publikált esszé (*Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)*), melynek tárgya e "legmerészebb, legmodernebb költő" életműve Rilke- és Valéry-típusú villanásaival, félig-konkretizálódó gondolataival, erős szerkezeti elemeivel, a költői kép párhuzamokban és ellentétekben tárgyasuló megoldásaival, a "poésie pure" korszaka felé mutató irányultságával. Egy esztendővel később írta *Ungvárnémeti Tóth László emlékére* című költeményét, valamint az 1964-ben megjelent *Tűzkút*-kötete mottójául a *Nárcisz*-dráma nemiségét változtató vak jósának, Teiresziásznak szavait kölcsönözte. Ugyanezen évtized végén Bata Imrétől ajándékba kapta a magyar és görög nyelvű köteteket, később pedig feleségével, Károlyi Amyval azzal a céllal utaztak Miskolcra és a város környékére (feltételezhetően Kistokajba – a szerző születési helyére –, valamint Kisgyőrbe – ahonnan apai ágról az ősei származtak – is eljutottak), hogy adatokat gyűjtsenek a felvilágosodáskori szerzőről. Nem sokkal később, nevezetesen

1972-ben jelent meg Weöres *Psyché: Egy hajdani költőnő versei* című kötete, melyben egyrészt kitalált egy soha nem létező felvilágosodáskori poetrinát, Lónyay Erzsébetet, aki *Psyché* álnéven írta verseit, s az életregény alapján e fikcionalizált alak volt Ungvárnémeti kedvese, másrészt pedig a könyv végén Tóth László jelentősebb szövegeit részlegesen újraközölte. Utóbb Weöres Sándor könyvtári gyűjtőmunkával felfedezte és egy kötetben összegyűjtötte a régi magyar irodalom rejtett értékeit: hagyományteremtő törekvéseinek eredménye a *Három veréb hat szemmel* című hiánypótló antológia, melyben Ungvárnémeti két versét és rövid életrajzát is közölte. Weöres önvallomásai jól mutatják, hogy hosszú időn keresztül tervezte e töredékben fellelhető életmű rendszerezett formájú kiadását.

Első lépésként szükségesnek mutatkozik a torzóban maradt korpusz részekre bontása. A legrégebbi ismeretes anyag a kézírásos *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban* című gyűjtemény, amely a sárospataki iskolaévek termését tartalmazza és Csokonai *Lillájának* imitációjaként született. A primer Ungvárnémeti-szövegek közé tartoznak a magyar és a két évvel később publikált bilingvis kötetei (UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816., UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.; az előbbi könyvben található az életmű legismertebb darabja, a *Nárcisz-dráma*), a Tudományos Gyűjteményben megjelent elméleti dolgozatai és a Hasznos Mulatságokban közzétett – elsősorban műfajelméleti⁴ – irodalmi-esztétikai tárgyú tanulmányai, melyeket e folyóirat segédszerkesztőjeként, Kultsár István mellett működve közölt. Ungvárnémeti Tóth László teoretikus írásai közül három olyan dolgozat emelkedik ki, melyek a szerző kantiánus stúdiumairól tanúskodnak, vagyis Kölcsey mellett e fiatal-medikus poéta is elmerült a német filozófus olvasásában.⁵ A Kazinczy-levelezés és a recepció

⁴ *Szonett*, HaszMul, 1817/ I/ 16, 121-123., *A Románc*, HaszMul, 1817/ I/ 20, 153-155., *Elégia*, HaszMul, 1817/ I/ 48, 376-378., *Költeményes levél*, HaszMul, 1817/ I/ 50, 396., *Rondeau és Triolet*, HaszMul, 1817/ II/ 21, 160-162., *Epigramma*, HaszMul, 1818/ I/22, 169-173., *Epopéja és Dramma külömbsege*, HaszMul, 1819/ I/ 16, 122- 124., *Heroidek*, HaszMul, 1819/ I/ 1, 1-2.

⁵ TÓTH László, *Philosophia, írta Ertsei Dániel...*, TudGyűjt, 1817/ IV, 95-115., UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, TudGyűjt, 1818/ VI/ 54–89., UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Beszélgetés, Aristip, Kant, Merkur*. HaszMul, 1819/ II/ 36, 281-284.

utalások alapján a fontosabb elkallódott Ungvárnémeti-művek címei meghatározhatónak látszanak: *A' Nősző Arisztip* címmel egy folyó beszédben írt, három felvonásos vígjátéka veszett el, alkotott többek között egy nagyobb terjedelmű *Aesthetica*-t, melyet a korabeli német filozófus, Eschenburg ihletett. Az irodalomtörténet-írás és a tudománytörténet számára is súlyos veszteség, hogy megsemmisült doktori disszertációja (*Anthropológia*), melyet szüntelen olvasással, latin és görög szerzők tanulmányozásával, önálló kutatásainak eredményeként készített el. Vélhetően további négy jelentősebb, elveszett szövege (*A' lelki bolondokról*, *Természet Alkatása*, *Marhadög*, *Két poétai levél*) maradt kézírásban.

Ungvárnémeti Tóth László ismeretlenségét jól tükrözi az a jelenség, hogy Rákóczy Géza 1892-ben írt könyvét⁶ követően 2001-ig nem készült a szerzőről szintetikus monográfia: az újraolvasást csupán néhány olyan részkérdéssel foglalkozó elemzés próbálta elvégezni, amelyek két alapvető téma köré csoportosulnak: egyik részükben – nevezetesen Szajbély Mihály, Borbély Szilárd és Tóth Attila dolgozataiban⁷ – a nyomtatásos kötetekben közölt episztolák és az ahhoz kapcsolódó filozófiai teóriák vizsgálta történt meg, a másik egységbe pedig a *Nárcisz*-interpretációk (Kerényi Károly és Nagy Imre tanulmányai) sorolhatóak⁸. Az elmúlt két évtizedben – [Trencsényi]-Waldapfel Imrének a Terhes-polémiáról szóló, 1930-ban publikált dolgozata után – Ungvárnémeti fogadtatásáról egyetlen irodalomtörténész, Szörényi László értekezett részletezően, továbbá a szerző teoretikus tájékozódásáról két kutató írt le fontosabb összefüggéseket: Fenyő István Ungvárnémeti elméleti tanulmányait vizsgálta, Csetri Lajos pedig *A költőnek remek*

⁶ RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892.

⁷ SZAJBÉLY Mihály, *Ungvárnémeti Tóth László episztolái*. = *Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 172-185., TÓTH Sándor, *Ungvárnémeti Tóth László poézisének bölcséleti vonatkozásairól*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XXVII, 1991, 33-49., BORBÉLY Szilárd, *Mitsoda a bölcs? Ungvárnémeti Tóth László egy episztolájáról*, StudLitt, red. István BITSKEY et Attila TAMÁS, Debrecen, 1991, 20-29.

⁸ KERÉNYI Károly, *Görög tragédiánk*, EPhK, 1918, 42-51., D. NÉMETH István, *Ungvárnémeti Tóth László: A Nárcisz korabeli színpad és dráma*, UI, 1975/6, 75-78., NAGY Imre, *A feleslegessé vált áldozat (Ungvárnémeti Tóth László "Nárcisz"-a és a pásztorjáték)*. = *Folytonosság vagy fordulat? A felvilágosodás kutatásának időszervi kérdései*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 1996, 329-343., NAGY Imre, *Az önszeretet dramaturgiája (A szereplők közti viszonyok Ungvárnémeti Tóth László Nárcisz-ában)*. = *In honorem Bécsy Tamás 70*, szerk. HANUS Erzsébet, Zalaegerszeg, 1998, 64-76.

példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről című dolgozatra hívta fel a figyelmet.⁹ Az 1990-es évek közepén az Ungvárnémeti-kutatásban komoly fordulat történt, ugyanis Csikós Zsuzsa és Fáy Zoltán felfedezte – majd utóbb részletezően ismertette is – a sárospataki diákévek alatt összeállított kolligátumot, továbbá a szerzőpáros a *Niza*-ciklus kapcsán is néhány lényeges összefüggést hozott felszínre.¹⁰ Ezt követően a 2001-es esztendő hozott jelentősebb áttörést a szerzőre vonatkozó vizsgálódásokban, ugyanis Tóth Sándor Attila közzétette „Az istenülés dicsősége”: *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja* című, rendkívül alapos és kimunkált szerző-monográfiáját.¹¹

A könyv publikálása a szakma és az érdeklődő olvasók számára is meglepetést jelentett, ugyanis a kutató azt megelőzően – legjobb tudomásunk szerint – csupán két szaktanulmányt¹² közölt a neoklasszika különös sorsú írójáról. Tóth alapos, megfontolt összefoglalást készített, amelyben egyrészt egy kevésbé kutatott szerző kapcsán tárgyasít fontos, korábban fel nem fedezett összefüggéseket, másrészt pedig a Kazinczy névvel fémjelezhető 1810-es évtized jelentős irányzatának, a Szauder József és leginkább Csetri Lajos által részletesen leírt görögös-németes klasszikának a kutatását gazdagítja újabb adalékokkal. Az értekező külön érdeme, hogy szinte a teljes fennmaradt korpussszal számol – csupán az MTA Kéziratárában található manuscriptumoktól tekint el –, s így külön egységben tárgyalja a *Niza* vagy is

⁹ [TRENCSÉNYI]-WALDAPFEL Imre, „Görög tragédiánk” egykorú bírálója, EPhK, 1930, 70-75., FENYŐ István, *Kazinczy tanítványainak útja az imitáció elvtől az eredetiségig.* = F. I., *Az irodalom reszpublikájáért 1817-1830*, Bp., Akadémiai, 1976, 41-46., SZÖRÉNYI László, „Tükröcske egy ficzko-poéta számára.”: *Ungvárnémeti Tóth László kritikai fogadtatása*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XVIII,1981, 83-87., CSETRI Lajos, *Ungvárnémeti Tóth László Pindaros tanulója.* = CS. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 287-290.

¹⁰ CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth ismeretlen versei*, Föv.Ktár Évk. Bp., 1994, XXIII, 19-25.; CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth László pályakezdése*, Új Holnap 1996, március, 10-15.

¹¹ TÓTH Sándor Attila, „Az istenülés dicsősége”: *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.

¹² *Ungvárnémeti Tóth László poézisének bölcséleti vonatkozásairól*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XXVII, 1991, 33-49., *Weöres Sándor és Ungvárnémeti Tóth László*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XXVI, 1993, 81-93.

másképpen a' senge szerelem dallokban című kötetet. Ungvárnémeti életművét időrendi sorrendben tárja fel: a rövid, leginkább Weöres Sándor újraolvasásának főbb mozzanatait tárgyaló bevezető után az első részben 1816-ig vezeti az elemzést. Az értelmezés középpontjában a *Niza*- és Ungvárnémetinek a Trattner-nyomdában készült első, *Versei* című kötete áll, majd a következő részben a poéta új görögség-eszményét és a második, bilingvis kiadványt (*Görög versei: Magyar tolmácsolattal*) ismerteti, s végül függelékként néhány folyóiratban közölt műalkotást (pl. a szonettek) mutat be. A neoklasszika korszakának értelmezésében és az Ungvárnémeti-életmű további kutatásában megkerülhetetlennek látszik Tóth Sándor Attila monográfiája. A könyv terjedelmesebb részét kitevő két tanulmány, melyekben az 1816-os és 1818-as nyomtatott köteteket elemzi, maradandó értékű: alapos anyagismeret, jó filológiai és műelemzési készség jellemzi a vonatkozó fejezeteket.

Tóth Sándor Attila munkája a disszertáció megírásának végfázisában került a kezembe, s éppen ezért – eredeti tervemmel ellentétben – nem foglalkozom a teljes primér Ungvárnémeti-életművel. A korábbi elképzelés szerint az értekezés vonatkozó egysége a következő fejezeteket foglalta volna magában: 1. *Ungvárnémeti Niza-ciklusa fejlődéstörténeti és kompozíciós-imitációs szempontból*, 2. *Ungvárnémeti 1816-os (Versei) kötetének műfaj-elvű és tematikus elrendezése*, 3. *Ungvárnémeti 1818-as (Görög versei: Magyar tolmácsolattal) kötete és az elméleti írások*. Azonban e fejezetek és Tóth Sándor Attila monográfiájának az 1816-os és 1818-as kiadványokkal foglalkozó részei a felhasznált irodalom, a citáció, a filológiai kérdések és a kötetek struktúrájának leírása tekintetében 80%-os egyezést mutattak, éppen ezért a vizsgálat tárgyát Ungvárnémeti lírájára, pontosabban annak formai és tartalmi jegyeire szűkítettem le, s így a doktori értekezés I. része a következő írásokat tartalmazza: 1. *Ungvárnémeti Niza-kötete fejlődéstörténeti és kompozíciós-imitációs szempontból*, 2. *Műfaji és versszerkezeti kérdések Ungvárnémeti nyomtatásos kötetének magyar nyelvű költeményeiben*, 3. *Összegzés: az Ungvárnémeti-líra helye a felvilágosodás korának magyar irodalmában*.

Jelen disszertáció Tóth Sándor könyvéhez képest Weöres *Psychéjével*, a sárospataki kolligátummal, a Terhessel folytatott vitával, a kortársi fogadtatással, a biográfiával és a szerző-bibliográfiával árnyaltabban foglalkozik, miként az

Ungvárnémeti-könyvészetben az MTA Kézirattárában fellelhető manuscriptumoktól (pl. *Német epigrammátska Krieger Josepha Kis Asszony Handbuch-jába, Plinius halála: Balládé, Acta ad Processum Nobilitarem Ladislai Tóth spectantia*) sem tekint el. A *Nizát*, a recepciót és az életmű kapcsán felgyűjthető filológiai kérdéseket részletező fejezetek vélhetően Tóth Sándor monográfiája mellett is novum-értékűek.

A doktori értekezésben olvasható tanulmányok 1994. és 2002. közt készültek, s e majdnem egy évtizednyi időszakban az első dolgozatokat a Kari és Országos Tudományos Diákköri Konferenciákra írtam: *"Énekelsz, s hány érti magas dalod ?": A Kazinczy-kör Ungvárnémeti-olvasata, Weöres Sándor Psychéje a felvilágosodás és a kanonizáció szemszögéből, Ungvárnémeti Niza-kötete fejlődéstörténeti és kompozíciós-imitációs szempontból, Műfaji és versszerkezeti kérdések Ungvárnémeti nyomtatásos köteteinek magyar nyelvű költeményeiben és Ungvárnémeti Tóth László szerzői bibliográfiája*, majd e pályamunkákat később átdolgoztam (konferenciákon adtam elő a szerzőről, szakközleményeket publikáltam), a fontosabb összefüggéseket árnyaltam, részletesebb filológiai adatokkal támasztottam alá. A PhD-ösztöndíj elnyerése után már egyre tudatosabban arra törekedtem, hogy a hiányzó fejezetek kimunkálása (*Tükröske és Üvegtáblátska: Terhes Sámuel és Ungvárnémeti polémiája, Kultikus beszédformulák és a beavatás kánonja Kazinczy körében az 1810-es években, a Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban c. ciklus betűhív átírata, Adalékok Ungvárnémeti Tóth László életrajzához*) és a már meglévő anyagok folyamatos csiszolása után – mely bizonyos esetekben az alapvető következtetések árnyalását, az idézetek és lábjegyzetek pontosítását, a gondolatok precízebb artikulálását jelentette – egy teljes¹³ Ungvárnémeti-monográfiát állítsak össze.

A disszertáció megírása során mindinkább nyilvánvalóbbá vált, hogy a feldolgozáskor az irodalomtörténet-írás klasszikusabb eljárásait és a modern irodalomtudományi iskolák eredményeit felhasználva kell a mondanivalómat szintetizálni, ugyanis egy szerzői életpálya felrajzolása és a részkérdések kifejtése csak a teljes módszertani eszköztár felhasználásával lehet teljes. Munkám első

¹³ Ezt a szándékot aztán Tóth Sándor monográfiájának a megismerése után – mint már fentebb is említettem – feladtam.

nagyobb egységében, összesen három részben a *Niza*-ciklus és a két nyomtatvány elemzését végeztem el: műelemzési, költészetelméleti és esztétörténeti szempontokra alapoztam az interpretációkat. A látszólag elkülönülő, de mégis egymásba hajló kötetek leírására, az Ungvárnémeti-líra tartalmi és formai jegyeinek megragadására tettem kísérletet. A dolgozat középső részében (*A szerző kortársi és kései fogadtatása*) domináns szempontrendszernek mutatkozott a recepcióesztétika elmélete: horizontok olvadtak össze, hagyományvonulatok tárultak fel, kritikátörténeti irányelvek és a korszerű társadalomtörténeti szakirodalom (pl. Foucault, Titzmann, Blumenberg) egyéb eredményei alakították a gondolatmenetet. A Kazinczy-kör olvasási-befogadási szokásainak és Ungvárnémetinek a körbe történő belépését jellemezve a kánon- és kultusz kutatás szakterminológiájához nyúltam, a Terhes-polémia feltárásakor a querelle-hez kapcsolódó szakirodalom fontosabb összefüggéseiből indultam ki, a *Weöres Sándor Psychéje a felvilágosodás és a kanonizáció szemszögéből* című dolgozatban az intertextualitás, a szerzői név és a radikális archaizmus szerteágazó irodalma vezetett. A biográfia feltárásakor és a bibliográfia megszerkesztésekor a mikrofilológia és a történeti forráskutatás eljárásait alkalmaztam: a levél- és kéziratárakban felgyűjtött anyagokat a fenti módszerek segítségével rendeztem el. A sárospataki manuscriptum (*Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban*) átírásában a kritikai kiadások szabályzata (Horváth Károly és Péter László munkája) igazított el.

Kutatásaimat számos intézményben végeztem:¹⁴ a *Niza*-ciklust is tartalmazó kolligátumhoz a Szabó Ervin Könyvtár Szüry-gyűjteményében fértem hozzá, az 1816-os *Versei* és az 1818-as *Görög versei: Magyar tolmácsolattal* című köteteket a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárában leltem meg, a bibliográfia és a biográfia megírásához szükséges anyakönyveket református parókiákon (Kistokaj, Kisgyőr, Sárospatak) gyűjtöttem be, a Református Kollégiumok (Miskolc, Sárospatak, Eperjes) és az Orvostudományi Egyetemek utódintézményeiben (SOTE, Bécs) bizonyítványokat, oktatási táblázatokat szereztem be, a fontosabb manuscriptumokat

---

¹⁴ A rendkívül segítőkész könyvtárosok és levéltári dolgozók nevét az egyes fejezetek vonatkozó részeinél említem meg.

az MTA Kézirattárában és a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek *Kézirattári egységében* találtam meg.

Rákóczy Géza könyve, Tóth Sándor Attila monográfiája és a részkérdéseket feldolgozó tanulmányok az Ungvárnémeti-életművet szinte a teljesség igényével tárták fel. Jelen disszertáció a még egyáltalán vagy csak vázlatosan kidolgozott témákhoz kíván újabb adalékokat szolgáltatni. A fent megnevezett szakmunkák (és reményeim szerint e doktori dolgozat) után egy részletező, jegyzetapparátussal ellátott, akár kritikai igényű szövegkiadás megjelentetése szinte megkerülhetetlennek látszik. A szerkesztőknek azonban szembe kell nézniük azzal, hogy az 1816-os és 1818-as kötet, valamint a Tudományos Gyűjteményben és a Hasznos Multságokban közölt elméleti írások kéziratai szinte teljes terjedelmükben megsemmisültek vagy ismeretlen helyen lappanganak.

Az értekezésben a folyóiratokat, periodikákat, heti- és napilapokat a szokásos rövidítésekkel közlöm, a lábjegyzeteket folyamatos számozással szerepeltetem. A fontosabb primér és szekunder szövegek teljes adatait – ezzel is könnyítve a viszonylag nagy terjedelmű dolgozat olvasását – az egyes részekben belül újra kiírom, az *i. m.*-formulával csak egy-egy fejezeten belül élek.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A disszertáció elkészítése során számos kollégámtól kaptam rendkívül értékes tanácsokat. Mindenek előtt Nagy Imrének kell köszönetet mondanom, akinek meghatározó szerepe volt abban, hogy kutatási témaként a magyar felvilágosodás irodalmát kezdtem el részletesen tanulmányozni (egyébként még gimnazista koromban Ungvárnémeti Tóth László nevét is tőle hallottam először), s ugyanennyire leköteleznek a doktori értekezéshez nyújtott ötletei-javaslatai is. Hálásan gondolok az Irodalomtudományi Doktori Program vezetőjére, Thomka Beátára, aki szakmai és adminisztrációs problémáimat mindig türelmesen végighallgatta. Végül, de nem utolsó sorban hálával tartozom Rohonyi Zoltánnak, aki már az OTDK-dolgozataim és a diplomamunkám megírásakor is a témavezetőm volt, s akinek szemlélete, felkészültsége és korszerű elméleti tájékozódása a kezdetektől a szövegekhez való kritikus hozzáállásra és folyamatos tanulásra ösztönöz.

I. A LÍRIKUS UNGVÁRNÉMETI

1. UNGVÁRNÉMETI NIZA-KÖTETE FEJLŐDÉSTÖRTÉNETI ÉS KOMPOZÍCIÓS-IMITÁCIÓS SZEMPONTBÓL

"Vagyon pedig nekem azon Darabban még egy Dalom is, úgy tetszik ezen cím alatt: Átok Nizára..."
(Ungvárnémeti Tóth László *Versei*)¹⁵

1. Az előzmények és a kézirat sorsa

Az Ungvárnémeti-korpusz rétegzett vizsgálatát megnehezíti, hogy a szövegek jó része elveszett. Igaz Sámuelnek Kazinczyhoz küldött levele szerint, amely az elhunyt poéta Bécsben maradt szövegeit sorolja elő, a papírok nagyobbik hányada Légrádinál, egy magyar származású ágensnél maradt, s egynéhány manuscriptum nála is található.¹⁶ E lajstrom nem tesz említést arról a sárospataki diákévek alatt készült és összeállított, *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban* című kötetéről, amelynek nem autográf, feltételezhetően másolatban megmaradt példányát néhány éve lelték meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szüry-gyűjteményének egyik kolligátumában¹⁷. Rákóczy Géza, az első Ungvárnémeti-monográfia szerzője a múlt század végén nem tudhatott még e kádenciás verseket tartalmazó korai anyagról, éppen ezért a Kazinczyval folytatott levelezés vonatkozó passzusainak felhasználásával az anyanyelvi verselés és szépirodalom hosszú időn keresztül történő tudatos elutasításáról, valamint a széphalmi Mester pályaindító szerepéről

¹⁵ UNGVÁRNÉMETI Tóth László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816, 192.

¹⁶ *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1907, XVII, 367-368. (A továbbiakban: *KazLev.*)

¹⁷ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban*, Kézirat, Sárospatak. A manuscriptum a fent megnevezett intézményben tekinthető meg. Az anyaghoz Klinda Mária gyűjteménygondozó segítségével férünk hozzá, szíves közreműködését és tanácsait ezúton köszönjük. (A dolgozat további részében a kolligátumra a *Niza*-szó feltüntetésével és az oldalszám megjelölésével hivatkozunk)

értekezett¹⁸. Rákóczy Kazinczy Marmontel-fordításának elolvasását a poéta stúdiumaiban határkőként jelölte meg, ugyanis felgyűjtött adatai alapján bizonyíthatónak vélte, hogy első anyanyelvű olvasmányának hatására kezdett el a poéta a honi tudományok és szépírói remekek felé tájékozódni¹⁹.

A nemrégiben felfedezett *Niza* nyomtatásos formát sajnálatos módon a mai napig nem nyert, gondozott szövegű közzététele még várat magára, a szerzői életművet feldolgozó majdani kritikai kiadás, melynek elkészítése egyre szükségszerűbbnek látszik, bizonyára Tóth László e korai kísérleteit is tartalmazni fogja. Az előszó szerint egyébként Ungvárnémeti sem szánta sajtó alá zsegeit, az ajánlás hiánya és a mecénatúrára való hivatkozás mellőzése erősítheti is ezt a feltételezésünket, bár a dolgozat megfelelő pontján éppen a fent leírtak ellenkezőjét kívánjunk bizonyítani. Az Ungvárnémeti-kutatás arra vonatkozóan sem rendelkezik adatokkal, hogy a szerző kortársai mutattak-e bármiféle érdeklődést Tóth László pályakezdésével, korai költeményeivel kapcsolatosan. Magánlevelezése – melynek segítségével mindezeket a kérdéseket megnyugtatóan és véglegesen tisztázni lehetne – hirtelen bekövetkező halála után Bécsben kallódott el, a Kazinczy-hagyatékban fennmaradt levelei szerint pedig tudatosan hallgatott erről a kötetről. Szembetűnő és nem elhanyagolható – mint már korábban is említettük –, hogy a teljesnek tűnő Légrádi-féle lista sem sorolja fel a kéziratot, s mindez megenged egy olyan feltételezést, amely szerint Ungvárnémeti Bécsben folytatott orvostudományi tanulmányaira nem vitte magával kötetbe rendezett zsegeit. Sajnálatos módon az eredeti manuscriptum megírásának és megsemmisülésének körülményeiről Sárospatakon sem kutathatóak fel adalékok²⁰, miként a másoló személyét is homály fedi. Elképzelhető, hogy Csokonai iskolai versírási gyakorlatokat tartalmazó „Zöld-

¹⁸ Gergye László Kazinczy költői munkásságát feldolgozó könyvében a korai Ungvárnémeti-pálya eredményeinek mellőzésével hibásan a következőket állapítja meg: "Végezetül még egy olyan költőről, Ungvárnémeti Tóth Lászlóról kell szólnunk, akinek pályáját kezdettől fogva kifejezetten a széphalmi mester egyengette." – GERGYE László, *Műzsák és Gráciák között: Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet*, Bp., Universitas, 1998, 42.

¹⁹ RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892, 7-8.

²⁰ Az intézmény Nagykönyvtárában található *Kézirattári egység* katalógusában nem szerepel a kolligátum. A Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeiben (Sárospatak) dr. Dienes Dénes igazgató úr szíves engedélyével végezhattunk

kódex”²¹-éhez hasonlóan Ungvárnémeti is használta saját verseit oktatói munkája során. A másolatgyűjtemény pedig valamely lelkes tanítvány által őrződött meg, aki feladatjelleggel hallhatta a költeményeket a preceptorától²², majd utóbb rögzítette azokat. Könnyen megeshet azonban, hogy egyszerűen a Református Kollégiumokat ekkoriban jellemző Csokonai-kultusz darabjaként vált ismertté és menekült meg a pusztulástól Ungvárnémeti első jelentősebb teljesítménye.

Bevezetésként a Szüry-gyűjtemény sorsára vonatkozóan²³ érdemes néhány alapvető információt feleleveníteni: Szüry Dénes hagyatéka, amely az 1767 és 1867 közötti magyar irodalom első kiadásait, azok későbbi variánsait, a hazai írók első fordításait, valamint 1825 és 1867 közt megjelent politikai szövegeket tartalmazott, 1910 után került a könyvtár jogelőd-intézményébe. A tulajdonos 1907-ben egy hosszú és nehezen áttekinthető regisztert²⁴ állított össze a nagyjából 5000-6000 kötetet felölelő könyvtárából. Szüry katalógusában az Ungvárnémeti-életműhöz kapcsolódóan a két nyomtatott kötet és Terhes Sámuel pamfletjei szerepelnek, így feltételezhető, hogy a kézirat csupán a hagyaték megvásárlása után került a budapesti könyvtárba. A *Niza* szempontjából fontosnak látszik, hogy az alapgyűjtemény a későbbiekben bővítéseken ment keresztül, melynek során egyebek között a kézirat possessoraként feltüntetett Máriássy Zsigmond és a hosszú időn keresztül Sárospatakon oktató Ballagi Aladár irodalmi örökségével gazdagodott tovább.

E korai, 1808 és 1810 közt készült kötetre Csikós Zsuzsanna és Fáy Zoltán két helyen is közzétett, fontos összefüggéseket tartalmazó értekezése hívta fel a

---

alapkutatásokat.

²¹ E szempontra vonatkozóan: CSOKONAI VITÉZ Mihály *Költemények 1785-1790*, kiad., jegyz., bevez. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1975, I, 328.

²² A protestáns tanintézményekben a főiskolai hallgatók részt vettek az alsóbb évesek oktatásában. Ungvárnémeti felsőfokú stúdiumait a sárospataki Református Kollégiumban 1808-ban kezdte, lsd. *Protocollum Togatum subscoribentium 1808*. K. e. I. 1. számozatlan 48. oldal. A szerző biográfiájára vonatkozó adatok feltalálásában György Kosztik Gábor levéltáros segített.

²³ A hagyaték sorsát feldolgozó szakirodalomból a következő írások emelkednek ki: SZENTKÚTY Pál, *A Fővárosi Könyvtár Szüry-gyűjteménye*, Magyar Könyvszemle, 1943/4, 407-412.; REMETE László, *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története*, kiad. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp., 1966, 94-95.; KLINDA Mária, *Bemutatjuk a Szüry-gyűjteményt*, Könyvtáros 1985/10, 619-621.; *A Szüry-gyűjtemény katalógusa*, szerk. KLINDA Mária, Bp., 1987.

²⁴ SZÜRY Dénes, *Száz év (Irodalom – nyelvfejlődés: Bessenyeitől a kiegyezésig 1767-1867*.

figyelmünket,²⁵ akik Ungvárnémeti *Nizáját* Csokonai *Lillájának* imitációjaként nevezik meg, továbbá ismertetik az előkerült könyv szerkezetét: "A Nizán kívül található még a kolligátumban *Toldalék* cím alatt két rövid elbeszélés, *A megáldoztatott Gerlitze*, valamint *Egy jeles Szüznek a' Halála*. Ez utóbbihoz csatlakozik *A' Sírja felett* című vers, majd újabb *Elő Szó*, és ismét három fejezet következik, melyekben azonban versek, valamint verses és prózai elbeszélések, leírások vegyesen vannak... Ez után áll Tóth László többé-kevésbé kidolgozatlanul maradt eposza, rímtelen mértékes sorokban írva... A kolligátum hátralevő részében vitatható szerzőségű magyar és latin nyelven írt versek találhatók: *Kézi Móses Professor úr néhány darab versei melyek irattattak általa 1808dik Esztendőben. Spatakon mint akkori Poéták Professora által.*"²⁶.

"Kompozíciós"- "imitációs-fejlődéstörténeti", valamint "szövegközi" érdekből dolgozatunk a gyűjtemény *Niza*-kötetének könyveire összpontosít, noha időnként elkerülhetetlennek látszanak a kolligátum egyéb részeire való utalások is. Jól látható, hogy a poéta esetében a Csokonai-tradícióhoz kötődéstől a Kazinczy-körhöz való csatlakozásig nincs feszültség nélküli átmenet, csakis újraértelmezett poétikai nézetek jegyében hajtható végre e váltás, s az Ungvárnémeti Tóth László-jelenség megértéséhez mindezen összetevők felvázolása elengedhetetlen kiindulópont. A versek kötetté szervezése olyan öndefiníciós eljárásként értelmezhető, amelynek a szerkezete Ungvárnémeti esetében az utóbb felvállalt kazinczyánus tézisek következményeit még csak mozaikelemeiben mutathatja. A *Niza* köztes helyet foglal az Ungvárnémeti-korpuszban, ugyanis egyrészt felfogható későbbi, már ismert költeményei előzetes lenyomataként, másrészt zárt formái, a határozottan kirajzolódó szerelmi történet vezetése, az öröm és keserűség lelki tájainak ábrázolása, valamint a tudatos szerkesztés önálló kötetté avatja a zsenyéket.

Tóth László az 1810-es évek közepén két Széphalomra postázott levélben is – melyek egyébként a Kazinczyval felvett kapcsolat első dokumentumai közé tartoznak

---

és *Széchenyi kora és az önvédelmi harc 1825-1867.*), Bp., 1907.

²⁵ CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth ismeretlen versei*, Föv.Ktár Évk. Bp., 1994, XXIII, 19-25.; CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth László pályakezdése*, Új Holnap 1996, március, 10-15.

²⁶ CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth László pályája...*, i. m., 11-12.

– megsemmisíti önmaga számára a Csokonai-örökséget. Fontos azonban tudni, hogy 1814 körül, a szerző bejelentkezésekor Kazinczy körében a debreceni poéta neve gyakorlatilag egyáltalán nem cirkulál, nem tartozik a túlértékelt alkotók közé: valójában egy jó évtized telt el az országos botrányt kiváltó kötetkiadási terv és az Árkádia-pör óta, s a polémiában szembehelyezkedő felek lassan elcsendesedtek. A kör központi Médiuma Csokonai kapcsán időnként kifejti a helyes kötetkiadási kritériumokat és az alkotások javításának szükséges voltát, máskor pedig egy-egy fiatal poéta verseinek megítélésakor kerül elő a neve. Ennek ellenére is meglepő momentum, hogy Tóth László – egy könyvnyi magyar nyelvű és hagyományokból táplálkozó zsenijét eltitkolva – a széphalmi Mesternek nem említi, hogy ifjúkori költészetére fontos hatást gyakorolt volna Csokonai Vitéz Mihály szerelmi költészete vagy esetleg Kisfaludy Sándor két poétai románja. Filológiai szempontból lényegesnek mutatkozik, hogy a Tudományos Gyűjtemény (Sárospatak) könyvtárában – a *Lilla* kivételével – Csokonai és Kisfaludy valamennyi jelentős, 1810-ig sajtó alá került munkája megtalálható.²⁷ A kötetek némelyikében (pl. *Anakreóni dalok*, *A' Boldog szerelem*) a szerzés időpontjára vonatkozóan olyan ceruzás bejegyzések szerepelnek, amelyek egyértelművé teszik, hogy Ungvárnémeti tanulmányai alatt vagy az előtt vásárolta meg a kollégium a nevezett műveket. Sajnálatos módon a könyvtárban olvasó diákoknak semmiféle regisztere nem maradhatott fenn, ugyanis akkoriban kölcsönözni nem lehetett, csupán a polcról levéve helyben tanulmányozhatták a hallgatók a kiadványokat. A *Lilla* és *Niza* közti poétikai kapcsolatok szempontjából lényegtelen momentumnak tűnik, hogy Tóth László stúdiumai alatt a könyvtárban bizonyosan nem férhetett hozzá Csokonai poétai románjához. Egyrészt ugyanis illegális módon is becsempézhatték a művet, másrészt a Csokonai-költemények énekelt változata generációkon keresztül ismert volt a tanintézményben. A fentiek ellenére is kifejezetten tagadja Ungvárnémeti, hogy olvasott volna valaha anyanyelvű könyveket: "Nekem elől a' latán, majd hat esztendővel ez előtt a' görög, hárommal pedig a' német nyelv annyira el foglalta minden Figyelmemet, szorgalmamat, hogy a' magyar könyvekre miattok, még tsak

²⁷ A könyvekhez Kovács Attila könyvtáros szíves segítségével fértünk hozzá.

nem is ügyelhettem."²⁸, miként rövid idővel e közlés előtt időmértékes költeményeit tartalmazó kéziratcsomójának elküldésekor – melyek az utóbb megformálódott magyar és görög nyelvű kötetek alapanyagát képezték – szégyenkezve vallja be levelezőtársának a következőket: "Sajnálom, hogy még semmi magyar darabommal nem kedveskedhetem."²⁹ Saját korábbi pályaszakaszának tudatos elutasítása két tényező okán történhetett: egyrészt jól felismerte, hogy Széphalomhoz való csatlakozását zsengéi akadályozhatják, másrészt viszont felvethető egy olyan magyarázat is, amely szerint korai verseit nem tartotta életműve szerves egységének.

Csokonai kádenciás verseinek követése a később kirobbanó Terhes-Ungvárnémeti-polémia felől visszatekintve még differenciáltabbá teszi a kérdést, ugyanis e durva hangú és személyeskedést sem nélkülöző vitának az egyik alaptézise a sztoicizmus helyzetének feltérképezése mellett éppen a rímes és/vagy metrumos költés megítélésére vonatkozik.³⁰ A református lelkész és Tóth László irodalmi összecsapása az egyik részről a *Tükröcske egy ficzkó-poéta számára* és az *Újra amalgámozott üvegtáblátska* című pamfletekben olvasható, Ungvárnémeti viszontválaszai pedig a magyar nyelvű könyv glosszáiban és bilingvis kötet éles hangú záró megjegyzéseiben szerepelnek. A *Tükröcske* szerzője a mértékes és kádenciás költési rendszereket összevetését követően az utóbbi formát preferálja: "Magyarnyelvben, a' Cadentziátlan Vers csak fél gyönyörűséget szerez, 's tökéletlen szép, és csak akkor gyönyörködhet benne testestől lelkestől az ember, mikor az értelem felfogván a' magas gondolatot, egyszersmind a' szem előtt elvillámlik, a' fülnek pedig szépen muzsikál a' Cadentzia."³¹ Mindezekkel szemben Ungvárnémeti Tóth László az 1816-os magyar nyelvű nyomtatvány egyik glosszájában a mértékes költést helyezi magasabbra, s nem elhanyagolható szempont, hogy a tétel legteljesebb kifejtése éppen abban az értelmezői funkciót is betöltő magyarázatban jelenik meg, amely a szerző egyetlen későbbi hivatkozása pályakezdő könyvével kapcsolatosan. A

²⁸ *KazLev.* XI, 265.

²⁹ *KazLev.* XI, 258.

³⁰ A polémia természetesen további témákat is érint, s arról részletesen az értekezés *Tükröcske és Üvegtáblátska: Terhes Sámuel és Ungvárnémeti Tóth László polémiája* című fejezetében szólunk.

³¹ TERHES Sámuel, *Tükröcske egy ficzkó-poéta számára: Első darab azon esetre ha a' Ficzkó nem szelídiül*, Pest, 1816, 15-16.

Nizából a szerelem elvesztését ábrázoló 40. költemény címét a következő összefüggésben szerepelteti: "Vagyon pedig nekem azon Darabban még egy Dalom is, úgy tetszik ezen cím alatt: Átok Nizára, mellynek bé iktatásával csak azt akarám meg torlanom ... a' mit a' Halhatatlanság Oszlopának Írója mond valahol Előbeszédében, hogy tudniillik a' metrumos ficzkó Poéták csak azért nem szeretik a' cadentiás verseket, mert olyanokat nem tudnak koholni!"³² A *Niza*-kötetre történő egyértelmű utalás mellett a citátum még egy lényeges elemet tartalmaz, mikor is Ungvárnémeti az akkoriban Sárospatakon gyakorlati biológiát tanító Lácza József egyik kötetének előszavára is céloz. Mindennek a jelentősége abban áll, hogy volt tanárának főleg helyben kiadott könyveiből (*Útmutatás a keresztény vallás igazságaira; A kijelentett vallás históriája; Lácza József prédikációjának néhány darabja; A halhatatlanság oszlopa, vagyis némely halotti versek, erkölcsi mesés toldalékkal*) meríthette az 1816-os episztolákban felvázolt és felhasznált sztoikus morálfilozófia alapjait.

2. A *Niza*-kötet szerkezete

Mérlegelő olvasatok után állítható, hogy a *Niza*-kötet struktúrája a következő két pilléren áll: a kollégiumi versírási gyakorlatból eltanult technika továbbgondolt és -írt változata olyan **piktúrákat** és **szentenciákat** teremt, amelyek a *Niza*-kötet legjobb verseit is jelentik egyben. Második vezérelvként a ***Lilla*-kötet** tudatos **imitációja** nevezhető meg, amely a kerekre formált szerelmi történet megjelenítésében, tematikai és formai elemekben tárgyasul.

A Sárospataki Református Kollégiumban – ahol a gimnáziumba sűrűn látogató Kazinczy biztatására is intenzív irodalmi élet folyt – Csokonai kultikus szerzőként hagyományozódott diákgenerációkon keresztül: imitálták szövegeit, társaságokat alakítottak, költeményeket írogattak, s 1813-ban Nagy József szerkesztésében, *Poétai Gyűjtemény* alatt két kötetet bocsátottak közre.³³

³² UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Versei*, 192.

³³ A Sárospataki Református Kollégium működését feldolgozó terjedelmes szakirodalomból RÁCZ Lajos, *Kazinczy és a sárospataki főiskola*, Debrecen, 1931.; BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok 1785 – 1848*, Bp., Akadémiai, 1963. és JÁNOSI Ferenc, *A*

Ungvárnémeti későbbi költővé válása szempontjából szerencsés időszakban, a régóta szükséges tanügyi változtatások idején végezte Sárospatakon felsőfokú stúdiumait. A korabeli tantervekből ugyan kiolvasható, hogy a református iskolákban az oktatás súlypontja a költészet nevelő-tanító funkcióját felismerve a klasszikus irodalomra, a görög-latin nyelvű beszélésre és írásra fókuszált precíz részletességgel, mégis kiemelkedő reform-intézkedésként értelmezhető az 1800-as években a kálvinista tanintézményekben a magyar nyelv önálló tárggyá válása, saját tantervének kidolgozása. A nyolc osztályos gimnáziumban alaktant, szókötést, retorikát, poétikát és fogalmazást oktattak, s a tanulmányok megfelelő pontján a magyar történelem, alkotmányjog és földrajz is szóba került. A felsőbb évesekkel a klasszikus stúdiumok mellett az anyanyelvi poétikát, vers- és prózaírást elméletben és gyakorlatban is elsajátították. Sárospatakon Tóth László tehetségével és munkaszeretetével kitűnt társai közül, különös kedvvel tanulta a görög és latin nyelveket, tökéletesen tudott németül, itt írta tanárai buzdítására feladat-jelleggel első költeményeit, amelyek a visszaemlékezések szerint a magyar verselés régi kedvelt formájában, Sándor-versekben³⁴ készültek. A kéziratos kolligátum második három könyvének utolsó részbevezetője, *Tudományos dolgok* címmel a korabeli oktatási szisztémát ábrázolja, s mindazt ironizálva a szerelem iskolájává alakítja át. Érdekes módon e leírásban a mechanikus magolás és a visszafojtott kreáció éppen úgy megjelenik, mint az egyes classisok szigorúan egymásra épülő rendszerének leírása. A legfelső osztály jellemzése ars poetica-ként értelmezhető, s mintegy utal a Niza-versekre: "Ezeknek abban áll fő kötelességek, hogy Hymnusokat énekellyenek a' Vénusz és az Amor tiszteletére, hogy azok által hódoltattnak meg... Ebbe az oskolába nem lesz hive sem a' Logicának sem a Filozofiának ..." ³⁵

Az első *Elő Beszédre*, amely a szerelmi tematika értelmezésével a kötet fontos szervező eleme felé mutat, külön érdemes kitérni. A szerkesztettség, a magasabb szemantikum kifejezésének igénye megkívánja, hogy a könyvek előtt előbeszéd

---

Sárospataki Református Főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig, Debrecen, 1941. című könyveket forgattuk haszonnal. A *Felhasznált irodalom* című részben a vonatkozó szakmunkákat a teljesség igényével közöljük.

³⁴ RÁKÓCZY Géza, *i. m.* 5., 21.

³⁵ *Niza*, számozatlan 146. oldal.

álljon. A magyar nyelvű poétai románok esetében Kisfaludy Sándor *Himfy szerelmei* című alkotásában és Csokonai Vitéz Mihály *Lillájában* is gyakorlattá vált a kötet élére helyezett előszó, vagyis Ungvárnémeti a tradícióhoz nyúlt eljárásában. Mindhárom szerző mentegetőzik a korban szokatlan téma ábrázolása miatt, s míg a debreceni poéta Himfyt hozza fel mentségéül, addig Ungvárnémeti így szól: " ... a' bokréta kötés mesterségét pedig meg láttam attól a' nagy emlékezetű Kertésztől, Csokonaitól - "³⁶. A bevezetés a szerelmes élmények időszakaként a tavaszt nevezi meg, amelynek gyümölcstelen virágai közül a bódító liliom hatására az ifjúkori szerelmek idéződnek fel. Utóbbi növény egyébként a szimbólumlexikonok³⁷ szerint kettős jelentéstartalommal rendelkezik: az egyik oldalon a tisztaság, a béke, a feltámadás illetve a királyi méltóság megtestesítője, a másikon pedig a földi és égi szerelem, a nőiesség, valamint a termékenység kifejezője. Az előszóban felvillanó, a virágénekekre jellemző motívumrendszer a kötet későbbi részeiben ismét feltűnik, s a versszerző a leggyakrabban előforduló tulipán-nárcisz-rózsa-viola metaforák sorozatával magát a szeretett nőt illeti (pl. *Niza a' Virág, A Szépp jó is légyen: Nizához, Vetélkedés a Rosa és a Rosmaring között*). A könyv bevezető sorai kijelölik a potenciális olvasók körét, s ezzel párhuzamosan meghatározzák a várható bírálók csoportját is. A szerelmes versek átélésére a fiatalok a legalkalmasabbak, mivel e kádenciás szövegek az ő élményeiket rögzítik, ahogy Csokonai is állítja bevezető soraiban: " ... és ti érzékeny Ifjak! kik tulajdon Szerelmestekhez még akkor is, mikor a' leg-tökéletesebb Gráziával társalkodtok, hűségesnek lenni meg nem szűntök..."³⁸ A *Niza* írója az előbeszéd szerint a topikusan emlegetett Vének haragjától fél, majd a második három könyv bevezetőjében a Grammaticusokat jelöli meg recenzensként, s a fogalmat a nyelvi és szövegértelmezői munkálatokat elvégző tudósok értelmében használja. Izgalmasnak tűnik, hogy a szűk körű "intendált befogadókon" kívül nagyobb nyilvánosságra nem szánta e zsengéit: " ...hanem egyszer kétszer meg

³⁶ *Niza*: első *Elő Szó*, számozatlan 3. oldal

³⁷ HOPPÁL Mihály-JANKOVICS Marcell-NAGY András-SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Bp., Helikon, é.n., 144; J.C. COOPER, *Illustriertes Lexikon der traditionellen Symbole*, Wiesbaden, Drei Lilien Verlag, 1986, 110-111.

³⁸ CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Lilla*, S. a. r. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1979, *Előbeszéd*: V-VI.

szagoltatván jó Baráttal, - majd le teszem a' könyvet ládám fenekére ..." ³⁹ E "törekvésének" a kötet alapos és arányos felépítése, a szerelmi történet precíz vezetése éppúgy ellentmond, mint a kritikusokra való hivatkozás.

A *Niza* esetében a humanisztikus iskolai oktatás keretei közt elsajátított propositiós verselési gyakorlat olyan konvencionális tematikájú és formájú költeményeket eredményez ⁴⁰, amelyek ugyan tudatosan keresztezik a Csokonai-féle román tematikáját, de egyben a költő-előd által képviselt poézis korábbi szakaszának költői gyakorlatával feleltethetőek meg. A kötetben olvasható darabok három egységgé szerveződve belső mikrociklusokat alkotnak: az első csoport (*A Hajnal*, *A Reggel*, *A Dél*, *Az estve* és *Az Éjszaka*) a felvilágosodáskori irodalom bevett toposzaiból bont ki egy-egy költeményt, a leíró poézis e darabjai ember és természet szoros kapcsolatát írják le. A második könyv diákversei az élet alapelemeit ábrázolják (*A Föld - mint éltető állat*, *A Víz*, *A Tűz* és *A Levegő*), szerkezetük és képanyaguk az egyértelműen feladat-jellegű megoldások mellett már jóval tovább is mutat. A kötet harmadik ilyen egysége a négy évszakot festi le (*A Tavasz*, *A Nyár*, *Az Ősz* és *A Tél*), a közvetlenül rájuk következő *Az Élet négy Szakasa* című vers pedig miniatúraként tükrözi az idő periodikusságát. Szerkezetüket elemezve e piktúrák és szentenciák úgy épülnek fel, hogy egy valószínűleg korábban is létező iskolás elem újraírt változatához Ungvárnémeti finoman hozzáilleszti a szerelmi téma kapcsán megfogalmazódó mondanivalóját. E zsenék a tárgyias költészet mintadarabjai: a szerző képekben gondolkodik, tárgyakat, természeti jelenségeket ábrázol, melyekbe személyes érzéseit vetíti. Témáit irodalmi olvasmányjaiból meríti, párhuzamos mondatokban fogalmaz, kiegyensúlyozott versstruktúrákat szerkeszt.

³⁹ *Niza*: első *Elő Szó*, számozatlan 3-4. oldal. Hasznos tudni, hogy egy Kazinczyhoz szóló, 1815. március 15-én postázott levélben – melynek témája a tervezett metrumos kötetek kiadatási munkálatai és terve – e fordulat megismétlődik: "Verseimről, melyeket már csak nem a' sajtó alá is el készítettem, mind eddig nem mondhatok egyebet; hanem hogy azoknak, míg legalább egy kis pihenést vehetek, a' ládám fenekén kelljen állniok. –" (*KazLev.* XII, 458.)

⁴⁰ A piktúrák-szentenciák formájára és stílusára irányuló vizsgálódásainknál Szauder József alapszövegéből és a Csokonai-kritikai kiadás vonatkozó fejezeteiből indultunk ki: SZAUDER József, *Sentencia és pictura: A fiatal Csokonai verstípusairól.* = Sz. J., *Az estve és az álom.* Bp. Szépirodalmi, 1970. és *Csokonai Vitéz Mihály összes művei: Költemények*, Sajtó alá rendezte, jegyz., bevez. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1975, I, 323-349.

Szövegei alapját a pásztorköltészet metaforái, mitológiai történetek és a felvilágosodás bevett toposzai teszik ki.

A leíró poézis néhány darabján érdemes érzékeltetni e költemények pontos felépítését: A *Hajnal* című vers felütésében az adott napszak kapcsán az ébredésre utal, majd Czealus vadástörténetével egy tanult mitológiai történetet idéz fel újra, a zárlatban pedig egy szubjektív megjegyzés formájában a beszélő magára vonatkoztatja az elmondottakat. A *Reggel* című zsenge a felébredt természet látványának részletező ábrázolását követően Nizára utal, majd a reggel-témából a felvilágosodás egyik bevett toposzának segítségével a világ születésének víziójára asszociál: a 'Chaos' állapotát követően az égi testek jelennek meg, a természet növényekkel népesül be, s a vers zárlatában a tarka rétekre hívja az ifjakat. A *Víz* című darab a nyári hőség és kínzó szomjúság piktúrájával kezdődik, s azt a gondviselés szerepéről és a világ cél szerinti elrendezéséről értekező szentenciózus bölcsesség töri meg. Az iskolás elemeket követően a téma a szerelmes férfi lángoló szívére terelődik, melyet egy Niza testiségéről, nevezetesen az ajkán lévő hűsítő balzsam erejéről szóló futam követ, s a gondolatsort a kötet egészére jellemző csók-motívum zárja. Az *Ősz* című költemény a fáradozó természetet ábrázoló hosszú, részletező képsorral indul, majd az elhaló natúra világát az emberi sorsra vetíti át, végül a szöveg a szív örömről szóló okoskodással fejeződik be.

Ungvárnémeti Tóth László manuscriptumának legfontosabb mozgó elve a *Lilla*-kötet tudatos imitációja. Kiindulópontként összefüggést teremt a két ciklus beszédhelyzete, ugyanis a szubjektum egyes szám első személyű visszaemlékezéseiben éled újjá a *Lilla*- és a *Niza*-szerelem három stációja. Az intertextuális rendszer első szintje egyébként a kedvelt nő nevére történő szándékos rájátszás, hisz a *Niza*-szó hangzásában is *Lillára* utalhat vissza, bár mindemellett felvethető Kisfaludy Sándor poétai románjaiból *Liza* megidézése is. A mitológiai stúdiumokban jártas diáktársak és korabeli befogadók a névválasztás alapján egyértelműen szerelmi tematikát várhattak a ciklustól. A *Niza*-név etimológiáját tekintve ugyanis utalhat a latin *nisus*, vagyis ösztön-vágy-kifejezésre, valamint a nimfa-szóval állhat kapcsolatban. A mitológiai kézikönyvek szerint Hádész a *Nysa*

---

hegy egyik mezején rabolta el Persephonét, továbbá ugyanezen a mesés vidéken nevelkedett Dionysos, aki anyja halálának percében született, később Zeus saját combjába varrva nevelgette annak megerősödéséig, majd Hermészre bízta az ifjút, ott nevelték fel a nysai nimfák és az öreg Silénos Dionysost, s utóbb a mámor istene ezen a szent helyen találta fel a bort⁴¹. Nem tudható, hogy valós személy volt-e a verseket ihlető Múza, életrajzi adalékok, levelezési passzusok erre vonatkozóan nem állnak az elemzők rendelkezésére. Feltételezhető, hogy egy kreált-stilizált személyről van szó, akit irodalmi élmények hívtak életre pásztorköltészeti képek és metaforák gazdag sokaságának tudatos felhasználásával. Niza gögösségével és szépségével 'kegyetlen kegyes'-nőalakként jelenik meg, s valójában a középkori szerelmi lírában megformálódó Hölgy-típus karakterjegyeit hordozza magán: egyénietlen, kevés konkrét tulajdonsággal rendelkező ideális alak. A történetben a női alak gyakorta metakommunikatív megnyilvánulásokkal tűnik fel (kacsint – *Az első Feleszmélés*, társával finoman összeölelkezik – *Az első Csók*, csókot vált – *Az első Csók, A Tűz*), máskor pedig testi karakterjegyeivel szerepel (szája a rózsához, termete a nádcsemetéhez hasonlatos, ajkain balzsamhoz hasonlatos nedvek vannak – *Az első Feleszmélés, A Víz*). A szeretett lány neve – Csokonai poétai románjában szereplő Lilli, Lillimhez hasonlóan – esetenként a Nizikém/Nizukám becézett formában fordul elő (pl. *A Mágnes, A Levegő*), s tulajdonképpen ezzel is személyesebbé, hitelesebbé válik a szerelmi történet.

Csokonai nyitóverse, a *Gróf Erdődyné Ő Nagyságához* a kötelezően elhangzó udvarló strófák mellett a Lilla-szerelem teljes történetét felvillantja. Ungvárnémeti esetében pedig ugyanezt a funkciót tölti be a kötet belső ciklusai elé tördelt, összefüggő mottósövege, amely a fent nevezett költeményhez hasonlóan a Poéta és Múzsája örömeikkel és fájdalmakkal teli kapcsolatának állomásait ábrázolja:

1. [Nehéz dolog nem szeretni]

2. [Nehéz dolog nem szeretni]

⁴¹ TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, *Mitológia*, Bp., Szépirodalmi, 1968⁶, 180.; Robert GRAVES, *A görög mítoszok*, Bp., Európa, 1970, I, 160.; KALLÓS Ede, *Görög-római vallástörténet és mitológia*, Bp., Cserépfalvi, 1936³, 147-148.; KERÉNYI Károly, *Görög mitológia*, Bp., Gondolat, 1977, 159, 168.

Szeretni is szint oly nehéz]

3. [Nehéz dolog nem szeretni
Szeretni is szint oly nehéz
De nehezebb meg vettetni
Ha már hozzá kezdtünk ehez.]

Jelentős különbségnek látszik azonban, hogy míg Csokonainál az első két költemény (a potenciális mecénáshoz címzett és *Az én Poézisom' természete*) öndefiníciós igénnyel, tudatos választás után került a könyv elejére, addig Ungvárnémetinél elmaradnak az ilyen típusú darabok, hiányoznak a saját munkásságára és pályájára vonatkozó önreflexiók futamok. Ungvárnémeti poétai románjának nyitó darabja *Az első Vadság* című szerzemény, amely a Nizával történő első találkozás élményét és a szerelmet kereső férfi félszégeit mutatja be. A debreceni poéta műveire rájátszó reminiscenciák fontos megjelenési változata a költő és kedvesének tudatos felidézése: az előbeszédben – mint láttuk – Csokonai követésével indokolja saját tematikáját, *A Poéta Szeretője* című versében pedig a példaképként megjelölt debreceni poéta múzsája név szerint is megjelenik:

"Át úszsza Lilla is, az a'
Bóldog - a' Léthe habjait
s élni fog még tsak a' Haza
Danolgatja Csokonait."⁴²

A szövegek közti konkrét kapcsolódások első bizonyítéka Csokonai harmadik (*Első szerelemérzés*) és Tóth László második (*Az első Feleszmélés*) költeménye, melyek rokokó környezetben a szeretett nő megtalálásának örömét ábrázolják. Lilla gyógyító ereje, a tavaszi újjászülető természet és a tél nyárszerű vonásai az egyik oldalon, bukolikus idill és Niza kellemeinek részletező leírása a másikon.

A könyörgő beszédhelyzet teremt összefüggést *Az Éjnek Istenihez* és *A Hódolás* között: Csokonai kedveséért eseng, magányos szeretőként fordul a felsőbb hatalomhoz, Tóth László pedig Czitére istennőhöz imádkozik, aki a szíveket

---

⁴² *Niza*: Első könyv / hetedik vers, számozatlan 17. oldal

szerelmessé képes tenni. A *Lilla*-kötet *Az Esztendő' IV. Szakasa* című verse az egyes évszakokra jellemzőket egy-egy strófába sűrűsíti be: képei a szerelem ébredését, beteljesülését, búkat okozó természetét és Ámor tüzének kialvását festik le. Az imitált Csokonai-költemény a *Nizában* négy olyan egységre esik szét (*A Tavasz, A Nyár, Az Ősz, A Tél*), amelyek mindegyike önálló darab, valójában tehát jól szerkesztett piktúrák sorozatává törik szét a másolt mondanivaló. A *Rózsabimbóhoz, Az Eleven Rózsához* és a másik oldalról a *Niza a' Virág* című darabok közötti rokonság egy ősi architextusnak, a virágmotívumoknak a tudatos és azonos módon történő felhasználásában rejlik: Lilla eleven rózsaszálként íródik le, Niza pedig a virágénekekben használatos metaforák füzérszerű megjelenítésével egyszerre rózsza, tulipán, viola és nárcisz. Ungvárnémeti imitációs törekvésének következő bizonyítéka egy címszerkezet változtatás nélküli átvételében mutatható ki: az egy sajátos szerelemvallást tartalmazó *LILLÁHOZ A Szépp jó is legyen: Nizához* című zsengevel érintkezik, bár utóbbi dal témáját tekintve módosuláson esik át, ugyanis virágénekszerű motívumaival, rokokó képei segítségével a nő testi szépségére utal. *Az álmhoz* és *Az alvó LILLA felett* Ungvárnémeti *Az Álom* című piktúrájával vethető össze: Csokonainál az álom szenvedést megszüntető voltárról esik szó, a *Nizában* pedig ugyancsak a szerelem elvesztése utáni állapotban az álom gyógyírként, a szív könnyebbségeként definiálódik. Csokonai a *Déli Aggodalomban* a napszak piktúráját adja: a felforrósodott természet, a szomjas állatok és az arató képéről Lilla szerelmének a melegsége jut eszébe, Ungvárnémeti pedig *A Dél* című versében ugyanezt a tárgykört folytatja, mikor is a hervadó virágok és levelek mellett a szomjas pásztorra és nyájára utal részletezően. A *Hálaének a' Vénus' Oltáránál* és az *Öröm ének Vénushoz* című himnuszok ugyancsak közelítenek egymáshoz, tudniillik mindkét szerző szavait Czitéréhez intézi, s hálát adva köszönetet mondanak a szerelmük elnyeréséért.

Csokonai és Ungvárnémeti is beleszerkeszt a poétai román második könyvébe egy-egy Ámorról szóló fordítást, de míg előbbi eredeti szerzőként Guarinit megjelöli, addig utóbbi átültetésénél az alapszövegre vonatkozóan valamennyi információ hiányzik. A *LILLÁHOZ, távollétemben* és *A távol lévő Niza*, melyek a boldogtalan szerelmet bemutató harmadik könyvben találhatók a ciklusokban, a szeretett nő

eltávoztása okán érzett fájdalmat boncolgatják, dermesztő képek segítségével, a halálra váró vak világra történő utalással a megfagyott érzelmek feletti fájdalomról beszélnek. Ugyanehhez a témához kapcsolódik a két *Szemrehányás*: míg Csokonai a harmadik rész második darabjában a boldogság állapotát csupán egy versszak erejéig idézi meg, s a továbbiakban bánatának részletező leírása következik, addig Tóth László záró könyvének elejére, azaz kulcspozícióba helyezi a költeményt, melyben egyébként Niza fájdalmas hűtlenségét és saját fogoly voltát részletezi. Ungvárnémeti *Andalgását* a szerelemről való lemondás gesztusa, játékos futamai, pergő ritmusa, a zord téma és a vidám forma disszonanciája *A' Reményhez* című zárókölteményhez kapcsolja. Ungvárnémeti könyvében szereplő *Esdeklés Niza után* felütését ("Jövel tiszta szeretetem / Legelső Tárgya jövel."⁴³) pedig külön ki kell emelni, ugyanis – a Lilla-kötetben egyébként nem szereplő – *Magánosságához* című verssel mutat szövegekői összefüggést. A kedvelt nő ábrázolásán túl egy Csokonai-költeményből származó intertextuális átvétellel a szerelem filozofikus tartalmára utal.

Az átvételek a szerkezeti felépítésben is megmutatkoznak, ugyanis a *Niza* hasonlóan a *Lillához* három könyvből épül fel, s a struktúra arányos voltára ügyelve, mindegyik részciklusban 15 költemény szerepel, amelyeket a szakaszok elé toldott "A meg-nyerés"-, "A bírás"- és "Az el-vesztés"-alcímek vezetnek be. Míg azonban Csokonai könyvét a variabilitás igénye tartja össze, addig Ungvárnémeti Tóth László esetében a változatosság elve helyett a lineáris témavezetés teszi egységessé a történetet. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a megnyerés-részben, vagyis a szerelem boldog periódusának kifejezésekor követi Ungvárnémeti legkevésbé a Csokonai-mintákat, vagyis ebben az egységben találja meg leginkább önálló hangját. Nem véletlen, hogy a poétai románból egyértelműen kiemelkedő tizenkét újraírt iskolai versszerzeményéből nyolc a könyvnek a második részébe került. A szerelem fájdalmának bemutatásakor viszont annál inkább támaszkodik a példakép-előd nyújtotta motívumokra és formákra, így a harmadik egységben olvasható a legtöbb intertextuális utalás Csokonai költeményeire vonatkozóan.

---

⁴³ *Niza*: Harmadik könyv / 39. vers, számozatlan 71. oldal

Annak ellenére, hogy Ungvárnémeti Kazinczy Ferenczel történő kapcsolatfelvétele után megtagadja korábbi irodalmi munkásságát, a *Niza* és a későbbi nyomtatványok fontos verstani-tematikus-metaforikus azonosságokat mutatnak. A kézirat rímes sorainak gyakori burkolt időmértéke a metrumos költő későbbi szövegeit előlegezi, valamint a görögség iskolai kultuszán felnőtt poéta életműve gazdag a mitológiai képekben. Míg azonban a korai piktúrákban-szentenciákban a mitikus történetek és nevek emblémaszerűek, vagyis a tanult tudás felmutatásaként jelennek meg, addig a tízes évek közepén már a költői hang szerves, természetes elemeiként fordulnak elő. A *Niza*-kötet alcímében a poétai román lényegi mondanivalóját összefoglaló, a későbbi tematikát előlegező "senge szerelem"-szókapcsolat szerepel, s ugyanezen szintagmának egy címbe történő átemelésével a nyomtatásos anyagban egy költemény olvasható. A 'Senge szerelem című óda a korai versekben topikusan használt metaforákból épül fel, rokokó futamok gazdagítják (rósa-bokor, violák, gerlicze), s témáját tekintve egy álomkép formájában a szerelem boldog időszakát idézi fel. A fentiekhez szorsan kötődik a *Tisztválasztás* című darab Ungvárnémeti Tóth László *Versei*-kötetéből, ugyanis magát a szerelem orvosaként tünteti fel, s ezzel a *Niza* általános tematikája egy strófányi terjedelemben visszatér.

Az 1816-ban publikált *Világosság* rokonságot mutat *A Reggel* című piktúrával: mindkét versben a korszak kedvelt témája villan fel, mikor is a poéta a világ kaotikus állapotból történő megalkotását ábrázolja: a sötétséget a fénylő csillag és a dicső nap váltja fel, a semmiből megszületik a természet. A kádenciás ciklusban Nizához, egy valószínűsíthetően fiktív Hölgységhez szól, a kolligátum egyéb, vizsgálatunkból most kimaradó részeiben Manczikhoz, Violákhoz, falusi és parasztleánykákhöz intézi sorait. Az 1816-ban kiadott kötetben a megszólított nőalakok feltűnő módon megváltoznak, a neoklasszikai eszményéhez, a fentebb stílushoz idomulnak: Ungvárnémeti helyesen ismeri fel, hogy Kazinczy körében Manczikról szóló versekkel nehéz volt beavatott szerzővé válni, éppen ezért az óda-ciklusban a körben közzismert nemesleányokhoz (*Gróf Desevffi Amália kis-aszszonyhoz, Szilassy Ágnesz kis-aszszonyhoz, Rhédey Catharina kis-aszszonyhoz, Krieger Josepha kis-aszszonyhoz*) intézi szövegeit. Ugyanazt a lélektani helyzetet,

nevezetesen a szerető társról való kényszerű lemondás okán érzett fájdalmat ábrázolja a *Niza* harmadik könyvének valamennyi darabja (pl. *Szerető Szíve Gyötrelmei*, *Zugolódás*, *A Szerelmeiről való lemondás*) és a *Versei*-kötet *Laura keserve Hőse Daphnisz felett* című költeménye, melyben a halott szerelmesét sirató nő figurája tűnik fel. A *Daphné* manuscriptuma és az 1816-os azonos című magyar nyelvű publikáció képanyaga hasonlatos: míg azonban az első változat iskolás módon, teljesen önállótlanul csupán a mindenki által ismert mitológiai történetre utal (a kérőket sorban elutasító Daphnét megpillantja Apollo, s futva a lány után ered, majd a férfi elől menekülő nimfa fává változik), addig a későbbi variáns egy apró kis mozzanatot, a pázsiton fekvő címszereplő körüli történetet dolgozza ki részletesen.

Az 1816-ban közzétett *Corydon Dóriszhoz* egy gögös, szép nő alakját ábrázolja, aki felsőbb rendűnek képzei magát, s mindezzel tulajdonképpen *Niza* kegyetlen/kegyes és büszke vonásaira utal vissza. A *Nizához* és *A' Jelen-szerető* közti szoros összefüggésre Csikós Zsuzsa és Fáy Zoltán is utalt már: „A *Niza* egyik költeményében például kedvesének szemében tükröződő képéről ír, szép hasonlatot bontva ki a témából: *Habzó gondolatok: Nizához* (3)... S ugyanez a rokokó téma disztichonban, nyomtatásban is megjelent kötetéből: *A jelen szerető*.”⁴⁴ A *Tűz* címmel mindkét kötetben olvasható egy-egy költemény: a kézirat rímes-ütemhangsúlyos soraiban a természeti jelenség általános jellemzését követően *Niza* figurája és a csók-motívum kerül elő, majd a két tételmondat összekapcsolása után a tűz és a heves érzelmek azonosságáról szól. Az 1816-os nyomtatvány témáját és formáját tekintve is jelentős előrelépésnek mutakozik a korábbi variánshoz képest, ugyanis az epigramma tömör két sorában a tűz bátorságra és bűnre hevítő erejéről beszél. A zsenigék *Nártzishoz* című verse, amely a mitológiai történetet egy a címszereplőhöz intézett szózáttal bővíti, az első magyar hellén tematikájú tragédia irányába mutat, éppúgy, mint ahogy az *Ámor és Zephir* című alkotás is szövegközi-szövegszerű kapcsolatban áll e mitológiai adaptációval. A kézirat második részének első könyvében a *Barátság és Szeretet*, valamint az *Egy jó Barát emlékezetére* című írások tárgya iskolai toposzként szentenciózus keretben nyer kifejtést, s láthatóan a téma folytatólagosan foglalkoztatja, hisz az 1816-os és a két évvel későbbi anyagban

⁴⁴ CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth ismeretlen...*, i. m., 21.

mindaz a lírai műfaji variációk mellett a dráma viszonyrendszerében egzisztenciális problémaként tárgyasul.

A *Versei*-kötet *Apológok*-ciklusának zárata, *A' Poéta, és a' Kertész* című költemény a *Niza* felé visszatekintve a könyv egyik legérdekesebb szövegének tűnik. E dialógus a sárospataki zsenyékre intertextuálisan rájátszik: a *Nizában* Csokonait Kertésznek nevezte, a költés kapcsán a virágoskert képét idézte fel, a szerelem folyásának ábrázolásakor rokkó motívumokat, virágokat jelenített meg, a liliumnak pedig bokrétyájában különös jelentőséget tulajdonított. A korábbiakhoz képest az apológ tárgyköre annyiban módosul, hogy a mondanivaló a dulce-utilitas-témával bővül, s a kellemet hangoztató Poétával szemben tárgyasul a hasznosságra törekvő Kertész gondolatsora:

Poéta

Hová hová Kertész? – talám

Te is Virág-ágyat csinálsz?

Kertész

Szelid gyümölcs-fákat fogok

A' vad tövekbe oltani.

Poéta

Haszontalan munkát csinálsz ?

Mert a' gyümölcs-fáról ugyan

Csak egy bogyót sem eszel soha.

Ültess virágot, - a' virág

Szerezz barátot, 's kellemet.

Kertész

Nem kell Virág. Alá-való,

'S hiú dicsőség a' Virág!

Ma is kereng, 's kábúl fejem,

Hogy tegnap egy bűdös rutát,

'S egy Liliom-csomót szaglék.
 Gyümölcsöt oltok, a' gyümölcs
 Érdemli meg munkánk böcsét:
 Mert bár nem ennök is magunk
 Munkánk megért gyümölcseit,
 Elég, ha áldva emleget
 Érettek a' később idő.⁴⁵

3. Zárás

Jól látható, hogy Ungvárnémeti Tóth László a Kazinczy-körbe történő belépése előtt többféle, egymástól lényegesen eltérő tartalmú örökséggel áll előttünk. A Sárospataki Református Kollégiumból iskolás műveltséget és konvencionális írói gyakorlatot hoz, a *Lillán* és a *Himfy szerelmein* keresztül ismeri a magyar nyelvű poétai románok felépítését, tematikáját és verselését, valamint az 1810-es évektől kezdve már javában tájékozódik a Kazinczy képviselte tézisek felé, hogy aztán az évtized közepén Eschenburg drámapoétikai és esztétikai tételei mellett a körbe beavatott társak által is képviselt neoklasszika művészetelméletét tartsa saját mércéjének. Tudatosan megkonstruált, a klasszicista esztétikai normákra épülő kötetekben gondolkodik. Pályájának további részében – az 1816-os kötet egyik glosszájában olvasható jelentéktelen elszólását leszámítva – tudatosan titkolja korai költeményeit, a poétává érés korai rímes-ütemhangsúlyos darabjait. Mindezzel tulajdonképpen közel 180 esztendőn keresztül az irodalomtörténet-írást is félrevezette, ugyanis a témával foglalkozó szakemberek az 1810-es években közzétett metrumos anyagok előtti időszakról a pályára való előkészülésként gondolkodtak. Éppen ezért még a feltételezés szintjén sem merült fel egy korábbi, más szempontok szerint szerkesztett, a későbbiektől eltérő tematikájú és jellegű kötet lehetősége.

2. MŰFAJI ÉS VERSSZERKEZETI KÉRDÉSEK UNGVÁRNÉMETI

---

⁴⁵ UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816, 89-90.

NYOMTATÁSOS KÖTETEINEK MAGYAR NYELVŰ KÖLTEMÉNYEIBEN

"Vályi Nagy Ferencz barátunk... kiküldé nekem az Ungvár-Németi Tóth László Verseinek hozzám szóló nyalábját. Képzeli Uram melly éjjelem volt ezen öröm után, mert azokat eddig ismeri. Egy hatalmas ifju férjfiával nevedett felekezetünk."⁴⁶

(Kazinczy Ferenc levele Szemere Pálnak)

1. Kazinczy instrukciói és kötetszerkezetek kialakulása

Ungvárnémeti Tóth László lírája az 1810-es évek közepétől kezdve a korábban készült *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban* című kézírásos kötetéhez képest – melyre leginkább Csokonai öröksége, iskolai versírási gyakorlatai és a korabeli poétai románok hatottak – eltérő fejlődési-tájékozódási irányokat mutat: helléni áhítat járja át sorait, eszményei közül is leginkább Pindaros szelleme nyomán halad,⁴⁷ mitológiai történeteket dolgoz fel műveiben, a magyar mellett görög nyelven is versel, antik mértéket és strófákat (alkaioszi, szapphói, pindaroszi stb.) használ. Klasszikus stúdiumai annak ellenére is a görögök utánzóivá teszik, hogy Rájnys József, Révai Miklós, Baróti Szabó Dávid és Virág Benedek is inkább az ókori latin poétákat imitálják és ültetik át magyar nyelvre. Elméleti önképzése során megismerkedik a Kazinczy-kör által kedvelt teoretikusok írásaival: Eschenburg drámapoétikai nézetei, Bouterwek műfajelméleti tézisei és más pregnáns német esztétikai stúdiumok alakítják a gondolatmenetét. Mindezzel párhuzamosan a görögös-németes neoklasszika művészetelmélete válik mércéjévé, ugyanis a szövegek sokszori átdolgozása, a folyamatos korrekció igénye, a stíluszintek és

⁴⁶ *Kazinczy Ferenc levelezése*. Sajtó alá rendezte: Váczy János. Budapest, 1890-1911. XIII. 484. (A továbbiakban: *KazLev.*)

⁴⁷ A görög poéta iránti érdeklődésének bizonyítéka a Tudományos Gyűjteményben megjelent dolgozata: UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, TudGyűjt, 1818/ VI/ 54–89.

azoknak megfelelő stílusárnyalatok követelménye, valamint a műfajoknak a fentebb stíl alapján történő értelmezése és elrendezése vezérli.

Ungvárnémeti Tóth László vélhetően 1814. késő telén-kora tavaszán vette fel a kapcsolatot Kazinczy Ferencsel,⁴⁸ s a beavatás pillanatától kezdve a levelezés fórumának keretei közt váltak ismertté addigi és újonnan készülő költeményei, miként Mestere a kéziratok könyvbe rendezésének szándékáról és folyamatáról is innen értesülhetett. A Széphalom által közvetített elvárásoknak megfelelően tudatosan megkonstruált, publikálásra szánt kötetekben gondolkodik, vagyis ekkora már számít a közönség véleményére-bírálatára, nem véletlenül válik a költemények egyik fontos témájává a kritikák jellege és a recenzensek magatartása. A fiatal poéta 1814-ben, a „bejelentkezés” esztendejének tavaszán adja postára első olyan levelét, melyből Kazinczy a kéziratoknak a bevett esztétikai tételek alapján szerkesztett kompozícióját olvashatja ki.⁴⁹

Tanítványa az eladdig elkészült metrumos szövegek címeit a következő felépített rendszerben közli: az első részbe az utóbb vélhetően megsemmisült, s általa folyó beszédű vígjátékként megnevezett *Nősző Arisztip* című darabját szánja, melyet egyébként nem sokkal később Kazinczy Kölcseynek küldött soraiban három felvonásos drámaként emleget,⁵⁰ a komédiát a publikált kötet zárlatába kerülő, „hat lábú elegyes Jámbusokban” íródott *Nártzis* című szomorújáték követné, s ezzel kapcsolatban Ungvárnémeti részéről a rövidítés határozott szándéka fogalmazódik meg. A harmadik egységet hat vagy hét óda, továbbá magyar-görög epigrammák jelentenék, bár az idegen nyelvű versek színvonalával kapcsolatos aggodalmának több bekezdésben is hangot ad, a negyedik fejezet alá pedig két „szatíra nemű” hexameteres levelet vonna. Beszámol még néhány már elkészült balladáról, azonban ezeknek a közlését illetően még hezitál.⁵¹ A szerkezetből jól látható, hogy a kötet elejére drámáit szánja, a költeményeket műfaji rendbe osztja be, a versek sorrendjét

⁴⁸ Ungvárnémeti Széphalomra postázott első levele elveszett, ismeretségük kezdetének időpontjára vonatkozóan azonban fontos adalékot tartalmaz egy 1815. március 15-én kelt levél: "Épen ma annak esztendeje, hogy engemet a' Tekintetes Úr becses levelére, 's nemes Barátságára méltóztatott!" (*KazLev.* XII, 457.).

⁴⁹ *KazLev.* XI, 258-259.

⁵⁰ "A' nősző Arisztip Dráma 3 Felvonásban prózában..." (*KazLev.* XI, 333.).

⁵¹ *KazLev.* XI, 258-259.

pedig a kor szokásos elrendezési gyakorlata határozza meg:⁵² az ódák után az epigrammák jönnek, s azokat az epistolák követnék. Ungvárnémeti Tóth László néhány héttel később már kilenc-tíz árkusnyi kész szövegről ír, továbbá az utolsó simítások befejezésére vonatkozóan húsvétot jelöli meg végső határidőként, a könyv megjelenését Pünkösdre tervezi. Mindeközben atyamesteri funkciót ajánl fel levelezőpartnerének, helyesírási hibáinak javítására, a helytelen ékezetek korrigálására és a műalkotások válogató rostálására kéri fel.⁵³ 1814. március 29-én keltezett levelében⁵⁴ a manuscriptumok erőteljes szaporodásáról és a szelekció szükséges voltáról szól: a két dráma közül a vígjáték elhagyását fontolgatja, indoklásában a tragédiaköltés dicsőséges voltát, a kötött verslábak írásának nehézségeit veti fel, s ezen felül három költemény (*Ágrai esküvés* és két tanító Levél) kapcsán vár Széphalomról konkrét tanácsokat. Jó két hónap elteltével a görög nyelvű tükörfordításos szövegek nagyobb arányú szerepeltetését tervezi, valamint a lapaljára kerülő jegyzetformulákban állapodik meg. Tudható, hogy utóbb e magyarázó és értelmezői funkciójú textusokat az 1816-os kötetben a glosszák képviselik, a görög-magyar nyelvű nyomtatványban pedig mindezt az egyes műfaji csoportok végére mellékelt jegyzetek formájában oldja meg.

Sajnos mindazok a levelek, melyekben Kazinczy Ferenc kötet szerkesztési javaslatokat tett, elvesztek, így csupán Ungvárnémeti válaszaiból rekonstruálhatóak és csak részlegesen tárhatóak fel a széphalmi instrukciók. Tóth László 1814. áprilisában megköszöni Mesterének a kéziratok összeállításának sorrendjére tett

⁵² A műfaj-elvű elrendezésre vonatkozóan a korszakból néhány nevezetesebb kötet emelhető ki. Szemere Pál arról számol be Kazinczynak, hogy Báró Prónay így osztaná föl Berzsenyi verseit: "I. Könyv: Anacreonticumok (A' szerelmet éneklő darbotok érti ezen czímen) II. K. Ódák ... III. K. Epistolák." (*KazLev.* XI, 191.). Csetri Lajos Berzsenyi *Őskötetében* a tematikai és hangnemi verscsoportokban a versformai, hangnemi és tárgyi azonosság mellett eltérő elemeket is kimutat, s azokban a "változatosság gyönyörködtető igényét" tapintja. (CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 19.). Kis János saját kötetét a következő konstrukcióban képzei el: első helyre Lantos Versek - Énekeket és Ódákat helyezne, a második egységbe a Beszéllő Versek - Mesék és Regék tartoznának, a harmadik egységet a Tanító Versek - Levelek és Szatírák képeznék, s hátulra az Elegyes versek maradnának. (*KazLev.* XI, 297-300.). Fried István értekezésében a "józan hasznosság" elvére épülő könyvről beszél: FRIED István, " ... törpe növény a cedrusos erdőn": *Kis János 1814-15-ös verses köteté. = Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 159-171.

⁵³ *KazLev.* XI, 266-267.

javaslatait, és végleges variációként a következő felosztást helyesli: "Nagyon tetszik az a' rend, mellyet a' Tekintetes Úr javallani méltóztatik, hogy tudni illik első helyen álljanak a' görög Ódák, 's Epigrammák, ezeket kövessék a' magyar Ódák, 's Epigrammák,- majd a' két Epistolák, 's leg utól a' két Drámák."⁵⁵ A levélrészletből kiolvasható, hogy a poéta ekkor még az utóbb két kötetben publikált verseit egy könyvben tenné közzé, sőt korábbi szándékával szemben az eredeti koncepcióhoz nyúl vissza, ugyanis ebben a csoportosításban a vígjáték és a tragédia megjelenítése egyaránt szerepel. Az egy esztendővel azelőtti változathoz képest azonban beszédes különbséget mutat a sorrend: a költemények és drámák helyet cserélnének, a verseken belüli műfaji elrendezés és egymásutániség viszont változatlan maradna. Ugyanebben a levélben a költő a könyv címére vonatkozó javaslatot is akceptálja, s ezen felül egy előbeszéd elkészítésére is hajlandóságot mutat. Később aztán Ungvárnémeti Tóth László már-már szolgai módon követte példaképe utasításait, tudniillik többek között a kéziratok két részre bontására vonatkozó javaslatát is elfogadta, s így 1815 októberére a bilingvis kötet utóbb ismeretes szerkezete is nagyjából kialakult: " ... görög verseimet szép darabokkal meg szaporítva; – a' Tekintetes Úr tanácsa szerint, egyéb munkáimtól külön választva; magyarázattal, jegyzetekkel, 's egy rövid critizáló Szótárral meg erősítve, újonnan le tisztálhattam ..."⁵⁶

Míg a *Nizában* a történet folyása határozta meg a 45 költemény három könyvre épülő felosztását, a szakaszok elé illesztett "A meg-nyerés"-, "A bírás"- és "Az el-vesztés"-alcímek pedig a szerelem egymásra következő stációit jelenítették meg, addig a Kazinczy-iskola "diák"-ja nyomtatásban közölt szövegei esetében egy a korábbiaktól eltérő vezérelvet alkalmaz, hisz azokat műfaji azonosságuk alapján csoportosítja és a variabilitas válik vezérlő elvvé. Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban közzétett *Versei*⁵⁷ kötetét a *Nárcisz*-dráma és néhány költemény tematikus összefüggése, az író grammatikai-esztétikai nézeteit megjelenítő, a műveket magyarázó, de azokkal csak részben összefüggő glosszák, továbbá a fentebb stíl

⁵⁴ *KazLev.* XI, 304-306.

⁵⁵ *KazLev.* XI, 351.

⁵⁶ *KazLev.* XIII, 226.

⁵⁷ UNGVÁR-NÉMETI TÓTH László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.

eszményét szem előtt tartó műfaji csoportosítás formálják kerek egészé. A felsorolt szempontok közül e fejezet keretei közt csupán a harmadik kérdés részletező kifejtése lehetséges.⁵⁸ Ungvárnémeti tudatos elrendezésében a bevezetőnek szánt és a szerző nyelvészeti-irodalomelméleti tájékozódásának értelmezésében kulcsfontosságú szerepet betöltő Czinke Ferencsel váltott levél után az első egységet összesen tizennégy szapphói, alkaioi és egyéb mértékes formában írt óda és 31 epigrama alkotja. A második fejezetben két, a nemzeti történelem témájából merítő románc, valamint egy házassági ének olvasható. A harmadikban hat-hat Floriánból és Phaedrusból átültetett didaktikus célzatú, rövid terjedelmű apológ található, melyeket tizennégy saját szerzőségű mese zár. A negyedik részt a korban közkedvelt episztolák (összesen négy) foglalják el, s azokat az önszerető ifjú történetét feldolgozó, mitológiai témájú dráma követi, a kötet végére pedig a glosszák kerültek. Az 1818-ban publikált *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*⁵⁹ című kiadvány konstrukciója a két évvel korábbi anyaggal nyilvánvaló hasonlóságokat mutat: a műfaji elrendezés szervező ereje, valamint az egyes költeményekhez rendkívül szorosan kapcsolódó magyarázó jegyzetek egységesítik és tartják össze az alkotásokat. A teoretikus stúdiumokról, herderi futamokat követő és görögség-élményről informáló bevezetés után négy pindaroszi és hét egyéb mértékben írt óda következik, s e fenséges darabokhoz csatlakozó kommentárok a szövegek forrásairól és mintáiról informálnak. Az 1816-os munkához hasonlóan a struktúra második részébe az epigrammák (összesen 51) és az e művek filológiai hátterét, verstani ismérveit felsoroló jegyzetek kerültek. A románcokat, az apológokat és az epithalamiumot a bilingvis kötetben három idill helyettesíti, s a költeményeket feltáró textusokban Ungvárnémeti alapos, megfontolt definíciókat közöl az idillről és az elégiáról. Az 1818-as könyv három – a barátságról, a tudományról és a szerző görögség kultuszáról szóló – episztolával zárul.

⁵⁸ A kötet tematikus feltárása, a bevezetések és a glosszák elemzése Ungvárnémeti irodalomesztétikai tájékozódásának vizsgálatával párhuzamosan végezhető el csupán, melyre jelen dolgozat keretei közt nem vállalkozhatunk.

⁵⁹ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.

2. Az ódák

A klasszicista műfaji hierarchiának megfelelően az 1816-os és a bilingvis nyomtatvány nyitányában is ódák olvashatóak, melyeket első szinten alaki tulajdonságaik alapján érdemes megközelíteni, ugyanis csupán az egység felütésében szereplő költemények felelnek meg minden tekintetben a műfajjal szemben támasztott elemi követelményeknek. A verstípusok és -szerkezetek leírása a következő szempontok figyelembevételével végezhető el: szükségesnek látszik a cím kontextusának elemzése, a cím és szöveg viszonyának feltárása, a versek képvilágának értelmezése, az időszerkezet és beszédhelyzet taglalása, a versszerkezetek meghatározása, a felütések és zárlatok kommentálása, valamint a műalkotás mondatformáinak analizálása.⁶⁰

Ungvárnémeti – elsősorban Kazinczy hatására – a fentebb stíl fogalma alatt vélhetően az ódai hangnemet értette, azonban műfaji szinten annak tisztaságát csak néhány esetben érte el.⁶¹ Így fordulhatott elő, hogy a *Versei* című kötetben kizárólag az első négy vers írható le az óda fogalmával: Az *Agrai felesküvés* mitológiai kontextusában a költészet misztériumába történő beavatás mozzanata és példaképeinek listája (Descartes, Kant, Dugonics, Gvadányi, Földi, majd a zárlatban a kanonikus rendnek megfelelően a Kazinczy-Kis-Virág-íróhármás) biztosítja a magasztos hangnemet, *A' magyar nemzethez* című költemény erős, pátosszal teli sorokban íródott: hazafias témája és történelmünk nagy fiainak lajstroma (pl. István, László, Mátyás, Lajos stb. és az akkor uralkodó Ferenc) adja a mondanivaló kulcsát. *A' világosság* a felvilágosodás általános és emelkedett jelképeit (dicső nap, fénylő csillag, káoszból világosság) és a fénytannak⁶² a korban elfogadott tételeit zengi, a

⁶⁰ Az elemzési szempontok kialakításához két tanulmányt használtunk: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A XVIII. század végi magyar költészet főbb típusai; Berzsenyi verstípusairól.* = Sz. M. M., *Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 37-74, 96-115.

⁶¹ Fried István az óda-típusú versek önállósodásáról, keveredéséről értekezik: FRIED István, *A neoklasszicista óda Kelet-Közép-európai megújulásának kérdése.* = *Tanulmányok Dobossy László 70. születésnapjára*, szerk. GYIVICSÁN Anna, Bp., 1980, 141.

⁶² Erre vonatkozóan: SZÖRÉNYI László, *"Tükröcske egy ficzko-poéta számára."*: Ungvárnémeti Tóth László kritikai fogadtatása, A.Univ.Szeg.hist.litt. XVIII,1981, 86.; TÓTH Sándor Attila, *„Az istenülés dicsősége”*: Ungvárnémeti Tóth László költői portréja, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001, 36, 135.

Máriuszhoz a' Carthágó düledékein című darab egy Plutarkhosztól származó⁶³ történetet dolgoz fel.⁶⁴ Az 1816-ban közzétett kiadvány további tizenegy ódát tartalmaz, melyek mindegyike a műfaj módosult, differenciált változatát képviseli. A *Cseresnyés Sándor barátomhoz* című darab az episztolákkal⁶⁵ és a panegyricusokkal határos, dalformában és könnyedebb hangnemben szólal meg *A' Barátságához*, *A' senge szerelem* és *A' Szerencse*. Az anakreóni sugallat jellegzetes vonásai érezhetőek *A' Tisztválasztás* hajlékony, kecses, játékos strófaiban, a *Laura keserve Hőse*, *Daphnisz felett* című óda pedig az idillekkel és a pásztorkölteményekkel mutat rokonságot. Külön érdemes kitérni a *Gróf Desevffi Amália kis-aszszonyhoz*, a *Szilassy Ágnes kis-aszszonyhoz*, a *Rhédey Catharina kis-aszszonyhoz* és a *Krieger Josepha kis-aszszonyhoz* szóló, Weöres Sándor által barokk bókverseknek⁶⁶ nevezett énekekre, melyek közül az első és a harmadik az anakreóni dalokhoz közelít, a második kis mértékben az ódák klasszikus felépítésére emlékeztet, a negyedik pedig epigrammatikus tömörséggel és stílusban szólaltatja meg mondanivalóját.

A verstípusok és szerkezetek meghatározása felől is sokszínű, változatos képet mutat Ungvárnémeti első nyomtatásos kötete. A cím és műalkotások viszonyának vizsgálata jól mutatja: az óda csoportjában szereplő versek nagyobbik részében a költemény szövege a cím okozta várákozásnak megfelel, és a címek többségükben a szöveg alanyára vagy tárgyára utalnak. Az elmondottak alól kivételt képez az *Agrai felesküvés*, ugyanis csupán az első négy és a 12. strófa kapcsolódik a címben jelzett misztérium témájához, bár tágabban a példaképek sora is illeszkedik a kontextusba. *A' magyar nemzethez* felhívást ígér a magyarsághoz, de az előzetes számítások csak a zárlatban igazolódnak, s ott is csupán egy a királyhoz szóló dicshimnusz formájában csendül fel e szózat hangja. A *Cseresnyés Sándor barátomhoz* címében az

⁶³ Utal erre: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 36.

⁶⁴ A műfaj meghatározásához Szegedy-Maszák Mihály és Fried István tanulmányain kívül: CSERNÁTONI Gyula, *A magyar óda-költés története a legrégebbi időktől Vörösmartyig*, Figyelő, 1882, XII, 321-347. és XIII, 12-44.; CSETRI Lajos, *Kazinczy irodalomszemlélete*. = CS. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 104-215.

⁶⁵ Minderre Szajbély Mihály is figyelmeztet: SZAJBÉLY Mihály, *Ungvárnémeti Tóth László episztolái*. = *Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 173.

⁶⁶ WEÖRES Sándor, *Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788-*

iskolátárshoz intézett gondolatokat sejtet, valójában azonban az első és utolsó részében az ihletettek bátorítása hangzik el, miként a középső sorokban a tengeri vihar képében egy bevett metafora segítségével a költészet hatalmáról tanakodik. Az ódák képvilágának-metaforáinak tanulmányozása néhány jól elkülöníthető csoportba tagolja a költeményeket: az első változat (*Agrai felesküvés*, *Laura keserve Hőse*, *Daphnisz felett*, *A' Barátságához*, *Máriuszhoz a' Carthágó düledékein*) az antik mitológia, a kultusz és a minisztérium bevett tárgyait, jelenségeit festi le, a második osztályba (*A' magyar nemzethez*, *Cseresnyés Sándor barátomhoz*, *A' világosság*) a felvilágosodás toposzait felhasználó és Berzsenyi nagy formátumú képeire emlékeztető versek sorolhatóak, a harmadik forma (*A' senge szerelem*, *Gróf Desevffi Amália kis-aszszonyhoz*, *Szilassy Ágnes kis-aszszonyhoz*, *Rhédey Catharina kis-aszszonyhoz*, *Krieger Josepha kis-aszszonyhoz*) a Nizára emlékeztető, buja, telített, rokokó képvilágból merít, a negyedik variánst (*A' Szerencse*, *A' Tisztválasztás*) az anakreóni dalok játékos képei testesítik meg. Az ódák időszervezetéről elmondható: az udvarló énekek és dalformájúak főleg jelen időben íródtak, hat költemény (*Agrai felesküvés*, *A' magyar nemzethez*, *A' világosság*, *Cseresnyés Sándor barátomhoz*, *Máriuszhoz a' Carthágó düledékein*, és *A' senge szerelem*) jelen és múlt váltakozásán alapul, s ezek közül az utolsó kettő esetében idő- és egyben értékszembesítés történik. A beszédhelyzet taglalása kapcsán fontos jelezni, hogy az óda-részbe sorolt darabok többségében a megszólalás módja egységes, csupán négy költemény esetében észlelhető váltás a szövegben: *Agrai felesküvés* (I/1, I/2), *A' Barátságához* (I/1, I/2, I/3, Tsz/1), *A' Szerencse* (I/1, I/3) és *Krieger Josepha kis-aszszonyhoz* (I/1-3)

A *Versei*-kiadványban a struktúrák többsége egyszerű, azonban két óda (*A' világosság*, *A' Szerencse*) a lírai-értekező típus átmeneti változatába sorolható, a *Máriuszhoz a' Carthágó düledékein* és *A' senge szerelem* pedig összetett szerkezetű értékszembesítő költemény. Külön érdemes kitérni a *Cseresnyés Sándor barátomhoz* felépítésére, ugyanis a nyitányban felvillantott gondolat a zárlatban kisebb módosításokkal megismétlődik, s így valójában az alkotás hídszerkezetű. Az 1816-os ódák többségében a zárlatok és a felütések a klasszicizmus követelményeinek

megfelelően didaktikus kijelentések. Kizárólag négy költemény tér el a merev szabályoktól: *Agrai felesküvés* szentenciózus futamok helyett a rendkívül szubjektív „Borzadok”-szóval kezdődik, *A’ senge szerelem* utolsó egysége antitetikus, *A’ Tisztválasztás* feltételes módú felütése és kérdéssel történő lezárása sem szokványos, ahogy a *Laura keserve Hőse, Daphnisz felett* is korszerű szerkesztésű, ugyanis kerüli a maximákat gradációs kezdetében és végében. A *Versei* kötet ódáinak nagyobbik részében a mondatok, sorok és strófák felépítése kezdetleges: a klasszicista doktrínáknak megfelelően tulajdonképpen egy-egy jól körülírható gondolatot tartalmaznak. Az Ungvárnémeti-líra azonban ebben a kérdésben is szolgál néhány újdonsággal:⁶⁷ *A’ világosság* 4-5. szakaszai egymásba hajlanak, a *Máriuszhoz a’ Carthágó düledékein* című óda kulcsrészében (3-4., 5-6. strófa) a sorok átívelnek egymásba, a *Cseresnyés Sándor barátomhoz* c. versben közbevetések és közbeékelések találhatók, *A’ Barátságához* című költeményben a sorok és gondolatok általában nem esnek egybe, *A’ senge szerelemben* a mondatok szerves formájúak, továbbá a *Laura keserve Hőse, Daphnisz felett* szabálytalan, zaklatott mondatai és a 2-6. strófák szakaszkezdő „Kesergem”-felkiáltásai teljesen megtörik a merev, klasszicista strukturálási módot.

A *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*-kötet ódai ugyancsak a műfaj széles skáláján mozognak: a ciklus élén álló négy Pindarosz-utánzat⁶⁸ egyéni dikcióról, a bonyolult ditirambikus strófák megszerkesztésének képességéről és önálló hangról tanúskodik. Az *Eleüiszi titokban* a Démétér-kultuszból kiindulva ismét a beavatás mozzanata, a művészet szentélye kerül elő, s valójában az *Agrai felesküvés* újragondolását és saját jegyzetei szerint Kazinczy egyik ismert epigrammájának transzformálását végzi el; a *Melpomena* erős emóciójú, bonyolult, lebegő

⁶⁷ Csetri Lajos Berzsenyi-könyvében figyelmeztet arra, hogy a racionális klasszicizmus „kedvelte a zenei és logikai egységek egybeesését, az egy verssor-egy mondat eszményét, és Kazinczy, aki ehhez az eszményhez közelebb állt, mint Berzsenyi, legtöbb bíráló megjegyzését kritikai levelében épp a sorátlépésekkel kapcsolatban mondta el, különösen, ha azok szintagmákat vágtak ketté.” Csetri Lajos a sorok egymásba hajlásának kérdéséhez Ungvárnémeti Pindarosz-tanulmányát is feleleveníti: „Horatius Pindarosz módjára, de Túrtaiosz, Alkaios és más görög költők nyomán is, milyen helyesen ismerte fel, hogy az ódai lendület mennyire nem tűri a gondolatnak a sorvéggel való lezárását.” – CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 82-83.

periódusaiban ismét a költészetről zeng, az éneklés és a tragédia aranyhajú múzsáját idézi meg, gondolati háttérét pedig Kallimakhosz egyik rövid verse adja. A *Hermíne* témája (az elhunyt asszony magasztalása: a nőiség-anyaság elismerése, a gyermekágyban elszenvedett halál, az utódok dicsérete stb.) és a szöveg alkalmi jellege (a József nádor felesége feletti gyászban szerezte) alacsonynak látszik a pindaroszi szakaszokhoz, azonban az óda erős, szárnyaló, majdnem tökéletes nyelvformálása az életmű egyik legkiemelkedőbb darabjává avatja a verset.⁶⁹ A *Magyar hősök*, amely a jegyzetek tanúsága szerint egyébként a szerző legkedvesebb darabja volt, ditirambikus felépítésében a nemzeti múlt dicső pillanatait festi le: emelkedett hangon az őstörténet meghatározó alakjait invokálja, a rettegett magyarokat említi, majd a dicső emlékek felsorolása után egy sekélyesebb futam erejéig a jelen magasztalására tér át. A perióduson belül az 5-8. alkotások külön egységet képeznek: a műfaj tiszta és módosított változatát két-két költemény képviseli. A *Magyar nyelv* alkaioszi soraiban a hazai nyelv jellemzése és jelenlegi állapotának a lefestése történik meg, továbbá a látvány és reflexió egymásba olvadó futamai egy Attilához szóló könyörgéssel zárulnak; a *Magyar dicsőség* című vers óda-jellegét a nemzeti múltból és jelenből merített magasztos téma (a skytha vadságot feltételező idegenek korholása, Attila rettegett serege és Pestnek mint tudományos centrumnak emlegetése) adja, s a pátoszt az asklepiadesi és glykoni sorok ritmusa tovább erősíti; *A' szerelmek* gondolköre szapphói, műfaját tekintve leginkább a vallomásokhoz áll közel, *Az ifiúság istennéje* pedig egy Hébéhez intézett himnikus szózat. Az óda-ciklus utolsó három verse tulajdonképpen dal: *A' Kháriszok* címűt – melynek forrását Tóth Sándor Attila kimerítően tárgyalja⁷⁰ – csendesebb érzések és mértékletesebb hang jellemzi; a *Kecstelen szűz* és *A' leányok* az anakreóni költemények kecses, bájos stílusában és formájában szólalnak meg.

⁶⁸ FRIED István, *i. m.*, 142.; CSERNÁTONI Gyula, *i. m.*, 30-31.; PINDAROS, ford. CSENGERY János, Globus Nyomdai Műintézet, Bp., 1929, 26.

⁶⁹ Nem véletlen, hogy Ungvárnémeti a költeményt több helyen is megjelenti: UNGVÁRNÉMETI Tóth László, *Óda Herminához. A Pythiai Tizedik Hymnus mértékin*, HaszMul, 1817/II/25, 195-198., UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáirol, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*. TudGyűjt, 1818/VI, 83-86.

⁷⁰ TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 127-128.

Az 1816-ban közzétett kiadványhoz képest komoly előrelépésnek mutatkozik, hogy a bilingvis kötet ódái esetében a versszövegek a cím keltette várakozásnak minden esetben tökéletesen megfelelnek. A cím és jelentettje viszonyának kérdésében megállapítható, hogy a címek többségében a költemények alanyára utalnak, viszont három darab (*Eleüzszi titokban*, *Magyar nyelv*, *A' szerelmek*) estében annak tárgyára vonatkoznak. Az ódák képvilága a korábbi kötethez képest jelentősen nem módosul: a szövegek itt is metaforikusak, a romantika felé mutató metonimikus felépítésre egyetlen példa sem mutatható fel. A költői képek értelmezése szempontjából a pátoszos-misztikus-mitológikus alkotások külön tagolhatóak: *Eleüzszi titokban* és a *Melpomenában* a poézis tárgyi elemei (pl. lant, húr, Múza, Helikon) és a misztérium kellékei tűnnek fel, *Az ifiúság istennéje* címűben és *A' Kháriszokban* az istenvilág rekvizitumai (tavasz, nektár, koszorú) és személyei (Érosz, Titán, Hébe stb.) bukkannak fel. A rokokó és az anakreonitika világa adja *A' szerelmek*, a *Kecstelen szűz* és *A' leányok* metaforáit. A klasszicista óda monumentális víziói szervezik és a kortársak közül leginkább Berzsenyi világára emlékeztetnek a *Hermíne*, a *Magyar hősök*, a *Magyar nyelv* és a *Magyar dicsőség* strófái: míg azonban az első költemény az anyaság-halál-áldozatvállalás és gyász pillanatait idézik meg, addig a három nemzeti tárgyú darab a hazai történelem jellegzetes figuráira, a nyelv és a tudomány kérdésére koncentrálnak. Az időszerkezeteket elemezve látható, hogy az ódák tulajdonképpen két variánst érvényesítenek: a költemények többsége jelen időben íródott, viszont a *Magyar hősök*, a *Magyar nyelv*, a *Magyar dicsőség* és *A' szerelmek* a jelenvalót és a múltat egyaránt ábrázolják. A bilingvis könyv ódáinak beszédhelyzete többféle változatot jelez: a Pindarosz nyomán készült műalkotások és a *Magyar hősök* esetében a megszólalás módját a közösségi hang (többes szám első személyű alakok), a fohászkodás, az imahelyzet és a könnyörgő szubjektív futamai (egyes szám első és második személyű igék) alakítják. A további költemények esetében a megszólalás módja állandó, illetve a szövegen belül kisebb mértékben változik csupán.

Ungvárnémeti Tóth László a magyar-görög kötet tizenegy ódájának írása során többféle szerkezetet használt fel: a négy nyitódarab pindaroszi formájú, a versek nagyobbik csoportja pedig egyszerű vagy kevésbé konstruált. A jóval

bonyolultabb, összetett illetve átmeneti struktúrát kizárólag három költemény képviseli: lírai-értekező és egyben időszenbesítő a *Magyar nyelv* felépítése, a lírai-elbeszélő változatba tartozik *Az ifiúság istennéje*, továbbá két eltérő értékrendet vetít és ütköztet a *Magyar dicsőség*. Az ódák jelentősebb részének nyitása és zárata a két évvel korábban publikált anyagokéhoz hasonlatos, vagyis szentenciózus. Néhány kivétel azonban itt is található: az *Eleüiszi titok* felütésébe a gonoszok és beavatottak szétválasztásáért elmondott ima került, a szöveg végén pedig a könyörgés utolsó akkordjai szerepelnek. A *Magyar nyelv* kezdetének gradációs szerkezeti elemében ugyancsak egy fohász hangzik el, a *Magyar dicsőség* és *Az ifiúság istennéje* egy-egy megszólítással indul, valamint a *Kecstelen szűz* és *A'leányok* szövegének kevésbé szerkesztett nyitányában és zárlatában sem szerepel didaktikus, maximaszerű kijelentés. A mondatformák konstruálása tekintetében viszonylag korszerűnek látszanak Ungvárnémeti most vizsgálandó versei, ugyanis egyetlen alkotást, a *Magyar nyelv* címűt leszámítva, amely szentenciózus-szabályos sorokból áll, a gondolatoknak a strófával vagy mondattal való megfeleltetése gyakorlatilag teljesen megszűnik. Ebben a tekintetben sajátos átmenetet képez *A' Kháriszok* című dal, tudniillik a mondatok és sorok egybeesése ellenére áthajlások teszik kevésbé szabályossá a szöveget. A Pindarosz-imitációk bonyolult periódusokból és formákból épülnek meg, továbbá a sorok és versszakok közötti átívelések, közbeékelések is megfelelnek a tárgy és a nyelv fenséges voltának. A *Magyar dicsőség*, *A' szerelmek* és *Az ifiúság istennéje* sorai és strófái is átnyúlnak egymásba, továbbá a *Kecstelen szűz* és *A'leányok* címűek is önálló, szerves mondatformák építményei. Megkockáztatható azon kijelentés, hogy a bilingvis kötet mondatstruktúrájának korszerű jellege és szerves egységként való kezelése valójában már a romantika szerkesztési eljárásai felé mutat.

3. A kötetek egyéb műfajai: az epigrammák, az apológok, valamint a románcok, az epithalamium és az idillek

Az epigrammák tematikus csoportosítására vonatkozóan teljes mértékben elfogadhatónak látszik Tóth Sándor Attila felosztása, amely alapján az 1816-os

darabok öt egységbe (személyeket dicsőítők, pásztori-szerelmi, csipkelődők, természettudományos-bölcseletiek, mítoszi-allegorikusak) tagolhatóak, az 1818-ban publikált versek pedig két részbe (tárgyakhoz és személyekhez szólók) sorolhatóak.⁷¹ A műfaj primér jelentésében az ókori görögöknél sírkövekre és emlékoszlopokra vésett rövid, tömör felirat volt, s ezt az elsődleges értelmet Ungvárnémeti korpuszában csupán az 1818-ban kiadott kötet három költeménye (*Révai sírczíme*, *Vinterl sírczíme*, *Szombati sírczíme*) testesíti meg. Az óda-fejezethez hasonlóan Tóth László epigramma-ciklusaiban is felfedezhetőek olyan költemények, amelyek a műfaj alapvető jellemzőit nem mutatják (az 1816-os kötetben hét, a bilingvisben pedig öt versről van szó). A *Kazinczyhoz: Isméretlenül* és *A' Parízi aranyas* címűek a tömörség, a rövidség és a plaszticitás követelményének nem felelnek meg, a magasztos téma (az előbbiben a széphalmi mester köszöntése illetve egy mitológiai kép társítása) és az emelkedett hangnem okán e műalkotások az óda karakterjegyeit hordozzák inkább.⁷² A *Daphné* és *Az aluvó Daphne* terjedelmükben jócskán meghaladják egy átlagos epigramma hosszúságát, továbbá a lakonikus jelleg hiánya, a műfaj esetében szokásos megcsontosodott forma megbontása, a mitológiai téma és a stílusesszközök az idillek felé közelítik a verseket. A dalok kompozíciós sajátosságait és könnyedebb témáit négy epigramma hordozza: az *Egy ifjúhoz* a szomorújátékkal való összeolvashatósága miatt válik a könyv egyik kulcsversévé, a *Fábiusz, és Minúcius* című az iskolás didaxist, a szemléltethetőséget és kihegyezettséget semmi elemében sem mutatja, *Az előre-fizetést* a lant és virág képe az apológok záródarabjával (*A' Poéta, és a' Kertész*) köti össze, a *Szerelem, had, 's mennykő Isteni* pedig hosszú és terjedős egy epigrammához képest. *A' sok barát, A' játszó Erosz* és *A' Jelen-szerető* felépítése és tónja az anakreóni énekekre emlékeztet: míg az előbbi költeménynek az ismétlések sorozata ad sajátos hangulatot és ritmust, addig az utóbbi két verset kecsessége, bájossága és játékos sorai tették a Weöres-féle gyűjtemények fontos darabjává és a XX. századi antológiák gyakran közölt költeményévé. A bilingvis kötet *Könyvrágó egerek* című epigrammája a műfajra

⁷¹ TÓTH Sándor Attila, i. m., 48, 131.

⁷² Nem véletlen, hogy egy ódát is közölt erről: TÓTH László, *Örömeinek a' Parisi arany Sasnak a' nemzeti Muzeumban béavatásakor*, h. é. n.

jellemző tulajdonságokat (a szentencia-írás tiszta változata, a gondolati jelleg, a tömör felépítés) áthágja, s egy zsánerképben közli mondanivalóját.

A kötetek epigrammái a korabeli, leginkább német nyelvű és vélhetően Ungvárnémeti által is forgatott esztétikák műfajelméleti definíciói alapján is tanulmányozhatóak. Lessing meghatározása szerint az epigrammák két jól elkülöníthető egységre bonthatóak fel: a szerző az expozícióban a témát közli, melyet a csattanós klauzula fejez be.⁷³ A műfaj ezen klasszikus változata kötött felépítésű, ugyanis zárlatában minden esetben bölcs mondásnak kell szerepelnie, s gyakorta a felütésben is szentencia fordul elő. Míg az 1816-os kötetből csupán két költemény (*Archiméd pontja*, *Strató tanácsa*) mutatja a fent leírt szerkezetet, addig a kétnyelvű kiadvány számos darabjában az előtagból és rövid, szellemes utótagból álló váz kimutatható: pl. *A' könyvhöz*, *Az olvasóhoz*, *Költő*, *és ítélethozó*, *Akhillesz*, *Barát*, *és barátnék*, *A' két nemes djikához*, *Iskolásság*, *Szerelem és barátság*, *A' Gígász*. Herder az epigramma általános és Lessing alapján leírt definíciójával szemben egészen más költői eszközöket tartott kívánatosnak: a rövidség-kiélezettség helyébe az egységes nézőpontot állítja, a csattanót pedig nála a megnyugtató zárás váltja fel.⁷⁴ A Herder értelmében vett szerkezettel a következő költeményei jellemezhetőek: *Lysánder*, *és Phárnabaz*, *Democrit Abderában*, *Corydon Dóriszhoz*, *Az ízlés*, *Caesar*, *A' magát-boszuló Khloé*, *Párnasz két bércei* és a *Tempe*. Hegel esztétikájának vonatkozó egysége alapján az epigrammák két részre oszthatóak fel: a lírai típus alá – melyben a költő érzelmeit, ötleteit, tréfáit mondja el – Tóth László élő személyekhez szóló epigrammái sorolhatóak. Egyébként az 1816-ban kiadott kötet valamennyi ilyen verse magasztaló hangnemben készült, s a későbbi magyar-görög kiadványban is csak három progisztikus modorban megszólaló epigramma (*Érzékihez*, *Rozgonyihoz*, *Túnyihoz*) olvasható. A Hegel-féle meghatározás szerint a másik csoportot az epikus epigrammák jelentik, mikor is a vers első felében a tény vagy tárgy leírása, a második részben pedig az okoló magyarázat rögzítése történik meg. Ungvárnémeti

⁷³ G. E. LESSING, *Zerstreute Anmerkungen*. = G. E. LESSING, *Gesammelte Werke in zehn Bänden*, hrsg. Paul RILLA, 1968.; továbbá: VAJDA György Mihály, *Lessing*, Bp., Művelt Nép, 1955, 151-152.

⁷⁴ J. G. HERDER, *Über das griechische Epigramm*. = J. G. HERDER, *Werke in 5 Bänden*, 1957., továbbá: HEGEDŰS Géza-KOVÁCS Endre, *Epigramma*. = *Világirodalmi lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, Bp., Akadémiai, 1986, II, 1151.

bölcseletkedő-ismeretterjesztő epigrammái az utóbbi változat követelményeinek felelnek meg: a *Prométh* című a mitológiai történet egy kisebb részletét meséli el, a *Plátó lelkében*, a *Synthesis, analysis*ben és *Az igazságban* a filozófiai téma szentenciózus, iskolai keretben szólal meg, *A lélek karjának jegye* mögött Tóth Sándor platonista háttérrel sejt,⁷⁵ *Az ember alkatja* a test-lélek fogalomhoz kötődő gondolatokat közöl, a *Magyar theatron* és a *Pest* címűek pedig, melyek közül az előbbinek a háttérét a poéta első színházi élménye adta, a korabeli tudományos-kulturális élet jelenségeihez kapcsolódnak.

A Kazinczy-körben többen próbálkoztak meseírással, esztétikai hatást azonban kizárólag Ungvárnémeti és Vitkovics Mihály esetében lehet felfedezni.⁷⁶ A *Versei*-kötetben közzétett apológok az irodalom, a művészet és a dulce/utilitas témaköréhez kapcsolódnak, s e szövegek gyakorta allegorikusak, bennünk a tanító-felhívó illetve a polemizáló szándék dominál. Ungvárnémeti meséi verses formájúak, moralizáló vagy gyakorlati tanácsokat adó tételszerű konklúzióval fejeződnek be. Csatlakozunk Tóth Sándor álláspontjához, amely szerint⁷⁷ az apológ-ciklus két részre bontható: az egyik változatban a leíró-elbeszélő szerkezetek váltakozása adja a struktúrát, a másik csoportba pedig a dialogikus felépítésűek tartoznak. Úgy látjuk, a hagyományos műfaji követelményeknek leginkább a Phaedrústól szabadon fordított hat mese felel meg, ugyanis ezen didaktikus tartalmú szövegek többségében (*A' Róka, és a' Szőlő*; *A' Béka, és a' Bika*; *A' Kecskék, és a' Bakok*; *A' Csirke, és a' Gyöngy*) állatok szerepelnek, a hangnem moralizáló, a mondatok a klasszicizmus követelményeinek megfelelően szentenciózus maximák, a felütésekben és zárlatokban egy-egy megfontolandó erkölcsi tétel szerepel, valamint a mondanivalóhoz toldalékszerűen kapcsolódó tanulság epigrammatikus csattanókban hangzik el. Tóth László Florián-átültetései, melyekben az eredeti szerkezetekhez és mondanivalókhoz képest ugyancsak jelentős módosításokat végzett, kevésbé didaktikusak, témájukat tekintve leginkább a honi irodalom jelenségeihez kötődnek. A meséket jellemző tanító-

⁷⁵ TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 50-51.

⁷⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A XVIII. század végi...*, 58. A műfajra vonatkozóan a következő korabeli értekezések hasznosak: Ism., *A' meséről, vagy költött-beszédről*, Mindenest Gyűjtemény, 1791/5, 352-355.; FÖLDI János, *A' versírásról*, Bp., Tankönyvkiadó, 1962, 81.

⁷⁷ TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 59.

szándék is burkoltabb formában nyilvánul meg csupán, továbbá az apológok közül néhány a műfaj kritériumait kevésbé hordozza: példának okán *A' Hernyó* és *A' Vipera, és a' Nadály* címűekben az egységes nézőpont és a csattanó nélküli zárlat a Herder-i típusú epigrammákra emlékeztet. A Florián-fordítások ritkábban kezdődnek és záródnak csattanóval, a szerves formájú mondatok a strukturálási készségnek egy magasabb szintű formájáról tanúskodnak. Az apológok-ciklus második felében tizennégy eredeti Ungvárnémeti-szöveg szerepel, s a szerzőt láthatóan határozott cél vezérelte: a korszak kritikai mozgalmait, nyelvészeti vitáit kívánta megjeleníteni. *A' Csíz* címűben szatirikus tónban a neologizmus védelme mellett tör lándzsát, *A' Hajókban* és *A' Veréb, és a' Fecskében* filozofikus bölcselkedés hangzik el, *A' Darásban* a kritikusokat a címben szereplő állathoz hasonlítja, *A' Magvető* zárlatában az írókra és a recenzensekre vonatkozó tételek szerepelnek, *A' Vinczlér, és a' fiamésében* a magyar literátorok versengésére utal, melyet az erjedő bor képében ábrázol. A hasznosság és gyönyörködtetés témája rejtetten az apológ-ciklus szinte mindegyik darabjában megjelenik, nyíltan *A' Pók, és a' Selyem-bogár*, valamint *A' Poéta, és a' Kertész* címűekben csendül fel. Ungvárnémeti saját szerzőségű apológjai a szereplőket tekintve több változatot mutatnak: öt allegorikus, állatszereplőket felvonultató darab olvasható, személyekről négy mese szól, további kettő tárgyat vagy elvont fogalmat ábrázol, három költemény mitológiai témát boncolgat. Az apológ műfaji normáit hét vers lépi át, melyek közül az *Ámor, és Zephir* a dalok könnyedebb tónján szólal meg, *A' Poéta, és a' Kertész* pedig egy konstruált dialógus. További öt költemény tömör, lakonikus jellegű: a *Malacia* és *A' Darás* az epigrammák Lessing által definíciójának felel meg, ugyanis a tárgy leírása után a csattanós zárlat szerepel, az *August, és a' Holló*, a *Jupiter, és Vénusz*, valamint a *Herkulesz* egységes nézőpontja és csendes zárlata a műfaj Herder-i változatához közelít. Ungvárnémeti originális apológjai nagyjából fele-fele arányban hagyományos és modernebb szerkesztésűek: egyik részük az epigrammákkal rokonítható, maximával kezdődnek és bölcs mondással zárulnak, a másik csoportot a dialogikus szerkesztésű mesék (pl. *A' Pók, és a' Selyem-bogár*, *Jupiter, és Vénusz*, *Ámor, és Zephir*, *Herkulesz*, *A' Poéta, és a' Kertész*) teszik, mikor is párbeszédes elem nyitja vagy végzi be a műveket.

Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban publikált románcait és házassági énekét a történet-mesélés igénye vonja közös vizsgálat alá. Az ódák némelyikében megpendített nemzeti tematika a románcokban tűnik újra fel: az „apró történetes dalok” rímes-időmértékes szakaszaiban a honi történelem nagyjai tűnnek fel. Ungvárnémeti balladáival az érvényessé avatott műfajok körén túllép, ugyanis ezen alkotások modora, szóhasználata és verselése a fentebb stíl követelményeinek nem felelhetett meg. Kazinczy az Ungvárnémeti-kéziratokból konstruálható kötet szerkezetek egyikében sem számol a két szöveggel, ugyanis a románc stíluszintjének megfelelően népnyelvi szavak (henye, czudarka, bohó, bitangol stb.) és kádenciák találhatók a költeményekben. Tóth László egyébként a Hasznos Mulatságokban közzétett tanulmányában⁷⁸ a műfajjal kapcsolatosan a tiszta gondolatok követelményét, a lantos-könnyű ritmus kívánalmát és a történetek megjelenítésének kritériumát húzza alá, továbbá hangsúlyozza az együgyű, régi nyelvmód használatának lehetőségeit is. Az *Attila, és Marull* címűben, melynek háttérszövege Oláh Miklós Attila-életrajza,⁷⁹ a hun fejedelem és azt istenné magasztosító költő történetét zengi el. A románc strófái jambikus lejtésű nyolc és hat szótagú, xaxa rímelésű négyes sorokból épülnek fel. Az *Árpád, és Zalán* témája a honfoglalás korába nyúl vissza, s történetet Anonymus gestájából meríthette.⁸⁰ A románc verselése, jambikus jellege az előző vershez hasonlatos: 5-5-5-4 szótagszámú, xaxa rímelésű négy soros strófák adják a szerkezetet.

A hosszú, részletező címmel ellátott *EPITHALAMIUM Tekint. Szilassi Szilassy József Úrnak Tekint. Kis Rédei Rhédey Klára kis aszszonnyal össze-keelésére* a nász dal műfajának módosított változatát képviseli, ugyanis a kanonikus elvárásokkal szemben a vers nagyobbik hányadában a két fiatal szerelmének históriája idéződik fel, s az esküvő ábrázolása csak az ötödik zárórészben kezdődik el. Az előkelő leány és fiú kapcsolatának leírásához felhasznált költői eszközök egyébként az idillek felé közelítik a műalkotást. Nem véletlen talán az sem, hogy a poéta kiemelkedő

⁷⁸ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A Románc*, HaszMul, 1817/ I/ 20, 153-155.

⁷⁹ TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 54. Attila hőstetteire vonatkozóan Kézai írása is fontos forrás lehetett: KÉZAI Simon, *A magyarok cselekedetei*, ford. BOLLÓK János, utószó-jegyz. VESZPRÉMY László, Osiris, Bp., 1999, 98.

⁸⁰ Utal erre: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 54.

költeményeinek címeit felsoroló lajstromon, amely a Kazinczy levelezésben folyamatosan cirkulált, menyegzői idill megnevezéssel szerepel a vers.⁸¹ A korszak versírói gyakorlatában a házassági ének a széphalmi Mester által pusztításra ítélt alkalmi költészet csoportjába tartozott,⁸² azonban Ungvárnémeti Tóth Lászlónál éppen a műfaj karakterjegyeinek átalakítása teszi lehetővé a szokványos formától való eltérést, a filozofikus részeknek a szövegbe történő szerves beépítését. A történet öt stációja egy-egy, éppen az adott rész tartalmához illő módosított refrénnel kezdődik: az első rész a gyermekek egymásra találásáról és a női-férfi értékekről szól, a második egység az udvarlás időszakát ábrázolja, a harmadikban a búcsúzás fájdalma és a fogadalmak jelennek meg, a negyedik fejezet a közösségnek a gyermekszerelemről való véleményét fejtegeti, az ötödik szakasz pedig a házassági szertartást ábrázolja. Ungvárnémeti nászdala – amely egyébként az életmű egyik legjobban strukturált darabja – szerkezeti tulajdonságait tekintve lírai-elbeszélő költemény, amely gradációs szentenciával kezdődik és bölcselkedő kijelentéssel zárul. Az epithalamium szerves mondatformái, a szövegen belüli többszöri közbeékelések (pl. a második refrént követően a pipacs szirmainak tépkedését, neveik kezdőbetűinek a fába vésését ábrázoló képsorozat) és dialogikus részek a műfaji hagyományos kereteit szétfeszítik.

A bilingvis kötet idilljei⁸³ közül *Az olümpiai* című a műfaj differenciált változatát testesíti meg, ugyanis Gessner elméleti meghatározása alapján az idill egy az istenvilágban történeteket ábrázoló prózai életkép, s ennek a követelménynek kizárólag az alkotás felütése felel meg. A lírai-elbeszélő költemény középső részében a kötet ódáinak és egyéb versalakzatainak a mondanivalója, a Múzsák, Érósz alakja és a szerelem témája jelenik meg. *Az Álmodók és a Magyarföld, Erdély*

⁸¹ *KazLev.* XIII, 484., XIV, 25., XVII, 53.

⁸² Az alkalmi költemények kapcsán („Semmi sincs trivialisabb dolog mint az *alkalmatossági vers*” – *KazLev.* IV, 22.) Kazinczy Ferenc egyetlen, a saját személyét is érintő esetben tett csak kivételt, mikor is Kis János Török Sophiával kötött házasságára egy menyegzői dalt szerzett. A soproni lelkész versét több alkalommal is kultikus kijelentésekkel üdvözölte: *KazLev.* III, 318-319.; III, 320.; III, 322-323.

⁸³ Az idilleknek a magyar költészetben betöltött funkcióját és Ungvárnémeti tájékozódásában a műfajról készült magyar és idegen nyelvű tanulmányoknak szerepét részletesen tárgyalja: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 139-141.

párbeszédes szövegek, szerkezetüket és témájukat tekintve tulajdonképpen eklogák.⁸⁴ az első Antiopa és Haliodóra dialógusában a jó és rossz álmok megítélésére vonatkozóan egy banális gondolatsort tartalmaz, a második pedig Lükidász és Kleodám szavaival a magyar és erdélyi viszonyok közti különbségeket mutatja be.

4. Az episztolák

Ungvárnémeti nyomtatásban megjelent köteteinek lírai részei a korabeli poétikai elvárások alapján szerkesztett episztolával zárulnak: a *Verseibe* négy a műfajjal kapcsolatos követelményeknek mindenben megfelelő költemény került, a bilingvis kötetben pedig három módosított témájú és formájú darab olvasható. Annak ellenére, hogy a korban használatos poétikák a költői levelek esetében a stílus és hangnem tekintetében széles skálán mozgó változatokat is megengedtek, Tóth László ezen költeményei leginkább a fentebb stílhez kötődő témákban és modorban íródtak. Kazinczy és köre különös vonzalmat érzett az episztolák szerzésére, ugyanis a meghatározott személyekhez vagy csoporthoz szóló sorok egyrészt bölcséleti, filozófiai eszmék hordozójává válhattak, másrészt pedig egy-egy komolyabb polémiában a műfaj vitaeszközként is funkcionált. Ungvárnémeti költői levelei az életmű legértékesebb részét jelentik, ugyanis a korban fontos gondolatok (pl. önszeretet, a morálfilozófiához való helyes viszonyulás kérdése) eredeti hangon szólnak meg, valódi érzések és önálló stílus jellemzi azokat.

Az 1816-os episztolákban (és részben a két esztendővel későbbi kötetben⁸⁵) visszatérő témaként jelentkezik a sztoicizmus⁸⁶ gondolataival való vita és az azt felváltó eszmerendszerek jellemzése. Ungvárnémeti vélhetően sárospataki stúdiumai

⁸⁴ Földi János a pásztorköltészetben belül az idillek és az eklogák csoportját elválasztja egymástól: FÖLDI János, *i. m.*, 82.

⁸⁵ Szajbély Mihály szerint a bilingvis kiadvány három episztolája közül kettőben nyíltan illetve rejtetten megszólal az eszmerendszer: SZAJBÉLY Mihály, *i. m.*, 184.

⁸⁶ A sztoikus filozófiára vonatkozóan: HOLBACH, *Az egyetemes morál, avagy az ember kötelességei, természetére alapozva: Előszó.* = *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, vál., utószó, jegyz. LUDASSY Mária, Bp., Gondolat, 1975, 344-365.; PAIS István, *A görög filozófia*, Bp., Gondolat, 1982, 501-561.; ALSZEGHY Zsolt, *Faludi Nemes ember-ének magyar rokonai*, It, 1943, 68-80.; CSAPODI Csaba, *Két világ határán: Fejezet a magyar*

során (1808-1810⁸⁷) ismerkedett meg a morálfilozófia alapvető téziseivel: egyrészt a Református Kollégium történetét feldolgozó terjedelmes szakirodalomból kiolvasható, hogy az intézmény hétköznapi életében és a korabeli egyházi gyakorlatban fontos szerepet töltött be a morálfilozófia (pl. disputák, halotti búcsúztatók, köszöntők)⁸⁸, s a diákoskodó Ungvárnémeti mindazzal nap mint nap kapcsolatba került, másrészt e tanok legjelentősebb hazai képviselői ebben a periódusban e híres protestáns iskolában tanítottak. Rozgonyi József, aki 1797-1823 közt filozófiát és esztétikát adott elő,⁸⁹ *Drágalátos részekből össze-állítottatott Ditsőség koronája* című neves írásában, valamint a tanintézmény és a város jeleseiről szerzett halotti prédikációiban (Vay Józsefre, Teleki Józsefre, Nyíri Istvánra, Major Józsefre stb.) a józan okosság legfontosabb tételeit eleveníti fel. Látzai Szabó József, az erkölcsi teológia tanára, éppen Ungvárnémetinek Patakra érkezésekor kezdte meg professzori működését a sárospataki főiskola tantestületében.⁹⁰ Valószínű, hogy a tógatusi szakra járó Ungvárnémeti a *Halhatatlanság' Oszlopa vagy-is némelly halotti versek* című írásának néhány fejezetéből (pl. *Idvetség' útja a' Halál!, Illőbb a' hólton örülni, mint érte búba merülni, A' kisedeknek tűrhetőbb halálok*) fontos gondolatokat merített. Nem zárható ki, hogy a fiatal poéta a pataki könyvtárban rendelkezésére álló, más szerzők hasonló témájú és jellegű szövegeit is forgatta iskolai vizsgáira, kurzusaira készülve.

Az 1816-os kötet első episztolájának (*A' SZÉP LELKŰ KAZINCZYHOZ, Midőn kedves Lyánykáját maga tanitná*) címe, az atyához szóló kilenc soros zárlat és általában a széphalmi mesternek a szülői szerepben történő dicsőítése alkalmi költeményt sejtet. Ennek ellenére a szöveg középső részében elhelyezett elmélkedés

---

felvilágosodás történetéből, Századok, 1945, 85-137.; Lucius Annaeus SENECA, *A lelki nyugalomról*, ford. Bollók János, Bp., Seneca Kiadó, 1997.

⁸⁷ *Protocollum Togatum subscoribentium 1808*. K. e. I. 1. számozatlan 48. oldal. (A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára, Sárospatak)

⁸⁸ BENDA Kálmán, *A Kollégium története 1703-tól 1849-ig. = A Sárospataki Református Kollégium: Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, szerk. A Tiszáninneni Református Egyházkerület elnöksége, Bp., 1981, 99-105.

⁸⁹ *A Sárospataki ref. Kollégiumnak rövid Históriaja, Fő Pátrónusainak, Kúrátorainak, Professorainak és a' közelebbi időbeli Séniorainak Laistromával*, összeszedte: SZOMBATHI János, S. Patakon, 1827, 49.

⁹⁰ SZOMBATHI János, *i. m.*, 49.

önálló gondolatokat közöl: a fogantatási-születési-oktatási körülmények kérdésével foglalkozik. A vers gondolati háttérét a francia filozófusok írásaiból (Diderot, Helvetius, Holbach, Rousseau, Voltaire) merített tételek és a Locke-i eszme felelevenítése adja.⁹¹ A költői levél középpontjában voltaképpen a nevelés problematikája és az emberi természet tárgyköre áll, s a felvilágosodás e lényeges fogalmai kapcsán a költő a régiek véleményét idézi meg. A versben egy hosszabb egység erejéig a spártai és magyar körülmények különbözőségei tűnnek fel, azután a tabula rasa-tétel Kazinczynak, a bölcs nevelőnek a köszöntésébe torkollik. A költeményben előforduló személyek (Nevelő, dajka, az atya és leánya) és tárgyak (könyv, törvény, nyelv, iskola) még inkább erősítik a primér mondanivalót, vagyis az okítás szerepének fontosságát ismertetik fel. A *SENNOVICZ MÁTYÁS ÚRHOZ, midőn nagy reménységű fiacskája, JÁNOS ADOLF EDUÁRD, Eperjesről S. Patakra le jötte után tized nappal ki mulnék 1813. Esztendőben November 16-dik napján* barokkos hosszúságú címmel ellátott episztola két élesen elkülönülő részre osztható: az első egységben a morálfilozófia legfontosabb tételei idézőjelben, állító formában hangzanak el, majd a második részben a bölcselettel való polémia érvrendszere szerepel, hogy aztán a szöveg utolsó soraiban a Komor és Igaz bölcs magatartásának összevetése hangozzék el. Az összehasonlítás a halálhoz és a világ jelenségeihez való kétféle viszonyulást jeleníti meg, ugyanis míg az előbbi rezzenéstelen arccal fogadja el a megfordíthatatlant, addig az utóbbi viselkedését a részvétellel megtelt szíve vezérli. A költői levél utolsó soraiban, melyeket Ungvárnémeti vélhetően az alkalom kedvéért ragasztott a már korábban is kész verséhez, a beszélő a fájdalommal küszködő atyához intézi szavait, s vigasztalásában az Igaz bölcs elgondolásait ismételi el újra.

A *VINCZÉHEZ a' Színt-vesztésről* című episztola, mely a korábbi episztoláktól eltérően kevésbé konkrét személyhez szól, két nagyobb kérdéskört dolgoz fel: az első, rövidebb egységben a Rousseau-tól eltanult világlátás szerint a romlatlanság állapotát és az aranykor felbomlását ábrázolja, majd a költői levél a

---

⁹¹ A szöveg forrására vonatkozóan : TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 64-66.

továbbiakban az önszeretet⁹² problematikájával foglalkozik, mely témát aztán a kötet végén szereplő *Nárcisz*-drámában több nézőpontból is megvilágít.⁹³ Ungvárnémeti ezen költeménye az életmű egyik legértékesebb darabja, ugyanis a rendkívül összetett versstruktúrában különböző hangnemű egységek keresztezik egymást. A vers műfaja, képkincse, szcenikája és szerkesztése heterogén, ugyanis az önszeretetet jellemző részben utalások sorozata villan fel: a nárcizmusról szóló sorokat a tisztas bölcshangja váltja fel, majd azt a címzetthez szóló, egyes szám második személyben íródott futam zárja. A következő szakaszban példák felsorolása, ismét egy megszólítás, majd egy anekdotikus történet szerepel, s a levéljellegű rövid kiszólítást Vincze szavai (szerep a szerepben) követik. A harmadik verselemben biblikus hangú a felütés, majd abba egy rövid és ismert epigramma variált változatát (műalkotás a műalkotásban) fűzi, továbbá a címzetthez intézett sorok után ismét egy bölcselkedés olvasható. A negyedik fejezetben klasszikus antik szerzőket (Horatius, Ciceró) invokál, a szeretetről szóló biblikus hangú gondolatsort követően Pope-ra és Swift-re hivatkozik, majd néhány mesterség jellemzését végzi el és a kritikusok hangját imitálva zárja sorait. Az ötödik rész egy szerelmes vers betétével kezdődik, azt egy kiszólás szakítja félbe, továbbá a hűtlenségről filozofál. Az episztolát Bagamér, a leginkább az előző vers Igaz bölcsének gondolataira emlékeztető szavai szintetizálják, végül pedig Camarina tavának⁹⁴ képével az önszeretet problémájához jut vissza. Az *Egy nyílt-szívű öreg levele ALADÁRHOZ, egy ifjú Könyv-Szerzőhöz* című episztola írója és megszólítottja nem azonosítható. Értelmezésünk szerint a

⁹² TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 71-72. Tóth listája, mely az önszeretetről szóló korabeli írásokat tartalmazza, néhány szöveggel kiegészíthető: BESSENYEI György, *Az embernek próbája*, kiad. HARSÁNYI István, Bp., MTA, 1912, 575-704, 1545-1563. sor, *Válogatás Faludi Ferenc prózai műveiből: Téli éjszakák*, S. a. r. RÓNAY György, Bp., Magvető, 1978, 343-344., FAZEKAS Mihály, *Az önnönszeretet*. = *Verseghy Ferenc, Földi János, Fazekas Mihály válogatott művei*, S. a. r. JULOW Viktor, Bp., Szépirodalmi, 1989, 632-635.

⁹³ A kérdésre vonatkozóan Nagy Imre tanulmánya forgatható haszonnal: NAGY Imre, *Az önszeretet dramaturgiája (A szereplők közti viszonyok Ungvárnémeti Tóth László Nárcisz-ában)*. = *In honorem Bécsy Tamás 70*, szerk. HANUS Erzsébet, Zalaegerszeg, 1998, 64-76.

⁹⁴ A metafora értelmezésére vonatkozóan: SZÖRÉNYI László, *i. m.*, 85-86.; TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 72.: „A talányos szavak értelmezését a *Camarina tavának* értése adja... A verssorok értelmezése tehát: ha az egyén nyíltan hangoztatja önszeretését (= a modern szenzualista világgéppel), óhatatlanul szembekerül egyfajta közösségi etikával (= a sztoikus keresztény világgéppel), amit a társadalom jelenleg elfogad... Az önszeretet elhallgatása esetén azonban önnön létét fogja megtagadni (*színed veszted*), ami még súlyosabb bűn.”

fiktív szerző Kazinczyval azonos, illetve a címzett, a szigorú kritikáktól félelmet érző fiatal Ungvárnémetinek feleltethető meg. A levélformulát a gyakori kiszólások, az egyes szám első személyű beszédhelyzet és a csattanós, jövőbe mutató zárlat is erősíti. A szöveg tulajdonképpen leírások és példák sorozata: az ifjak jellemzése, Aladár könyvének a vizsgálata, a mások és a saját véleményének a kifejtése tagolja a szöveget. A köz vélekedése összevethetőnek látszik a kézírásos *Niza*-előszavában felvetett Grammatikusok és Vének ítéletével, akik a szerelmes verseket nem preferálják. Az ifjú szerző munkája kapcsán kirajzolódó álláspontok ebben az episztolában differenciáltabbá válnak, s a jó írással kapcsolatos követelmények általánosabb módon fogalmazódnak meg: a tudományosság, az erkölcsi tanács, az elme és a jó ízlés minden körülmények közt kívánatosnak tűnik, továbbá a *Niza*-ciklus előbeszédéhez hasonlóan a túlzottan korai publikálás lehetőségével a beszélő itt sem ért egyet. A költői levél fiktív írója védelmébe veszi a fiatal szerzőt, s a zsengék írását a tavasszal állítja párhuzamba, melyet utóbb teoretikus formában majd a Pindarosról szóló tanulmányában fejt ki Ungvárnémeti.⁹⁵

A *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*-kötet episztolái kevésbé kidolgozottak, kisebb terjedelműek is egyben, a költői levél módosított változataival írhatóak le. A *' görögökhöz* címűből, melyben a szerző egy meghatározott személy helyett a közösséghez szánja szavait, a poéta antikvitas-kultusza hallatszik ki, vagyis a középpontban a görögség iránti tisztelete, áhítata áll. Az emelkedett, önálló hangon megszólaló és a fentebb stílushoz közelítő vers formáját tekintve episztola, azonban tartalmi sajátosságaival az óda műfajához áll közelebb. Az invokációs üdvözlést az aranykort a szokásos kellékeivel ábrázoló leíró rész követi, utóbb aztán minden az ellentettjébe fordul, majd a jelen állapotok felvázolása után a görög ifjakat buzdító szózáttal fejezi be a szöveget. A *Cseresznyéshez* című episztolában ugyancsak ódai hangnemben, egészen rövid terjedelemben iskolatársához intézi szavait: a költemény vezérlőelve a barátság-motívum, amely keretezi a szöveget, hogy aztán a köztes részben a szofista beszédet és a sztoikus bölcséletet elvethesse. A *Karlovszkihoz* szóló költői levelet a szöveghez tartozó jegyzetben töredéknek nevezi, s éppen ez magyarázhatja a versnek a műfaj bevett normái ellenére is szokatlanul kicsi

⁹⁵ Utóbbi összefüggésre vonatkozóan: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 73-74.

terjedelmét. Az alkotás tulajdonképpen az Ungvárnémeti által adott definíció értelmében (...a' költeménynek azon neme, mely tellyes indulattal, 's az Elégiának hangján levél-formában kiönti szívét olly személy előtt, a' kire nézve nem kell tartózkodnia."⁹⁶) a heroidek stílusjegyeit mutatja inkább. A keretes vers felütésébe az ész, zárlatába a művészet dicsőítése került, a középső részben a tudomány, a régiek véleménye és a sztoikus bölcsellettel történő rejtett polémia szerepel.

Az ódák elemzéséhez hasonlóan az episztolákat is érdemes a verstípusok és szerkezetek felől megvizsgálni. A cím és kontextusának elemzése során megállapítható, hogy a költői levelek a cím okozta várakozásnak általában megfelelnek, kisebb eltérést csupán annyiban észlelhetünk, hogy az alkalmi jelleget sugalló kezdet után a szövegek filozofikus tartalmú gondolatokat mutatnak be. Miként a versek szerkezete is többféle variánssal írható le, úgy a költemények felütése és zárlata, valamint a műalkotások mondatformái is változatos képet mutatnak. A' *SZÉP LELKŰ KAZINCZYHOZ...* felépítését tekintve egy bölcselkedő-reflexiók részből és egy Kazinczyhoz intézett szózatból áll, mely egy hosszan elnyúló szentenciával kezdődik és kevésbé didaktikus futammal zárul. A *SENNOVICZ MÁTYÁS ÚRHOZ...*című összetett felépítésű, értékszembesítő költői levél, antitetikus, gradációs felütéssel nyit („Nincsenek olly nyavaják...”) és egy bölcs mondással ér véget. A *VINCZÉHEZ a' Színt-vesztésről* kompozíciója rendkívül bonyolult, ugyanis a szövegben előforduló utalások sorozata válik a kompozíció szervező elvévé, éppen ezért a nyitások és a befejezések is csupán a kisebb egységeken belül tárhatóak fel. Az *Egy nyílt-szívű öreg levele...* keretes vagy hídszerkezetű: a kezdő sorok kevésbé csattanós állítása a zárlatban okító célzattal, felszólító formában megismétlődik, továbbá a korábban leírtak fényében az alkotás az önmegszólító verstípushoz áll közel. A bilingvis kötetben szereplő episztolák struktúrája annyiban hasonlatos egymáshoz, hogy a megszólító jellegű részek között bölcselkedő egységek szerepelnek: míg azonban a *Karlovszkihoz* felütése maxima, továbbá zárása a klasszicista megoldásoktól eltér, addig A' *görögökhöz* címűben éppen a fordítottja figyelhető meg: levélszerű a nyitás, morális tartalmú csattanó a

⁹⁶ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Heroidek*, HaszMul, 1819/ I/ 1, 1-2.

befejezés, a *Cseresznyéshez* című episztolát pedig ellentétező felütés és tézises zárlat jellemzi.

5. Zárás

Ungvárnémeti köteteinek szerkezetét erőteljesen befolyásolták a Kazinczy-kör által sugalmazott normák: a korabeli doktrínáknak megfelelően műfaji egységekbe osztotta szövegeit, bár az egyes csoportokon belül gyakran keverednek a versnemek és módosulnak a kanonikus struktúrák. Ódái néhány kivételtől eltekintve didaktikusak, bölcselkedő maximákkal kezdődnek és zárulnak, szerkezetükben leginkább a klasszika jegyeit hordozzák. Az epigrammák témái a kor irodalmi vitáihoz és a mindennapi élet jelenségeihez kapcsolódnak, továbbá a műfajnak a Lessingtől, Herdertől és Hegeltől ismeretes jellemzőivel írhatóak le, hangnemüket tekintve a magasztaló változat dominanciája mellett becsmérlő darabok is fellelhetők. Az 1816-os könyvben olvasható románcok epikus jellegű története rímes-ütemhangsúlyos sorokban a nemzeti múlt egy-egy, a befogadó által is ismert mozzanatát dolgozza fel, melyeket egy szentenciával kezdődő és záródó, de struktúráját tekintve módosított epithalamium követ, s mindezen műfajú daraboknak a bilingvis könyvben funkciójukat és jellegüket tekintve az ugyancsak történeteket elbeszélő, hasonló felépítésű idillek felelnek meg. A *Versei*-kötetben a korabeli irodalom, nyelvészet és kritikaírás jelenségeivel összefüggő apológok is szerepelnek: didaktikus hangneműek, verses formájúak, továbbá gyakorta az epigramma differenciált alakzatában íródtak. Mindkét kiadvány lírai részének záróciklusában költői levelek olvashatóak, s Ungvárnémeti episztolái változatos szerkesztési jegyeket hordoznak, témájukat tekintve a sztoicizmussal fordulnak szembe, vagyis középpontjukban egy a leginkább a XVIII. század utolsó évtizedéig érvényes filozófia tagadása és egy új eszmerendszer érvényesítése áll.

Ungvárnémeti nyomtatásos kötetei már a megjelenés pillanatában is kevés olvasóhoz jutottak el, miként a Kazinczy-körhöz tartozó írók közül is többen idegenkedve szemlélték a görögség kultuszán felnövekedett szerző szövegeit. Az alkotások éteri magasságát, a formák kezelésének szabályosságát, a témák

korszerűségét és a versvilág Berzsenyire emlékeztető hasonlóságait elsőként az életművet újraolvasó Weöres Sándor vetette fel.

3. ÖSSZEGZÉS: AZ UNGVÁRNÉMETI-LÍRA HELYE AZ 1810-ES ESZTENDŐK MAGYAR KÖLTÉSZETÉBEN

Ungvárnémeti Tóth László a Csokonai halála és Vörösmarty Mihály fellépése közt eltelő két évtizednyi időszak egyik jelentős poétája, akinek görögség-kultusza jelentősen különbözik a latin szerzőket imitáló kortársak világától. Művészetének túlsúlya – a Kazinczy-körbe tartozó szerzőkhöz hasonlóan – a lírára esik, bár a barokk-rokokó-antik stílusú *Nárcisz* című tragédiájával a dráma műnemében is jelentős, a magyar irodalomban egészen egyedülálló kísérletet tett. Ungvárnémetit az 1810-es évek közepétől a klasszika szelleme teljes mértékben magával ragadja, túllép a *Niza*-cikluson, s metrumos köteteiben – két nyugati formájú darabot leszámítva – valamennyi költeményét antik-időmértékben írja.

Szauder József a korszak kutatását megalapozó *A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a felvilágosodás magyar irodalmában*⁹⁷ című tanulmánya alapján a *Niza* vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban c. ciklus piktúrái és szentenciái a klasszicizmus régi, horatiusi-iskolás változatának jegyeivel írhatóak le. A modernebb, voltaire-i típus a szerző mindhárom kötetén nyomot hagyott: már a Sárospatakon szerkesztett kolligátumban is felfedezhetőek olyan darabok, melyeket a felvilágosodás gondolatai járnak át, a teljesség igénye nélkül elegendő csupán *A Mágnes*, *A Reggel*, *Az Estve*, *A Föld – mint éltető állat*, *Az Opium* című költeményekre, az első versciklus elején álló bevezető kantiánus soraira vagy a második előszó filozofikus futamaira utalni. A Szauder-definiálta és Csetri által újragondolt,⁹⁸ Kazinczy nevével leírható neoklasszika minden fontosabb jellemzője

⁹⁷ SZAUDER József, *A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a felvilágosodás magyar irodalmában*. = Sz. J., *Az estve és az álom*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 92-122.

⁹⁸ CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990.

kimutatható a *Versei és Görög versei: Magyar tolmácsolattal* című köteteken: a szövegek gyomlálása, a kötet szerkezet gondos kialakítása, a költemények műfajok szerinti elrendezése és a fentebb stíl eszményi szintje irányítja pályájának kiteljesedő és egyben befejező periódusában.

Lírai termése ódákból, epigrammákból, episztolákból, apológokból, románcokból, idillekből és egy házassági énekből áll össze, bár életműve kései szakaszán a szonett- és rondeau-formával is megpróbálkozott, s ugyanezen műfajokról a *Hasznos Multságok* című lapban rövid ismertetést is közölt.⁹⁹ Költészetében külön csoportba tartoznak a Kazinczy által gyűlölt ún. alkalmi versek, melyeket egy-egy nevezetesebb eseményhez kapcsolódóan készített. Érdekes módon e darabok közül néhány, vélhetően jelentős átalakítás után, a kötetekben is szerepel (*Epithalamium Tekint. Szilassi Szilassy József Úrnak Tekint. Kis Rédei Rhédey Klára kis aszszonnyal öszvekelésére, Sennovicz Mátyás úrhoz, midőn nagy reménységű fiacskája...*), a másik részük pedig folyóiratokban látott napvilágot (*Gyász-tisztelet Hermine császári főherczegnének..., In honores Ill. Ac Rev. DNI Francisci Madarassy..., Óda Herminához. A Pythiai Tizedik Hymnus mértékin*).¹⁰⁰

Ungvárnémeti Tóth László receptív szellem, Bouterweken és Eschenburgon képzett teoretikus, aki kellő szorgalommal eltanulta a szépírás fontosabb fogásait, azonban versei kissé monotonok, mértani pontossággal kiszámított építmények, melyekből hiányzik a tűz és az erő. Rákóczy Géza, Ungvárnémeti első monográfiája azt állítja, hogy e lírából hiányzik a bensőségesség, a közvetlenség, az igazi költői lelkesedés: „Sosem az érzésnek és gondolatnak keresett alakot, hanem az alaknak tartalmat s ily módon kifejezett érzéke a formák iránt egészen elfeledtette vele, hogy alak és tartalom egy élő egész... a szívet keressük és az észet találjuk meg”¹⁰¹ Tóth László a magvas gondolatokat közlő, fontos eszméket hirdető, didaktikus költészet híve volt, jó néhány verse egy-egy szentencia vagy tétel kibontása: elegendő csupán *A Mágnes, A Reggel, A Föld – mint éltető állat, A levegő, A világosság, A magyar*

⁹⁹ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A Románc*, HaszMul, 1817/ I/ 20, 153-155., UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Rondeau és Triolet*, HaszMul, 1817/ II/ 21, 160-162.

¹⁰⁰ Pesten, Trattner Tamás János betűivel, 1817., Pest, 1817., HaszMul, 1817/II/25,195-198.

¹⁰¹ RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892, 22.

nemzethez, Cseresnyés Sándor barátomhoz, A' szép lelkű Kazinczyhoz című darabokat kiemelni. 32 esztendősen bekövetkezett haláláig valamennyi jelentősebb lírai műformában és verselési nemben kipróbálta magát: Szapphótól kezdve, Alkaioszon és Anakreónon át, Pindaroszig a teljes görög óklasszikai irodalom megihlette. Utóbbi szerző imitálásában Ungvárnémeti Tóth László szinte egyedülálló jelenség volt a magyar irodalomban: Kazinczy az 1813-as Dayka-kötet¹⁰² végére illesztett *Poétai berek* című gyűjteményében két pindaroszi formában írt Goethe-fordítást (*Ganyméd, Prometheus*) is közöl, továbbá ugyanebben a periódusban Kölcsey is megpróbálkozik e bonyolult ditirambikus strófák szerkesztésével.

Formai és verselési kérdések tekintetében Ungvárnémeti a klasszikus triász tagjaira hasonlít, az epigrammák esetében Kazinczy hatása látszik alapvető fontosságúnak, a kötetek élén álló ódái Virág Benedek és Berzsenyi Dániel hasonló műfajú darabjaival vethetőek össze, s az e cikluson belül elhelyezkedő dalok Csokonainak az *Anakreóni dalok* című kötetében publikált énekeivel analógok, az idilleknél nem lehet figyelmen kívül hagyni a Kazinczy-által fordított Gessner-szöveget, a nemzeti tárgyú románcok Kisfaludy Sándor regéivel együtt a korszak kevésbé preferált műfaját képviselik, továbbá Ungvárnémeti lírája kisebb mértékben Kis János, Dayka és Katona József verseivel állítható párhuzamba, jóllehet utóbbi költő szentimentális darabjai esetében konkrét átfedéseket nem lehet kimutatni.

Ungvárnémeti Tóth László a felvilágosodáskori líra formai és tartalmi sajátosságain nem volt képes túllépni: költészete didaktikus, konvencionális képekben és hasonlatokban gondolkodik, személytelenül ír. Költészete kisebb mértékben meghaladja a klasszikus triász és Virág Benedek teljesítményét, azonban Berzsenyihez képest kevésbé látszik fenségesnek: jelentősebb formai-verstanizmatikus újításai nincsenek, bár imitációs készsége egészen rendkívüli, a műfajokat biztonságosan kezeli, noha a költeményeknek az egyes műfaji csoportokba történő besorolása – miként arra az előző fejezetben is utaltunk – hagy kívánnivalót maga után. Műveiből hiányzik az önálló szólam, gondolatai kevésbé egyediek, témái ritkán eredetiek, az ódáknak és episztoláknak megszólítottak személye gyakorta csak

---

¹⁰² Újhelyi Dayka Gábor' *versei*, öszveszedte 's kiadta barátja KAZINCZY Ferenc, Pest, Trattner Mátyásnál, 1813.

ürügyül szolgál a tanító jellegű gondolatok közléséhez. Soraiból valamiféle görcsös erőlködés és a szabályoknak való megfelelés kényszere szól ki, vagyis összességében a Weöres által a szerző jellemzésére használt nagy gondolati költészet szintjét Ungvárnémeti nem érte el. A Tóth László által használt műfajok egy jó részét az évtized végén a már szárnyait bontogató romantika elvetette vagy jelentősen átalakította (költői képek, témavilág, szerkesztés, verselés, versstruktúra, beszéd mód, sztoicizmus-antisztoicizmus kérdésköre, epigrammák stb.), kivételt talán a szakaszok és mondatszerkezetek időnkénti szerves kezelése jelent.

Ungvárnémeti Tóth László költeményei halála után hamar a feledés homályába merültek: a kortársak számára a neoklasszikus-kazinczyánus normák meghaladásával párhuzamosan az 1816-os és 1818-as versek egy letűnt időszak ízlését testesítették meg. A műfajok normatív rendszerének követelménye, a differenciált stíluszintek és –árnyalatok kívánalma, a folyamatos korrekció igénye a romantika nemzedékének felléptekor már erősen meghaladottnak látszott. Az *istenülés dicsősége* című hatyúdalával, mellyel pályának új szakasza kezdődött volna, komoly elismerést váltott ki: verse a Kazinczy-körben kézről kézre járt. Pindarizáló ódájának magasröptű soraiban önálló hangon, erőteljes nyelven szólal meg, csupán technikai megoldásokban – nevezetesen a kardal forma felhasználásában – imitálja költőeszményét, s valójában utolsó versével túlhaladja a felvilágosodás tartalmi és formai sajátosságait. Az 1820-as években kiadott magyar és német nyelvű gyűjteményekben a szerző ugyan még több darabbal szerepel, ám ezek a válogatások már nem mutatják és nem is mutathatják be az életmű fontosabb jellemzőit: a témák, műfajok és verselési megoldások sokszínű felhasználását. Igaz Sámuel két verset, *Az istenülés dicsősége* és *Rondeau* címűeket közli,¹⁰³ az Ungvárnémetivel egyébként korábban levelezési viszonyt ápoló Majláth Jánosnak a *Magyarische Gedichte*-ben¹⁰⁴

---

¹⁰³ Zsebkönyv, kiad. IGAZ Sámuel, Bécsben, Pichler Antalnál, 1821, 43-46, 111, 133.

¹⁰⁴ *Magyarische Gedichte*, Hg. Johann MAILATH, Stuttgart und Tübingen, 1825, 209-220. (*Die Gottin der Jugend- Az ifjúság istennője, Der Spielende Eros- A játszó Erósz, Liebe und Freundschaft- Szerelem és barátság, Praenumeration- Az előre-fizetés, Vergotterungs Glanz- Az istenülés dicsősége*)

és Toldy Ferencnek a *Handbuch*ban¹⁰⁵ alkalmazott szelekciós elvei jelentősen nem különböznek egymástól: mindketten egy idegen nyelvű olvasóközönség elvárásai szerint rendezik el antológiájukat és ezen belül az Ungvárnémeti munkásságát reprezentáló ciklust. Ezt követően nagyjából 30 esztendőn át a verselő egyetlen költeményét sem nyomtatják ki, s e líra újrafelfedezése lényegében Weöres Sándor rekanonizációs törekvéseig, a *Diárium*ban közölt esszé mellékleteként publikált versek és az irodalmi szenzációt jelentő *Psyché* kiadásáig váratott magára. Ungvárnémeti alkotásainak gyűjteményét azóta sem adták ki, az újabb antológiákban pedig az életművet kevésbé reprezentáló költeményekkel szerepel csupán.

---

¹⁰⁵ *Handbuch der ungrischen Poesie*, Hg. Franz TOLDY, Pest und Wien, 1828, II, 110-120. (*Melpomena, Hermíne, Az istenülés dicsőisége, Tisztválasztás, Rondeau, Álköltők; Apológok: Hercules, A' magvető, A' vinczlér és a fija; Epigrammák: Barátság és szerelem, A' játszó Erós, Archiméd pontja*)

II. A SZERZŐ KORTÁRSI ÉS KÉSEI FOGADTATÁSA

1. A BEAVATÁS KÁNONJA ÉS A SZERZŐI NÉV SZEREPE KAZINCZY KÖRÉBEN AZ 1810-ES ÉVEK VÉGÉIG

"Minden kánon értelmezői közösséget tételez fel." ¹⁰⁶
(Szegedy-Maszák Mihály)

Előbeszéd: kultusz és csuda

A felvilágosodáskori magyar irodalom elméleti írásaiban és levelezési anyagaiban az egyik oldalon visszatérő szükségként jelentkezik a korszerű és korrekt recenzálás igénye, a másik oldalon viszont a beszélő csoportok kultikus paradigmák mentén értelmezik az alkotásokat. Kazinczy Ferenc és informális köre rögzített szövegformulákban közvetíti a szentesült szerző és életmű kapcsán leírható toposzokat, és mindezt az önmagát definiálni szándékozó irodalom úgy táplálja, hogy a hivatkozásokból egy stabil és szabályozott esztétikai standard válik láthatóvá. Vizsgálódásaink a kultuszra, mint sajátosan megépített nyelvi- és beszédképződményre, valamint ezen kijelentések tartalmára és szemantikai mezejére irányulnak.

A történeti jelentésképződés felől a szakralizáció folyamata három változatot mutat. Az első út a magasztaló toposzok állandósulását jelenti. A kultusz e *permanens* változatát mutatja a Berzsenyi köré a múlt és e században épült értékelő kijelentések halmaza. Kazinczyék, Toldy és Beöthy szentesítő hagyományteremtése után a Nyugat tanulmányai, majd a Szép Szóban Fejtő Ferenc dolgozata, később Kerényi Károly munkája, s nem utolsósorban a folyamatos primér kiadások, valamint a 200 éves évfordulóra összeállított *Berzsenyi-émlékkönyv* is jelzi, hogy a költő körüli kultusz – a kánon belső értékátrendeződése mellett – a kései horizontok elvárásaival telítődik. A második irány, a *szinkrón*-típus azt villantja fel, amikor a

---

¹⁰⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban* = SZ-M. M., *"Minta a szőnyegen": A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 1995, 78.

magasztalás prefázisa után a kortársak által megemelt szerző az utótörténetben irodalmunk másod- vagy harmad vonalát képviseli csupán. Miként a Kazinczy-kör nagyjai közül néhányan, Dayka Gábor, Kisfaludy Sándor, Virág Benedek és mások is háttérbe szorultak. A kultuszképződés harmadik formája *poszt*-jelenségként interpretálható, hisz az egyidejűként fel nem fedezett alkotók kései rekanonizációját teszi. A szakralizálódás ezen variációja mentén értelmezhető az Ungvárnémeti-jelenség, ugyanis e magyar és görög nyelven verselő poéta körül a Weöres-féle újraolvasó és -író intertextuális játékkal a XX. század képez egy sajátos kultikus közeget. A történeti olvasat első lépcsőfoka, a kortársi befogadás többnyire kihat a szerző kései kanonizációjára, a kultikus kijelentések végigkísérhetik a recepció folyamatát. Minden esetben egy adott diszkurzus-közösség képzi az egyes alkotók és verseik körül saját korukban megnyilvánuló tiszteletet, s a "szentesülés" aktusa néhány törvényszerűséget mutat. Foucault értelmében a beszélő csoportok megnyilatkozásának szabályszerűségeit diszkurzív formációk¹⁰⁷ határozzák meg, s mindez a kultikus közeg esetében – hasonlóan a kritikai vagy elemző nyelv természetéhez – azt jelenti, hogy a művek érvényessé tételének módja, azaz maga az interpretáció visszatérő panelek leírásával történik. A kultusz szabályozott leíró-készlete mindenkor a művek egészét vagy a kiemelkedő költeményeket öleli körül, s gyakran maga a személy az alkotások elé kerül. Dávidházi Péter megfogalmazásában a kultusz "*mint nyelvhasználat pedig túlnyomórészt olyan (magasztaló) kijelentésekben ölt testet, melyeket sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet, mert részletes tapasztalati ellenőrzésükre nincs mód.*"¹⁰⁸

A kultusz önszabályozó és "előírt" beszédkészlete, a különböző szerzők körül azonos módon felépülő terminusok a kánon- és értékképződéssel is kapcsolatosak. E sajátos módon teremtődő nyelvet a szentesítést végző csoport minden tagja felveszi, s

¹⁰⁷ Michel FOUCAULT, *L'archéologie du savoir*, Paris, Gallimard, 1969, 44-55.

¹⁰⁸ DÁVIDHÁZI Péter, "*Isten másodszülöttje*": *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Bp., Gondolat, 1989, 5. Utal erre Szilasi László is, *Sejtések: (A Jókai-szakirodalom ellenőrizhető kijelentéseinek latens paradigmája.)* (ItK, 1993, 621-623.) c. dolgozatában. MARGÓCSY István, *A magyar irodalom kultikus megközelítése* (ItK 1990/3, 290.) c. írása a kultusz kapcsán az apologetikus jellegre és a kritikai észrevételek hiányára figyelmeztet.

így az előzetesen kialakított és rögzített, Hymes-i értelemben vett beszédhálózat¹⁰⁹ részesévé válik. Valójában egy meghatározott kör, egy zárt csoportosulás a saját maga számára jól interpretálható módon közvetíti az információkat, érvényesíti a műalkotásokat. Az amerikai nyelvészszel azonosulva állíthatjuk: "...a közösségen belül létrejövő kommunikációs magatartás meghatározott beszédaktivitás-mintákat tartalmaz"¹¹⁰.

A diszkurzus-közösség szerveződése során a Kazinczy nevével individualizált korszakban a kanonizáció alanyává és tárgyává szinte ugyanazok az alkotók válnak, hisz ez a szűk informális kör saját szövegeit szentesíti. A széphalmi vezér és levelezőtársai olyan ismétlődő beszédelemeket és topikus minősítéseket alakítanak ki, amelyek az értékképződést kétféle módon generálják. Egyrészt a közeg számára kimagasló teljesítmények folyamatosan olyan méltató kontextusba kerülnek, amely dícsérő és magasztaló struktúrákból áll össze, s tisztán kultikus kijelentésekben tárgyasul, másrészt a rétegzettség nélküli szövegismeret – mindez alatt a levelezésben azonosítható megolvasott korpusz értendő – a biografikus és kanonikus szerzői név megemeléséhez vezet. Kultusz-gerjesztő tényezőként értelmezzük azt is, hogy a befogadókkal létrejövő elvi kapcsolat és az írók közti interakció – utóbbi a korszak szinkron recepciós folyamatának legmagasabb szintű megvalósulását jelenti – két szintje összemosódik, s éppen ezért közönség-kontroll nélkül történik a kulturális értéként számontartandó alkotások megnevezése és érvényesítése. A nyelvi csoport beszédrendszerét és -készletét alkotó kanonizált struktúrák előszabályozott módon írják elő az újonnan belépő költők legitimációját, a kanonizáció esetleges kezdőpontját. Amennyiben a fiatal poéta teljesítménye megfelel az előre meghatározott esztétikai rendnek, tudása összevethető a klasszikusokkal vagy a közösség valamely tagjával, úgy a kultusz-szó vallási értelmét alapul véve, áteshet a beavatás rituáléján és a szentesülés egyes stációin.

¹⁰⁹"A beszédmezőn belül meg kell különböztetnünk a beszédhálózatot, amely az azonos beszédformákat és beszédmódokat ismerő személyek közt létesül." - DELL HYMES, *A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. = Nyelv, kommunikáció, cselekvés*, szerk. PLÉH Csaba, SÍKLAKI István és TERESTYÉNI Tamás, Bp., Gondolat, 1991, II, 112.

¹¹⁰Dell HYMES, *i.m.*, 106.

A Kazinczy-levelezésben a 'cultus' terminus primér módon, a fogalom latin megfelelőjeként szerepel, vagyis az Isten iránt megnyilvánuló tiszteletet, s az ehhez szorosan kapcsolódó vallásos gyakorlatot takarja.¹¹¹ A kultusz-szó szemantikájának, ma használatos jelentésének a széphalmi Médium levelezési anyagaiban a *csuda-csudálat* feleltethető meg. A szentesülés folyamata, e sajátos értékképző mechanizmus, a 'csudáltatás' igével íródik le, s a főfogalom és alelemei topikusan visszatérnek. Hangsúlyozni kell azt is, hogy a közös nyelvet beszélő csoport minden tagja azonos mintához való viszonyban és szókinccsel konstruálja és használja az egyes kultikus paradigmákat.

A csuda-szóhoz tapadó szabályozott szintagmatikus szerkezetek, a kanonizált szerzők körül panelszerűen ismétlődő kinyilatkozások szerint: a magyar irodalom szebb produktumot még soha nem látott, a műalkotásokkal sokat nyer az olvasó és a haza, a szerzőnél nincs érdekesebb "férfijú". A csudáltatás folyamatának és beszédkészletének szerves részei azok a terminusok, amelyek e levelekben a korabeli fogalom szinonimájaként szerepelnek. A kultusz-alakítások sorából emeljünk ki néhány jellegzetesebb példát! Kijelentések sokasága analóg a következő citátum formájával és tartalmával: "Kis Jánost én is különösen betsülöm, és szeretem."¹¹² A leírtakkal egyező módon, hasonló kontextusba ékelődik a tisztelet¹¹³, magasztalás, dicsértetés és tömjénezés fogalma. A fiatalon elhunyt Dayka Gábor életműve kapcsán a korszak irodalomszervezője a következőket állítja: "Dalai menyeeiek. A 'hazának három első Poétája ő, Virág és Kis."¹¹⁴ Az idézet második fele a viszonyító mechanizmusokból kirajzolódó recepciós tényezők kanonizációs funkcióját mutatja, de erről majd a későbbiekben esik szó. A verselő Berzsenyit felfedező soproni

¹¹¹"Ott hagyám a' tömött templomot, kivált hogy Clynmann sokat rangatá magát félre a' Centrumáról, 's két karjait felterpesztvén, nézte mint repül-fel az Idvezítő a' felhők közzé. Ez valóban nem tiszteletes érzést támaszta bennem, ki különben őtet gyönyörködve hallgatom mindég, és a' ki az érzésekre hatást a' Cultusban nagyon szeretem 's tisztelem." (*KazLev*, XII, 543.). "Aestheticus ember könnyebben lesz pápista mint a' ki nem aestheticus, mert a' catholicusok értelmetlen cultussa hatalmasan hat az érzékre, holott a' protestánsoké csak értelemhez szól, és a' melly sokszor értelmes, az az értelem is." (*KazLev*, VII, 78.).

¹¹²*KazLev*, IV, 223.

¹¹³Az 1820-as évek közepén a széphalmi mester visszavonja a 'tisztelet' szó kultuszképző jellegét: "A tisztelet szót szeretném talán kitörölve látni Lexiconunkból. Profonálva van a 'szó, és hideg." *KazLev*, XX, 284.

¹¹⁴*KazLev*, V, 472.

prédikátor költeményeinek értékelése a kultikus kijelentésekre jellemzően, emocionális módon történik: "Gyönyörűek! igen gyönyörűek! 's mint áll-el szeme szája az Olvasónak ..." ¹¹⁵ Virág Benedek munkái kapcsán, aki kortársaitól a "szent Öreg" jelzöt is elnyerte, Kazinczy Helmechzy Mihálynak a következőket jegyzi meg: "Ez magamon kívül ragad. Lesz Horátzunk, a 'millyen egygy nemzetnek sincs." ¹¹⁶ A levelezésből különös figyelmet érdemel egy Kisfaludy Sándorra vonatkozó gondolat, ugyanis a fikcionális hősének nevéen elhíresülő szerző nem csupán a szertartásos megdicsőülés egyik szokásos attributumát nyerhetné el : "Osztán Himfynek meg kellett adni azt az érdemlett koszorút..." ¹¹⁷, hanem – Zádor Györgynek 1824-ben Széphalomra küldött felosztási terve szerint – a magyar irodalom záró-periódusa " Az 5d. Himfy-től a' jelenkorig tartana." ¹¹⁸

1. A belépő költők legitimációja és a szerzői nevek

Kazinczy Ferenc és informális köre rögzített szövegformulákban, szabályozott nyelvi- és beszédképződmények segítségével közvetíti a szentesült szerző és életmű kapcsán leírható toposzokat, s éppen ezért a fiatal és eladdig ismeretlen íróktól szabályozott poétikai és magatartási normákat követelnek meg. Az 1810-es években Kazinczy elmélyíti barátságait, tágul levelező köre, s mindezek együttesen vezérszerepre predestinálják. ¹¹⁹ Csetri Lajos monográfiájában szociológiai szempontok bevonásával vizsgálja a körbe való bejutás lehetőségei kapcsán a levelezőpartnerek viszonyaiban a megszólítás tónusát: az irodalomszervező arisztokrata barátai felé megadja a kellő tiszteletet, a társadalmilag alacsonyabb sorból származó, önerőből felemelkedő társainak felajánlja a tegeződő viszonyt, bár vezérsége idején "az irodalmi élet köreibe lépőkkel ...már nem olvad fel olyan könnyedén, legtöbbjükkel megtartja vagy megtartatja a magázódást." ¹²⁰ Jól látható,

¹¹⁵ *KazLev*, XII, 439.

¹¹⁶ *KazLev*, XII, 427.

¹¹⁷ *KazLev*, VI, 315.

¹¹⁸ *KazLev*, XIX, 131.

¹¹⁹ Minderről részletesen és magas színvonalon Mezei Márta értekezik a Kazinczy-levelezést feltáró monográfiájában. – MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Bp., Argumentum, 1994.

¹²⁰ CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 149.

hogy a Kazinczy-körbe történő felvétel néhány törvényszerűséget mutat, vagyis a legitimáció szabályozott menete szigorú követelmények elé állítja a körbe belépni szándékozókat. A felszenteléshez alapkövetelményként társul, hogy az újonnan érkező fiatal poéta a világ- vagy magyar irodalom már ismert, nagyra tartott alakjához hasonlítson, életrajzi adatokkal tájékozódhassanak felőle, valamint törekvései idomuljanak e közösség esztétikai elvárásaihoz. Az avató ceremónia első lépéseként a jelölt Széphalomról válaszlevelet kap, s a kiválasztottakat megillető sorok a barátság kultuszának jegyében íródnak, tulajdonképpen a legitimációs törekvéseket hagyják jóvá. A gyakorlati versírási tanácsok, a helyesírási és nyelvhelyességi hibák lajstroma éppen annyira kellékei a szakralizálás első lépcsőfokának, mint az elolvasásra buzdító, kiemelkedő szerzők és már kanonizált barátok listája. Az újonnan érkezett író szövegei rövid időn belül kéziratos formában vándorolni kezdenek, s egyben kiválasztódnak az addigi életmű kultikus darabjai. A minősítés során visszatérő jelzők és beszédstruktúrák állandósulnak, melyek a vallásos tisztelethez hasonló módon cáfolhatatlan és ellenőrizhetetlen kijelentésekben tárgyasulnak.

Az 1810-es évek végéig a poétává avatás rítusa két alapvető változatot mutat: a körbe szöveg és/vagy személyközi úton lehet belépni. Az első variánst képviseli például az a Berzsenyinek szánt atyai intés, amely a fiatalon elhunyt Dayka életművének megismerését egy intertextuális mozzanattal erősíti meg: "...soraiban Te egy barátodra, rokonodra fogsz akadni."¹²¹ A felosztás második eleme interperszonális (és szövegközi) viszonyokra utal, hisz a kanonizálódás sok esetben egy már korábban is érvényessé avatott szerzővel való poétikai és minőségi azonosságok okán történhet, miként "Buczynak vettem válaszát. Meglássd, hogy az az ember borostyánt fog aratni a' VIRÁG BENEDEK ösvényén."¹²² A katonáskodó Csehy József Virág Benedekre emlékezteti őket, az Egerben törvényt tanuló fiatal jogász, az ifjabb Szentmiklóssy könnyen folyó versei Kis János szövegeivel vonhatók párhuzamba.

---

¹²¹ *KazLev*, VIII, 19.

¹²² *KazLev*, IV, 168.

A kultusz- és kánonképződés a állandósítható szerzői név jelenségével is szorosan összekapcsolódik, s azt a diszkurzusban olyan minősítő folyamatként értelmezzük, amely az életmű-egész helyettesítésére szolgál, de valójában csupán néhány reprezentatív mű ismeretét jelenti. Az alkotói nevek közt a magyar- és világirodalmi példák megnevezésével kölcsönviszony alakul ki, mialatt mindez rendszerint a kisajátítás eszközévé válik. Egyszerűbb esetben a szerzői név egyes szám első személyű birtokjellel szerepel, az igazán jelentős költőknél és íróknál gyakorta nagybetűs leírással olvasható: az én KISem, az én VIRÁGom, vas szorgalmú RÉVAIm, édes Sárközym, kedves Daykám, édes Horváthom, Szent Rádáym stb. Kimondható, hogy az irodalomszervező családnevének a fent leírt módon történő alkalmazása a levelezés egészére nézve tipikusnak tűnik, tudniillik állandósult szószerkezetekben tárgyasulva, topikusan visszatérő jelzőkkel szerepel: édes, kedves, nagyra becsült, kintsem, egyetlen egy, nagylelkű, szeretett stb. Kazinczým. A szentesülés folyamatának azonban jellemzőbb esete a szerzői individuum-név többes számú birtokló minősítése, ugyanis a grammatikai struktúra is figyelmeztet arra, hogy a szentesítés aktusát az adott személy a közösség nevében végzi el: Kisünknek virágai a' legszínesebbek; add Döbrenteink kezébe; a mi Farkasunkat köszöntsd; Virágunk... ballag; a mi kedves Berzsenyink dicsőségének; csókold Vitkovicsunkat; Kisünkkel társítattál. Külön érdemes kiemelni, hogy az Erdélyi Muzéum szerkesztője, valamint Kis János és Virág Benedek leveleiket gyakorta 'Széphalmym'- vagy 'Széphalmynk'-címmel nyitják, s elpostázott irományaik belső, bekezdések közti ismételt megszólításaiban is előszeretettel használják a fenti formulát. Jól látható: egy helységnév, az akkori magyar irodalom kiemelkedő centruma személynévvé válik, a toponímiából átalakított antroponímia pedig funkciója szerint Széphalom bástya-szerepét hivatott érzékelteti az adott viszonyok közepette.

Szemere Pál 1813 őszén Remény címmel egy szonettet írt, melyet saját szerzőségét fondorlatosan elrejtve, mások nevének a megjelölésével postázott barátainak.¹²³ A mesterkedés első lépéseként az iromány Széphalomra Kölcsey

¹²³ A *Remény* című költemény sorsáról a Kazinczy-levelezés mellett Csetri Lajos monográfiájában szerepelnek értékes adalékok. Csetri a kritikaszerzővé érő Kölcsey

Ferenc költeményeként érkezett meg, s Kazinczy szokásának megfelelően napokon belül „valóban szép”-minősítéssel küldte tovább a szöveget az Erdélyi Múzeumot szerkesztő Döbrentei Gábornak, Helmeccynek és Kis Jánosnak. Utóbbi társának címzett levelében a Mester Kölcsey legszebb műveihez méri a frissen megismert darabot, a kultikus paradigmarendszer egyik terminusával, a „csudáalom”-kifejezéssel ajánlja partnere figyelmébe a magyar literatúra legújabb produktumát. Szemere nem érte be ennyivel, s a manipuláció második felvonásában, 1813. szeptemberében a szonettet Kölcseyhez Helmeccy szerzőségének feltüntetésével juttatja el, továbbá a szöveghez néhány általa javasolt változtatást mellékelve korrekciós megoldások feltalálására bízta a megszólítottat. Három héttel később az alkotói névvel való visszaélést még talán tovább is fokozza, tudniillik Kölcsey a Helmeccy-költeménynek az állítólagos szerző által javított variánsát olvashatja. A Remény című vers második változata a központosítást és szóanyagot tekintve kisebb mértékben eltér az első verziótól, a lényegesebb különbségeket dőlt leírással jelezzük:

Szelíden, mint a szép esttünemény;
Kecsekkel báj-orczádon, mint Auróra,
Borulsz reám, setét sohajtozóra,
S megenyhül sorsom, a vad, a kemény.

De most eltűntél nekem, szép Remény!
A végezet célomtól messze szóra;
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
S küzdell keblemben minden érzemény.

---

pályájának állomásaként elemzi a jelenséget (CSETRI, *i. m.* 226-227.). Rohonyi Zoltán Kölcsey Berzsényi-recenziójának előzményeit feltárva foglalkozik a szonettel: Kölcsey egyazon napon küldi el a Helmeccy-féle Berzsényi-kiadás feletti felháborodását rögzítő levelét Kazinczynak (utal a stílusbeli hibákra, külön kiemeli a lélek és értelem nélküli *Dithyrambok lángkörében*-kifejezést), mint mikor Szemere költeményére negatív kijelentéseket tesz, utalva Rafaelre és a „*fáradtság és terhes ékek*” nélküli művészetre. Rohonyi Zoltán gondolatmenetét így zárja: „Horatius híres sorát Rafaellel példázva, a *Remény* szövegét voltaképpen a Berzsényire vonatkozó ítélettel társítja (hiszen ott idézte Horatiust!), hogy a költőt „terhes ékek” bűnében elmarasztalja”. (ROHONYI Zoltán, *Adalékok a kritika élettanához: Kölcsey és Berzsényi vitája*. = R. Z., *„Úgy állj meg itt, pusztán”*: Közelítés XIX. századi irodalmunkhoz: Esszék és tanulmányok. Bp., Balassi, 1996. 140.). Szemere vélhetően vonzódott a szerepjátékokhoz, ugyanis amikor 1816. nyarán először találkozott Szentmiklóssyval, Cseresnyéssal és Ungvárnémeti Tóth Lászlóval, akkor a *Mondolatot* szerző Somogyi Gedeonként mutatkozott be az ifjakkal. (*KazLev*, XIV, 231.)

Ah jöjj, s ringasd el e nagy kinokat;
S mint Endymion a csendes rózsabereken,
Hagyd, éljek boldog isten-álmokat.

S ha lelkem egykor álmaiból felserken,
Mint a kedvest, Chitone lángjai,
Lepjék orcámat hölgyem csókjai.

(Kazinczynak Kölcsey-szövegként, Kölcseynek Helmezy első variánsaként)¹²⁴

Szelíden, mint a szép esttűnemény;
Kecsekkel bájorczádon, mint Auróra,
Mosolygasz rám, setét sohajtozóra,
S megenyhül sorsom, a vad, a kemény.

De most *nem tűnsz fel* nékem, szép Remény!
Fenn-réveimtől köd, szél, hab messze szóra;
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
Küzdell keblemben minden érzemény.

Ah jöjj, s ringasd el e nagy kinokat;
S mint Endymion a csendes rózsabereken,
Hagyd, éljek boldog isten-álmokat.

S ha lelkem e *varázslatból* felserken,
Mint *kedvesét* Chitone lángjai,
Lepjék orcámat hölgyem csókjai.

(Kölcseynek Helmezy második változataként)¹²⁵

Kölcsey a feltételezett Helmezy-műről súlyos észrevételeket fogalmazott meg: a prózai fordulatok túlzottan gyakori szerepeltetését, a festői részek szófeleslegeit, a küzdell-terminus helytelen használatát, az Istenálom-kifejezés hibás leírását kemény, dorgáló sorokban tette nyilvánvalóvá. Kazinczy és Kölcsey levelei, amelyek a családrtságot nyilvánvalóvá tehették volna, keresztetk egymást: míg az irodalomsservező agyondicséri a szonettet („Az isteni darab. Szebbet ennél senki

¹²⁴ *Szemerei Szemere Pál munkái: Válogatott levelek (1809-1859.)*, szerk. SZVORÉNYI József. Budapest, 1890, III, 177-178. (A továbbiakban: *SzemereLev.*)

¹²⁵ *SzemereLev.*, 179.

nem írt, senki nem írhat”¹²⁶), addig Kölcsey vádpontjait sorakoztatja fel ismételten, a költemény szépségét és érthetőségét is megkérdőjelezve egyben. Szemere kifejlett érzékű játékmesterként nem csupán a levél címzettjére szabott változatokat indítja útra, hanem a mű kapcsán felgyűlő bíráló és dicsérő megjegyzéseket is körözteti. Néhány héten belül azonban törvényszerű módon egymást érik a cselszövést leleplező levelek: Döbrentei, aki – mint már fentebb utaltunk rá – Széphalomról és Kölcseytől egyaránt kézhez veszi az alkotást, értetlenül áll a kialakult helyzet előtt, s utóbbi barátjától magyarázatot követel. Kölcsey a visszaérkező információkból pillanatok alatt összeilleszti a mozaikokat, s rádöbben: Szemere saját szövegével ravasztett követett el. Érdekes módon a megcsaltak nem a szerzői nevükkel történt illetéktelen visszaélés miatt zsörtölődnek. Kazinczy feltűnően könnyen megadja magát, csupán téves esztétikai ítélete miatt korholódik, mert indokolatlanul feldicsért egy mindenki által gyöngye kísérletnek nevezett darabot. Kölcsey pedig – aki nyilvánvalóan igen kellemetlenül érezhette magát, ugyanis legkedvesebb barátjának, meleg szívű levelezőtársának szövegéről volt szó – Szemeréhez intézett küldeményében saját filológiai tudatlansága felett mérgelődik, ugyanis a csak kettőjük által ismert Chitone-szóból, valamint Szemere egy korábbi költeményében is használt serken-berken rímpárból sem jött rá a turpisságra.

Kanonikus funkcióval működnek a magyar- és világirodalmi példák, ugyanis az érvényesítésben játszanak igen komoly szerepet. A hitelesített értékrend, az anyanyelvű, antik, francia és német szerzőkkel való összevetés igénye sajátos esztétikai minősítés alá vonja az alkotókat. A honi szerzők névalakjai esetenként lineáris rendben hangzanak el, például "De boldog az, kit Rádaynak, Daykának vagy Virágnak, kit Révainak vagy Horvátnak, kit Kisnek vagy Berzsenyinek hívnak."¹²⁷, s a leltározás egy magasabb szintjén ugyanezek a személynevek a beszélő közösség szilárdságát megjelenítve többes számú formulában szerepelnek. A körben kialakul egy lényeges, ám időnként tagjai összetételét tekintve ingadozó értékelő lajstrom. Az elhunytak közül Dayka, Báróczi és Ányos neve – akiknek kötetei a kíváncsú normák demonstrálásaként szerkeszthetők össze – e felsorolásokból soha nem hiányozhat.

---

¹²⁶ *KazLev*, XI, 70.

¹²⁷ *KazLev*, VIII. 467.

Míg az élők közül Virág, Berzsenyi, Kis állandó tagjai e jegyzéknek, addig a korszak legnépszerűbb poétai románjainak írója, Kisfaludy Sándor csak a Kazinczyval való konfliktusának kezdetéig szerepelhet az előkelő dicsértek közt, később kikerül onnan. Az itt említett előszámlálások sokszor azért hangzanak el, mert e beavatott szerzők méltóak csupán arra, hogy Kazinczy Ferenc szövegeit véleményezzék, bírálják: „Csak Kis, Berzsenyi, Virág, Horvát István, Vitkovics 's Szemere lelje jónak, nem gondolok a' mások ítéleteikkel”.¹²⁸ E kritikai módszer, amelynek az írók különböző szempontok szerinti összevetése az alapja, magasabb szinten Kölcsey Ferenc nevezetes, sok vitát kiváltó recenzióiban tér majd vissza¹²⁹.

Szemere egy Kis Jánostól vett információ alapján arról tájékoztatja Kazinczyt, hogy írásait barátai Rousseau-i melegséggel teltnek tartják. Az egyidejű kijelentések szerint a német költők közül Ewald Kleist-inspiráció egyetlen levelezőpartnerénél, az 1806. elején poétaként bejelentkező Döbrentei *Boldogtalanság* című versében fedezhető fel. Annál gyakoribbak viszont a Schiller- és Matthisson-sugallatból kinövő műalkotások: míg a Kölcsey-életmű bizonyos darabjaiból – például *A' Költőből* és a *Jegyváltóból* – az előbbi szerző hallatszik ki, addig Kis János *Bölcsességre írt himnusza* és a *Szerettem édes honnja* című dala a Matthissoni írásmód jellegzetességeit vonultatja fel. Az evangélikus lelkész és Berzsenyi Dániel neve az utóbbi beavatási rituáléjával összefüggésben gyakran szerepel együtt, és a klasszikusokkal való összevethetőségben, az állandósult hagyományhoz való viszonyukban is hasonlóságot mutatnak: "Kis és Berzsenyi engem Mathissonra 's Salisra emlékeztetnek..."¹³⁰ A Horatiussal való összehasonlítás több szinten működik: az egybevetés legegyszerűbb formáját Horvát Istvánnak *A' Hazai és Külföldi Tudósítások* lapjain Virágról közzétett nekrológja képviseli, ugyanis gyászjelentésében egy identifikációs mozzanattal a "Magyar Horatius"-tól búcsúzik el. A többi eset a kultikus nyelvhasználat tipikusabb módja, ugyanis a római szerző és a magyar nyelvű szövegek precíz egybevetése, a bizonyító tételek felsorolása helyett ellenőrizhetetlen kijelentések villannak fel: Kazinczy művei közül Dessewffy

¹²⁸ *KazLev*, IX, 255.

¹²⁹ Minderről Csetri Lajos értekezik meggyőzően, s a kazinczyánus mérce elemei közé tartozónak véli Kölcsey hasonlítgatásait. (Csetri, *i. m.*, 247.)

¹³⁰ *KazLev*, III, 327.

a Wesselényihez, Döbrentei a Buczy Emilhez címzett episztolában Horatius lelkét fedezi fel, s egy hasonló alakzattal üzeni Kazinczy Vitkovicsnak Helmecczyn keresztül a következőket: ".... Epistoláját az Erd. Museumban csudálva olvastam, irigyelve. Horatzi lélek ömlött-el rajta."¹³¹

A tömjénezés legteljesebb változatában a magyar író valamely nevezetes világirodalmi szerző teljesítményét is felülhaladhatja vagy az adott művész honi megfelelőjét tisztelhetik benne (például Kisfaludy Sándorról hosszú időn keresztül Magyar Petrarcaként emlékeznek meg, Kölcseyt Schiller hazai letéteményeseként gondolják el). Csehy József Kazinczy egyik szonettjét Petrarca és Metastasio teljesítményénél is többre értékeli, Cserey Farkas álláspontja szerint a széphalmi irodalomszervező Goethé-t nem csupán érti, hanem sok tekintetben felül is haladja, Prónay Sándor pedig úgy látja, hogy tiszta magyarsága miatt Berzsenyit Matthissonnál is többre kell becsülni. E körben határozott törekvés volt a magyar irodalom külföldi megismertetése: bizonyos kultikus szövegek idegen nyelvre való átültetésével a literatura fejlődőképes jellegét kívánták bemutatni. Kis János Mestere 1804 végén tartott menyegzőjére készített házassági éneke, amelyben a címzett szerint "Schiller lelke lakozik", annak ellenére is a korszak legkiemelkedőbb költeményeként cirkulált a levelezőtársak közt, hogy valójában alkalmi versről volt szó. Kazinczy azért tolmácsolta német nyelven soproni barátja epithalamiumát, hogy az ihlető költő a magyar eredeti és a német fordítás együtteséből lássa, mit szülhet génusza. Döbrentei Gábor Osszián-átültetéseivel pedig azt szerették volna példázni, hogy a magyar írók a kor Európájában divatos témákat és műformákat biztonsággal kezelik.

2. Csokonai beavatása

Csokonai életművet a magyar irodalom **klasszikus alkotás**aként tartjuk számon: a szerző folyamatos primér kiadásai mellett szekunder szövegek, Foucault értelmében vett kommentárok sokasága született, s maga a kritikai igényű kiadás is jelzi: a debreceni poéta körül érvényes művek és elfogadott értelmezések halmaza alakult ki.

---

¹³¹ *KazLev*, XI, 436.

Munkánk e részében – a korszerű irodalomértési stratégiák és fogalomrendszer segítségével – a költőről készült kis- és nagymonográfiák egyik részszempontját: a kortársi befogadást, a szentesülés prefázisát önálló kutatási kérdésként kezeljük, vagyis a Jauss-i proposíció jegyében a hatás és utóélet nehezen vizsgálható kritériumait nézzük meg. A konstanzi iskola példája nyomán mindezt azon elvárási horizont megszerkesztésével kezdjük, "amelybe a szöveg a kortársi olvasók számára a megjelenésével belépett."¹³² A Csokonai-pályatársak közül Kazinczy Ferenc intézményszerepe, a Debrecen és Széphalom közt zajló Árkádia-pör, Domby Márton kultikus teremtmény-képe és a Kölcsey-kritika bálványrombolása érdemel figyelmet.¹³³

Kazinczy Ferenc Csokonaihoz írt leveleiben és a diszkurzus-közösségben forgalmazott minősítésekben a szentesülés jelensége – az eddigiektől valamennyire eltérően – elsősorban nem a kultikus kijelentések retorikájából rajzolódik ki, hanem mindez az életmű felületes ismeretében ragadható meg. A széphalmi Mester a tradíciót és értéket állandósult hagyományként közvetíti, s kanonizációs szerepe rögzített magatartásformáról tanúskodik. Csokonai Vitéz Mihály e hitelesített mércét ismerve, a beavatódás rituáléja szerint, nála jelentkezik be. A debreceni poéta 1792-ben íródott levelének helyesírási megjegyzéseiből (pl. egyik, fényje, ditsőség) kiolvasható kultikus toposzok, s maga a nyelvhasználat jelzi a szerző nagyrabecsülését a korszak vezető irodalmára felé. Az értelmezői csoportba belépő fiatal alkotó legitimálását, a Helikonba vezetés aktusát Kazinczy úgy végzi el, hogy a kapcsolatukat szentesítő válasz szerint olvasóként alig néhány költeményt ismer. Ennél jóval érdekesebbnek tűnik, hogy az alkotó körül a kultuszképződés oly' annyira zavarja a személyen túli megismerést, hogy a kör és központi Médiuma a *Dorottya* c. komikus eposzon, *A pillangóhoz*, *A Szemrehányás* és *A Reményhez* c. verseken kívül gyakorlatilag semmi másról nem beszél; s ezen alkotások is az interpretálásuk helyett csupán megneveződnek. Továbbá elmondható, hogy a poéta legitimálása már halála előtt megtörténik, de nyomatékosítani kell azt is, hogy maga a szentesítés

¹³²H. R. JAUSS, *Az irodalmi hermeneutika elhatárolásához*, Helikon, 1980, 200.

¹³³A Csokonai-recepció értelmezését a szerzői név és a kultikus kijelentések szempontjából vizsgáljuk csupán. A szerzőnek a körbe történő belépését jelen dolgozatban nem értelmezzük.

végső művelete csak halála után következik el, s aktívan működő költőként a Kis János- Kisfaludy Sándor-Virág Benedek-Cserey stb. kultikus körnek nem tagja.¹³⁴ Az élő Csokonai körüli részleges mitizálódási folyamatnak szerves eleme az, hogy megbízást kap a korán elhunyt Dayka Gábor korpuszának gondozására, verseinek átírására. Ismét érvényesül az a széphalmi „játékszabály”, amely alapján az intézményesített kultusz-közösség egy képviselője az arra érdemes életművet javítással a fentebb stil eszményéhez közelíti, s mindezzel szinte kötelező érvényűen bizonyítja a nyelv megnemesítésének szükségességét. Jegyzésében, a több ízben is "renitens tanítvány"-nak nevezett recenzens ellenvéleményt képvisel, hisz az alexandrinusok átalakításától eltekintene, s a "diplomaticai hűség"-re hivatkozva hangsúlyozza néhány javítás feleslegességét.

Kazinczy Ferenc Csokonai-recepciójának második eleme a halott poéta verseinek kiadatási terve. Amennyiben a közösségen belül ilyen módon bizonyos szövegek tekintéllyel ruházódnak fel, úgy az alkotó individuum körüli kultikus minősítő paradigmák és értékképző mechanizmusok megerősödnek. Első lépésben az elengedhetetlen korrigálások elvégzésére még Fazekas Mihályt kérné, később a pör alatt azonban elmérgesedik viszonyuk. A széphalmi Médium szerint a hibás szisztematikus rend nem csupán kálvinistaságot, hanem annál jóval veszedelmesebb "Debreczenyiséget" is hordoz, s mindezen hibák mellett az ortográfia és interpunkció is elfogadhatatlan. Kazinczy egy majdani kötetkompozíciós sorrendben a javított munkák után "megtagadott" címszó alatt hátulra hagyná azon kétes költeményeket, amelyek a később állandósuló hagyomány részeivé nem válhatnak.¹³⁵ A kultuszképződés panelszerűen visszatérő toposzai és a kritikai kijelentések együttes előfordulása, a Csokonai-korpusz értékheterogenitása még az 1829-ben írottakban is megfigyelhető: " ... a' ki benne a dicsőket melegen magasztalja, 's a nem dicsőket feddi, 's óhajtja, hogy bár élne 's törölhetné le szennyeit, az neki hivebb barátja, mint a kik még mocskait is imádgatják."¹³⁶

¹³⁴Németh László következő észrevétele is mutatja a beszélő közösség értékrendjét: "Csokonait és is jó költőnek tartom: de Virág fenségesebb." (*KazLev*, II, 455.)

¹³⁵Utóbb a besorolás az igen-jó; nem-igen-jó és az igen-nem-jó versek felosztásává bővül. (*KazLev*, IV, 247.)

¹³⁶*KazLev*, XXI, 54-55.

A Széphalom és Debrecen képviselői közt folyó Árkádia-pör korabeli anyagai a Mester levelezésében, Fazekas írásaiban, valamint a Hazai Tudósítások és a Magyar Könyvtár c. folyóiratok lapjain olvashatóak. A vita exponálásakor a foucault-i diszkurzus-definícióban leírt beszélő alany¹³⁷ fogalmát differenciálni kell, hisz az eddigiekhez képest a megszólalók két pólusra oszlanak el. A Kazinczy-kör fejének esztétikai standard-jével szemben az alföldiek nyelvi csoportja lép fel, s rájuk ugyanúgy érvényes, hogy " ... tagjai a beszéd létrehozására és értelmezésére szolgáló szabályokra vonatkozó tudás tekintetében nem különböznek egymástól."¹³⁸ A sírkőállítási terv körüli polémiában Csokonai műveiről gyakorlatilag nem esik szó, s a személyeskedő durva támadások során – a kultuszképződés már leírt törvényszerűségei mentén – a szentesülési folyamat topikájával minősített alkotó személye és egy megfoghatatlan műegész kerül a költemények elé. A korpusszal való azonos bánásmód természetesen nem jelenti a szembehelyezkedők poétikai és nyelvhasználati azonosságát, viszont egyértelműen mutatja a Csokonai-név szimbolizációs, többes számú kisajátítását. Izgalmas kérdés, hogy az Árkádia-szó Csokonai szövegekben való előfordulásait a szembenálló diszkurzus-közösségek egyike sem számlálja elő. Kazinczy Ferenc védekező válaszaiban differenciálatlan életmű-ismerete miatt e helyeket nem citálja, csupán Poussin festményére, az olasz Árkádia-Társaságokra és a német Schiller-re hivatkozik. Egyéb iránt az emlékoszlop feliratának Debrecenben rekonstruált jelentése a felvilágosodáskori poéta versében és egy lábjegyzetében így fordul elő:

"Hol jártatok, ó, félistenek, ó nemes
 Árnyékok, itten ? Ki s mi hozott ugyan
 E Hortobágy pusztái mellé,
 E magyar Arkádiába, kérlek ?"
 (A Nagyméltóságú Gróf Széchényi Ferenc
 Ő Excellenciája Nemzeti Könyvtárjára)¹³⁹

¹³⁷"Az első kérdés: ki beszél ? Kin alapszik ez a fajta nyelvezet az egyének összességére nézve?" – Michel FOUCAULT, *i.m.*, 68.

¹³⁸Dell HYMES, *i.m.*, 113.

¹³⁹CSOKONAI VITÉZ Mihály munkái, szerk. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1987, I, 577.

"Debrecen vidékét, s a lapályos marhatartó Alföldet itt is Árkádiának nevezem, mint már másutt is ódáimban ..." (*Amaryllis*)¹⁴⁰

A pör jelenségéhez hasonló módon a diszkurzusok egyidejűségét mutatja Domby Mártonnak a szentesítő beszédképződmények szempontjából alapvető könyve, valamint a másik részről a csudáltatással szembeforduló Kölcsey-recenzió. Az obelisk-állítási polémiaiból tulajdonképpen kétféle kultikus beszéd öröklődik át: a Csokonai-tanítvány - az anyagok töredékes volta miatt - az általunk kevésbé ismert debreceni közösséget képviseli, a bírálat szerzője pedig a Kazinczy-intenciókat átalakított és átstrukturált formában közvetíti. Domby Márton: *Csokonay V. Mihály élete s némely eddig ki nem adott Munkái* c. írása eredetileg a Márton József-féle szövegkiadáshoz készült, de csak később jelent meg, s a felvilágosodáskori költőről készült első monografikus igényű feldolgozás írója klasszikus színvonalú teljesítményről beszél, értékképző mechanizmusai Csokonai poeta doctus-jellegét hangsúlyozzák. Tehát Domby új értelmezői horizontjából feltett kérdések – a kultuszképzés még magasabb szintjén – újszerű válaszokat adnak. Az interpretátor által használt kultikus paradigmák az életművet több szinten ölelik körül. A szerzői név állandósításakor igazolásként nem a korpusz vonatkozó részeihez nyúl, hanem biografikus leírását az elhunyt anyjának tudására, a kollégiumi tanároktól hallottakra és saját személyes, szubjektív tapasztalataira alapozza. A szakralizáláshoz hasonlatos szentesülés szerves részeként preceptora originális lélek-adottságú teremtményként értelmeződik. A református kollégiumi tanítvány olyan esztétikai tételeket és tudást tulajdonít mesterének, közvetítve mindezzel az utólag definiálhatatlan debreceni informális körnek az álláspontját, amely tapasztalati vizsgálat alá nem vonható, s ezzel kijelentései ellenőrizhetetlenné válnak. A magasztalás tetőpontjaként Domby Márton Csokonait a legnagyobb nemzeti költőnek nevezi meg: "Azt ugyan nehezen lehetne állítani, hogy őhozzá semmi egyes fachban hasonló magyar poeta nem lett volna: de azt bátran lehet, hogy a poézisnek minden tőle próbált nemeiben még olyan egyformán szerencsés és nagy poéta mint ő, nem volt."¹⁴¹

¹⁴⁰CSOKONAI, *i.m.*, II, 258.

¹⁴¹DOMBY Márton, *Csokonai élete*, S.a.r. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1955.

Kölcsey Ferenc: *Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítélések* című dolgozata szélsőségesen racionális kritikai elemzés, ugyanis nyelvi és szemantikai szinten is leszámol a kultikus paradigmákkal. A demitizálás – hasonlóan a szentesülés aktusához – olyan szabályozott nyelvi- és beszédképződmény, amely panelszerű elemekből áll és kritikai kijelentésekben tárgyasul. A recenzió a Domby által is tematizált génusz-fogalom felől közelíti meg az életművet, de a teremítő-zseni jelleget eltulajdonítja a szerzőtől. Úgy tetszik, hogy Kölcseynél a kultikus beszéd mezejében Kazinczy olvasatához képest értékátrendeződés tapintható: a szentesítő mechanizmusok nyelvi toposzait, a minősítő formákat ugyan örökli a recenzens, de a Széphalom által nem reflektált, értéként számon nem tartott génusz-fogalom mindezt szétfeszíti. Míg az alkotót a Kis Jánosról értekező kritikájában visszafogja a Kazinczy-féle beszélő kör e szerző köré épített kultusza, addig Csokonainál újszerű módon, egyéni terminológiájával bátran tör egyéni utat. Valójában a bírálat írója szorosan kötődött a debreceni poéta alkotásaihoz, hisz diákként Csokonai-utánpótlással próbálkozott, majd a zsengéit megsemmisítette, s csupán *A pávatollhoz* c. leíró költeménye maradt fent. Kölcsey Ferenc a Debreceni Református Kollégiumban magába szívott kultusszal így számol le végleg egy levelében: "Csokonainak igen sok bálványozói vagynak, s az voltam én is, de már az nem vagyok ..." ¹⁴² A kritika szerzője azzal is kultuszrombolást hajtott végre, hogy az elhunyt halála utáni közvetlen recepciójában negatív viszonyító mechanizmusokat tárgyasít. Az életművet egy nagyobb állandósuló hagyomány részeként olvassa, s a verselőt kortársaival méri össze. Kijelentéseiből egy olyan esztétikai értékelés válik nyilvánvalóvá, amely szerint Kisfaludy Sándor és Dayka Gábor is nagyobb művészeti kvalitást képvisel. A recenzió a Csokonai-műegészt felbontja, s e részek felett tapasztalati ellenőrzést végez. Kánon és érték viszonyában szelekciót alkalmaz, s kritikai nyelvhasználata az életmű egyetlen rétegét kíméli meg: "Azonban meg kell vallani, hogy éppen ez oldal, mely felől Csokonai oly nagyot buka, neki egyszer s külön mind legtöbb fényt szerez ...Az Evöe Bacche, A csikóbőrös kulacs, A szegény Zsuzsi, A Farsangi búcsú, és mindenek felett az a nagy szépségű Parasztdal: Ama sűrű nyárfák alatt stb. valójában poétai lélekkel íratnak, s ezek legtöbb originalitást

¹⁴² KÖLCSEY Ferenc összes művei, szerk.. SZAUDER József, Bp., Szépirodalmi, 1960, 274.

bizonyítanak."¹⁴³ Kölcsey gyakorlatában a kritikai beszéd, a megismerés új szerkezete a Csokonai-jelenséget a szentesítés és fanyalgás kettősségével egy eladdig ismeretlen kultuszképző globális diszkurzusba emelte, s ezzel a kultusz szövegektől független megismerő mechanizmusát számolta fel.

3. Berzsenyi Dániel és Dukai Takács Judit kanonizálása: a szerzői nevek használata és a viszonyító alakzatok

A szerzői név és a legitimáció összefüggő kérdésköre további két példával, Berzsenyinek és Dukai Takács Juditnak a körbe történő befogadásával könnyen szemléltethető. Kazinczy 1803. márciusában Kis Jánostól értesül először arról, hogy egy, a levelezőpartnere közelében lakó, magányos életformát választó birtokos titokban verseket ír, s hamarosan költemények érkeznek tőle a széphalmi kúriába. Az irodalmi vezér válaszában még egy távolító formulával, a 'Berzsenyid' névalakkal reagál az információra, s örömmel elmélkedik arról, hogy az ifjú költő bizonyára Kis János példáját követve fordult a Múzsák felé. Öt esztendővel később a soproni lelkészen keresztül postázott, klasszikus metrumokban írt költemények elolvasása után – melyek közül a egyik darab már jóval a tényleges felszentelés előtt is Kazinczyhoz íródott – a Mester lelkesen üdvözli új hívét. Berzsenyi pregnáns magyar és világirodalmi szerzőkkel (pl. Horácz, Matthisson, Salis, Kis és Virág) való hasonlósága okán hamar a legkedveltebb barátok mellé kerül. Kazinczy Berzsenyi szövegeivel akarja lelkesíteni Kölcseyt, utóbbi szonettjeit rövid időn belül Somogyba juttatva el barátságra és kölcsönös tiszteletre buzdítja híveit, s ugyanebben a periódusban lelkét Dayka mellett csak a frissen beavatott képes ihletni, akinek költői teljesítménye Himfy elsősege mellé is felér. A leginkább használatos viszonyító alakzat szerint a később különcnek bélyegzett költő Virággal mutat poétikai hasonlóságokat: "Az a' dicső bajnok pedig, a' hathatós Berzsenyi, a' kit újonnan látok felhágni a' törésre lelke elragadtatásában, méltó a' kit Virág szemléljen oldala

---

¹⁴³KÖLCSEY, *i.m.*, I, 408-409. Érdekes megfigyelni, hogy Szemere Pál egyik, Kazinczyhoz szóló levelében ugyanezeket a Kölcsey-költeményeket emeli ki (*KazLev*, XIII, 503.)

mellett."¹⁴⁴ Interpunkciós és ortográfiai hibák folyamatos felsorolása mellett a beszélő közösséghez tartozók a szövegekben a mértéket, a harmóniát, az erőltetés nélkül való fenséges írásmódot hangsúlyozzák.

Kazinczy és társainak gyakorlatában a szerzői név értékképző funkciója és kisajátító jellege a kortársi Berzsenyi-recepcióban is nyomon követhető: rövid idő elteltével a „Berzsenyink”- (lsd. pl. a Kisnek 1808. október 30-ai keltezéssel küldött levelét, vagy Vitkovics 1810. áprilisában postázott irományát) és a „Berzsenyim”-alakok honosodnak meg, sőt Sárközy István rendszeresen a Dani becenevet használja. A kanonizációt követően Berzsenyi írásai körbejárnak, a szerzői név hetek alatt beteljesíti a klasszifikációs funkciót, ugyanis bizonyos számú szövegek csoportosítását teszi lehetővé. A levelezésben mindezzel párhuzamos gyorsasággal kirajzolódik az őt értékelő paradigma. Virágnak szembesülnie kell azzal a ténnyel, hogy a kortársak szemében követője vele egyenrangú és nagyságú poétává vált, ahogy Kazinczy is beszámol erről: "Szemere azt írja Virágról, hogy ti vagytok ketten a' Nemzet első Lyricusai".¹⁴⁵ Az 1810-es évek elején következik el a váltás mozzanata, ugyanis ekkortól kezdve Berzsenyi tartatik a legtehetségesebb metrumos verselőnek: "A' Lyrai darabokban B. még több mint Kis, sőt annyi lyricusi talentumot én sem Daykában, sem Virágban nem lelek"¹⁴⁶, egy levélben pedig a lírai poézis fejedelmévé szentelődik fel.

Az 1810-es évek közepén egy fiatal poetrina negédes, közérthető verseivel az egyik első női lírikusként avatódott be e körbe. Dukai tevékenysége a nyelvújítási harc küzdelmeihez és a irodalom fejlődésének programjához szervesen illeszkedett, így egészen sajátos szereppel vált ismertté az akkori irodalmi életben. Társai Sapphót emlegették vele kapcsolatban, az időszak legjelentősebb alakjai méltatták munkásságát, leveleikben megtisztelő barátságáért esedeztek. Rokona, Berzsenyi Dániel 1814. július 5-én „Kedves Kisasszony Húgomhoz”-kezdetű levelével fordul unokahúgához, s a korszak beszélő közösségében standarizált esztétikai normákat használja fel. A legitimáció szerves részeként gyakorta elhangzó praktikus poétikai és grammatikai tanácsokat felsorakoztatva kéri, hogy a poetrina költeményeinek

---

¹⁴⁴ *KazLev*, III, 57.

¹⁴⁵ *KazLev*, VII, 417.

magasabb tárgyat válasszon, a kánon perifériáján elhelyezkedő Csokonait és Kisfaludy Sándort semmi esetre se kövesse, művei gessneri festegetést és matthissoni fantáziát mutassanak, továbbá értékes stúdiumként nevezi meg Péteri Takács József kötetét, akitől egy szépnembeli versszerző az együgyű tiszta ízlést és a nemes érzéseket sajátíthatja el. 1814 őszén tovább tárgult Takács Judit ismeretségi köre, ugyanis Döbrentei Gábor az ifjú Wesselényi Miklós és Pataky Mózes társaságában ellátogatott Dukára, ahol a fiatal leány lelkes készülődés közepette örömmel üdvözölte vendégeit. A vonzóan szép, társasági körökben otthonosan és magabiztosan mozgó Judit a néhány napos együttlét során műveiből olvasott fel, zongorajátékával szórakoztatta az összegyűlteket. A férfiak rajongó szeretetük kifejezéseként költővé szentelték a magyar irodalom ifjú üdvöskjét, s ezen felül az erdélyi irodalomszervező Dukai lelkének nemesítésére és a színvonalas versírás elsajátításához kötelezően elolvasandó korabeli, legalább cím szerint ismertté vált esztétikai és szépirodalmi műveket (pl. Pöhlitz, Boileau, Salis, Klopstock, Ossian) jelölt ki számára, melyeket utóbb el is juttatott kedveltjéhez. Döbrentei, saját elsőségét felismerve, a névadás aktusát maga kívánta elvégezni, s a poétai körökben idegen Judit-keresztnevet a Malvína és a feljövő napra asszociáló Melikoma közt hezitálva a jobban hangzó előbbi alakra cserélte le. Dukai Takács Judit és Döbrentei intenzív levelezést folytatott, s az egyik legfontosabb küldeményben, 1814 telén, négy darab (*Döbrentey Gábor barátomhoz Erdélybe, Tölcsányi Csányi Zsófia sírhalmánál, Hasztalan sóhajtanom, Malvína magánya*) jutott el a felfedezőhöz, melyek közül a barátjához címzett költői levél az Erdélyi Múzeum hasábjain 1815-ben publikált formában is napvilágot látott.

Pártfogói bízgatására, Tatay János közvetítésével, a kor szokásainak megfelelően 1814. november 26-án kelt levelével, melyhez négy költeményét is csatolta, Kazinczynál is bejelentkezett a költőnő. Széphalomról felelet érkezett a megkeresésre, s így a fiatal leány számára megnyílt a legjelentősebb poéták közössége felé vezető út. Kocsis R. Rózsa, aki Takács Juditnak a Mesterhez címzett négy megmaradt levelét közölte, rövid értekezésében utalt arra, hogy Kazinczy viszontválaszai – melyeket a tanulmányíró rekonstruálni igyekszik – elvesztek, vagy

---

¹⁴⁶ *KazLev*, VIII, 559.

családi emlékeként lappanganak valahol.¹⁴⁷ Kazinczy a poetrinához és másokhoz eljuttatott írásaiban a jelölt körülményeiről, iskolázottságáról, vallásáról, testi adottságairól, családi helyzetéről és társasági kapcsolatairól érdeklődhetett, olvasmánylistával és versírási tanácsokkal láthatta el az újonnan felfedezett költőnt. Kazinczy az első, Döbrentének megfogalmazott reflexiójában a beavatás szövegközi változatát képviseli, egyik méltatásában a korszak kiemelkedő szerzőinek jellegzetességeivel méri össze a frissen látott darabokat: "Az, mellyet hozzád írt legszebb versezete. Valóban ez a' Poetriánk, ha minden mívei illyenek, igen szép jelenés a' Magyar egen. Kis János és Berzsenyi a' példányai. Némelly soraiban egészen ezeket lelem."¹⁴⁸ Az identifikáció során gyakorolt névadás aktusát Döbrentei részéről Kazinczy nehezen fogadja el, s míg kezdetben, az első reagálásakor a költőnt a 'Malvinátok'¹⁴⁹ távolító névalakkal nevezi meg, addig a későbbiekben "a' mi Dudink"-ként kezdi emlegetni körében. Tatay Jánoshoz címzett levélében a Judit-keresztnevet az izraelita hangzás miatt veti el, a Malvínát pedig – ossziáni jellegét felismerve – affektáltnak tartja.

Dukai jeles, főként dunántúli poétákkal együtt meghívást kapott Keszthelyre, ahol Festetich György a honi irodalom nemesítésére Helikoni ünnepséget szervezett. „Barna Malvinánk” lelkesedéssel, a kultikus ceremónia kedvenceként kitörő sikerrel olvasta fel szerzeményeit, munkásságáért díjban is részesült. Pályája során verssel köszöntötte őt Katona József (*D. T. J.-hoz*), Pálóczi Horváth Ádám, Dessewffy József (*Takács Dudinak emlékére*) és Berzsenyi (*Dukai Takács Judithhoz*), utóbbinak nevezetes, a női nem hazai helyzetét is ábrázoló episztolája erővel teli, közvetlen szépségű-minősítéssel cirkulált a barátok közt. Majláth János pedig a magyar irodalom külföldön történő megismertetéséhez összeállított *Magyarische Gedichte* című gyűjteményében a korabeli magyar irodalom kuriózumaként szerepeltette a Kazinczy által „Ungarns edleste Dichterin”-ként nevezett poétanő szövegeit.

4. Kötetkiadás, kultikus tárgyak és a portréfestészet

¹⁴⁷ R. KOCSIS Rózsa, *Kazinczy Ferenc és Dukai Takács Judit levelezése*, It, 1960, 366-371.

¹⁴⁸ *KazLev*, XII, 251.

A levelezésben a kötetkiadás, az állandó korrigálás igénye és a szerzői botlások felsorolása körül a kultikus és kritikai kijelentések heterogenitása sajátos minősítésekhez vezet.¹⁵⁰ Ez esetben – eltérően az eddigiektől – dicsérő és feddő panelek együttese szabályozza a Kazinczy-kör nyelvhasználatát, s e beszélő közösségben a javítás szükségessége nem zárja ki a szentesülés lehetőségét, sőt éppen segítségével történhet meg a kanonikus mintákhoz való felemelekedés, amely mindenkor a kortársi olvasó szükségleteit célozza meg, hisz a befogadókhoz – a fentebb stil törvénye szerint – magas szintű műalkotásokat kell közvetíteni. A költemények kiigazításának tana az egyetlen olyan pontja e 22 kötetes szövegkorpusznak, ahol az élők és holtak közötti szakralizálódást érdemes elkülöníteni. Eleddig mindezt azért nem tettük, mert a kultikus énoncé-k sorozata, a minősítő panelek leírása és az időtlen értékrendhez való viszony az elhunyt Dayka és Csokonai, valamint aktívan működő társaik esetében teljesen megegyezett. A korszak két jelentős Horatius-fordítójának teljesítményéről, a halott Virág és az élő Kis János személyéről is hasonló módon gondolkodik a széphalmi irodalomszervező, a halhatatlanság-magasztalás-szerzői név összekapcsolódó kontextusában értekezik róluk: 1. "A' te Horáztod nekem gyönyörűségem. Azt vallom, hogy becsesbb productuma még nincs literatúránknak...", 2. "Ha az idő más ízlést hoz is ránk, Virág mint *Ember* mindég tiszteletes marad - munkáji közzül én a' Horáztból fordított Szatírákat és Epistolákat csudálom leginkább."¹⁵¹ Az aktívan írók és az elhunytak körüli azonos kultuszképződés is e nyelvhasználat hatalmi pozíciójából ered. Mint tudjuk, a kötetkiadás körüli eljárást és a költemények megfelelő javítását az élők maguk végzik el,¹⁵² a lezárt életművek esetében viszont mindezzel a beszélő csoport egy már kultikus beavatáson átesett tagját kell megbízni, ahogy Barcsay Ábrahám írásai esetében Csereynek rendelkezik a Mester: "Cselekedd verseivel azt, a' mit én a' Dayka és Kis János Verseivel. Szedd össze, szedd systematicus rendbe, tisztássad-le

---

¹⁴⁹ *KazLev*, XII, 251.

¹⁵⁰ Mindezt csupán vázlatosan fejtjük ki, ugyanis a kérdéskör részletes feldolgozása akár egy önálló disszertáció témáját is képezhetné.

¹⁵¹ 1. *KazLev*.IX.159.; 2. *KazLev*. XXI.198.

¹⁵² "Tíz esztenő olta sok darab készült nálad, a' mi ott nem találta'tik 's a' jó Író bizonyosan sokat változtat a' maga munkájában mint példányod Horázt." (*KazLev*. VI.346.)

nagy gonddal, 's add által a ' typographusnak."¹⁵³ A poétikai tévedések exponálásakor a kirtikai attitűdhöz sajátos módon kapcsolódó nyelvhasználat megengedi, hogy egy-egy alkotó individuum hullámozó teljesítménye ellenére is részesüljön csudálatban: "Himfynek általam kijegyzett énekeit a' Magyar földön senki sem tartja szebbeknek mint én. De mindenik éneke nem ilyen, 's Regéit 's Hunyadiját nem irígylem."¹⁵⁴

A szentesítő szókincs fontos elemének, a szertartásos megdicsőülés szerves részének látszik a beavatódás egy megfelelő pontján a koszorú elnyerése, valamint az ahhoz szoros egységként kapcsolódó tömjénezés gyakorlata. A fenti kultikus attribútum minősítő funkciója még inkább erősödik azzal, hogy ritkán szerepel önmagában, annál inkább társulhat a kultikus leíró-készlet egyéb fordulataival. E tárgyi elem gyakorta felhívó erejű figyelmeztetést jelent arra vonatkozóan, hogy az érdemes szerzőknek műalkotásaikat rendezett és alaposan szerkesztett könyv formájában a publikum elé kellene bocsátania. A koszorú említése többnyire a halhatatlan jelzőhöz csatlakozik: a maga nemében egyedülálló klasszikus szövegeket az örökkévalóság megszerzése érdekében kell gondozni. Barcsay, Báróczi, Csokonai és más elhunyt jelesek esetében mindezt az utódok közül azoknak kötelessége megtenni, akik az elhalálozottat jól ismerték és e bizalmi feladatot pontosan, a klasszicista normák érvényesítésével képesek elvégezni. Kis János hivatali elfoglaltságaira hivatkozva hosszú időn keresztül ellenállt annak a kérésnek, hogy szövegeit az olvasóközönség megismerhesse. Kazinczy az újraíráshoz szükséges munkálatok megkezdéséhez hiányzó lendületet úgy adta meg neki, hogy a börtönből való szabadulásától kezdve a költeményeket egy dicsőítő beszédformulával, az ún. „koszorút nyert”-kitétellel jellemzi. Kazinczy szövegkiadói munkálatairól beszámolva tulajdon fejére is koszorút helyezne, ugyanis nagyra értékeli például azt, hogy az 1810-es évek közepén két esztendő alatt három nagyrabecsült barátjának, Dayka Gábornak, Báróczi Sándornak és Kis Jánosnak a megjelentetésénél segédkezett, ráadásul saját dolgozataiból is néhány kötetet sajtó alá rendezett.¹⁵⁵

¹⁵³ *KazLev.* IV.125. Részint a generációs váltást jelzi, másrészt viszont a *Cserhalom* és a *Zalán futása* szerzője körüli kultikus mechanizmusokra mutat rá, hogy "Vörösmarty barátunkat illetné az a' dicsőség, hogy a' Virág minden Verseit egyetemben adja ki, 's újabb renddel." (*KazLev.* XXI.221.)

¹⁵⁴ *Kazlev.* XVII.350.

¹⁵⁵ Lásd példának okán Kazinczy Buczy Emilnek, 1815. március 3-án postázott levelét:

Ugyanebben az összefüggésben értelmezhető Horvát István tiszteletet kiváltó ajándéka is, aki egy méltató előszóval, a nyomdász Trattner hathatós segítségével Szemere Pál és Kazinczy szonettjeinek gyűjteményét adta ki. Az irodalomszervező köszönő szavaiban ismét előkerül a kultikus ceremónia és az örök becsű érdem elengedhetetlen kelléke: „Gyönyörködve kevélykedem a’ tőled vett koszorúval”.¹⁵⁶ A szerzői nevek felsorolásából kialakított listára állandósult jelleggel felkerülő alkotók neve (Kis, Dayka, Berzsenyi, Virág stb.) és a „koszorúzott fejek”-értékelés gyakorta együttesen jár körbe. A kultikus poétai nevek viszonyító formulával közvetített elősorolásának differenciáltabb változata a niklai remete azon felértékelése, mikor is a levelező azt állítja Horváth Ádámnak, hogy Csokonai is Berzsenyinek adna koszorút, ha ódáit hallhatná.¹⁵⁷

A vallásos szertartás dicsőítő füstjében az részesülhet, aki a primér kultuszfogalommal értékelhető csudálatos műalkotást készít, az örökkévalóságnak felavatottak sorába tartozik, s mindezzel az adományozó rajongó tiszteletét és megbecsülést fejezheti ki. Kazinczy Ferenc mindebből is a barátság mozzanatát, a kiválasztott hívek rokonszenvét, valamint a hálaadás egyetemes gesztusát emeli ki: „Nekem már elég tömjént gyújtottál, ’s ámbár engem a’ tömjén fojt, örvendek e’ tömjénnek, mert azt hirdeti, hogy engem Berzsenyim, mint Virág, Dayka ’s Kis szerettek.”¹⁵⁸ Nyelvi szinten a magasztalás tényét a bálvány- és csillag-fogalmak is erősítik, a fent citált kultikus tárgyi elemhez hasonló méltató kontextusba emelik a poéta nevét.

A XVIII. század utolsó évtizedeitől kezdve az arcképfestészetnek eladdig nem tapasztalt kultusza támadt Magyarországon: a portré reprezentatív, egyénítésre

---

KazLev, XII, 430.

¹⁵⁶ *KazLev*, X, 122. A korszak egyik jelentős folyóirata is beszámol e korszerű műfajú versek megjelentetéséről: „*Hat szonett*. Kazinczytól és Szemerétől. Kiadta Horváth (!) István, 1812. Pesten Trattner Mátyás betűivel. – Uj tünemény ez a’ Magyar Literaturában; mivel illy eredeti Költeményekkel eddig nem ditsekedhattunk. A’ Sonett énekelni való Dallotska... Belső tulajdonsága az illy Daloknak az: hogy új és egy legyen benne a’ gondolat, fényesen emelkedjék a’ képzelődés, váratlan legyen a’ béfejezés. Tiszta és válogatott minden szó, elevenek a’ képek, az indulat elragadó, a’ Stylus egészen Poétai, ’s a’ t. melly megkívántatott Tulajdonságoknak ezen remek példák egészen megfelelnek.” – *HazKülfTud*, 1812. évf., 27. (szept. 30.)

¹⁵⁷ *KazLev*, XI, 449.

¹⁵⁸ *KazLev*, VII, 191.

kevésbé alkalmas, kizárólag az ábrázolt társadalmi környezetről információt nyújtó hagyományosabb példányok mellett az oldottabb, kötetlenebb megjelenítések is teret nyertek. Utóbbi változat az ünnepélyes beállítások helyett a spontánabb megnyilvánulásokat is lehetővé tette, a személyiségről árnyaltabb közléseket is adott, tartalmi elemei a korábbi századok ábrázolásaihoz képest jóval gazdagabbak lettek. Külföldi és hazai piktoraink a méreteket tekintve, a monumentális vásznaktól kezdve a térd- és derékképeken át a hajszálfinom miniatűrökig, minden típussal foglalkoztak. A műfaj ilyen szintű meggyökereztetése a szellemi élet fellendülésével és pezsgésével is szoros kapcsolatban állt: nem véletlen, hogy a képek ikonográfiája szélesedett, az értelmiségi lét legfontosabb kellékei (földgömb, térkép, toll, tinta, könyv, nagyra becsült világirodalmi szerzők mellszobrai) a korábbiakhoz képest jóval gyakrabban tűntek fel.¹⁵⁹

Kazinczy Ferenc szívesen vállalt műpártolói szerepet, elhivatást érzett magában a szépművészetek ápolására, s irodalmi programjának közzététele mellett e mesterségek meggyökereztetésének célját és eszközeit is hamar kijelölte. A kíváncsú fejlődés első lépéseként a festészet kiemelkedő szerepét, egy honi Művészeti Akadémia felállításának fontosságát, valamint a műkereskedelem hazai meghonosítását tette nyilvánvalóvá. Leveleiben igen sok figyelemre méltó, értő szellemre valló kritikát olvashatunk képzőművészeti tárlatokról, részletes elemzéseket találhatunk konkrét alkotásokról. Szerény, szegényes életkörülményeihez mérten gyűjtői szenvedéllyel is rendelkezett, reprodukciókat, a témába vágó szakkönyveket vásárolt, melyeket utóbb, családjának súlyos megélhetési nehézségei miatt a Sárospataki Református Kollégiumnak és Jankovich Miklósnak kényszerült eladni. Tőle került el a Gimnázium épületének falaira Fáy András, Széchenyi Pál kalocsai érsek és II. Rákóczi Ferenc képe, a bibliotéka anyagait a könyvek mellett térképekkel, várak és csatajelenetek rajzával is

¹⁵⁹ Cennerné Wilhelmb Gizella a korszak tudósábrázolásainak nagyobb számáról, a képek stílusgazdagodásáról és speciális kompozíciós megoldásokról értekezik: CENNERNÉ WILHELMB Gizella, *Új portéműfajok a 18. századi magyarországi festészetben*, Ars Hungarica, 1982/2, 172. Buzási Enikő a képeken megjelenő magánjellegű utalások szerepéről, a gyűjtemények felállításakor feltáruló baráti kapcsolatok személyesebb, bensőségebb jellegéről számol be tanulmányában: BUZÁSI Enikő, *A barátság-motívum térhódítása a 18. századi portréfestészetben*, Művészettörténeti Értesítő, 1984/4, 212-236.

gazdagította. Rendkívül tájékozott volt a korszak mérvadó, európai esztétikai szakirodalmában, a magyarországi magángyűjtemények közül többet időről-időre felkeresett. Marosvásárhelyi utazása során csodálhatta meg a Teleki Sámuel-féle könyvtár főhajójában közzétett, a kortársak és a múlt jeleseiből összeállított gyűjteményt, s katartikus élményét az eredetiség igényével készült művében, az *Erdélyi levelek* VI. darabjában rögzítette. A Teleki Téka csarnokát egyébként maga is gazdagította, mikor hazatérését követően Báróczi képét nagyra becsült barátjának kiállítás végett elpostázta. Cserey Farkas pedig az otthonában alapított galériájában Erdély nagyjai, a családtagok és a híres tudósok mellett Kazinczy Ferenc és Török Sophie képét is ki szeretne volna állítani.

Időnként azzal a céllal indult Bécsbe, hogy az ottani templomokban és múzeumokban eredeti kompozíciókat láthasson. Egyik ilyen utazására magával vitte Eugéniát is, később örömmel és meghatott lelkesedéssel számolt be levelezőpartnereinek arról a tárlatlátogatásról, amikor lánya az otthonukat díszítő másolatok nyomán a bécsi Belvedere néhány alkotásának szerzőjét a múzeumban azonosítani tudta. A szükséges változások megalapozásaként intenzív szakmai kapcsolatot tartott fenn külföldi képkereskedőkkel, pályatársait műpártolásra és nagyobb számú megrendelésekre buzdította. Kazinczy jó ízléssel különös gondot fordított a kiadványok ízléses megjelentetésére: tipográfiai tanácsai mellett kultikus hozzáállásként értelmezhető, hogy köteteit jeles férfiak arcképeivel díszítette. Nagyjából 20 portrét kapott metszés végett a korszak nagyjaitól, pl. Rádaytól, Csereytől, Wesselényitől, Széchenyitől, Teleki Józseftől, Báróczitól, Kistől, melyek közül jó néhány darab költségeit magára is vállalta. Másokhoz hasonlóan dilettánskodott is egyben: Goethét követve buzgón gyakorolta az ekkoriban ismét divatossá váló árnyékrajzolatok készítését. A módszert tekintve a leghagyományosabb eljárást választotta, vagyis gyertyafény segítségével a falra vetített, majd a kivetülő formát körberajzolta és papíroson rögzítette.¹⁶⁰ A

---

¹⁶⁰ Kazinczy több levelezőtársának saját készítésű árnyékképével is rendelkezett, például Németh László (*KazLev*, II, 454-455.) és Sárközy István (*KazLev*, XIII, 16.) tisztelték meg tulajdon kezük művével.

legnevezetesebb silhouette-et éppen magáról készítette, melyet Cserey Farkasnak adományozott, aki később barátja mását gyűrűjébe vésette.

A klasszicista normák kijelölte idealizálást az írókhoz hasonlóan a festőktől is megkövetelte: eszméjévé az a művész lépett elő, aki a technikai készségek teljes birtoklása mellett teóriai ismeretekkel is rendelkezik. Kevésnek találta a festékek keverésének tudományát, Vergilius, Homérosz, Ovidius, Winckelmann és Mengs olvasására buzdította kortársait. Kölcseynek a Berzsenyi-kritika élén közzétett poéta-Archimedes illetve versificator-ács elkülönítéséhez hasonlót képviselt Künstler és Handwerker szétválasztásával: előbbi a tárgyakat szépítve ábrázolja, utóbbi pedig a látottaknál többre soha nem lesz képes, mert a sokaság „szemével érez”. Csatkai Endre Kazinczy képzőművészeti érdeklődését a teljesség igényével feldolgozó könyvében hosszú felsorolást szerkesztett össze a levelezés azon elméleti téziseket tartalmazó passzusaiból, melyekben a széphalmi Mester festőket, szobrászokat és írókat párhuzamosan szerepeltet:¹⁶¹ Cicerot, akit Kazinczy szónoki képességei mellett teoretikusként, filozófusként is számon tartott, Rubenshez hasonlítja; Matthiissonról több esetben is Coreggio festményeire asszociál. Mikor pedig bécsi útja során két nevezetes oltárképet, Hubert Maurer *Szent Katalin*ját és Füger *Keresztelő János*át kereste fel, az alkotásokban gyönyörködve Klopstock *Messiás* című műve, továbbá Homérosz eposzai idéződtek fel benne. Goethe *Iphigenia Tauriszbán* című drámáját a világirodalom fenséges, görög jellegzetességeket hordozó, „legRaphaelibb” szövegeként terjeszti, Kenderessyhez szóló levelében Brueghelnek, a németalföldi festőnek a stílusát, vagyis az angyali szépségnek és az ördögi elemnek az együttes megjelenését látja.¹⁶²

A vizsgált beszélő közösségben a legitimációt követően a szentesült szerzőt a vizuális emlékezet számára is meg szeretnék volna őrizni. Kazinczy életében különböző időpontokban összesen 33 alkalommal örököttette meg magát,¹⁶³ metszeteit elküldte kedveltjeinek, s tőlük viszonzásul ugyanezt a gesztust kérte, hogy

¹⁶¹ CSATKAI Endre, *Kazinczy és a képzőművészetek* (1925), Bp., 1983, 32.

¹⁶² Pl. *KazLev*, X, 171.; *KazLev*, XII, 350.; *KazLev*, XIV, 173.; *KazLev*, XIX, 117.

¹⁶³ Harsányi István – Kazinczynak a Szemere szerkesztette Muzáron IV. kötetében publikált listája alapján – jegyzetanyagában a képek rövid jegyzékét datálással és a festők megnevezésével teszi közzé. – *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti

Széphalmon barátai másaiból, saját kifejezését felhasználva, Larariumot¹⁶⁴ alapíthasson. Donát Jánossal, a korszak legnépszerűbb festőjével – aki bécsi karrierjét követően 67 évesen települt át Pestre, s húsz esztendő működéssel gyarapította az akkor még csak sarjadó magyar szépművészeteket – barátai közül Virág, Vitkovics, Horvát István, Döbrentei Gábor, Révai Miklós, Rummy Károly György stb. képét készítette el. Határozott céllal várta el levelezőtársaitól, hogy festő elé üljenek vagy rézbe metszessék magukat: egyrészt voltak olyan barátai, akikkel élete során soha nem találkozott, másrészt a családtagok és a leszármazók számára is fontos lehetett a későbbiekben ősük portréja. Az utókor pedig a szerzők halála után a jól gondozott kötetek mellett az arcképek segítségével azonosíthatja a mintaszerű remekeket felmutató klasszikusokat. Amennyiben valaki vonakodott teljesíteni a kívánságot, úgy addig nem nyugodott, míg érvekkel, rábeszéléssel hatni nem tudott. Ha társainak nem állt módjában a kép körüli szervezési feladatokat elvégezni, akkor ő maga bábáskodott: Ráday esetében az 1788-as bécsi útjára Klimescht elviszi magával, hogy a péceli kitérő alkalmával a férfit megörökítse. Csokonait 1802 őszén arra buzdítja, hogy látogasson el anyjának házába, ahol egy jó képességű festő néhány aranyért elkészíti mását. Amikor tudomást szerzett arról, hogy az Auróra-kör fiataljai az arcképfestés korabeli divatjának hódolva kortársaikból kisebb gyűjteményeket szerkesztettek össze, akkor literatúrai irigykedéseit is félretéve, az utókorra gondolva, hálával emlékezik meg nemes cselekedetükről.

A portréfestészet műfajában Kazinczy az alkotókkal szemben szigorú, kanonizált szabályok betartását követelte meg: a képnek nem csupán hüen kell visszaadni az ábrázolt vonásait, hanem az arc rút egységeinek elsimítását követően a jobb részeket úgy kell kidomborítani, hogy az eredetét azért még fel lehessen ismerni. A hasonlóság és idealizálás közti kényes egyensúly megtartására csak a legkiemelkedőbb festők képesek: a „szerencsés találás” hízelkedéssel soha nem párosulhat – mint Vay Ábrahám 1816 elején készült portréja is bizonyíthatja –, mert

---

Bizottsága megbízásából kiad. HARSÁNYI István, Bp., Akadémiai, 1927, XXII, 511-512.

¹⁶⁴ Kis Jánoshoz: „Larariumomban függ már a’ Virágé, Báróczyé, Némethé, Úza Pál és Szentmarjai Ferenczé ’s Versegie. Ott fog majd ez is, és midőn pillantásom reá repül, reá téved, érezni fogom, hogy le vagyok kötelezve nagy lenni, mert ezek barátim voltak.” – *KazLev*, III, 377.

abban az esetben a túlzott szépítés a felismerhetőséggel szemben érvényesülhet csupán. Érdekes kapcsolatot feltételeztek az írói-lelki adottságok illetve a testi karakter között. Kazinczy a kör ünnepelt, újonnan beavatott szerzőjét, Berzsenyit az elmúlásra hivatkozó és más ontologikus futamokra szorítkozó, szokásos érveléssel arra ösztönözte, hogy a Pesti Triásznál tett látogatása alkalmával Donát János vászna elé üljön. A soha vissza nem térő alkalom esetleges elszalasztását véteknek tartotta volna, így fővárosi híveit Berzsenyi (akár erőszakos) buzdítására szólította fel. Az ifjú titánokkal történő balul sikerült találkozó során valóban elkészült a kövérkés testet minden részletében hűen visszaadó portré, melyet talán a Berzsenyitől való idegenkedése miatt Vitkovics a tökéletes hasonlóság és „találás” minősítésével küldött el Széphalomra: „Lássd kedveltedet lefestve, lássd, mi képben lakik ama magyar Literaturának fényére, díszére termett szép lélek.”¹⁶⁵ Kazinczy valószínűleg a tökéletesre csiszolt versek, a formai elemek biztonságos kezelése és a költemények tematikája miatt idealizált, éppen ezért légiesen vékony alakot képzelt el az általa jól ismert lélek köré. Kendőzetlen őszinteséggel közölte Berzsenyivel a kövérsége feletti csodálkozását, s a súlyos kritikát tompítandó azért elmondta, hogy Eugénia lánya a képet folyamatosan 'Berczenyi bácsi'-felkiáltással csókolgatta össze. A neoklasszika nagy alakja védekezésében a festmény hibáit sorakoztatja fel, a testi megjelenésében tapasztalható fogyatékoságért a portré rajzolásakor viselt téli mentét okolja, s egy másik darab rövid időn belüli postázását sejteti, amely egyértelműen bizonyítani fogja, hogy az ábrázolt melle hasánál egy egész arasszal vastagabb.

A körbeküldözgetett és egymásnak ajándékozott metszeteket, kézírásokat és festményeket – sőt, a néhány esetben elpostázott hajfürtöket¹⁶⁶ – a megajándékozott társak szent tárgyként őrizték, s a köszönettelre néhány alapvető formulát honosítottak meg a levelezésben. A hála sok esetben úgy jutott kifejezésre, hogy a relikvia elhelyezéséről részletesen beszámoltak, miként például Kazinczy portréjának esetében: Wesselényi a Mester arcképét a falon függő apja, Brutus és Cato mellé

¹⁶⁵ *KazLev*, VIII, 45.

¹⁶⁶ Kazinczy Csehy József hajcsomójának érkezése feletti örömét a következő közbeékeléssel osztotta meg Kis Jánossal: „Ez édeskésnek (süszlich) fogna tetszhetni némelly előtt. De édes barátom gondold-meg, mi az illy ereklje olykor, midőn egyikünket vagy másikat elragadta a' halál. Bírom képedet: hadd bírjam, kérlek, nagyon kérlek,

rakta, Berzsenyi Schiller másának szomszédságában helyezte el, Németh László dolgozószobájának legfőbb ékességeként tartotta azt számon. Sipos Pál az olajfesményt, az „el idegeníthetetlen ereklyé”-t nyilvános helyre, a Teleki Bibliotékába szánta, Guzmics Izidor bálványának mását maga mellé rakta, s beszámolója szerint azután folyamatosan szólította. Kazinczy Virág Benedek arcképét hálósobájában ágya fölé, más jeles férfiak mellé lógatta, s bálványát minden alkalommal megcsodálta. A köszönetnyilvánítás másik változata szintén áhítatos kultikus tartalommal telt meg, ugyanis nemegyszer arról értesítik egymást, hogy kisgyermekük a portré látványától még az evést is abbahagyják, vagy éppen annak szemlélésétől nyugszanak meg. A fentiekhez képest külön típusba oszthatóak azok a levelek, melyekben a barátság megpecsételésének, a szövetségkötés gesztusának tartják az arckép megérkezését. Horváth Ádám arról nyilatkozik, hogy a szent tárgyra tekintve holtáig kettőjük megbonthatatlan jó viszonya fog felidéződni benne.¹⁶⁷ Cserey Farkas 1807 elején egy ifjú festővel elefántcsontminiaturt szeretett volna vésetni magáról, mellyel Kazinczyt szándékozott megajándékozni: az adományozottat legjobb barátjának, valamint a mesterség és ízlés kiváló ismerőjének nevezve, jól készült és csinos munkára szólította fel a művészt.

A magasztaló szokásrend lényeges megnyilvánulásaként értelmezhető két esetben is a személyes találkozás hiányában az arcképek egyedi kultusza. Mikor 1814 őszén Kazinczy Pestre utazott, látogatása tiszteletére Kultsárnál a pesti irodalmárok és nyelvészek beszélgetni gyűltek össze. A hosszú este során a szó – miként arról a Sopronba juttatott levélből értesülhetünk – több alkalommal is Kis Jánosra terelődött, akit többen is hosszasan feldicsértek, majd zárásként a házigazda a nevezett portréjához lépve felkiáltott "éljen az, a' kinek képe itt van, a' te képedet mutatván, s azután sorban ment az egészségért-ivás."¹⁶⁸ Hasonló módon vált kultusztárggyá Virág portréja: íróársai 1821. tavaszán pompával és odaadással, a szerző távollétében ülték meg e jeles alkalmat. Az örvendetes esemény apró mozzanatait a magyar nyelvű kultuszelméleti kutatásokban leginkább középpontba állított szerzői (emlék)ünnepélyek kapcsán használatos szakterminológia segítségével

---

eggy csomócska hajadat is!" – *KazLev*, IV, 64.

¹⁶⁷ *KazLev*, I, 327.

értelmezhetőek. Döbrentei nyolc évvel későbbi leírása jól érzékelteti az érzelmi túlfűtöttséget, a buzgó tiszteletet és a feltétel nélküli rajongást az Atyamester felé. A rituálé kezdetén Horvát István a tömjénezett poéta érdemeiről emlékezett meg hosszasan, miként a kultikus szerzők esetében a kiemelkedő évfordulókon egy vezérszónok az ünnepelt jeles cselekedeteit és tevékenységének fontosabb eseményeit elősorolja. Virág névnapján Thaisz András egy régebbi kéziratból citált, ahogy a későbbi emlékünnepeleken is előkerülnek a poéták eredeti szövegek, erősítve a kultikus hozzáállást. Harmadik momentumként Vitkovics könnyeivel küszködve elevenítette fel Ányosnak az ünnepelthez címzett 1777-es episztoláját, s jól tudjuk az évfordulók esetében is nélkülözhetetlen az emlékversek sorozata. Végül 1821-ben a ceremónia csúcspontjaként Virágnak a falon függő, rámáján koszorúval ékesített olajképéhez léptek: "Egyszerre kelénk fel körünkből mellyben ültünk; fordultunk mentünk Virág képéhez: Éljen Virág, kiáltottuk háromszor, Isten igazában."¹⁶⁹, e cselekedet analóg jelenség az emlékünnepek alkalmával felállított szobrok és arcképek kultuszával.

5. Összegzés

A Kazinczy-kör szentesítette a kiemelkedő szerzők műveit, s e folyamat leírására topikusan használt bizonyos kifejezéseket (csuda, csudáztatás, koszorú, tömjén, szép produktum, érdemes férfi, magasztalás, dicsértetés). Az 1810-es évek végéig a beavatási szertartás szigorú kánon szerint zajlott, a belépéshez alapkövetelmény volt a már kanonizált alkotókhoz való hasonlóság felismerése és felismertetése. E folyamatban a szerzői név is kultikus minősítő kontextusban, szabályozott beszédelemekben szerepelt, gyakorta különleges módon kisajátítódva. Kazinczyék visszatérő szövszerkezetekkel jellemezték a körben cirkuláló műalkotásokat, beszédpanelek alakultak ki az élők és holtak életművének megítélésére. Kultikus tárgyakkal minősítettek, személyes találkozás hiányában és az örökkévalóságra előre is számot tartva magukról portrékat, metszeteket készítettek. Barátságuk gesztusának

¹⁶⁸ *KazLev*, XII, 106.

¹⁶⁹ *Döbrentei Gábor levele Berzsenyi Dánielhez. 1829. szeptember 12.* In. *Bersenyi Dániel összes művei. Toldalék levelekkel.* Közre bocsátá: Döbrentei Gábor. Budán, 1842. 146.

kifejezéseként megajándékozták egymást az elkészített portrékkal, publikált köteteiket pedig kortársaik arcképeivel díszítették. Megállapítható, hogy a fenti jellemzők a levelezés későbbi, 1820-as és 1830-as éveinek periódusában sem módosultak jelentősen.

2. "ÉNEKELSZ, S HÁNY ÉRTI MAGAS DALOD?" A KAZINCZY- KÖR UNGVÁRNÉMETI-OLVASATA¹⁷⁰

"Az a ' század, a' mellyben születünk, üldözi azokat,
a' kik más jövő századra születtek..."¹⁷¹
(Ungvárnémeti Tóth László Kazinczy Ferencnek)

E fejezetben Ungvárnémeti Tóth László kortársi fogadtatását tesszük vizsgálati kérdéssé, és az egyidejű értelmezői közösség megértési sémáit kívánjuk feltárni. A kitűzött cél részben irodalomelméleti jellegű: hermeneutikai kísérlet, amely az egyidejű bíráló kijelentéseket a Weöres-féle újraanonizáló folyamattal mozgatja együtt, ezzel is rámutatva a kortársi és kései befogadók eltérő szövegolvasatára. Gadamer nyomán azokat a történéseket rekonstruáljuk, amelyek a megértésben rejlenek,¹⁷² vagyis e nyelvi folyamat rögzítése során az applikatív megértés "egzisztencia-feltételeinek feltárása"-ra¹⁷³ törekszünk. A szerző befogadásának leírása mentén a Kazinczy-körön belüli szakítások, a tanítványok részéről tárgyasulós új poétikai normák is felszínre kerülnek. A recepció tényezőinek felvázolása egy klasszikus értés-, szándékolt nem értés-probléma leírásához vezet, miként a szerző körül exponálható értékelő paradigmák mindegyike, a Kazinczy-tanítványok és Terhes Sámuel¹⁷⁴ idegenkedése is jól tükrözi a széphalmi irodalomszervezőnek a szerzőhöz írt epigrammájában foglaltakat:

¹⁷⁰ A német nyelvű anyagok fordításában nyújtott segítségéért Rohonyi Zoltánt illeti köszönet.

¹⁷¹ *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1906, XVI, 510. (A továbbiakban: *KazLev.*)

¹⁷² H. G. GADAMER, *Igazság és módszer: Egy filozófiai hermeneutika vázlata*, ford. BONYHAI Gábor, Bp., Gondolat, 1984, 22.

¹⁷³ BACSÓ Béla, *A megértés művészete - a művészet megértése*, Bp., Magvető, 1989, 46.

¹⁷⁴ TERHES Sámuel, *Tükröske egy ficzkó-poéta számára, Első darab azon esetre ha a' Ficzkó nem szelídiül*, Pest, 1816.; TERHES Sámuel, *R'i mocén tártitve vagy újra amalgámozott üvegtáblátska*, Pest, 1819. A Terhes-Ungvárnémeti vitával a következő fejezetben foglalkozunk részletesen.

Ungvár-Németi Tóthoz

Énekelsz, 's hány érti magas dalod? Érti, nem érti
 Az neked egy; de te szállsz a' hova szaggat erőd
 Szállj, meglelkesedett Ifjú, 'kapkodj-ki magunkból;
 Ezt az örök rekegést hallani elúnta fülünk.¹⁷⁵

A poéta számára az 1810-es évektől haláláig a Kazinczy-kör¹⁷⁶ jelenti a szűk körű nyilvánosságot: iratait kézről kézre adják, köteteit olvassák és véleményezik. Valószínűsíthető, hogy a Légrádinál maradt iratsomóban¹⁷⁷ fellelhető lenne az a két levél is, amellyel Ungvárnémeti Tóth László bejelentkezett és Mestere őt szépíróvá avatta.¹⁷⁸

Az 1810-es években a poétává avatás kultikus rítusa – mint már szóltunk róla – két alapvető változatot mutat: a körbe szöveg és /vagy személyközi úton lehet belépni. Utóbbi modell kapcsán elmondható, hogy az elhunyt Ungvárnémeti Tóth László neve is értékkepző funkciójává alakul, hisz a széphalmi Vezér a fiatal Klauzál Imrét a következő személyközi aktussal vezeti Helikonba: "Eggy két esztendő előtt Ungvár-Németitől vártam a' mit most Tőled várok. Lépj az ő helyébe körömben,

¹⁷⁵ KAZINCZY Ferenc, *Ungvárnémeti Tóth Lászlóhoz*, Zsebkönyv, kiad. IGAZ Sámuel, Bécsben, Pichler Antalnál, 1821, 11. A szöveg első ismeretes lelőhelye: *KazLev.* XVI, 236. A három évvel későbbi változat kisebb mértékben eltér attól.

¹⁷⁶ A Kazinczy-levelezés korformáló szerepének megvilágítása részint kánon és közösség relációjában mutatható fel ("... a legtöbb közösségben vannak olyan szövegek s értelmezések, amelyeket mindazoknak kell ismerniök, akik műveltnek számítanak." – SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban*, Lit, 1992/2, 126.). Másrészt pedig a "... a korabeli élet minden jelenségéhez kapcsolódik valamiképpen, s hogy mindenki részt vett benne önként és lelkesen." – MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Bp., Argumentum, 1994, 5.

¹⁷⁷ Igaz Sámuelnek Kazinczyhoz küldött levele szerint az elhunyt poéta kéziratának nagyobbik hányada Légrádinál, egy bécsi magyar ágensnél maradt. (*KazLev.* XVII, 367-368.)

¹⁷⁸ 1814. tavasza előtt történhetett a kapcsolatfelvétel, s egyik első levelében a szerző azon örvend, hogy Kazinczynak ismeretségébe jutott: "Mi nagy! mi édes! mi teljes vót örömem! mikor a' Tekintetes Úr betses levelét vettem, mikor meg értettem, Kié, 's mikor végig olvastam; érzem; de nem tudom le írni, vagy ha tudnám is, enn kényemet el halgatom." (*KazLev.* XI, 258.)

ölelj- meg, és szeress. A' Jók közzé számláltatni, a' Jóktól szerettetni, ezt szomjúztam mindég;"¹⁷⁹

Az Ungvárnémeti körül felgyűjthető reflexiókból és levélváltásokból tapintható, hogy a poéta számára Kazinczy és beavatott barátai jelentették a tervezett metrumos kötet(ek) kéziratának potenciális recenzenseit. A történeti jelentésképződés kezdőpontja 1814. elejére tehető: Tóth László ekkor tesz ugyanis először javaslatot Mesterének majdani bírálóinak személyére. Ebben a periódusban a görög szövegeket még többek kezébe¹⁸⁰ szánja, 1814. márciusában Szemere Pál, Cseresnyés Sámuel, Vay Ábrahám és Professor Kézi Mózes neve is szerepel a lajstromban. Egy évvel később pedig Ungvárnémeti három görög nyelvű epigramma kíséretében e sorokat küldi Széphalomra: "Azt pedig, hogy Kölcsey Úrral látassam, el nem mulasztom, - hallom, hogy különösen jó görög."¹⁸¹ A magyar nyelvű anyagok véleményeztetésekor kizárólag Kazinczy személyére gondol, ezzel is felismerve annak vezérszerepét és kánonformáló jogát. Szinte természetes, hogy Mestere is megfelelő bírálót keres, egyik leghűségesebb tanítványát, a soproni Kis Jánost kérve fel e megtisztelő feladatra: "Ohajtanám édes barátom, hogy Te ezen Verseket recenseálnád."¹⁸² A széphalmi irodalomszervezőn keresztül a görög epigrammák ugyanazon darabja Rummy Károly Györgyhez és Kölcsey Ferenchez is heteken belül eljutnak, és Kazinczy utóbbi levelezőpartneréhez közvetíti első összefüggő értékelését a pataki ifjú költeményeiről. Valójában a megolvasott korpusz kapcsán hangoztatott kultikus és kritikai paradigmák a bevett Mester-tanítvány viszonyt mutatják. Széphalom vezére a javítás szükséges voltának hangsúlyozása mellett – "szeretni fogom ha hamar ki nem jönnek, 's az ifju kilencz esztendeig gyalulgathat rajtok" –, számos művet csudálatra méltó remekként közvetít. Az 1816-os kötet átlapozása utáni élményét pedig így rögzíti egy Szemere Pálhoz szóló levélében: "Vályi Nagy Ferencz barátunk ... kiküldé nekem az Ungvár-Németi Tóth László Verseinek hozzám szóló nyalábját. Képzeli Uram melly éjjelem volt ezen öröm után,

---

¹⁷⁹ *KazLev.* XVII, 442-443.

¹⁸⁰ *KazLev.* XI, 259.

¹⁸¹ *KazLev.* XIII, 227.

¹⁸² *KazLev.* XIII, 375.

mert azokat eddig ismeri. Egy hatalmas ifju férjfiaval nevededett felekezetünk."¹⁸³ Nyilvánvaló, hogy Kazinczy az 1816-os magyar nyelvű könyv átolvasásakor a neoklasszikus stíluseszményt képviselő mintaszövegekkel találkozott. Megtestesült e darabokban "a klasszicista differenciált stílus eszménye, a stíluszintek és a témának megfelelő stílusárnyalatok, valamint a hozzájuk rendelt műfajok normatív rendszerének követelménye."¹⁸⁴ Kimondhatjuk, hogy a széphalmi Vezér esetében tökéletesen működik a pregnáns hermeneutikai tézis, amely szerint " egy szöveget megérteni mindig azt jelenti, hogy önmagunkra alkalmazzuk."¹⁸⁵ Kritikai kijelentései sem mutatnak túl a kör szokásos bíráló hangján és módszerén, Ungvárnémeti körül általános feddő paneleket sorakoztat fel: a verseket nem tartja elég tömöttek, kiadásra csak erős csiszolással javasolja azokat, valamint Tóth Lászlót a provinciális kifejezések és szerkezetek elhagyására biztatja, egyúttal pedig a magyar és görög epigrammákat túl hosszúnak, középpont nélkülinek bélyegzi. Érdekes, hogy a recepciós folyamatban e bíráló elem később, már Ungvárnémeti Tóth halála után megismétlődik, mikor a pályakezdő Bajza József *Az epigramma teóriája* című értekezésében mesterkelt soványságokról beszél, azt állítva: a versekben a grammaticusi hajlam a poétainál jóval erősebb.

Kazinczy Ferenc tanítványai furcsán viszonyultak az Ungvárnémeti-jelenséghez: idegennek, affektáltnak tartották a fiatal verselő műveit,¹⁸⁶ e neoklasszikai teljesítmény mentén a korábban egységes tábor széthúzott. Blumenberg írását követve a tizes évek közepén, a szerző intenzív megolvasásakor egy jeltelen limes rekonstruálható, amely konkrét eseményhez vagy dátumhoz nem köthető,¹⁸⁷ de mozaikelemei megnevezhetőek. Ungvárnémeti kanonizálódásakor Szemere *Tudósításában* már felsejlenek Széphalom-ellenes tételek, vagy akár említhetnénk

---

¹⁸³ *KazLev.* XIII, 484.

¹⁸⁴ CSETRI Lajos, *i. m.*, 41.

¹⁸⁵ GADAMER, *i. m.*, 279.

¹⁸⁶ A kortársi olvasatok felől e szempont mentén Ungvárnémeti megítélése és az ugyancsak jó görögösként számon tartott Fábchich József majd 'nyolc-kilenc esztendővel azelőtti értékelése közös vizsgálati szempont alá vonható. Németh László 1806 februárjában a győri paptanár-műfordítóról *Pindarusa* kapcsán a következő véleményt közvetítette Kazinczy Ferenc felé: "... nehéz csak egy természetien folyó strophát is találni. A' cynismusnak affectatioja egyik különös caractere." (*KazLev.* IV, 58.)

¹⁸⁷ Hans BLUMENBERG, *Aspekte der Epochenschwelle: Cusaner und Nolaner*, Frankfurt

Kölcsey *Lasztóci leveleit*,¹⁸⁸ amelyekben a különállás a nyelvről való másként gondolkodásban tárgyasul. Csetri Lajos Kazinczy és első tanítványi nemzedéke közt további fontos szakítópontokat sorol fel. Kiemeli a széphalmi Mesternek a korábban gyűlölt alkalmi költészettel kapcsolatos két nevezetes botlását: ugyanis a szerző sokáig a magyar irodalom legfenségesebb művei közt emlegette Kis János házassági köszöntő versét, valamint saját szövegét, a Napóleon és Mária Lujza egybekelését ünneplő *Nagyság és szépséget*. Utóbbi lírai alkotásra vonatkozóan a Triász ellenérzéséről Kölcseytől értesült.¹⁸⁹ Csetri az episztola-műfaj elhalását a szétszakadó kör egyik képviselőjének, Kölcseynek a Berzsenyi-recenzióban kimondott ítéletével indokolja.¹⁹⁰ Jól tudjuk, hogy Ungvárnémeti 1816-os és 1818-as köteteiben hét episztola található. Az *Egység vagy különbözőség?* szerint a széphalmi Mester és fiatal barátai viszonyát több vonatkozásban módosította Himfy költészetének értékelése, ugyanis "képtelen volt táborá fiatalabbjait, a lassan korszerűbb irodalmiság felé tájékozódókat maga mellé állítani."¹⁹¹ Titzmann felfogásához tartva magunkat rendszerimmanens struktúraváltásként értelmezzük a körben eladdig kevésbé ismert poétikai normák megszilárdulását. Új rendszerállapotként, a variáció lehetőségeként¹⁹² nevezhető meg a tanítványok részéről a fokozott érzékiség igénye. Az 1810-es évek közepén elvárassá építik ki a lelkeség kívánalmát, s e domináns kritikai normának Ungvárnémeti költészete láthatóan nem felelt meg.

A szerző meg nem értésére négy változatot mutatunk fel, e modellek jól mutatják: a kortársak képtelenek voltak Ungvárnémeti szövegvilágát értő módon feldolgozni. Az első variánst Horvát István, a Hazai 's Külföldi Tudósítások

---

am Main, Suhrkamp, 1982.

¹⁸⁸ Fenyő István a leveleket a nyelv nemzeti, evolucioner felfogásaként és az eredetiség-igény egyik fontos megnyilvánulásaként értelmezi, alapot teremtve az eszme megnyilvánulásának túlzó és szélsőséges leírásához.– FENYŐ István, *Az irodalom republikájáért 1817-1830*, Bp., Akadémiai, 1976, 15.

¹⁸⁹ CSETRI Lajos, *i. m.*, 153-155. Mezei Márta szerint két érveléssel magyarázkodott Kazinczy: egyik mentsége szerint e két hatalom egybekelésétől a béke megszilárdulása várható, másrészt pedig Sipos Pál és Kézty Mózes pataki professzorok latin köszöntő verseit olvasva születő ihletről emlékezik meg.– MEZEI Márta, *i. m.*, 66-67.

¹⁹⁰ CSETRI Lajos, *i. m.*, 148.

¹⁹¹ CSETRI Lajos, *i. m.*, 196.

¹⁹² Michael TITZMANN, *Skizze einer integrativen Literaturgeschichte und ihres Ortes in einer Systematik der Literaturwissenschaft*. = M. TITZMANN (Hrsg.), *Modelle des literarischen Strukturwandels*, Tübingen, Niemeyer, 1991, 428.

szerkesztője képviseli, ugyanis saját lapjában megjelent ismertetésében általánosságok mentén beszél az 1816-os kötetéről: "...ujabb Ifiu Iróink közül egyik munkájában sem találunk olly nagy igyekezetet, és olly szerentsés kezdetet, mint e' nek költeményeiben."¹⁹³, az 1820-ban publikált *Nekrológban* pedig a "szorgalmatosság példáját" állítja olvasói elé. A Széphalomra érkező egyéb reflexiók hasonló közhelyeket sorakoztatnak fel, s e megállapítások a korabeli befogadók dialógus-képtelensége mellett az életmű rétegzetlen ismeretére is rávilágítanak. Kis János egy darab elolvasása után az egész gyűjtemény felé tájékozódna,¹⁹⁴ Sárközy István pedig Ungvárnémeti verseit megismerve állítja: "...benne nagy gyönyörűséget találtam."¹⁹⁵, később Dessewffy két bevett esztétikai fogalom mentén a következő általános megállapítást teszi: "Tóth László Deák versei Győrre, kivéven egynéhány darabosabb és homályosabb helyeket, elárúlják a' szerző esze klaszszikusz járását. Nagyon jó ízlésű versek azok minden tekintetben."¹⁹⁶

A Pesti Triász meghatározó tagja, Szemere Pál a magyar nyelvű kötet áttanulmányozása után szégyenkezve vallja be, hogy Tóth költeményeinek szépségét képtelen meglátni: "Külömbben is nagy szükségem vagy arra, hogy ezen írónkba belé studírozhassam magamat, hogy abból a' fonák ítéletből kibontakozhassam, mellyel versei eránt viseltetem ... ezen míveken általam nem ismért szín van előntve ... Helmeczinek azt mondám felőlök, hogy nincs benne érzés ..."¹⁹⁷ E citátum zárlata is mutatja, hogy Szemere számára az Ungvárnémeti-szövegek kézbevételenek periódusában az érzéssel és lélekkel dús versírás alapkövetelménnyé válik, amelyhez saját és mások életművét méri. Az 1810-es évek elejétől folyamatosan írói válságáról számol be barátainak, ahogy alkalmi versei kapcsán is így panaszkodik Mesterének: "A mit jól csinálék az is affectált és feszes. Oztán azt tapasztalám magamról, hogy érzéssel írni épen nem tudok."¹⁹⁸, aztán alig később saját lírája kapcsán a következő konklúziót fogalmazza meg: "Erőlködéseit semmi sem rejtheti el. Feszesnek kiáltja

¹⁹³ HORVÁT István, *Ungvár-Németi Tóth László Versei*, HazKülfTud 1816. január 17 (5.) Toldaléka.

¹⁹⁴ *KazLev.* XIV, 24.

¹⁹⁵ *KazLev.* XIV, 453.

¹⁹⁶ *KazLev.* XVI, 404.

¹⁹⁷ *KazLev.* XIV, 25-26. = *SZEMEREI SZEMERE Pál munkái: Válogatott levelek (1809-1859.)*, szerk. SZVORÉNYI József, Bp., 1890, III, 145. (A továbbiakban: *SzemereLev.*)

minden, a Művész megszűn Művész lenni."¹⁹⁹ Talán nem véletlen, hogy közvetlenül az Ungvárnémeti-korpusz megolvasása előtt a költés mesterségét az ésszel szemben a szívnek tulajdonítja, s e gondolatsor az 1817-es *Tudósításában* folytatódik, mikor a költészt a "lélek ábrázata"-ként definiálja. Úgy gondoljuk, hogy Szemere olvasatában az Ungvárnémeti szövegek mentén egy tipikus hermeneutikai alakzat kristályosodik ki: öntapasztalatot végez a másik megtapasztalásában. A szerző által 1810-től képviselt poétikai normák lényege több pontban foglalható össze, valójában ezek mindegyike immanens módon ott rejtőzik Ungvárnémeti értékelésében. Elsőként a lélekköltés válik mércévé, a fenti levélrészletek mellett Szemere Kölcseynek szóló levelét látjuk alapvető fontosságúnak, melyben barátja három versét értékeli. A *Jegyváltó* és a később *Ábránd* címmel ismeretes szövegeket a *Szemere Pálhoz* c. szonett fölé helyezi, ugyanis utóbbiról szigorú kritikai érzékkel a következőt jelenti ki: "Nem találom fel lelkedet benne: lelket igen is, de nem a tiédet ... Érzéseid itt csak fénylenek s nem melegítenek egyszersmind."²⁰⁰ A három versből származó idézetből kitűnik, hogy míg az első két költemény szentimentális futamokban gazdag, addig a kritikai paradigmával illetett vers szövegvilága (metaforái, mitológiai textuselemei, képszerkesztése stb.) egészen közel áll Ungvárnémeti érett poéziséhez:

1. " Halljad fényszekereden,
 Lúna, dalom !
 Fellengve szálljak én,
 De mint te szelíden
 Tekintetem.
 S mint Philoméla
 Éneke lengjen
 Az isteni himnusz
 Fellegeimből
 Szárnyaim alá. "
 (Ábránd)

2. " Vedd e gyűrűt reszkető kezemből,
 Vedd e csókban forró lelkemet,

---

¹⁹⁸ *SzemereLev.*, 26.

¹⁹⁹ *SzemereLev.*, 62.

²⁰⁰ *SzemereLev.*, 180.

Néked minden órát életemből,
Érted vérözönnel szívemet ! "
(*A jegyváltó*)²⁰¹

3. " Engem lombok hűvös éjelére
Bromios int, és habzó pohár,
Rád olympi lyánynak keble vár,
Hol mosolyogva ül trónusán Cythére. "
(*Szemere Pálhoz*)²⁰²

A görög eszményt és világot verseiben újraíró Tóth László lírájának Szemere-féle megítélésekor a hazafias szellem és a mitológiai adaptáció – második és harmadik bírálói normaként – a meg nem értés további fejtegetéséhez megfelelő támpontot nyújt. Az Ungvárnémeti-bírálatában felvillantott idegen szín fogalma elvi kapcsolatot mutathat az 1817-es tanulmány következő gondolatsorával: "... a ' mythologiai virágokat és képeket is szinte járom gyanánt tekintettük, melyek nyelvünk nemzeti tisztaságát kifejezni akadályozzák ..." ²⁰³. Ezzel párhuzamosan a mitológia elvetése és a nyelvpurizmus tételének kiáltványszerű kinyilatkoztatása a patrióta szellemi művek megemelésébe torkollik: "Lesz idő, s bár itt volna mentől hamarabb, s bár most volna jelen, midőn a kritikus azt iparkodnék több és több példában előmutatni, eggyik és másik költőnkben s verselőnkben mi a nemzeti, mi a magyar." ²⁰⁴ Mindez azért látszik fontosnak, mert a hazafias szellem e korban elvárassá épült ki, Ungvárnémeti *Nárcisza* kapcsán e jelleg hiányát éppen Terhes Sámuel polemikus írásai tükrözik a legtisztábban. A Szemere-olvasat negyedik pilléreként a technikai költés fogalma határozható meg, ugyanis korcsnak nevezi azokat a műfajokat és verseket, melyeket csupán a technika éltet. E lírai darabokat –

²⁰¹ Szemere Pál a Tudományos Gyűjteményben Kazinczy "Milliók között sincs egy..."-kezdetű költeményét Kölcsey *A jegyváltó* c. versével veti össze: SZEMERE Pál, *Tárgy és nyelv a költésben.* = *Szemerei Szemere Pál munkái*, szerk. SZVORÉNYI József, Bp., Franklin-Társulat, 1980, II, 7-13. Berzsényi Dániel pedig *Észrevételek Kölcsey recenziójára* c. értekezésében ugyanezen a szövegen keresztül bizonyítja bírálójának tudatlanságát: BERZSENYI Dániel, *Észrevételek Kölcsey recenziójára.* = *Berzsényi Dániel művei*, S. a. r., OROSZ László, Bp., Századvég, 1994, 231-236.

²⁰² KÖLCSEY Ferenc *összes művei*, S.a.r., SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 46-47 (*A Jegyváltó*), 47-48 (*Ábránd*), 48-49 (*Szemere Pálhoz*).

²⁰³ Idézi: WALDAPFEL József, *Berzsényi megítélésének kérdéséhez*, ItK, 1936, 350.

²⁰⁴ Idézi: WALDAPFEL József, *i. m.*, 355.

leveleiben Ragályi Tamást és a rímkovács Kováts Józsefet említi név szerint – az organikus továbbfejlődésre alkalmatlannak tartja.

Bölöni Farkas Sándornak a Döbrentei Gáborral közösen kialakított álláspontja – mi szerint: "Szebbet munkájában nem kapék, mint a Theziszek."²⁰⁵ – a következő lényeges megállapítással egészül ki: "Én úgy gondolom, hogy a ki ez után ír, Berzsenyin felül kell emelkednie, vagy más utat vágni."²⁰⁶, vagyis e citátum szerint az ugyancsak klasszikus mértékben alkotó Berzsenyi Dániel neve értékmérővé válik, a forma- és nyelvköltő Ungvárnémeti Tóth László pedig kortársához képest kevésbé látszik fenségesnek. Döbrentei Gábor leveleinek mérlegelő átolvasása jelzi, hogy a lélektelen, tézises költés számára is elfogadhatatlan: e kritikai norma érvényesül több alkalommal is Aranka György verseinek megítélésekor, amelyek álláspontja szerint kedvetlenek a tisztához szokott fülnek, példának okán: "Arankához menni már mindég félek, mert rossz verseivel kínozt ..." ²⁰⁷ Az erdélyi drámaíró Boér Sándor hasonló kemény kritikát kap: "Semmi nincs benne, némelly morális mondásoknál. Isten mentsen bennünket ilyen Originális daraboktól."²⁰⁸ Döbrentei Gábor, Tóth László szövegeinek elolvasása előtt két évvel három pregnáns Berzsenyi-költemény (*A melancholia*, *Felsőbüki Nagy Pálhoz*, *Az élet korai*) kapcsán fogalmazza meg saját szépségeszményét: "... csak azt veszem észre a mi egyszerű, természetes ... a mi kényszerített, feszengő, cifrázott, homályos, mind untat."²⁰⁹ Döbrentei esetében a lélekköltés fogalmának definiálása összetett elemzést kíván, ugyanis míg az egyik oldalon versírói normává válik az érzések lírai formába öntése, addig a másik oldalról több meghatározó életművet homályossággal vádol. Rohonyi Zoltán is arra figyelmeztet: "... ha az írói nyelvteremtés lelki diszpozícióból fakad, a nyelv pedig

²⁰⁵ *KazLev.* XIII, 471. *A Remény és birtok* kapcsán ő maga is jelzi: "... a' nyelv ügyességét tettem próbára;" (*KazLev.* XVII, 19.). Kis pedig erről értesül: "... sok helyütt inkább hallatja magát a' didaxis mint a' Költői tűz ..." (*KazLev.* XIII, 375.)

²⁰⁶ *KazLev.* XIII, 471. Izgalmas, hogy utóbb Weöres Sándor Diárium-beli esszéjében éppen a Berzsenyivel mutatott közös poétikai vonásokra figyelmeztetett: WEÖRES Sándor, *Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)*, Diár 1943, 271-274.

²⁰⁷ *KazLev.* VIII, 533. (Haller Zsigmondnérol): "Aranka, nála piheni ki magát, kinek nem hajt ugyan verseire – héj, szárazok, mint a rőzse –, de becsüli emberségét." – *Döbrentei Gábor levele Berzsenyi Dánielhez*. In. *Döbrentei Gábor levele Berzsenyi Dánielhez*, 1829. szeptember 12. = *Bersenyi Dániel összes művei*, Toldalék levelekkel, Közre bocsátá DÖBRENTÉI Gábor, Budán, 1842, 59. (A továbbiakban: *DöbrenteiLev.*)

²⁰⁸ *KazLev.* XI, 184.

lelki tulajdonú tolmács - el kellene fogadni e "szív" termékeit, *akár homályosakként is!*".²¹⁰ Alapvetőnek tűnik az 1810-es évek közepéről a Szemere-Kölcsey-levelezés két reflexiójának kiemelése, ugyanis rávilágít a fent leírt furcsa kettősségre. Szemere Pál barátjának egy Döbrenteitől kapott levélből citál, és a szonettje kapcsán megfogalmazódó intelmet idézi fel újra: "Pali! nyelvünk emelésére kérlek, teremts újat! A *Boldog pár*; vess bele több lelkiséget ... Magasabbra, mindig magasabbra törekvő tüzednek nagyon örvendek."²¹¹ Kölcsey pedig a Schwaermer²¹² c. költeményről közvetített kritikát mondja el ismét: "Döbrentei azt írja reá a többek közt, hogy ő azon dalt nem érti, s általában fogva verseimet homályossággal vádolja. Én elhiszem, hogy vagynak verseim közt homályosok, de a Schwaermert, valamint a Költőt s Jegyváltót lehet-e igazságtalanság nélkül homállyal vádolni."²¹³ A világos költés és a tűzzel teli érzések ábrázolásának igénye egy 1812-es, Buczy Emilhez címzett levélben együttes kíváncsisághoz szólal meg, ugyanis az erdélyi költőtárs tizenkét versének elolvasása után Döbrentei az egyik oldalon dicséri érzését, ízlését, lelkét, másrészt viszont a következőkre hívja fel figyelmét: "Egy szóval: Világosabb légy."²¹⁴

Hasonlóan érdekes – a meg nem értés negyedik alakzataként – , hogy a korszak egyik legjobb antikosa, Kölcsey Ferenc az Ungvárnémeti-korpuszra csak halkszavú megjegyzéseket tesz, a fiatal szerzőt szinte eltanácsolja a pályáról: "A' pataki Ifjúnak verseit gyönyörrel olvastam. Olyan lelkek nincsenek Debreczenben. Tót László nincsen poétai szellem nélkül, de telyesedik talán bene azon óhajtasom,

²⁰⁹ *DöbrenteiLev.*, 52.

²¹⁰ ROHONYI Zoltán, *Döbrentei Gábor, stúdium és szerepartikuláció*. = R. Z., "Úgy állj meg itt pusztán": *Közelítés XIX, századi irodalmunkhoz: Tanulmányok és esszék*, Bp., Balassi, 1996, 95.

²¹¹ *SzemereLev.*, 97.

²¹² Az utóbb *Ábránd* c.-en publikált darabról van szó, melyet ugyanezen évben Szemere Pál remeknek vélt.

²¹³ *KÖLCSEY Ferenc összes művei*, S.a.r., SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Szépirodalmi, Bp., 1960, III, 126. (A továbbiakban: *KölcseyLev.*), valamint: "Csak azt kívánnám Verseidre nézve, hogy világosabbak legyenek." – DÖBRENTEI Gábor és KÖLCSEY Ferencz leveleikből, *Élet és Literatúra*, 1827/II, VII. rész, 95.

²¹⁴ *DÖBRENTEI Gábor levele Buczy Emilhez* (Andrásfalván, Januárus utolsóján 1812.), közl. JANCSÓ Elemér, *Döbrentei Gábor levelei Buczy Emilhez és Horváth Endréhez*, ItK, 1943, 48-50., idézet helye: 49.

hogy a' görög verselésről a' görög Írók magyarázatjára menjen-által."²¹⁵ Vagyis e fiatal "poétafő" a versírás helyett(?)/mellett az ókori klasszikus auktorok kommentálására is alkalmasnak mutatkozik. Elképzelhető, hogy Kölcsey azért tartózkodott a diszkurzívabb vélemények közlésétől, mert primér görögség-élményéhez képest Ungvárnémeti iskolás teljesítménye és versírói gyakorlata kevésnek mutatkozott. Jól tudjuk, éppen a tízes években néhány esztendőn keresztül Homérosz- és Szapphó-átültetéseiben a legautentikusabb fordítói nyelvvel küzd. Az egyik szinten e probléma verstani kérdésekben tárgyasul, ahogy minderről Döbrentének is beszámol: "Sappho dalában az *ellankad* és *folyja* igaz hogy nem felelnek meg a ritmusnak szorosan, de a cezúrán a hexameter is adhat tribrachyst: miért ne a sapphikus is?"²¹⁶ Talán ennél is komolyabb problémának mutatkozik a szoros fordítás problémája, amely a Kazinczy-kor egyik alapvető poétikai kérdése: "Én szóról-szóra fordítok, mert úgy fordítani, mint Révai, nem poétai fordítás, hanem parafrázis."²¹⁷ Kölcsey Ferenc az 1814-es kéziratok és az 1816-os magyar nyelvű kötet kézbevételekor már komoly elvárásokat támaszt: Csokonai-, Berzsenyi- és Kis János-recenziójának írásakor olyan szintű teljesítményekkel találkozott, melyek számára egy határozott esztétikai mércét kristályosítottak ki. Kölcsey Ungvárnémeti-olvasatának szétterítése bonyolult feladatnak tűnik, ugyanis a Mester csudálatát a legtorzabb hangsúlyeltolódással ő képviseli. Dialógus-képtelenségére – szemben Szemerével vagy az erdélyi irodalmárokkal – még magyarázatot sem igyekszik keresni. Kazinczy fiatal tanítványaihoz hasonlóan a lélekköltés nála is domináns értékke válik, gondoljunk csak az általa Helmeccy-szövegként ismert *Reményhez* c. szonett kapcsán elejtett megjegyzésére: "Tízszer is elolvastam egymás után s utoljára is képtelen vagyok megvallani, hogy szépségét *sem nem értem, sem nem érzem*."²¹⁸, vagy idézhető a Kölcsey-Döbrentei-levelezés egyik fontos passzusa, amelyben a szerzők *A' sziv vágyása* c. szöveg kapcsán az érzés ábrázolását magasztalják. Továbbá említésre érdemes egy, közvetlenül az Ungvárnémeti-szöveg olvasása

²¹⁵ *KazLev.* XI, 310. = *KölcseyLev.*, 140.

²¹⁶ *KölcseyLev.*, 100. A magyarítás kapcsán hasonló kétségek fogalmazódnak meg a következő Kazinczyhoz intézett panaszban: "Így jártam Bionnal is s úgy vettem észre, hogy a nehézség a kompozíciókon kívül a dactylusok nemlétéből származik." (*KölcseyLev.*, 124.)

²¹⁷ *KölcseyLev.*, 215.

²¹⁸ *KölcseyLev.*, 98.

környékén adott reflexiója, amely generációs élményként is definiálható: a poézis nem versírás, hanem a lélek passziója. Kölcsey e meglátása szoros kapcsolatot mutathat a Berzsenyi-bírálat felütésében megfogalmazott nevezetes elkülönítéséhez, ugyanis elképzelhető, hogy olvasatában a tervezett magyar és görög nyelvű kötetek anyagai poétai jelleg helyett versificatorra vallanak, s nem felelnek meg – az ítésez fogalmát használva – annak a "rafaeli" szépségnek, amely a fáradtság és terhes évek nélküliségben manifesztálódik. Kölcsey Ferenc az 1818-as bilingvis könyv megjelenésekor teljesen néma maradt, bár igaz, hogy abban a periódusban depresszív magányba és általános hallgatásba burkolózott.

Figyelemre méltó, hogy már 1814-ben, a kéziratok korai cirkulálásakor Kazinczy körében kikristályosodik egy jelentős értékelő alakzat. Hamar kiválasztódnak azok a szövegek, amelyek kultikus paradigmákkal írhatóak le, s e jelentős kiemelés a magyar nyelvű könyv publikálása után sem módosul, példának okán: "Tóth Lászlónak Agrai Eskét, a' felséges Máriuszt, némelly Epigrammját, némelly Apológját, két hátulsóbb Epistolájit 's szép Epithalamiumát bizony irígyelni lehet." A levelezés további helyein is találkozunk e lajstrommal: a diszkurzus közösség vezére Kis János és Szabó János felé is közvetíti e kiemelkedő költemények listáját és rövid méltatását, Szemere Pál pedig saját "süketségére" a Kazinczy Ferenc által dicsérő szót érdemlő remekek mentén hivatkozik: "Az Agrai felavatás, Máriusz, sok Epigrammja, Apológjai, a ' Menyegzői Idyll, a ' két hátulsó Epistola - ezek Kazinczy előtt csudálatot érdemlő remekek; nekem pedig, nekem, a' tanítványnak! alig tűntek szemembe."²¹⁹ Kazinczy Ferenc és tanítványainak e szöveg-felsorolását érdemes összevetni a XX. századi újrafelfedező közléseivel. A lajstromból a Diárium lapjain egyik költemény sem szerepel, Weöres Sándor Ungvárnémeti Tóth László modernségét és olvashatóságát más versekkel hangsúlyozza: a mai ember létélményeihez közelítő nyelvi preformációkat sorakoztatja fel. A legmodernebb művek körét e címekkel jelöli ki: *Nárcisz*, *A Világosság*, *Barát és barátnék*, *Az igazság*, *Hermine* stb. A *Psyché* esetében a kérdés ennél jóval differenciáltabbnak tűnik, hisz archaizáló remekébe a Lónyay Erzsébet-biográfiába illeszkedő, a fikcionalizált szerelmi történetet erősítő alkotásokat illeszti, éppen ezért az 1810-es

²¹⁹ *KazLev.* XIII, 507., *KazLev.* XIII, 375., *KazLev.* XVII, 53., *KazLev.* XIV, 25.

évek kultikus darabjai közül csupán a Szilassy József és Rhédey Klára házasságára írt énekét és *Az istenülés dicsőségét* nyomtatja újra.

Az utóbbi költemény Ungvárnémeti Tóth László pályájának utolsó ismeretes darabja, és körülötte exponálható a halála után közvetlenül mutatkozó kanonizációs mozgás. A Kazinczy-kör e görögös-németes hangvételű hatyúdalát tartotta az életmű csúcsteljesítményének²²⁰, sőt még az Ungvárnémeti-szövegvilággal ellenszenvező Döbrentei Gábor is kénytelen elismerni: egyetlen olyan jól formált verse Ungvárnémetinek, melyet nem sietett el. A kortársi recepció tényezők szerint *Az istenülés dicsőségét* metrumba és mitikus archetípusai a korszak egyik legmodernebb stílusirányzata felé közelítik. Éppen ezért – talán nem túl merész feltételezni –: e pindaroszi óda az Ungvárnémeti-oeuvre egy belső küszöbét képviselte, az életmű németes fordulatával pedig akár a szerző művészetének új szakaszát nyithatta volna meg. Nem véletlen, hogy a korabeli antológiák közül Toldy Ferenc *Handbuchja* és Majláth János *Magyarische Gedichte* c. gyűjteménye is a korabeli magyar irodalom reprezentatív költeményeként szerepelteti a szöveget, s utóbbi szerző Kazinczyval együtt a fordítással is megpróbálkozik.²²¹

Zárás

Az Ungvárnémeti-recepció felütésének elemzése, a kortársi megértés-probléma exponálása mozaikszerűen a felvilágosodáskori magyar irodalom formálódó nyilvánosság-komponenseit világíthatja meg, továbbá a medikus-költő fogadtatásához nyújt adalékokat. Kazinczy és tanítványainak eltérő Ungvárnémeti-képe új poétikai normák jelentkezésével írható le: a tisztán neoklasszikus stiluseszmény az érzéssel telt, romantika felé közelítő költészet kívánalmával

²²⁰ Majláth János egy viszonyító alakzattal beszél e költeményről: "Tóth Lászlós Schwanenlied seze ich höher als Kólcsays Lenka, nicht als ob ich das poetische in Szép Lenka nicht in seinen [!] ganzen Umfang erkente, ich bin aber durch die Deutschen sehr an die Balladen gewöhnt. In meiner Anthologie finden sie Schön Lenka übersezt." ("Tóth Lászlónak hatyúdalát magasabbra helyezem Kólcsay Lenkájánál, nem mintha a Szép Lenkában rejlő költőiséget teljességében nem ismertem volna fel, de a németeken keresztül nagyon hozzászoktam a balladákhöz."). (*KazLev.* XVIII, 75.)

²²¹ Meg kell jegyeznünk, hogy Ungvárnémeti e művének fordítása nem áll egyedül a levelezésben: korábban Vályi Nagy Ferenc a *Gigászokat* latinra és magyarra ültette át (*KazLev.* XIII, 262.).

ütközött össze, és már a kazinczyánus téziseken felülemelkedő korszerűbb irodalmiság dominánssá válása felé mutat.

3. TÜKRÖCSKE ÉS ÜVEGTÁBLÁTSKA: TERHES SÁMUEL ÉS UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ POLÉMIAJA

„Nagyfalusi Predik. Terhes Sámuel Úr az Ungvár-Németi
Tóth László ellen forralt haragjának egy új Eruptiót engede.
Undokabb írást nem lehet képzelni ... Ellenkezőjét mindég
Ficzkónak és Pindarósznak nevezi, neveti görög Verseit, magyar
Verseit, 's a' Pindarus felől írt Értekezését a' Tud. Gyűjt-ben.
Én mind Terhest, mind Tóthot nagyon szerettem. Képzelheti
Édes barátom, mint fáj nekem az a' fertelmesség.
(Kazinczy Ferenc levele Szabó Jánosnak)²²²

Terhes megváltál terhelve; de már kiürültél,
Mennykövid elhulltak, s most magad omlol alá.
(Vörösmarty Mihály: *Terhes*)²²³

Császár Elemér kritikátörténeti könyvének egyik fontos fejezetében állapítja meg, hogy a magyar irodalomban a *Prozódiai harccal* kezdődő és fél évszázadon át húzódó irodalmi viták többségét személyeskedés, nyers és kíméletlen hang jellemzi: „...nyugodt, objektív kritika helyett gyalázkodó támadásokat vagy éppen paskvillusokat írnak.”²²⁴ Első olvasatra Terhes Sámuel névtelenül megjelent írásai – a *Tükröcske egy ficzko-poéta számára* (1816)²²⁵ és az *Újra amalgámozott üvegtáblátska* (1819)²²⁶ című gúnyiratok, melyben Ungvárnémeti életművét a kortársakhoz képest alaposabban ismerő szerző a fiatal orvos-költő metrumos kötetét tűzte tollhegyre – a kritikátörténész által említett korpuszba sorolhatóak. A

²²² Kazinczy Ferencz levelezése, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1906, XVI, 456. (A továbbiakban: *KazLev.*)

²²³ Vörösmarty Mihály összes költeményei, s. a. r. HORVÁTH Károly és MARTINKÓ András, Bp., Szépirodalmi, 1963, I, 305.

²²⁴ CSÁSZÁR Elemér, *A magyar irodalmi kritika története: A szabadságharcig*, kiad. Kisfaludy-Társaság, Bp., 1925, 20.

²²⁵ TERHES Sámuel, *Tükröcske egy ficzko-poéta számára, Első darab azon esetre ha a' Ficzkó nem szelídül*, Pest, 1816.

²²⁶ TERHES Sámuel, *R'i mocén tárítve vagy újra amalgámozott üvegtáblátska*, Pest, 1819.

korabeli irodalom összetűzéseit feldolgozó szakmunkák-szöveggyűjtemények (*Pennaháborúk: Nyelvi és irodalmi viták 1781-1826, Tollharcok*) sem említik a polémiát, ugyanis a durván sértő, személyeskedő sorok közül csak nehezen olvashatóak ki a korszak irodalomszemléleti érdekű kérdései. Tudni kell, hogy Kazinczy Ferenc és társai Tóth László életében, illetve jóval halála után is "criminális bosszú"-ként minősítették Terhes vitairatait: „Nékem a’ Mondolat, Anti Mondolat, Tükröcske ’s más e’ féle piszkáló ’s piszkuló közlések soha nem fognak megtetszeni.”²²⁷, „Megintettem, hogy azt ne cselekedje. Intésemből láthatja, hogy tudva van tehát, hogy az első Tükröcskét is ő írta.”²²⁸ Mindazonáltal az Ungvárnémeti-recepció elemeinek feltárása során e kíméletlen hangvételű bírálatok elemzése alapvetőnek látszik, ugyanis egyrészt Terhes vitairatai a poéta életében írt felületes ismertetésekhez és a Kazinczy-levelezésben a fiatal költőről formulaszerűen listázott információkhoz képest rendkívül részletesek, szöveg-közeliek, másrészt pedig azokból egy alaposabb feltárás után az 1810-es évtized fontosabb irodalomszemléleti-filozófiai kérdései is kiolvashatóak.

Nem véletlen az sem, hogy /Trencsényi/-Waldapfel Imre tanulmányán²²⁹ kívül – amely azonban kizárólag a pamfletek egyikével (nevezetesen a *Tükröcskével*), s annak kapcsán csupán a querelle-hez kapcsolódó kérdésekkel és a *Nárcisz*-dráma körül felgyűjthető bírálatokkal foglalkozik – egyetlen összefüggő tanulmány sem készült a vitáról. Az Ungvárnémeti munkásságáról írt első, 1892-ben kiadott tanulmánykötet szerzője, Rákóczy Géza egyetlen lapot szentel csupán a Terhes-ügynek, s rövid terjedelmű ismertetésében is durva pontatlanságok találhatók a polémiáról (például Terhes rímes Florián-fordításairól az állítja, hogy nem maradtak fenn, jöllehet a *Tükröcske* végén megtalálhatóak e mesék), így megkockáztatható a kijelentés: a gúnyiratok vélhetően nem jártak a kezében.²³⁰ A szerző második monográfiája, Tóth Sándor Attila „Az istenülés dicsősége”: Ungvárnémeti Tóth

²²⁷ Horváth András (*KazLev.*, XV, 102)

²²⁸ Kazinczy Ferenc (*KazLev.*, XVI, 236.)

²²⁹ /TRENCSÉNYI/-WALDAPFEL Imre, "Görög tragédiánk" egykorú bírálója, EPhK, 1930, 70-75.

²³⁰ RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892, 36.

László költői portréja című, 2001-ben publikált könyvében²³¹ a vitáról összefüggő fejezetet nem közölt, viszont az 1816-os *Versei* és az 1818-as *Görög versei: Magyar tolmácsolattal* kötetekről nyújtott elemzéseiben, az egyes műfaji csoportok bemutatásakor utal a *Tükröcske* és az *Üvegtáblátska* fontosabb szempontjaira, egyben korábban nem elemzett, fontos összefüggésekre is felhívja a figyelmet.

Ungvárnémeti és Terhes valójában négy, az 1810-es években különösen hangsúlyos témában szólalkozik össze: eltérő álláspontot képviselnek a sztoicizmus tételeinek megítélésében (az antisztoikus tételeket hirdető, református vallását elhagyó Ungvárnémeti személye egyszerűen szálla a gyakorló lelkész szemében), mindketten foglalkoznak a poeta doctus-poeta natus tárgykörével, valamint a mértékes és kádenciás versrendszerek kérdésével, továbbá a vita Waldapfel értelmezése alapján a régiek és újak vitájának kései magyarországi lecsapódásaként fogható fel. A querelle magyarországi recepciójának korábbi szakaszával egyébként Szajbély Mihály *"Régiek" és "újak" a XVIII. század második felének magyar irodalmában* c. írásában foglalkozott részletesen.²³²

1. Ki volt Terhes Sámuel?²³³

Terhes Sámuel 1783-ban Sályon született, s öt esztendővel volt idősebb Ungvárnémeti Tóth Lászlónál. Mindketten szülőhelyükön kezdték elemi iskolai tanulmányaikat, majd a Sárospataki Református Kollégium partikuláris iskola-hálózatába tartozó Miskolci Gimnáziumban folytatták stúdiumaikat. Míg azonban a

²³¹ TÓTH Sándor Attila, *„Az istenülés dicsősége”: Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.

²³² SZAJBÉLY Mihály, *"Régiek" és "újak" a XVIII. század második felének magyar irodalmában*, ItK, 1985, 2, 330-342.

²³³ Az életrajzi adatokra vonatkozóan a legpontosabb kutatásokat Dömötör Sándor végezte: DÖMÖTÖR Sándor, *Helytörténeti adalékok a nyíri drámákról és poétáikról*, Szabolcs Szatmári Szemle, 1973, augusztus, 70-82., továbbá haszonnal forgatható: H. J., *Gömöri, és rimaszombati Református pap Terhes Sámuelnek félszázados papsága ünnepénél tisztelgő hallgatói emlékéül 1859. Tavaszó 28.*, *Hölgyfutár*, 1859. május 19., 497-498.; ISM., *Nekrológ*, *Hölgyfutár*, 1863. január 22, 79.; ISM., *Terhes Sámuel emlékezete*, Házi Kincsestár: Protestáns családi lap, 1863. május 14, 146-153.; SZ. N., *Terhes Sámuel*, VU, 1863. június 7., 1-2.; ISM., *Irodalom és Művészet: Eltekinthetiünk még Nagyfaluba is*, Szabolcs: Vegyes tartalmú heti lap, 1872. december 1, 3.; *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994, III, 2073.

saját kézzel írt beiratkozási jegyzék szerint Terhes már 16 esztendősen, azaz 1799-ben átiratkozott a pataki tógátusi képzésre,²³⁴ s 1809 tavaszán ott szentelték református lelkésszé, addig Ungvárnémeti csupán az 1808 és 1810 közti időszakot töltötte a neves intézmény falai közt²³⁵ (vagyis Terhes 1809. április 24-én történt felavatásán vélhetően rész vett), majd a papi pályáról lemondva először Eperjesre, aztán pedig a Pesti és a Bécsi Universitas Orvosi Fakultására távozott, s utóbbi városban 32 esztendősen utolsó szigorlata előtt titokzatos körülmények közt hunyt el. Terhes a diploma megszerzése után egyházi szolgálatot teljesített: 1809-ben tábori lelkészként dolgozott, majd Nagyfaluban és Pelsőcön prédikált, előbbi helyen írta meg sértő hangú, Ungvárnémeti ellen szóló gúnyiratait, s ebben a periódusban vette fel levélben a kapcsolatot Kazinczy Ferencsel, majd utóbb Dessewffy Józseffel és Tompa Mihállyal is összeköttetésbe került. 1827-ben Kassára helyezték át, azt követően (1836-tól) Rimaszombaton tevékenykedett. Életének utolsó szakaszában, 1846-tól 1863-ban bekövetkezett haláláig a gömöri egyházmegyének előbb ülnöke, majd aktív, 1859-től pedig nyugalmazott esperese volt. Ötven esztendő papságát híveinek társaságában ugyanazon esztendő tavaszán fényes külsőségek közt ünnepelte, melynek lefolyásáról a Hölgyfutár 1859-es évfolyamának május 19-én megjelent számában részletes leírás olvasható. Haláráról a Vasárnapi Újság tárcaírója így emlékezett meg: „Három fi- s 5 leánygyermeket hagyott hátra. Ennyi, mit összeszerezhetünk. Munkáiról bajosabb tüzetesebben szólni, mert azoknak összegyűjtése hosszabb időt venne igénybe, s egyelőre csak nagy fáradtsággal eszközölhető.”²³⁶

Terhes első, Csokonai költészetét imitáló kötete²³⁷ 1811-ben Érzéki álnévvel, a kiadás helyének megjelölése nélkül, *Ziza, vagy az én Tüzem: Ötven Eredeti Magyar*

²³⁴ *Protocollum Togatum subsoribentium 1799.* K. e. I. 1. számozatlan 19. oldal. = Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára (Sárospatak). A sárospataki intézményben dr. Dienes Dénes igazgató úr engedélyével és György Kosztik Gábor levéltáros szíves segítségével végezhattunk kutatásokat. Segítségüket és tanácsaikat ezúton is köszönjük.

²³⁵ *Protocollum Togatum subsoribentium 1808.* K. e. I. 1. számozatlan 48. oldal.

²³⁶ SZ. N., *Terhes Sámuel*, VU, 1863. június 7., 1.

²³⁷ „A megdicsőült Csokonaihoz és az Egy háborúba menendő magyar katonához c. verse mutatja, hogy ügyes Csokonai-epigonnal van dolgunk, aki Rozgonyinál még személyesen találkozhatott Csokonaival.” – DÖMÖTÖR Sándor, *i. m.*, 72.

*Dallokban*²³⁸ címmel jött ki a sajtó alól. Életművek legismertebb darabjai a később népdallá vált „Nem úgy van már, mint volt régen / Nem az a nap süt az égen...”- és a „Megvirrad még valaha...”-kezdetű dalok. E rímes-ütemhangsúlyos, főleg hetes-nyolcas szakaszokba szerkesztett költeményeivel és később írt énekeivel a „nyíri dámák kedvenc poétája” lett.²³⁹ Később néhány epigramma-gyűjteményt közölt, a valamivel több mint négyszáz verset tartalmazó *Szurony* című, 1844-ben Kassán közzétett kötete révén ismertségét tovább növelte. Elméleti írásai a Felső Magyar Országi Minervában, az Atheneumban, valamint a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban jelentek meg. Újdonság erejével hatott a Kassán megjelenő Minervában publikált *Mi akadályoztatja a többek köz't tudománybeli tökéletesedését a' Magyaroknak?* című szövege, melyben a latin és idegen nyelvű oktatás ellen szólt. Részletesen elemezte a deák stúdiumoknak az alap-, közép- és felsőfokú oktatásban betöltött szerepét, s az anyanyelvi tanítás fontosságát az alábbi gondolatsorban összegezte: „Magyarnak lehetetlen Deákul gondolkodni... Azólta, meg kell vallani, nyelve örök zavarban van, 's megesik gyakran, hogy magát tisztán, sem Magyarul, sem Deákul nem tudván kifejezni.”²⁴⁰ Egyházi beszédei közül kiemelkedik az *Öröminnapi predikáció* című, melyet Ferdinánd magyar királlyá történő koronázásának alkalmából készített. A kis terjedelmű korpusz fontos darabjai az Ungvárnémetihez intézett gúnyiratok, melyek megjelenésükkor komoly visszhangot keltettek.

Ungvárnémeti és Terhes életművében a biográfiai adatok részbeni egyezése mellett más közös vonásokat is fellelhetünk: a két poéta lelkes híve és hűséges levelezőtársa volt Kazinczy Ferencnek. Mindketten kiválóan verseltek idegen nyelven – Terhes héber epigrammákat szerkesztett az *Üvegtáblátska* végére, Ungvárnémeti második kötetében minden egyes költemény magyar és görög nyelven is olvasható, sőt vallomásai szerint a görög változatot gyakorta előbb készítette el, s

²³⁸ Tettünk arra kísérletet, hogy a Ziza-nevet mitológiai és etimológiai szótárak segítségével azonosítsuk, azonban sajnos nem jártunk sikerrel.

²³⁹ *Magyarország vármegyéi és városai: Szabolcs vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, é. n. (1900), 534.

²⁴⁰ TERHES Sámuel, *Mi akadályoztatja a többek köz't tudománybeli tökéletesedését a' Magyaroknak?*, Felső Magyar-Országi Minerva, 1825, 12. szám, 495-501., idézet helye: 498. A tanulmány fontosságát Kornis Gyula is hangsúlyozza, utalva a református iskolák latin nyelvű tanítási rendszerének keserű Terhes Sámuel-féle rajzára: KORNIS Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848.*, Bp., 1927, II, 326.

verseikkel utóbb a külföldi kritikusok elismerését is kivívták.²⁴¹ Florián apológjait mindkét író átültette magyarra: Ungvárnémeti a *Versei* kötetben tette közzé rímtelen, mértékes fordításait, Terhes pedig a *Tükröske* mellékleteként közölte rímes magyarításait. Mindkét poéta feldolgozta a magyar történelem első szakaszából Árpád történetét: Ungvárnémeti a *Versei*-kötetében egy románcot (*Árpád, és Zalán*) publikált, Terhes pedig *Magyar Árpádiás...*²⁴² címmel 1818-ban bocsátotta közre alexandrinokban írt munkáját.

2. A vita lépcsői:

A gyér szakirodalom olyan pontatlanul "intézi el" a két volt sárospataki diák harcát, hogy szükségesnek mutatkozik a polémia stációinak felelevenítése. Terhes Sámuel 1811-ben – mint már említettük – *Ziza, vagy az én tüzem* címmel rímes formájú szerelmes énekeket adott ki, s e művet illetően Horváth János erős Csokonai-hatásról beszél.²⁴³ Valójában e dalgyűjtemény Ungvárnémeti Sárospatakon összeállított és szerzett *Niza*-kötetével körülbelül egy időben és hasonló örökségből született. Ungvárnémeti korai költészetét Kazinczy és a baráti kör előtt mindig is elhallgatta, így nem véletlen, hogy 1816-os könyvének megjelenésekor a már a neoklasszika stíluseszményét valló poéta csipkelődő megjegyzéseket tett a *Ziza* Csokonai-típusú darabjaira. A vita első stációja Ungvárnémeti Tóth László magyar nyelvű kötetéhez

²⁴¹ Terhes Sámuelről: „...élces zsidó epigrammjait, melyekről egy felső-magyarországi tudós izraelita – ki a libanoni nyelvekben kitűnően jártas volt – azt jegyezte meg, hogy Jeremiás sem irhatott volna különbet” (Házi Kincsestár: Protestáns családi lap, 1863. május 14, 149.), „Ez utóbbiakra tette egy a keleti nyelvekben kitűnő tudós rabbi amaz észrevételét, hogy ezeknél már Jeremiás próféta sem tudott volna különbeket írni” (SZ. N., *Terhes Sámuel*, VU, 1863. június 7., 1.); Ungvárnémeti Tóth Lászlóról: A *Hermész c. görög nyelvű folyóirat ismertetése* 1818, 16. szám. (A teljes kritika fordítását . [PONORI] THEWREWK Árpád, *Egy magyar mint görög versíró*, NyK, 1876, 453-454. oldalain olvashatjuk. Utal rá a Magyar Kurír is, 1819, I. szám 8.); Erneuerte Vaterländische Blätter für den Oesterreichischen Kaiserstaat 1819, 62 és 63. (aug. 4. és aug. 7.) számú mellékletében (Chronik der Oester. Literatur) olvasható egy Ungvárnémeti-recenzió. E laphoz sajnos nem férünk hozzá, így csupán Váczy János (*KazLev.* XVI, 620-623.) jegyzete alapján utalunk rá. A vonatkozó oldalakon a névtelen recenzens bírálatának teljes szövege megtalálható.

²⁴² TERHES Sámuel, *Magyar Árpádiás, vagy is első vitéz magyar vezéreink életeknek s viselt dolgaiknak leírása, kis alexandrin cadentiás versekben*, Sárospatak, 1818.

²⁴³ HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*, Bp., Akadémiai, 1978, 71.

köthető²⁴⁴, mikor is a *Romanze-* és *Florián-*glosszában megtámadja Terhest. Míg az előbbi jegyzetben Terhest lekicsinylően feles versírónak, a Ziza-dalokat pedig "fonóba való Daná"-nak²⁴⁵ nevezi, továbbá az ifjú Érzékit a kádenciás művek helyett más formájú költemények írására ösztönzi, addig az utóbbi szócikkben vitapartnerének készülő mesefordításairól így ítél látatlanban: "Külömben, úgy hallom, hogy az Ifjú Érzéki fordítgatja, Distrophákban, vagy Rithmuszokban, vagy Alexandrinuszokban nem tudom, annyit mindazonáltal tudok, hogy rímes versekben. Legfeljebb sem várhatni többet tőle, mint a' Gellért Medvéje Magyarázójától."²⁴⁶

Terhes Sámuel kíméletlenül és durva hangon válaszol a *Tükrötskében*: a vélhetően fiktív Alagi és Bárdosi²⁴⁷ nevében leveleket szerkeszt, melyekben egyrészt Érzékit védelmezi, másrészt pedig a megbírálttal szembeni kifogásait sorakoztatja fel. Érvrendszere vázlatosan így írható le: Ungvárnémeti költeményeiben túlzottan erős 'grammaticusi' hajlamot tapasztal ("izzad Múzsája", „reszelő Múzsádat”, „Múzsája... a' jambus trocheus lábak' keresésében izzadván”), vagyis ezzel lényegében a Kazinczy-tanítványok képviselte állásponthoz csatlakozik. A gyakorló lelkész a sztoicizmus kapcsán világnézeti különállásukat is hangsúlyozza, mikor is az ódák közül a szerelmi témájúakat támadja, a *Vincze*-episztolában a felvázolt antisztoikus tételeket kritizálja. Egyébként Tóth László esetében a teológus pálya elhagyását és az orvosi tanulmányok megkezdését is e szemléletbeli torzulással okolja, s levezetésében az 1816-ban publikált *Tisztválasztás* című ódára utal vissza. A gúnyirat szerzője Ungvárnémeti *Versei* című kötetéből költeményeket és glosszákat is idéz, ám ezeket gyakorta torzítja, a citátumokat az eredetitől eltérő kontextusban tudatosan félreértelmezi.

²⁴⁴ UNGVÁR-NÉMETI TÓTH László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.

²⁴⁵ Önéletrajzi levelében Kölcsey Ferenc is használja a fonó-fogalmat: „... így az *Ültem csolnakomban*, melyen talán még most is látszik, hogy valaha fonókába illő nyelven volt írva.” – *Kölcsey Ferenc összes művei*, S. a. r. SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960, III, 512.

²⁴⁶ UNGVÁR-NÉMETI TÓTH László, *Versei...*, 190.

²⁴⁷ E szerzői nevek a fontosabb utókorabeli életrajzi gyűjteményekben és a ma használatos irodalmi szaklexikonokban nem azonosíthatók: *Magyar írók életrajzgyűjteménye*, összeáll. FERENCZY Jakab és DANIELIK József, Pest, 1856., TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története: A legrégebbi időktől a jelenkorig (1864-1865.)*, Bp., Szépirodalmi, 1987., SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, kiad. Hornyánszky Mór, Bp., 1914.,

A polémia következő lépcsőjeként, az 1818-as magyar-görög nyelvű kötetében Tóth László torolja meg sérelmeit, mikor is a könyvben túlsúlyban lévő magasztaló epigrammák közé három becsmérő darabot helyez el. A progisztikus modorban megszólaló *Érzékihez*, *Rozgonyihoz*, *Túnyihoz* című verseket Ungvárnémeti ellenségeinek szánja. A Terhes Sámuelhez címzett darab, a XX-as számmal ellátott epigramma a "Rímelő Érzéki"-t becsmérli:

Ismerlek régóta ki légy! 's ha megostorozálak
A' minap, elnyertem czélomat. Azt akarám:
Ója magát más is. Félhettem volna, de nyertes
Általam a' község: *Szarvodon*²⁴⁸ a' venyige!

E szöveg jegyzetként publikálja a máshol nem közölt *Álköltők* c. versét, mely utóbb – mintegy modellálva az ortológus-neológus vita hevesességét –, a XX. században az egyik leggyakrabban közölt költeménye lesz. A vitának ehhez a periódusához köthető Ungvárnémeti 1818-ban közzétett Pindarosz-tanulmánya,²⁴⁹ melyben a nevezetes versforma hazai meghonosítása mellett kardoskodott. Értekezésében Érzékit az apró költők sorába illeszti, aki tehetségtelensége miatt a szépség és az érzékenység helyett csupán valamiféle külső szint mutathat. Tóth László Terhes versírási talentumát is elvitatja, a köznép előtti tetszelgése miatt kemény szavakkal ostorozza. A fentieket figyelembe véve Terhest a magas költészet és saját görög-római ihletésű lírájának megértésére alkalmatlannak tartja. Személyeskedő kifakadásainak sorába jól idomul a megbírált nevének kicsúfolása, mikor is a *Ziza, vagy az én tüzem: Ötven Eredeti Magyar Dalokban* című ciklus gúnyos felemlegetése során társát Czuczámnak, Bakonyi Jutkának és Ziza Húgomnak „becézgeti”.

Terhes 1819-ben, vagyis egy esztendővel a bilingvis kötet megjelenése után újabb irattal válaszol, bár addigra láthatóan már kimerült az újonnan kreált támadások gyártásában. Az *Újra amalgámozott üvegtáblácskában* még

---

Magyar irodalmi lexikon, főszerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965., *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994.

²⁴⁸ Az *Újra amalgámozott üvegtáblácska* című pamfletben Terhes részletesen foglalkozik a szarv-szónak az Ungvárnémeti részéről történő indokolatlan használatával.

személyeskedőbb, durván sértő hangot üt meg, mikor is ellenfelét Pindaruszként emlegeti. Ungvárnémeti Tóth László szövegeivel gyakorlatilag nem is foglalkozik, csupán néhány, a querelle kontextusába illeszthető, kisebb jelentőségű érvet fogalmaz meg. A második pamfletben fele-fele arányban szerepelnek a magyar-görög könyv kapcsán megfogalmazódó, lapidáris stílusban írt sértégetései, valamint saját magyar és héber nyelvű epigrammái, melyekben egyrészt a gúnyolt kötet témáit és címeit fordítja visszájára, másrészt pedig *a'F-hoz* címmel írt, alantas modorban született ciklus célja Ungvárnémeti ismételt megszégyenítése. Újfent utal társának bizonytalan származására, gyávának bélyegzi, száraz és hideg okoskodásként olvassa a Pindarosz-tanulmányt, miközben a közlés miatt a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségét is megrója. Ungvárnémeti Phaedrus-átültetéseit elemezve fordítási hibáit lajstromozza, nyomorult, együgyű féltudósnak bélyegzi a megbíráltat, elvitatja a klasszikus nyelvekben való jártasságát, továbbá utal Tóth László nagy vihart kavart Ertsei-recenziójára²⁵⁰ is. Terhes Sámuel sérelmeit vélhetően egész életén át hordozta, ugyanis 24 esztendővel Ungvárnémeti halála után, az 1844-ben megjelentetett *Szúrony: Epigrammai költemények: Három könyvekben* című gyűjteményének néhány darabjával immár kegyeletsértőnek bizonyul.

3. Tükröcske és Üvegtáblátska: a pamfletek stílusa, a kritikai normák és a recenzensi praxis

Terhes Sámuel gúnyiratai közül a korábban kiadott *Tükröcske* levelek sorozatából áll: pontos dátum, személyes megszólítás, köszöntés, magánéleti kérdések tárgyalása és zárlat szerepel azokban.²⁵¹ Az Ungvárnémeti életművét bíráló és Érzéki líráját dicsőítő fiktív levelezők különböző ismeretanyaggal és előélettel rendelkeznek. A fikció szerint a miskolci Alagi Ferenc nem ismeri személyesen Tóth Lászlót, viszont

²⁴⁹ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, TudGyűjt, 1818/ VI/ 54–89. Terhes Sámuelre vonatkozó utalások pontos helye: 58, 62, 66-68.

²⁵⁰ TÓTH László, *Philosophia, írta Ertsei Dániel...*, TudGyűjt, 1817/ IV, 95-115.

²⁵¹ A harmadik levél felütése: „Losoncz, Ápril. 30-dik. 1816, Fegyverneki Bárdoshoz. Haza-érkezésedem örülök. Ifjú léttedre sokat próbáltál. A' Magyar Nemes-Ifjúnak így kell szokni a' kemény hadi élethez, és mindenféle nyomorúsághoz, hogy ösi szabadságát az írigy

a pataki diákoktól értesülésekkel rendelkezik arra vonatkozóan, hogy Érzéki sértődés nélkül viseli a rá mért csapásokat. A leveleit Szikszórról postázó Bárdos Károly Alagival szemben a *Versei*-kötet átolvasta, továbbá tőle tudhatunk az értekező poétikájának fontosabb kitételeiről, a vers-lélek-terminus köré gyűjthető fogalmakról, valamint a kádenciás és mértékes verselési rendszerek közti eltérésekről. A losonczy Fegyverneki Alagit és Bárdosit Érzéki barátaiként nevezi meg, s rajtuk keresztül a méltatlanul póruul járt poétát Florián-átültetéseinek publikálására és *Árpádiásza* közzétételére biztatja. Az előbeszéd dialogikus formája, Apolló és a Múzsákból álló kar megidézése leginkább a drámai forma felé közelíti a vonatkozó szövegrészt. Terhes a költészet istene és a megszegyenített poéta közt párbeszédet szerkeszt, s Apolló kérdéseire válaszként Ungvárnémeti szájába a *Versei*-kötet glosszáiból ad részleteket. A recenzens durván torzítja az 1816-os kiadványban szereplő bölcs kommentárokat (főként a nyelvről, a kádenciáról és Floriánról szólókat), ugyanis egyrészt a vonatkozó tételeket vágva-válogatva szerepelteti, másrészt pedig azok az eredeti szöveg összefüggésében nem feleletként hangoztak el. A dialógus zárlatában Apolló kivetteti a lejáratott ifjú kezéből a pennát, továbbá berekesztésként a Kar istene tiszteletére egy az igazakról és dölyfösökről szóló dalt énekel.

Terhes második gúnyirata, az *Újra amalgámozott üvegtáblátska* egy a kiadó nevében írt, *Fitzkó úrhoz!*-hoz címzett goromba stílusú ajánló levéllel kezdődik, majd ahhoz egy éles hangú előszó társul. A gúnyirat középső egységében 52, zömében Ungvárnémetit kifigurázó és a poézis témaköréhez kapcsolódó magyar nyelvű epigramma és a versszövegekhez mellékelte magyarázó jegyzések szerepelnek. A könyv utolsó harmada bilingvis, ugyanis a tíz darabból álló héber nyelvű epigramma-ciklus darabjainak mindegyikéhez *A' F— hoz* című fordítás párosul; a pamflet héber-magyar szómagyarázatokkal zárul. A két szöveg egyes részeiben az anekdotázó stílus eszközei is megjelennek, a megállapításra vonatkozóan elegendő a *Tükrötskében* Alagi Bárdosi első levelét említeni, melyben egy pesti kávéházban történt furcsa incidenst idéz fel: egy idegen tiszt a Magyar Dámákat K-nak nevezte, mire egy magyar gavallér párbajt emlegetett, valamint hasonló stiláris jegyekkel írható le a tudósítás a pataki tanulótársak Terhes iránti rajongásáról, továbbá az

---

Nemzetek ellen megtarthassa.”, zárlat: „Élj sokáig.”

előbeszédre jellemző fordulatok tarkítják a megbírált Ungvárnémeti és Érzéki reakcióinak újraismételgetéseit is (utóbbi természetesen hideg vérrel vette tudomásul az ellene irányuló otrombaságokat). A hallomásból szerzett információk az *Üvegtáblátskában* is megjelennek, mikor is a bíráló valószínűsíti, hogy Ungvárnémeti már Bécsben tartózkodik.²⁵²

Terhes kritikáinak hangneme leginkább a hitvitákra emlékeztet:²⁵³ a durva személyeskedés, a szándékos sértések, a gyakorta alpári és közönséges megjegyzések, a testi és szellemi tulajdonságok becsmérése ostorként csapott a recenzáltra. Terhes a legsértőbb megjegyzéseket egyébként a poéta nevére és életrajzára vonatkozóan teszi. Úgy találja, hogy az egyszerű névvel született, hamar árvaságra jutott megcsúfolt csupán nagyzolásból és pusztá gőgből vette fel az Ungvárnémeti-előtagot: „Becsületes neved? kérdé tőle eggyik. – Ungvár-Németi Tóth László, felele. – Mind a’ te neved ez? megszólal egy másik; mert nagyon sok egy szegény Legénynek”.²⁵⁴ Az Apolló seregébe tévesen törekvő ifjút Terhes egyszerűen Ficzkóként (esetenként Latzkóként) emlegeti, továbbá a jogosulatlan névhasználat miatt a megbíráltat a hatályos törvények tiltására figyelmezteti. Hasonlóan hosszan ironizál a költő születési helyével kapcsolatosan, mikor is a tavakkal övezett Kistokaj-település neve elé a Békás jelzőt biggyeszti oda. Tóth Lászlót támadja alacsony származása és neveltetése miatt (véltetően utóbb, az akkor már Bécsben tartózkodó és államvizsgájára készülő Ungvárnémeti ezért is kérte meg Kazinczyt a család nemességét bizonyító oklevelek beszerzésére, melyek ma hiánytalanul megvannak az MTA Kézirattárában), továbbá kifogásokat emel Ungvárnémeti neveltetését és testi adottságait illetően. Megrója Ungvárnémetit azért is, mert néhány tudóssal való ismertsége és levelezése miatt (valószínű a célzás a Széphalmi Mesterre irányult) rögtön felhatalmazást érez mások sértegetésére. Terhes otrombaságai során Tóth Lászlót romlott vérűnek, rágalmazó kedvűnek, alacsony lelkűnek, komornak, éktelennek, nyavalyásnak, cudarnak, rossz szívűnek és ízlésűnek, a tanulásban kedvetlennek titulálja, ezen felül még mizantrópiával is

²⁵² TERHES Sámuel, *R'i mocén tárítve...*, 14.

²⁵³ Erre az összefüggésre Dávidházi Péter hívta fel a figyelmünket, neki tartozunk köszönettel.

²⁵⁴ TERHES Sámuel, *Tükröcske...*, 3.

vádolja. Ungvárnémeti erkölcsének végleges megromlását-elfajulását a *SENNOVICZ MÁTYÁS ÚRHOZ, midőn nagy reménységű fiacskája...* című episztolában hangoztatott antisztoikus tételek artikulálása miatt is bizonyíthatónak véli, s e közben a bíráló a sztoicizmus apológiáját mondja fel. A lelkesz tudatlansággal és felkészületlenséggel is vádolja Tóth Lászlót, mikor is a poétikai, verstani kérdésekben történt állásfoglalásait negligálja. A bíráló előszeretettel idézi a *Tisztválasztás* című ódát – melyben a poéta egy-egy foglalkozást mutat be –, hogy aztán a lelkeszi pálya elhagyását és az orvostudományi stúdiumok megkezdését a teológia iránti tiszteletlenségével magyarázza meg. A gyakorló református prédikátor vélhetően Ungvárnémeti Tóth László átkeresztelkedését sem tudta kellő toleranciával kezelni.

Terhes kritikáiban az optimális versírói normák rendszere több összefüggésben is előkerül, ezzel is mintegy lehetőséget teremtve a száraz grammatikusi hajlam és a tehetségből született ihlet összehasonlítására. A bíráló úgy véli: a költemények írásakor első fázisban egy szép gondolat szükséges, melyet aztán poétai testbe kell önteni, s az utolsó szakaszban a mezítelen testet rímekkel tanácsos felöltöztetni. A gúnyiratok kulcskérdésévé válik az a platonizáló hagyományokon nyugvó tétel,²⁵⁵ amely szerint a vers lélekként fogható fel. A recenzens álláspontját követve a szép poétai teljesítményhez három összetevő – nevezetesen józan ész, a lélek nagysága és nemes szív – szükségeltetik, s ezek segítségével a költemény természetes, eleven és tüzes lesz. Terhes definíciója szerint a poézis nem mesterség és tudomány, hanem a lángész sugárzása. A kritikák a költői fenségnek két változatát vetik fel: a gondolati fenség a természet ajándéka, amely a poétát poétává teszi, a szóbeli fenség pedig az elrendezés és versmérték használatának elsajátításában ragadható meg. Lényegében Terhes Sámuel ugyanezen gondolatmenet folytatásaként vizsgálja a poeta natus és poeta doctus fogalmát, s a terminusok széttagolásakor részletesen értekezik azokról az alapvető jellemvonásokról, melyekkel a született és tanult költőnek rendelkeznie kell. A poeta natus tudását nem nyerheti stúdiumokból, lelki tehetséggel és szabadsággal kell rendelkeznie, s mitológiai és doktori képzésre nincsen szüksége. A

²⁵⁵ Erre az összefüggésre Rohonyi Zoltán hívta fel a figyelmünket, neki tartozunk köszönettel.

poeta doctus ezzel szemben mesterségét elsajátítja csupán, faragódik-reszelődik (és nem születik), mindig másokat majmol, a tüzes képzelődés hiányzik belőle, gondolatai és versei nem természetesek. Miként a gondolatbeli fenség hiánya is nevetségessé teszi e tehetségtelen versfaragókat. Míg Terhes magát a természetes érzékel verselők közé sorolja, addig a fűrő-faragó-reszelő megbíráltat, kiktől a Múzsák is elfordulnak, tanult poétának tartja. A paszkvillus szerzőjének álláspontja szerint a poeta natus minden körülmények között nemzeti témák feldolgozásán fáradozik, a közízlésnek megfelelő dalokat szerez. Ungvárnémeti a Terhes-féle született költő terminusát a Tudományos Gyűjteményben megjelent Pindarosz-dolgozatában cáfolja. Álláspontja alapján e fogalom lényege abban állna, hogy egyazon poétai léleknek nemzedékről nemzedékre kellene vándorolnia (Homéroszból Vergiliusba, Vegiliusból Tassóba, Tassóból Miltonba stb.). Terhes Sámuel gondolatmenetének végén lényegében Kölcseynek a Berzsenyi-kritika élén olvasható tételéhez, a poeta és versificator elkülönítéséhez jut el.

A *Tükröcske* Ungvárnémeti mértékes Florián-fordításainak vizsgálatakor tér ki a verselméleti problémákra, a mértékes és kádenciás alkotások összehasonlítása során az utóbbi költési formát vélve jobbnak: "Magyarnyelvben, a' Cadentziátlan Vers csak fél gyönyörűséget szerez, 's tökéletlen szép, és csak akkor benne testestől lelkestől az ember, mikor az értelem felfogván a' magas gondolatot, egyszersmint a' szem előtt elvillámlik, a' fülnek pedig szépen muzsikál a' Cadentzia."²⁵⁶ Állításának igazolásaként egy vélhetően saját szerzőségű rímes költemény felütését és az *Árpád, és Zalán* című Ungvárnémeti-románc zárlatát veti össze. Terhes ebben az esetben is súlyosan félreérti-félreértelmezi Ungvárnémeti állításait, ugyanis ellenfele a *Versei*-kötet glosszáiban nem a kádenciák ellen kardoskodik, hanem a tartalmatlan rímes költeményeket veti el, s e közben a görög-római és nyugat-európai formákat egy fejlettebb irodalmi-verselési tudat termékeinek tekinti. Mindeközben Terhes Sámuel folyamatosan rájátszik Ungvárnémeti szövegeire, torzítva-pontatlanul idézi azokat. A polemikus stilizációval azt kívánja elérni, hogy a publikum számára is nyilvánvalóvá váljon a megbírált tudatlansága. A kontrasztív átvételek leginkább az 1816-os ódákat érintik, s azok közül is leggyakrabban a *Tisztválasztást*, *A' világosságot*, az *Árpád, és*

²⁵⁶ TERHES Sámuel, *Tükröcske...*, 15-16.

Zalánt, a Repkény és a' Timiánt, a kisasszonyokhoz szóló ódákat és a *Cseresnyés Sándorhoz* címűt citálja. Terhes Sámuel Ungvárnémeti verseiben értelmi hibák sorozatát fedezi fel: mindennek bizonyításaként, a Voltaire-től tanult tétel alapján Tóth László néhány költeményét (pl. *Rhédey Catharina kis-asszonyhoz*, *Krieger Josepha kisasszonyhoz* címűeket) prózába átírja, ugyanis a francia gondolkodóhoz közelítve úgy látja, hogy a költeményekben előforduló esetleges értelmi hibák így szűrhetőek ki a legkönnyebben. Parafrázisaiban aztán sorozatos ferdítésekkel logikai, tartalmi és szóhasználati fogyatékoságokat mutat ki, a kiragadott sorok és versszakok pellengérre állításával megkérdőjelezi a bírált elemi poétikai tudását is. A lelkes szerint Ungvárnémeti darabjai zavarosak, a versben előforduló szavak nem a természetes helyükön állnak, s e fogyatékoságokat a *sensus communis* elmélete még inkább kivetíti. A vers-lélek-poétika témaköréhez kapcsolható Terhes Ungvárnémetivel szemben elkövetett legnagyobb gonoszsága, mikor is a *Tükröcskében* a szerzőiség manipulálásával, Tóth László modorában *Theziszek* címmel egy névnapi köszöntőt kreált, amelynek száraz, tételszerű primér változatából egy hasonló formájú, közönséges témájú variánst írt át, s utóbbit egy az eredeti költeményt csuklásig nevető gimnazista fiú szerzeményeként jelölte meg:

Theziszek

Bevinni illy úton
Fiam nehéz sokat,
Kívánni sem lehet
Három lovon.
A' már paszujka,
A' lentse majd
A' most tatárka,
Három főzelék.
Int a' beálló
Nagy Diligentia,
Tanít az elmúlt
Hogyan pazálj.²⁵⁷

Ungvárnémeti nyelvi-nyelvtani hibáinak lajstroma (az ejtésben a szokás elvetése, új szavak – rény, csend, csín, kegy, ék, becs, gyönyör – káros, túlzó használata)

alkalmat teremt a recenzensnek arra, hogy ortológusok és neológus harcáról szólva kifejthesse saját véleményét is. A nyelvújítók törekvéseit és Kazinczy célját nemesnek tartja, azonban „ő is példa mint Napóleon arra, hogy minden ember vissza szokott élni hatalmával.”²⁵⁸

Terhes pamfletjeiben a kritizált számára a követendő magyar poéták lajstroma is szerepel. A nemzeti tárgyú dalok írásában Csokonai Vitéz Mihályt és az eleven, természetes, tüzes költeményeket író Érzékit állítja példaképül. Egyébként Ungvárnémeti Tóth László a *Versei*-kötet már említett, Terhes bosszúját kiérdemlő *Romanze*-glosszájában az énekes hagyományt, Gyöngyösi és Édes Gergely líráját elveti. Az időmértékes verselésben Terhes Szemere Pál és Berzsenyi teljesítményét emeli ki, s előbbi szerző neve több összefüggésben is előfordul.

A lelkész legérdekesebb bírálati szempontjait Ungvárnémeti *Nárcisz vagy a gyilkos önn-szeretet: Három nyílásban* című drámája köré gyűjti. Műve ötödik levelében párbeszédet konstruál a tragédia szerzője és a *Theatre des Grecs* című munkájában a modernnek téziseit hirdető Páter Brumoy közt, s dialógusukban régiek és újak álláspontját ütközteti. Terhes Sámuel az utóbbi érvrendszert segíti győzelemre, s Ungvárnémeti fejére a következő hibákat olvassa: megindokolatlannak tartja, hogy a mű szerzője görög meséből kreálja tragikus történetét, ugyanis az antik drámák témájukat mindig a történelemből vették, továbbá hiányolja a szomorújátékból a kórusokat, a strófákat és az epodosokat. A görögség szolgai követése és a mitológiai adaptációk helyett a patrióta témákat ajánlja Ungvárnémeti figyelmébe. A szövegnek a most felidézett része Fontenelle elmélkedésére és a gúnyirataiban többször is idézett Perrault gondolatmenetére emlékeztet: "Én nem gyalázom, Isten őrizze! épen nem a' régi Görög írókat; mert ők méltó tiszteletben lehetnek örökre a háládatos maradék előtt mint első feltalálók; de azért nem vétek megvallani, hogy ő utánok következők mégis szebb és nemesebb ízléssel tudnak már írni."²⁵⁹ Terhes Sámuel a pamflet további részeiben szereplő Voltaire-idézetekkel a régi (Homérosz, Szophoklész) és újabb írók olvasásának kérdésébe is belebonyolódik. Gondolatmenete a modern tragédiaszerző feladatait pontosan

²⁵⁷ TERHES Sámuel, *Tükröcske...*, 21.

²⁵⁸ TERHES Sámuel, *Üvegtáblátska...*, 26.

meghatározza: műveikben utánozzák a természetet, beszéljenek mindenkor igazat, és hagyják el "a" sok Görög 's Deák mythologiai haszontalanságokat." Utóbbi tételek kísérteties hasonlóságot mutatnak Szemere Pál *Tudósításának* néhány gondolatával.²⁶⁰ Terhes a drámaírók kötelességének tartja, hogy a cselekményben történelmi témát dolgozzanak fel, továbbá a jó erkölcsök védelmezése érdekében a szerelmi tárgyat kerüljék vagy mindazt a szomorújátékon belül mellékszálként kezeljék csupán. Álláspontja szerint a *Nárcisz* a fenti kritériumok egyikének sem felel meg. Ungvárnémeti egyébként nem sokkal halála előtt, Majláth Jánoshoz küldött leveleiben a patrióta szellemű művek kiadását szorgalmazta, továbbá addigi pályájára visszatekintve a magyar témák hiányát súlyos mulasztásként értékelte.²⁶¹

Zárás:

Nem véletlen, hogy a széphalmi Mester irodalomtörténeti szakmunkáihoz Ungvárnémetiről biográfiai adatokat kérő Toldy Ferencnek is feleleveníti vitát. Az idősödő Kazinczy 1828. júniusában kelt levélben visszaemlékezik arra, hogy az egyébként mindig is tisztelettudó barátai hogyan borították fel egymás szekerét.²⁶² Érdekes módon csupán egyetlen olyan kortárs írás olvasható, amely az elmérgesedett irodalmi polémiára utalva egyértelműen Ungvárnémeti felelőtlen magatartását hozza fel: a Szabolcs című folyóirat nekrológja szerint a tréfálkozó Tóth László műveire Terhes pamfleteket adott ki, majd zsidó versekben replikázott, „s csak nehezen nagynehezen lábolhata ki a hirekből, mikbe Tóth keverte.”²⁶³ A gúnyiratok első szinten az Ungvárnémeti-recepció részletes feltárásához nyújtanak fontos adalékokat. Ennél azonban jóval lényegesebbnek tűnik, hogy ugyan a korszak jobb teoretikusainak írásaihoz képest kidolgozatlanabbak a kritikák, sőt durva, személyeskedő hangnemből miatt irodalomtörténeti vizsgálatuk is hosszú időn

²⁵⁹ TERHES Sámuel, *Tükröcske...*, 47.

²⁶⁰ Vö. a Szemere Pál *Tudósításáról* mondottakkal: WALDAPFEL József, *Berzsenyi megítélésének kérdéséhez*, ItK, 1936, 348-359, 446-456.

²⁶¹ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László levelei Gróf Majláth Jánoshoz. = KOLOS István, *Mailath János*, Bp., 1938, 181-184.

²⁶² *KazLev.*, XX, 464.

²⁶³ ISM., *Irodalom és Művészet: Eltekinthetünk még Nagyfaluba is*, Szabolcs: Vegyes

keresztül érdektelennek látszott, mégis szervesen kapcsolódnak az 1810-es évek jelentősebb filozófiai-irodalomszemléleti kérdéseihöz (sztoicizmus-antisztoicizmus, verstani és prozódiai kérdések, régiek és újak vitája), továbbá a vonatkozó évtized forrongó tollharcaihoz újabb adalékokat szolgáltatnak.

4. WEÖRES SÁNDOR *PSYCHÉJE* A FELVILÁGOSODÁS ÉS A KANONIZÁCIÓ SZEMSZÖGÉBŐL

"Regény született, vagy talán pontosabban szólva,
hatolt fikciójával a valóság tényei közé. Címe: *Psyché*,
szerzője: *Weöres Sándor*. Regény ez, regény is. Azt
hiszem, megismételhetetlen, de egész bizonyos,
hogy utánozhatatlan."
(Lengyel József)²⁶⁴

"A szöveg multiplicitása, s főként "végtelensége"
csak az újraírás komplex játékában fedezhető fel."
(M. Calinescu)²⁶⁵

1. "A fordított távlatból való olvasás" mint kanonizáció

Weöres Sándor 1972-ben új kötettel jelentkezik. *Psyché* címen közölt alkotása olyan módon megszerkesztett kompozíció, mellyel eladdig a magyar olvasóközönség nem találkozott. Bevés irodalmi tudatunkba egy soha nem létezett költőnt, a *Psyché* álnéven író Lónyay Erzsébetet. E mű egyszerre költői játék, teremtő varázsolás, fantázia, nyelvi és stiláris lelemények összessége: egy sosemvolt költészet és lélek együttesen megrajzolt fejlődési stációinak hiteles képe.

Weöres eljárása: az elfeledett formák és eljárások újrafelfedezése, valamint az Ungvárnémeti-anyag átmentése és megmentése, a XX. századi szerző és a felvilágosodáskori életmű összekapcsolódása a hagyományhoz való viszonyt jelzi, s e probléma a kánonképződés kérdésköréhez tartozik. A kánon értelmezése és összetevői megadják a magyar felvilágosodás elemeinek átvehetőségi mintáját, valamint Ungvárnémeti Tóth László műveinek helyét a kötetben. Michel Foucault szerint "az

²⁶⁴ LENGYEL József, *Jegyzet egy rendkívüli regényről*, UI, 1973/3, 42.

²⁶⁵ Matei CALINESCU, *Olvasás és újraolvasás: A megértés térbeli és időbeli modelljei*, ford. KAPPANYOS András, Lit, 1991/1, 47.

újralfelfedezés olyan analógián és izomorfizmuson alapszik, amely a tudás jelenlegi formáiból kiindulva újra észlelhetővé tesz egy elfelejtett vagy homályba borult alakzatot... A visszatérés az a sajátos jegyekkel rendelkező mozgás, amely éppen a diszkurzivitás megalapozását jellemzi."²⁶⁶ A múlthoz való fordulás minden esetben előfeltételezi azt, hogy valami elfelejtődött, ráadásul lényegi és konstitutív felejtésről van szó. A XIX. század második felének számára Ungvárnémeti és társai egy letűnt időszak ízlését képviselték, alkotásaik ellenében akkor a haladást jelentő, egymással szembenálló, és a fejlődés felé mutató diszkurzusok nem jöhettek létre. Az őket követő korszak szerzői képtelenek voltak párbeszédet folytatni az 1816-os Ungvárnémeti-szövegekkel, valamint a Dukai-Ányos-Vályi stb. képviselte nyelvvel, így a művek a kánonból kiostálódtak.

Szegedy-Maszák Mihály a kánont kulturális nyelvtanként definiálja: hiteles értékek és elfogadott értelmezések összességét érti a fogalom alatt. A kánont dinamikusan működő és változó jelenségként értelmezi, s ezért feltételezi a beemelést és a felejtést a folyamatos képződés során.²⁶⁷ Ungvárnémeti életműve is a felejtés áldozatául esett, magyar és görög nyelvű köteteinek újrakiadása a mai napig nem történt meg. Tóth László és a Weöres által felfedezett, a kötetben is imitált szerzők olvashatóságát behatárolják a Hét évszázad-típusú szöveggyűjtemények. Szinte lehetetlen válaszolni arra, hogy e szövegek hosszú időn keresztül miért nem kerültek dialógusba: elképzelhető, hogy kötetekhez kevesen jutottak hozzá; de feltételezhető az is, hogy a művek a szelektálást meghatározó szempontoknak nem feleltek meg, így a kánonból kiostálódtak.

Abból indulunk ki, hogy "a kánonok a jelen metaforái" és "a jelen kezdeményezéseit visszavetítik a múltba".²⁶⁸ Weöres Sándor a korával együtt érdeklődéssel fordult a múlt felé, felszínre emelte annak figyelemre méltó részeit. A lírikus egészen új értékkomponenst adva mentette ki a műveket a feledés homályából, archaizáló szándékával lehetővé tette a "fordított távlatból való olvasást". Az alkotó posztmodern megoldásában az irodalmi szöveguniverzum részévé teszi saját könyvét,

²⁶⁶ Michel FOUCAULT, *Mi a szerző?*, Világosság, 1987/7 melléklete, 34.

²⁶⁷ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban*, Lit, 1992/2, 119.

²⁶⁸ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *i. m.*, 132.

az intertextuális révén aktualizálja a hagyományt, művét a kosellecki egyidejű egyidejűtlenség fogalmával²⁶⁹ interpretálhatóvá avatja. Weöres a magyar felvilágosodás anyagának Calinescu által is tematizált produktív újraírását végzi el²⁷⁰, s ezzel lehetővé teszi az újraolvasás aktusát. Az intertextualitás megvalósulásakor a *Psyché* felidézi Ungvárnémeti és kortársainak szövegvilágát, azaz saját forrásaira mutat rá.

A *Psyché* szerzője a totális átvételt valósítja meg, Viktor Žmegač kategóriái²⁷¹ szerint nyelvi, stiláris és tartalmi imitálással, valamint szöveg-adoptálással dolgozik. Fontos kiemelni, hogy az alkotó nem egyidejű jelenségeket vesz át, hanem a hagyományhoz nyúl eljárásában. Az intertextualitás megteremtődéséhez a válogató, megvalósulásához a hermeneutikai értelemben vett befogadó aktivitása szükséges, aki a következő lépcsőfokokon keresztül olvassa Weöres Sándor munkáját: egyszerre szembesül a szerző játékaival, s ezzel együtt készen kap egy eladdig szinte ismeretlen életművet. A kölcsönzés-tipológia alapján a szövegeköziség abban áll, hogy a szerző milyen eljárással alkalmazza és veszi át az öröklött konvenciókat. Weöres Sándor adoptál egy valaha létező kort egy soha nem létezett variációban: vagyis irodalmi tárgyat tesz egy magasabb szinten irodalmi jelenséggé. A tematikus intertextualitás abban mutatható ki, hogy az olvasó figyelme a művel való ismerkedéskor a téma és stílus megváltoztatására irányul: az alkotó koherens módon írja bele az öröklött szabályok és anyag szövetébe a XX. századi ember létélményeit. A szövegátvételek legmagasabb foka a relativizáló historizáló eljárás, amely egyben a többdimenziós olvasást is lehetővé teszi. Ez történik Ungvárnémeti Tóth László műveinek átvételekor: az irodalmi élmény az 1816-os *Versei*-kötet ismerete nélkül is hat. A több lépcsős olvasás más értékekkel ruházza fel a felvilágosodáskori életművet, mint annak primér szintű ismerete.

2. Út a *Psyché*hez

²⁶⁹ Reinhart KOSELLECK, *Vergangene Zukunft. = Historische Methode*, Hrsg. Chr. MEIER, G. RÜSEN, München, 1988.

²⁷⁰ Matei CALINESCU, *i., m.*, 39.

²⁷¹ Viktor ŽMEGAČ, *Az intertextualitás válfajai*, ford. KATONA Tünde és KERÉKES Gábor, Lit, 1991/4, 215-223.

Weöres kánonjában az alakváltást kiteljesítő, archaizáló poétikai törekvésből született kötet természetesen nem előzmények nélkül teremődik. A szerző pályája elejétől kezdve különös tehetséggel utánoz: imitációs igényének egyik korai darabja *Öregek* című költeménye, melyet Kodály Zoltán vegyeskari zeneműben dolgozott fel. Amikor a komponista felkereste a verselőt, meglepődött annak fiatal életkorán, ugyanis a biztos formakezelés és a tematikus sajátosságok miatt felnőtt, öregedő embert feltételezett alkotóként. Weöres Sándor lírájában a metamorfózis összetevőinek felmutatásakor, a költői magatartást vizsgálva fontosnak tűnik az *Átváltozások* című, negyven szonettből álló ciklus értelmezése.²⁷² A *Psyché* felől olvasva ebben a sorozatban a versegyéniség elmosódik, s a költemény-láncolat harmadik darabjában az állandó átalakulás ars poeticája fogalmazódik meg:

"A Parton Proteus alakoskodik:
most majdnem isten, most a lehetetlen,
most számtalan hús gyönggyé szerteröppen,
most sziklává mered, most újra híg."²⁷³

Az 1972-es kötet szerzőjének lírai fejlődéstörténetében hasonló jelentőséggel bír a tíz *Psyché*-verset tartalmazó *Merülő Saturnus* című kötet, ezek a művek a megszerkesztett könyvbe is átkerülnek: a szerző a költeményeket változtatás nélkül építi be a két korai ciklusba (*Hegyaljai évek*, *Bolyongás évei*). E tíz vers is a hitelesség igényével született, ugyanis a *Psyché*-kötet egészében megfigyelhető hely- és időjelölés már ekkor is fontos tényezővé válik. A versorozat első eleme (*Gabónak, kisebb édes ötsémnek*) a későbbi kötetkompozíció felütése is egyben, vagyis a fiktív poetrinának tulajdonított legkorábbi szöveg. A tizedik darab (*Nagy Adelinához*) az 1972-es kötetben

²⁷² BALASSA Péter, *A mint B*, Jelenkor, 1989, 677-680. Balssa Péter a verseket elemezve rámutatott a végtelen variabilitás jelenségére, az egymásnak ellentmondó Sok és Egy összekapcsolódására.

²⁷³ WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött írások*, Bp., Magvető, 1970, II, 301.

Vö. BERZSENYI Dániel: *Féltés* című költeményével.

"A tündér Szerelem befedi a napot
s Argus száz szemeit; majd lebegő Zephyr
majd szélvész s fenevad..."

Berzsenyi Dániel művei, S. a. r. OROSZ László, Bp., Századvég, 1994, 79. Mindkét mű koncentrált gnómaszerű sorokból áll, tematikusan az átváltozás is megjelenik.

a második nagyobb ciklust lezáró mű. Az utóbbi alkotás zárómegjegyzést is tartalmaz: "Hattyú dallom, azt teszi, utolsó énekem. Írák egy kevéssel frigyünk előtt, még csak leendő sógornémnak. A fent említett Vulcanus: akkoron Jegyesem, mostan gyermekeimnek Attyok. Ettől fogva nem éneklettem. Sic transit gloria mundi"²⁷⁴, a mű datálása 1816, az utóirat az 1821. évvel keltezett. E szöveg három rétege (versek, hely- és időjelölés, utószó) jelzi a későbbi *Psyché*-kötet három alapvető szintjét: a fiktív költőnő szerzeményei, ezek jelöletei, valamint a *Merülő Saturnus* kommentárjai és a versciklust befejező jegyzetek képviselik az életregény előképét. A tizedik vershez mellékelte, négy sorból álló jegyzet is mutatja, hogy ebben a korai fázisban a költő anyaga és az életregény még egy szövegszinten mozgott, s a Jegyzetek anyagával együtt kifejtettebb módon került át a kötet epikus részeibe. Weöres Sándor korai *Psyché*-versei is hordozzák a jelölt alakváltás jellemző komponenseit: a hitelesség igényét (hely- és időjelölés, stiláris sajátosságok, antik strófák alkalmazása stb.) és a nővé alakulás jelenségét. A műveket lezáró Post Scriptumban Weöres a *Psyché*-jelenség és a majdani kompozíció karakterisztikus jegyeit adja meg: a pót-én-kivetülés alatt az egyén más személybe sűrítését, más korba és stílusba helyezését érti, a női szív fogalmaként a férfi-lélek nővé alakulását adja meg.

A metamorfózissal szoros összefüggésben fontos vizsgálati szempontnak látszik az 1972-es anyag kapcsán a nyelvi sajátosságok feltárása. Weöres Sándor az Új Írás 1971-es évfolyamának márciusi számában így fogalmaz: "Magam arra törekszem, hogy a magyar nyelv lehetőségeit minden elképzelhető irányban kitapogassam."²⁷⁵ A szerző a *Psyché*-kötetben, sőt már a fentebb említett ciklus kezdő költeményeiben is, bravúrral veszi magára az imitált, előhívott kor nyelvi kifejezésmódját és jellemzőit. A *Psyché*-versek olyan módon utánozzák a magyar nyelv egy bizonyos korszakának állapotát, hogy valójában nem egy létezett nyelvet másolnak le, mert nyelvéllapotunk ezen stációjára csak szegmentumaiban állt az író rendelkezésére. Az archaizálás, a régies nyelv (helyesírási jegyek, szóhasználat, mondatfűzés) totális hitelességet igazán a megszerkesztett kötetben nyer majd. Már 1972 előtt is fontos komponense Weöres

²⁷⁴ WEÖRES Sándor, *i, m*, II, 561.

²⁷⁵ *Egyedül mindenkivel, Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*, S. a. r. és szerk. DOMOKOS Mátyás, Bp., Szépirodalmi, 1993, 162.

lírájának a férfi-lélek nővé alakulása.²⁷⁶ A költő Teiresziász gondolatát választja *Tűzkút* című kötete mottójául, s a jós szavait Ungvárnémeti Tóth László *Nárcisz vagy a gyilkos önn-szeretet* című drámájából kölcsönzi. A *Psyché*-kötetbe felvesz a magyar felvilágosodás szerzőjének 1816-ban publikált kötetéből néhány verset és a tragédiát, amely a görög mitológia önszerető ifjú hősének keserű történetét dolgozza fel. Narkisszosz saját nemiségét és földöntúli szépségét nem ismerve önmagába lesz szerelmes, s így figurája a női és férfi principiumot egyaránt hordozza. Weöres Sándor *A vers villám* című dolgozatában így fogalmaz a nemiség felcserélését is jelentő metamorfózisról: "...kalandozni a másfélében, elmerülni egy olyan temperamentumban, amely az én személyiségemből szükségképpen hiányzik."²⁷⁷ Az alkotó az emberi individuumot nem egysíkú jelenségként képzei el, s úgy látja: az egyénnek kiteljesedéséhez nem szükséges feltétlenül egy karakteren belül maradnia. A személyiség jellemző vonásaiból való kilépéssel egy másfajta korral, kultúrával és nemmel való találkozás, valamint az azonosulás lehetősége valósul meg.

A *Psyché*-kötet kapcsán fontos utalnunk arra, hogy Weöres Sándor hatalmas méretű könyvtári kutatásokkal felfedezte a régi magyar irodalom elfeledett értékeit, s ezzel tulajdonképpen kanonizációs munkát végzett. A *Három veréb hat szemmel* című antológia is jelzi, hogy a szerző érdeklődésének fontos terepe a régi magyar irodalom. Az 1978-as szöveggyűjtemény az alakváltás szempontjából szerves folytatása a kreált poetrina szövegeinek, a társszerkesztő Kovács Sándor Iván egyetlen fontos eltérésben látja a két anyag különbözőségét: "...a múltat most nem varázslattal teremti, hanem megteremtetten varázsolja elénk."²⁷⁸ Weöres Sándor célja ezzel a rendezett kiadással az volt, hogy eladdig ismeretlen szövegek felmutatásával irodalmunk rejtett értékeire világítson rá. Az anyag külön érdeme volt, hogy elsőként tette a női költők alkotásait

²⁷⁶ E kérdés legteljesebb igényű feldolgozását Somlyó György végezte el. Első szinten világirodalmi példák (*Gilgames eposz*, Platón, *Lakoma*, Baudelaire versei) közé integrálja a jelenséget, az alakváltásról pedig így ír: "A *Psyché*-ben tehát jelen van mindenek előtt egy másik én kibontakozása; de ebben a metamorfózisban valaki nemcsak mássá válik a szemünk előtt úgy, hogy közben nem lép ki önmagából, hanem férfi változik nővé." – SOMLYÓ György, *Fiú vagy lány?* = S. GY., *A költészet vészerződése*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 421-453., idézet helye: 429.

²⁷⁷ *Egyedül mindenkivel*, i., m., 233.

²⁷⁸ KOVÁCS Sándor Iván, *Egy képzelet irodalomtörténetől a valóságos rendszerig*. = K. S. I., *Jelenlévő múlt*, Bp., Szépirodalmi, 1978, 201.

(Dukai Takács Judit, Vályi Klára, Bethlen Kata stb.) a kánon részévé, s így a magyar líra színskálájának gazdagításával párhuzamosan a korai magyar irodalom női költői státuszát is megrajzolta. Tandori Dezső szerint a gyűjtemény elve a történetiség, esztétikája az értékmentés.²⁷⁹ A fenti alakváltó összetevők folytatásaként születik az 1972-es kötet: Lónyay Erzsébet Psyché álnév alatt szerzett költeményeinek gyűjteménye.

3. Közelítés egy archaizáló kötethez

A szerző Nádor Tamásnak adott interjújában így fogalmaz: "személyiségek sokasága kell a teljesebb kifejezéshez, a többretű közléshez... Psyché alakja hosszasan időzött bennem, mint az egyéb alakváltozatok, talán, mert sokfélét és sokféleképpen mondhattam el vele".²⁸⁰ A hajdani költőnő írásait tartalmazó kötet Weöresnél a *Merülő Saturnus* óta megfigyelhető metamorfózis-jelenség és az archaizálás szintéziseként születik, továbbá a szövegátvételek, maga a posztmodern "játékos" plagizálás itt éri el legmagasabb szintű művészi kifejezését: Psyché a kötet szintjén több mint szerep, ugyanis a lírai én totális módon korrelál egy tőle időben távoli korról és idegen nemmel. Ahogy Viktor Žmegač mondja "az irodalom nemcsak az emberi fantázia lehetőségeinek megnyilvánulása, de bizonyítéka a konvenciókkal és költészettani modellekkel való kreatív játék szabadságának is."²⁸¹ T. S. Eliot tradíció-fogalma²⁸² is rokoníthatónak tűnik Weöres Sándor *Psyché*jének poétikai eljárásával. Az amerikai tanulmányíró álláspontja alapján a minden (tehát a régi és új) művet egyidejűként olvasó befogadó idővel az újonnan született alkotás azon részeit tartja a legkiemelkedőbbnek és legegységibbnek, amelyek a régi költőkkel mutatnak rokonságot. Múlt és jelen egységes rendszerében egyidejű jelenség a Csokonai- és Berzsenyi-líra, Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban közölt alkotásai, valamint ezek intertextuális jelenléte Weöres Sándor

²⁷⁹ TANDORI Dezső, *A lélekmadár-képzet közeli és távoli emlékei*, It, 1978, 470-476.

²⁸⁰ *Weörestől Weöresről*, szerk. TÜSKÉS Tibor, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993, 264.

²⁸¹ VIKTOR ŽMEGAČ, *i. m.*, 215. Kulcsár Szabó Ernő teljességkereső átlényegesítéséről, a fiktív intertextualitás alakváltó eljárásáról ír: KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Bp., Argumentum, 1993, 84.

²⁸² T. S. ELIOT, *Hagyomány és egyéniség*. = T. S. E., *Káosz a rendben*, szerk.-vál. EGRI Péter, ford. BÓDIS Edit, Bp., Gondolat, 1981, 61-72.

munkájában. Az új műalkotás teljes mértékben nem követheti és képezheti le a tradíció nyújtotta formai és tartalmi jellemzőket - mint T.S. Eliot is mondja -, mert abban az esetben a hagyományhoz nem is lenne semmi köze. A XX. századi magyar író a másolt kor témái, verstani alakzatai és nyelve mögé rejtőzve "nyelvelsajátító" azonosulással beszéli próteuszi nyelvét. Weöres Sándor alakzattá váltotta múlt-tudatát, s archaizáló szándékkal állította össze kötetét. Szigeti Csaba radikális archaizmus-fogalmát²⁸³ felhasználva a *Psyché* visszatérés elfeledett műfajokhoz, versformákhoz, költői nyelvhez és alakzatokhoz, s a szerző ráadásul a legmagasabb szinten átveszi a magyar felvilágosodás költőjének kötetkompozíció-megoldását. A visszatérés és újraelőhívás, úgy tetszik a dialógus és az intertextualitás fogalmaival írható le: a legpontosabban Weöres Sándor dialogikus viszonyba került a XVIII. század végi - XIX. század eleji magyar költészet klasszicista-szentimentális-romantikus hagyományával, és saját munkájának megalkotásakor az Ungvárnémeti Tóth László-szövegek átvételével, nyelvi-verstani-tematikus és stílári kölcsönzéssel a szövegek köziség terminusával magyarázható művet hozott létre, amely egyben a horizontközvetítés legbonyolultabb formáját képviseli.

A *Psyché*ben a kanonizáció fogalmi körébe ágyazható archaizálás jelensége több szinten ragadható meg. A legkönnyebben magának a *figura* nevének a magyar- és világirodalmi tradícióból való előhívása mutatható ki: Ámor és Psyché alakja nem az ovidiusi korpuszban szerepel, hanem az ókori regényíró, Apuleius *AranySzamár* című művének egyik hosszabb terjedelmű betéttörténete. Csokonai Vitéz Mihály *A pillangóhoz* című kései költeményébe építi be a mitológiai történetet.²⁸⁴ Weöres Sándor átmentve a nevet, egy a fikcióban sokrétűen megképzett, összetett nőalakot jelenít meg; s az életregény terében, Psyché társának a valóban létezett Ungvárnémeti Tóth Lászlót szólítja elő, ezzel is fedezetet biztosítva saját költői játékának. A főszereplő költőnő

²⁸³ Szigeti Csaba feltételezi, hogy az archaizmus mindenhol működik, ahol elégséges irodalmi hagyomány áll rendelkezésre. – SZIGETI Csaba, *A hímfarkas bőre: A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, Pécs, Jelenkor, 1993, 7-20., valamint SZIGETI Csaba, *Az archaizmus zsákutcája. = Szintézis nélküli évek*, szerk. KABDEBŐ Lóránd és KULCSÁR SZABÓ Ernő, Pécs, 1993, 196-208.

²⁸⁴ Debreczeni Attila álláspontja szerint Psyché Csokonai sorsmetaforájaként olvasható a versben, Ámort látva birtokolja a boldogságot, megpillantva őt szenvedéssé válik az élete. A könyv írója szerint a halhatatlan Psyché-betét illene a költeménybe. – DEBRECZENI Attila, *Csokonai, az újrakezdekés költője*, Debrecen, Kossuth, 1993, 56-60.

soha nem létezett, ellenben valóságos az a kor, amely a figura életének kereteit adja, egyes korszakok lényeges mozzanatai jelenítődnek meg benne. Weöres az átvétellel jelentős változtatásokat végez Psychén, az antik figurán: Ámor társát a görög mitológiai környezetből átemeli a magyar felvilágosodás világába. Hőse a fikcióból lép elő, segítségével szerzőnk a nőben rejlő lehetőségeket mutatja fel.

Az archaizmus második eleme a *nyelvi és stílári tényezők* beépítése, a *Psyché*ben a hagyomány terminusához szorosan hozzákapcsolódik a hitelesség megvalósításának igénye. Ennek legnyilvánvalóbb megmutatkozása a nyelvtörténeti eszközök felhasználása. Régies az ortográfia: pl. ts - bimbótska, tsillagotska; töl rag - ettől; az ige és igeikötő kötőjellel kapcsolódik - le-vetted; tz - katzag. Tompa József kimutatása alapján tudjuk, hogy több betűjelölés (pl. ó, ú) esetében nem erőlteti az 1800-as években használatos alakokat, mert nem akarja az olvasóit túlterhelni.²⁸⁵ Archaizált a munka a szókincs tekintetében is. Jónéhány kifejezés (pl. czobák, liktárium, tsimota) magyarázatához a mai olvasónak nyelvtörténeti szótárakhoz kell nyúlnia. A magyar nyelvű szókészlet a német, francia, latin és cigány szókinccsel keveredik. A nyelvi hitelesség fokozódik azáltal is, hogy Psyché *beszéd- és írásmódja* saját ontogenezisével együttes fejlődést mutat. Weöres Sándor tudatosságát jelzi, hogy a kötet hordozza a magyar helyesírás akkori változásait, az egységesítésre való törekvést. Ezt a jelenséget természetesen Psyché versei is tükrözik: az ortográfia tekintetében az *Asszonyévek* című (tehát az 1817-1831 közötti időszakra datált) ciklus a legheterogénebb. Az indító költemények az archaikusabb ts, tz, ből stb. - formát és az igeikötő - ige kötőjeles formában való leírását mutatják:

"Nagy borzos kánya szálla bikkfára,
A szomszéd asszonnak
- Tsáride, tsáriduda -
Jah beh jár a szája."(105.)

"Fel-kötik a kötelet a nyakamba,

²⁸⁵ TOMPA József, *A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv*, Bp., Akadémiai, 1972, 39-40.

Szép finuman rántanak a magasba,"(105.)

Ugyanezen ciklus 1825-tel keltezett darabjában a tz alakot a cz, a ts hangkapcsolatot a cs váltja fel, s az igekötőt Psyché egybeírja az igével:

"Vad cigány vérem hamarébb megérlelt." (108.)

A szerző a költőné írásmódjáról a kötetet záró fejezetben ad jelzés értékű információkat.

A hitelességet teremtő eszközök közé tartozik a *verstani alakzatok* polarizált felhasználása is. A ritmikai formák alkalmazása a költőné fejlődését mutatja a kötetidő szintjén. Weöres Sándor 1972-es munkája e tekintetben is jelzi a korabeli irodalom és nyelvészet tendenciájában végbemenő változásokat. A korai Psyché (*Hegyaljai évek*) elsősorban párosrímű költeményeket szerez, versei közt gyakran fordul elő a felező sorokból álló négysarkú tizenkettes: az *Akrostichon*, a *Denisnek és Josónak*, a *Fragmentum* és a *Josó neviben Christinának* című költemények ezt a versformát mutatják. Hasonlóan sok helyen ír ragrímekkel Psyché. A klasszikus triász versújítása a második ciklus (*Bolyongás évei*) alkotásaitól kezdve őrződik meg a kötetben. Olvashatunk a könyvben szapphói strófában (pl. *Eggy lovász fihoz, Tükör előtt*) írt művet, az alkaioszi versszakok (pl. *Krátky János Tsászári Gárda Kapitán Úrhoz*) sem maradnak el. Az *Akrostichon* című költemény jelzi, hogy Weöres Sándor a korban nem egészen egyidejű jelenségeket is gyakran egybefűz: a már a magyar felvilágosodásban is kikopó félben lévő formában az egyik legjelentősebb irányzatnak, a szentimentalizmusnak az alapvető témája szólal meg.

A *Psychében* az archaizáló poétikai törekvések bemutatásának legproblematisabb szintje a *tematikus átvételek* meghatározása és a magyar felvilágosodás egyes szerzőinek stílushatása. Az átvétel (Žmegač-i kategóriák mentén: az "irodalom az irodalomban"-formula, az úgynevezett kölcsönzés - a fikció elméletének demonstrálása) az Ungvárnémeti Tóth László köteteiből átvett szövegek esetében a legnagyobb arányú és jelentőségű. Ennél jóval komolyabb nehézségek elé állítja az elemzőt az imitált kor jelentősebb alkotóinak modorában írt költemények

megnevezése és elemzése. A szentimentalizmus stílushatása mutatható ki a fent említett *Akrostichon* című költemény esetében is, s ezen irányzat elemeinek adoptálásakor a minta esetlegesen a Berzsenyi-rokon, Weöres Sándor által újra felfedezett és a hagyomány részévé emelt Dukai Takács Judit, a kor keszthelyi Heliconi ünnepségeinek köztiszteletben álló, (Kazinczy által is kanonizált) Malvinája. A szentimentalizmus kedvelt témája a lírai én magányossága és elhagyatottsága:

"Ma a legszebb virág,
Holnap már száraz ág,
Életünk,
Víg kedvünk
Csak mulandóság."
(*Ányos Pál hamvaihoz*)²⁸⁶

"Már nem csudálnak társaságban,
Hagyám virágom elhervadni." (117.)

A *Búcsú Denise-től, férjezett Lady Kenneth-től* című vers egyik sora így hangzik:

"Nézzünk pont éjfélkor fel a holdvilágba." (47.)

Weöres Sándor emlékezésében e gondolat Ányos Pál: *Egy boldogtalannak panasza a halavány holdnál* című alkotásának képanyagával találkozhatott:

"Szomorú csillagzat! mely bús sugárokkal
Játszol a csendesen csergő patakokkal!
Csak te vagy még ébren boldogtalanokkal,
Kiknek szíve vérzik s küszködik bajokkal."²⁸⁷

²⁸⁶ Dukai Takács Judit élete és munkái, közl. VADÁSZ Norbert, Bp., 1909, 97.

²⁸⁷ Magyar költők 18. század, vál. MEZEI Márta, Bp., Szépirodalmi, 1983, 201.

A szentimentalizmus e kedvelt toposza Dukai Takács Judit, Horváth József Elek, Katona József és Péteri Takács József egy-egy költeményében is szerepel. A *Psyché*-kötet *Barátnéjaimnak* című darabjának álomképe ugyanehhez a stílusirányzathoz kapcsolható.

Az eddigi interpretációkhoz képest különös fontosságot tulajdonítunk az *Illustrissime Kazinczy Ferencz Úrhoz* című vers archaikus pozíciójának. A magyar felvilágosodás költőinek tudatában az élt, hogy amennyiben valaki elismert és egyáltalán "bejegyzett" alkotóvá akart válni, úgy ezt a szándékát először egy köszöntő verssel a széphalmi mesternél kellett jeleznie. Berzsenyi Dániel *Őskötetében* köszönti Kazinczy Ferencet, Ungvárnémeti Tóth László pedig a *Kazinczyhoz: Ismeretlenül* című alkotásában így üdvözli irodalmunk akkori legjelentősebb médiumát:

"Téged sem ismerlek böcsös személyedben,
De azért tudom még is, tudom, ki vagy. Gyakran
Halottam édes hangod' a' Tiszán innen,
S gyakran gyönyörködtem, hogy éneked hallám."²⁸⁸

Weöres Sándor imitációs játékában a hajdani költőnő e felütő sorral küldi el köszöntő szavait:

"Kegyes sugárú, nyájas fényő Sirius
Még ridegen alvó tengerünk hullámain...
Mert Kassárúl röpte lovakkal, felleget át
Engem Kegyelmed tárt atyai keblébe és
Sophie Asszony figyelő szemébe,..." (41.)

A mű modorában is követi Csokonai, Berzsenyi és társainak hasonló jellegű, alkalmi szándékkal készült bejelentkező költeményeit, vagyis a "szerep a szerepben" altípust képviseli a vers. Tompa József az archaizmus fogalmát és anyagát szintetikus igénnyel feldolgozó, bár szemléletében ma már kevésbé követhető könyvében Kazinczy Ferenc

---

²⁸⁸ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűiivel, 1816, 30.

hatását fedezte fel Az *ideál* és a *Jobb s bal* című alkotásokon, bizonyító érvennyel szól munkájában arról is, hogy a *Krátky János Tsászári Gárda Kapitán Úrhoz* című óda Berzsenyi Dániel verseinek dinamikájával és képanyagának felhasználásával készült.²⁸⁹

A *Psyché*ben a hitelesség igényét szolgálják a *kultúrtörténeti apparátus* elemei, valamint a korban élő és működő figurák megjelenítése, s így a szövegek "tudása" szintjén is teljes az imitáció. Archaizáló törekvésből született az utánzat kategóriába sorolható Toldy Ferenc-féle kritika a költőnő műveiről. A szerző bravúros megoldásai közé tartozik, hogy a kor irodalomtörténésze Psychének tanácsot adva Czuczor Gergely modorában ír:

"De ha valamely virgoncz ifjú lantosunk, Czuczor, Garay, vagy más, a hortyogásomról gúnyverset farag, illetén formán:

Estétől reggelig vala,
Hogy a rút Schedel horkola.
Torkában hersegett a gége,
Rezgett sárgás bajusza vége..." (276.)

Psyché verssel köszönti Wesselényi Miklóst, s az életregény tanúsága szerint a költőnő nevelőapja Bihari János, a híres Lavotta-Csermák-Bihari cigányhegedűs-triász egyik tagja. A világkultúra jelentős alakjai közül a következők jutnak szerephez Lónyay Erzsébet életében: Beethoven számára írja *Für Elise* című zenedarabját, a bécsi klasszika szerzője kapcsán megjelenik Brunswick Terézia családja is, a kötetben szerepel Goethe: *Nähe* című költeményének fordítása. Az epikus anyag a Hölderlinnel való ismeretséget is felidézi, az angol Shelley egy mű utánérzésében van jelen. S végül legmagasabb szinten a regény fontos tárgya Ungvárnémeti Tóth László és Psyché szerelmi kapcsolata, előbbi verseit – mint már korábban is többször említettük – Weöres a megszerkesztett műbe is felveszi.

A felvilágosodás jelentős szerzőjének beemelásával mutathatunk rá Weöres Sándor törekvésében az archaizáló szándék legteljesebb megvalósulására. S ez a *kötet-típus* tökéletes adoptálása a *Psyché*ben. Az imitált időszakban már korszokássá vált a

²⁸⁹ TOMPA József, *i. m.*, 181, 228-229.

költői anyagok rendszerezett és összeállított formában való kiadása, XVIII-XIX. századi irodalmunkban ez az öndefiníciós igény és a poétikai tudat megjelenési formája volt, amely elmélyült kutatásra várna. Ismeretes Kisfaludy Sándor *Himfy*-je, Berzsenyi Dániel *Őskötete*, a klasszikus triász, Virág, Verseghy Ferenc és Kis János megoldásai, valamint Kazinczy Ferenc korrekciós igénye Dayka Gábor, Csokonai Vitéz Mihály és mások költői szövegei kapcsán. A kötetszerkezet elemzése előtt fontos jelezni, hogy véleményünk szerint Weöres Sándor *Psychéje* archaizáló poétikai szándékkal megszerkesztett kötetkompozíció.²⁹⁰ A XX. századi szerző együttesen alkotja meg a hajdani költőnő verseit és az életmű hozzátartozó elemeit (az irodalomtörténeti szöveggként is funkcionáló életregény, a korabeli kritikák, a Toldy-féle recenzió és az utószó sorolható ezen írások közé).

Az 1972-ben kiadott kötet tudatos szerkesztettséget és felépítést mutat, amely a belülről értelmezés lehetőségével szemantikai kapcsolódási pontokat mutat Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban megjelentetett kötetével. A felvilágosodás szerzője önállóan, a variabilitas elvére épülő koncepció alapján állította össze magyar nyelvű művét: a nagyobb egységek sorrendjének meghatározó alapelve egy a dráma felé mutató sorrend. Milyen jegyekben ragadható meg Ungvárnémeti Tóth László és Weöres Sándor könyvében a tudatos elrendezés igénye? Az 1816-os anyag végén olyan glosszákat találunk, amelyek a lírai és drámai alkotásokkal szoros egységet képviselve összefüggenek (pl. a *Romanze* szócikk alatt ezen műfaji terminus jellemző vonásait olvashatjuk, s a kötet első felében *Attila és Marul*, valamint *Árpád és Zalán* címmel két mű található, amely "ollyan lantos Vers, melly mesét, vagy történetet beszél elő."²⁹¹). *Psyché* verseinek magyarázata az epikus anyagba került: Weöres Sándor ezen pontok

²⁹⁰ Bata Imre a művet én-regénynek tartja, amely keretek közt Weöres célja önmaga mélységeinek a kibeszélése. A korabeli figurák felvonultatása miatt az elemző a művész regény elnevezést is alkalmazza. – BATA Imre, *Weöres Psychéje*, Jelenkor 1972, 1049. Lengyel Balázs *poetes-aujourd'* hui-kiadványként értelmezi, ugyanis a szerző és életrajza egyszerre kreálódik. – LENGYEL Balázs, *A Weöres-Psyché. = Közelképek*, Bp., Szépirodalmi, 1979, 245-252. Miklós Pál életrajzi regénynek, életmű-imitációnak tartja, melynek lényeges eleme *Psyché* fejlődésrajza. – MIKLÓS Pál, *Weöres Sándor Psychéje*, Lit, 1974, 128. Kenyeres Zoltán komponált könyvnek, verses regénynek értelmezi. – KENYERES Zoltán, *Pillantás a Psychére.* = Tündérsíp, Bp., Szépirodalmi, 1983, 337. Lengyel József egyes szám első személyben írott történelmi regényként olvassa. – LENGYEL József, *Jegyzet egy rendkívüli regényről*, Új Írás, 1973, 271.

²⁹¹ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *i. m.*, 199.

egyesítésével összetett nézőpontot teremt - a líra, az epikus anyag, a két korabeli vélemény és az utószók együtteséből interpretálható a könyv. A hajdani költőnépszerűsített kötetében az epikus anyag fedezetet biztosít a líra számára.

Ungvárnémeti Tóth László munkájában tudatos elrendezésre vall az is, hogy az alkotásokat – mint már arról a disszertáció második fejezetében részletesen szóltunk – műfaji azonosságuk alapján csoportosítja. Weöres Sándor esetében a mű első részében Psyché élet- és művészi fejlődését követő versek olvashatóak, a második egységet az epikus életregény szolgáltatja, a harmadik negyedben magából az imitált kötetből átvett szövegek szerepelnek: Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban közölt költeményeinek szelektált válogatása és a tragédia rövidített változata. A negyedik fejezetet egy Psyché-"kortárs" színésznő, valamint két egyidejű (1842-vel és 1871. évvel datált) vélemény adja, s az egész anyag kiegészül az állítólagos megtaláló megjegyzéseivel Psyché ontogenezisééről és írásmódjáról. Weöres kötetének narratív és kettősen fikcionális sémái megfeleltethetőek az 1816-os glosszáknak.

Ungvárnémeti munkájában a szerkesztetettséget mutatja az is, hogy a dráma alapvető viszonyai és témái a korábbi költeményekben megelőlegeződnek. A fentiekből szorosan következik, hogy Ungvárnémeti Tóth László alkotása esetében a művek egymással összefüggenek, és kapcsolódásuk az értelmezés szempontjából is jelentős. Az *Egy ifjúhoz* című költemény így hangzik:

Ifjú korodnak ékes
és kellemes virágját
Mind a fagyos köd-árnyék,
Mind a heves verő-fény
Meg sérti, és ki oltja.²⁹²

A virág-toposzbba belerejtett az érzékeny Nácisz-sors, aki ebben a szférában nem kaphat életlehetőséget. A *senge szerelem* című versben a szerelmi érzés korai változata álomképbe artikuláltan jelenik meg, s ugyanezen viszony éretlen formája fűzi a magaszerető főhőshöz a fiatal leányt, Irénét. Tóth László episztolái közt olvasható a

²⁹² UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *i. m.*, 199.

Vinczéhez a szintvesztésről című, s e mű fontossága abban áll, hogy az önszeretetet kétarcú jelenségként értelmezi, s ez a magyar felvilágosodás más képviselőinél is megjelenik. Weöres Sándor *Psyché*-je esetében megfigyelhető, hogy a lírai anyagban megjelenített témák a fedezetet biztosító életregényben is szerepelnek, a teljes értelmezést az epikus anyag felhasználásával nyerik el: a magzatelhajtás, a szerelmi kapcsolatok stb. mindkét részben tematizálódnak. A prózai részek Psyché sorsát és lélekfejlődését magyarázzák, s az utószók a legmagasabb szinten a weöresi költői játékot értelmezik.

Weöres Sándor *Psyché* című művének legérdekesebb szerkezeti megoldása az *Ungvárnémeti-anyagok* átvétele. Az archaizmus ebben az esetben az 1816-os kötet műveinek adoptálásával valósul meg. A *Három veréb hat szemmel* című antológiához hasonlóan a szerző számára ebben az esetben a hagyomány kész formában állt elő, s csupán arra várt, hogy Weöres ezeket a szövegeket eljárásával kanonizálja. Az Ungvárnémeti névvel individualizált korpuszban a költő neve – Foucault²⁹³ alapján – klasszifikációs lehetőségeket és funkciót lát el: lehetővé teszi az alkotó körül bizonyos számú szöveg csoportosítását. Az Ungvárnémeti-művek kapcsán kétszintű szerzőről beszélhetünk: egyrészt maga az alkotó, az 1816-os kötet írója; másrészt Weöres Sándor, az újraalkotó, aki a feledés homályából elővarázsolja a költeményeket és a drámát. A XX. századi szerző vállalkozását nagyra kell értékelnünk, ugyanis saját versei közt közölt szövegekkel felismerteti Ungvárnémeti Tóth László értékeit. Foucault *A diszkurzus rendje* című dolgozatában figyelmeztet arra is, hogy a primér szövegek mellett a kommentárok hasonló jelentőségűek, sőt előfordul, hogy az értelmezések az alapszövegeket kiszorítják helyükről. A felvilágosodás korának költőjéről a mai napig értelmezések is alig születtek. Weöres Sándor poétikai törekvése viszont a Foucault-i kommentár-fogalom alá is vonhatónak tűnik. A *Psyché*-kötet szerepe, hogy felismertesse azt, ami a mélyben már csendesesen húzódott. A kommentár egyrészt megismételheti valamilyen formában a régen már kimondottakat: Weöres eljárásával újraközli Ungvárnémeti alkotásait; és másrészt a szekunder olvasat, a művek e variánsa szakadatlanul ismétli az életművet egy soha ki nem mondott variációval, miközben a XX. századi alkotó egy egészen új értékpozíciót tulajdonít az Ungvárnémeti-

²⁹³ Michel FOUCAULT, *A diszkurzus rendje*, ford. TÖRÖK Gábor, Holmi, 1991/7, 874.

anyagoknak. A szöveget kiteljesítve, magasabb szinten aktualizálja kortársi és majdani olvasói számára, s így eljárásával könyve az intertextualitás relativizáló-historizáló típusát képviseli. A kötet "újdomsága nem abban rejlik amit mond, hanem ismétlődésének eseményében."²⁹⁴

A hitelesség megvalósulása és az archaizmus követelménye azonban nem csupán az adoptált kor, a magyar felvilágosodás formai, tartalmi és stiláris eszközeinek muzeális rekonstruálásával jön létre. Weöres Sándor *Psyché*-kötete a hiánypótlás esztétikájaként is értelmezhető és olvasható: egy az ebben a formában soha nem létezett költészeti mód megalkotása is a mű²⁹⁵. A befogadónak mindezek mellett azzal is szembesülnie kell, hogy a múlt századból merített tartalmak mögött sokszor a modern ember és alkotó szólal meg. Az *ennen magához intézett episztola* metaforáiból mai hangzás csendül ki, ahogy Az *Egy Lovász fihoz* című versből a XX. századi ember egyik alapvető lételménye, a társát nem lelő beszélő magánya tárul fel:

"Mint fejr tűz-nyelv rohanok mezítelen
Szomjúságomban."(70.)

4. Összegezés

Weöres Sándor *Psychéje* a kanonizálás olyan értékképző folyamata jegyében teremtődött, amely esetében a kortárs író a tradíció létezett illetve létrehozott örökséghez nyúlt. Az alkotó posztmodern eljárásában, játékos plagizálásában nem csupán magára vette egy régen elfelejtett kor normáit és szokásait, hanem az Ungvárnémeti-szövegek válogatásával egy egészen sajátos szerzői pozíciót alakított ki,

²⁹⁴ Michel FOUCAULT, *i. m.*, 874.

²⁹⁵ Erre figyelmeztet Bata Imre, aki *Psyché* költészetét "Tóth Lászlónak átnyújtott ajándék, jóvátétel, sorsa beteljesítése, nyomorult életének korrelációja"-ként értelmezi, vagyis a főszereplő empirikus élményköltészete kiegészítése Ungvárnémeti Tóth László éterikus verseinek. – BATA Imre, *Weöres Sándor közelében*, Bp., Magvető, 1979, 293-301. Csetri Lajos, Kenyeres Zoltán és Lengyel Balázs Weöres könyvében a magyar líra egy olyan irányzatát fedezték fel, amely valójában létezhetett volna, de soha nem született meg. – CSETRI Lajos, *Weöres Sándor: Psyché*, Kortárs, 1973, 679-682.; KENYERES Zoltán, *Pillantás a Psychére*. = K. Z., *Tündérsíp*, Bp., Szépirodalmi, 1983, 337-341.; LENGYEL Balázs, *A Weöres-Psyché*. = L. B., *Közelképek*, Bp., Szépirodalmi, 1979, 245-252.

irodalmunkban új diszkurzust alapozott meg. Weöres Sándor Ungvárnémeti Tóth László verseinek a hagyományból való aktualizálásával egy kisebb költőt választott a magyar felvilágosodás korszakából, egy eladdig kirekesztett alkotót értékelt fel az adott időszak inspiratív, nagy gondolati költészetével szemben.

A XX. századi alkotó poétikai törekvése a két alapvető fázisból való olvasást a következő módon differenciálja tovább: nem csupán azt a kérdést igyekszik rekonstruálni, amelyre Ungvárnémeti Tóth László versei 1816-ban válaszoltak, hanem a recepció lánc közbenső elemeként a saját hagyományhoz fűződő pozícióját, a dialogikus viszonyt is felmutatja. A befogadás végpontjaként pedig azon jelentések tárulhatnak fel, melyet a ma olvasója, az azóta antológiákból ismert Ungvárnémeti Tóth Lászlót és a *Psychét* együttesen befogadók tulajdonítanak a jelenségnek.

Weöres Sándor alakváltó eljárása és magatartása, valamint a kultúrával folytatott párbeszéde a magyar irodalom történetében Esterházy Péter Csokonai Lili-metamorfózisában és Kovács András Ferenc Lázary René Sándor-figurájában talált méltó folytatásra.

III. FILOLÓGIA

**1. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ *NIZA VAGY IS MÁSKÉPPEN A’
SENGE SZERELEM DALLOKBAN* C. CIKLUSÁNAK BETŰHÍV ÁTIRATA**
(Jankovits Lászlóval közösen)

Ungvárnémeti Tóth László *Niza vagy is másképpen a’ senge szerelem dallokban* című kötetét sárospataki diákévei alatt készítette és szerkesztette (1808-1810). A kötetnek a Sárospataki Kollégium utódintézményében nincs nyoma: a *Niza* a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek (Sárospatak) *Kézirattári egységében* nem szerepel. A nemrégiben felfedezett *Niza* nyomtatásos formát sajnálatos módon a mai napig nem nyert, gondozott szövegű közzététele még várat magára, a szerzői életművet feldolgozó majdani kritikai kiadás, melynek elkészítése egyre szükségsebbnek látszik, bizonyára Tóth László e korai kísérleteit is tartalmazni fogja. E fejezettel a fenti hiányosságot igyekezünk részben pótolni. Az átírás során szolid emendációt alkalmaztunk: a másoló nyilvánvaló elírásait, figyelmetlenségeiből adódó hibáit korrigáltunk. A szövegben eszközölt javításokat lábjegyzetekben tüntettük fel. A manuscriptumnak a disszertációban történő felhasználását dr. Fodor Péter igazgató úr engedélyezte. Szíves közreműködését ezúton köszönjük.

Niza vagy is másképpen a’ senge szerelem dallokban

Elő Beszéd

A’ Tavasz tsupán tsak Viragokkal kedveskedik, meg pedig olyanokkal, a’ mellyeket a’ már gyümölsöző tisztos Öregek vagy fel sem vesznek, vagy ha fel vesznek is, tulajdon Ifjúságok édes Virágjainak hirtelen esett el hervadása jutván eszekbe általok, meg borzadnak töllök.. – a’ joltévő Nyár és a’ gondos Ősz, azok a’ szerentsés részei

az Esztendőnek, a' mellyek tökéletes érettségre jutot gyümöltseikkel is használhatnak.

Én is Életemnek Tavasszaban Képződéseim zöldellő mezején, öszve szedegetvén a' ki nyílt Viragokat, egy olyan bokrétát kötöttem belőlök, a' mellyet leg alabb egyszer meg szagolni, akármelly finyásnak is nem lehet átallani; mert ambár meg esmerem én azt, hogy azzal az erővel kevés idő múlva meg várván t. i. a nyári napokat, a magasabb fákról is szedhettem volna gyümöltseket a' mellyek mint hogy jó izek mellet szint úgy szagosok is lehetnének minden bizonnyal kedvesebbek volnának de mindazon által hogy a gyümöltstelen Plántak mosolygo virágai sem hervadjanak el magokban minden emlékezet nélkül kívántam leg alabb tsumóba kötve, azokat némelly kedves Barátaimmal közleni, – nem mindenekkel tehát, – mert tudom azt kiváltképpen a' belé kötött Liliom szagot sokan nem szenvedhetik – de nem is vólt nekem tzéлом virágos kertetskéből valamely ditseretet kapkodni, – annyival is inkább, hogy mások alkalmasint több – és talám jobb szagú bokrétákkal is kedveskedhetnének – és így a' magameből semmi ditsőséget sem reménylhetek. Csak még is minthogy virágom elég termett, a' bokréta kötés mesterségét pedig meg láttam attól a' nagy emlékezetű Kertésztől, Csokonaitól, – tsupa tréfából tettem próbát. – Nem czéлом a' se, hogy vizbe tévén a' világoson tartanám, és ugy ditsekednék vele, hanem egyszer kéttzer meg szagoltatván jo Barátimmal, – majd le teszem a' könyvet ládám fenekére hogy – leg alabb – ha már érettségre jutnának is igyekezetem gyümöltsei – lássam hogy a' Tavaszi Virágok sem hervadtak el egészen a' magok helyén haszontalanul.

Ugy van. – én valami Szerelmet danolgattam és azt tartom, hogy helyesen mert külömben is az a' példa beszéd forog a Tudosok között, hogy már ma elebb kezd valaki Könyvet írni, mint sem gondolkodni tudna. — Igazság! és hogy e' pedig nem tsak nem hasznos; hanem ártalmas is. – Igazság! ugy de már nekem tsak nem mondhattyak ezt – mert Ifjúnak a' szerelemről nem tudni gondolkodni. – Képtelenség. – és a' Szerelem nélkül el futot Ifjuság olyan, mintha a' kies Tavasz éppen semmi virágot sem termene. – egyformán lehetetlen²⁹⁶ mind a' kettő, míg tsak valami újj Teremtő más Törvényeket nem szab a' Természet Folyásának. –

Én mikor a Petronius munkáit keresztül olvasnám – igen rossz itelettel vóltam elsőben a Szerző Erkoltsi Charaktere felöl. – – de csak azért mert gyermek vóltam, és azt hittem hogy a' ki olyan fajtalanokat ír, bizonyosan maga is olyan fajtalan; – de

²⁹⁶ Az egyformán lehetetlen-szókapcsolat kétszer szerepelt egymás után.

azután meg gondoltam azt, hogy sokkal tanatosabb tökéletesen, és minden gyökerestől fogva esmerni a' vétket, valamint a' Nyavaját is, mert úgy a' gyógyító szereket, és orvosságokat is hozza lehet alkalmaztattni; – mint pedig benne lenni a' vétekben, és még sem esmerni meg hogy az valósággal vétek.

Meg gondoltam továbbá azt is hogy a' Poetának még a' neve is Költőt teszen, és így nem szükség hogy mindig igazat beszéljen, lehet neki a' dolgot tóldani, lehet nagyobbítani, vagy a' mint akarja kissebbíteni is: mostan azért én is ki kérem magamnak, hogy ha ugyan olvasná valaki ezt a' könyvet, úgy olvassa mint Poeta Könyvét, – a' kinek hogy ama nagy Eszaki Böltsnek mester szavaival éllyek – már a priori is, és universalis omnium hominum consensu meg engedődött Privélegiuma van, tisztesseggel legyen mondva – a' hazugságra.

A kinek a' bokrétámba be fűzött sok Liliom, – vagy Niza név, – nem tettzene, azt az oldalat szagolja, a hol nints Liliom, akár pedig vesse ki belőlle, és tegye helyére szivéből kedvelt virágja nevét, nem bánom. –

Ez a' bokréta a' mint már fellyeb is említettem, tsak olyan Viragokból van kötve, a mellyek gyümölsöt különben sem termettek volna soha sem. Még a' szelid Élő Fak virágjai illetlenül maradtak, és ha tökéletes eretségre jutnának, ígérem hogy azoknak gyümöltseit masokkal is meg fogom kostoltattni. – Irtam 1809dik Esztendőben Augustusnak 19dik napján.

A' Szerző

*Első könyv: A' meg-nyerés***[Nehéz dolog nem szeretni]****1. Az első Vadság**

Nem társalkodtam az úgy nevezett
Ékes világgal
Olyan össze szövetkezett
Bizonyossággal
⁵ Hogy ki tudtam volna nézni szemes
Sok fortélyait
Mellyekkel eszközli nemes
Fel tett tzellyait
Tsak azt se tudtam mi a szándéka
¹⁰ Mesterségébe
Minthogy be nem láthaték a'
Mások Szívébe
Szilaj voltam, s vad mint a járomba
A tinó elől,
¹⁵ Tudatlanka és goromba
Az olyan felől.
Ha osztán Nizával beszélhettem
A' szóm fel akadt
Úgy hogy akármit kezdettem
²⁰ Tsak félbe szakadt
Olyan sebesen ütött az erem
Mint a' gondolat
Ah Czítere most esmérém
Mi az indulat
²⁵ Vérem kiöntvén úgy el borúlta
Egész képemet
Hogy ez maga el árúlta
Forró tüzet
Igy vólt velem ez a' gyöngy Szüzetske
³⁰ Ha meg pillantott
Mint a' meg ijedt vad ketske
Úgy el illantott
Ő leg kissebre is majd elretten
Olly igen félénk
³⁵ Igy vólt sok ideig ketten
Nem is beszélénk
Mikor pedig töllem már el mene:
Ez a' tűz jele!
Bezzeg tudtam mit kellene
⁴⁰ Szollani vele
Akkor bosszonkodtam osztán nagyon
A rossz eszemre
Hogy olly kevés gondja vagyon
A' szerelemre.

2. Az első Feleszmélés

Nem kellesz nem – töllem hidd el
El ülhetz keserveiddel
Én tölled keveset félek
S véled nem tserélek.
⁵ Hát még meg is tsokolly! Szégyen
Hogy egy Lyánka így tégyen
Ne bánts Te engem szüntelen

Mért vagy ollyan szemtelen
Ugyan még is inderkedel
¹⁰ Mit katsingatz a' Szemeddel
Már én így tenni restelnék
Bár töllem is ki telnék.
Óh, be rossz humorba huzott
Az a Lyánka az átkozott
¹⁵ Miért tesz mindég úgy velem
Tudja hogy nem szivelem
Majd én magam hozza tészem
Van talán már annyi eszem
Lyánhoz ereszkedni nagyon
²⁰ Férfi rang ellen vagyon.
Ilyen kevésen beszéltem
Mig természet szerint éltem
Tsak az eggyügyűség szava
Lévén Lelkem fő java.
²⁵ De hogy osztán nevedekvén
Bámúlnék a' mások kedvén
'S fel találnám azt az okot
Mellyen épülni szokott
Magam is szemesebb lettem
³⁰ 'S már izelgetni kezdettem
Mellyik Lyán szépp mellyik tsúnya
Mellyik friss mellyik tsúnya.
Megyek egyszer a' berekre
Rá unván az Emberekre
³⁵ 'S minthogy változásba estem
Csendes helyet kerestem
Nagyon sűrű vólt a' berek
'S a' magas terepély tserék
Setéttye szőnyeg helyebe
⁴⁰ Vólt a' Nap ellenébe
Itt egy pázsit gyepre dülök
'S gondolatimba merülök
Egy ezüst szín patak mellett
De nekem a' se kellett
⁴⁵ Hogy a' szél körültem játszott
Az is borzasztónak látszott
'S eszközlé az egész tájjék
Hogy szívem jobban fájjék
Illyen andalgásim között
⁵⁰ A mint szívem meg ütközött
S habzó elmémnek fekete
Volna minden képzete
Fel vetem egyszer a' szemem
Hát ó tsak minden tetemem
⁵⁵ Olly egyszer meg rázkodá
A mint át neztem oda
Oda a hol a' hárs megett
Egy Lyanka lépdegett
Olyan vólt a' képe szája
⁶⁰ Mint a' Sáron Rosája
Hát az a' szépp kis termete
Mint a' gyenge nád tsemete
Bájolt minden pillantása
Lépése s mosolygása
⁶⁵ Ekkor érzettem meg elől
Hogy tűz van szivemen belől

'S mint más allati szerzetek
Én is tsak ugy szeretek.

3. A Hodolás

Gyöztél tsak ugyan Czitere
Gyöztél nagyon
Már velem is szivem ellenére
Több rabod vagyon
⁵ Vétettem.
Hogy magamat el reptettem
Enyim a' hiba
De hatalmad titkaiba
Be nem nezhettem
¹⁰ Szörnyű goromba vak merő
'S kevély voltam
Hogy mihelyt próbált a' szent erő
Meg nem hódoltam
Kegyelem
¹⁵ Meg vallom hogy a' Szerelem
Istennéjének
Tartoznak Ifjak és Vének
Parantsóly velem
Kész vagyok már meg fogadni
²⁰ Minden szavad
Reménylén hogy úgy kedvet fog ádni
Meg ígért javad
De kérem
Hogy ha azt az időt érem
²⁵ Adj jó hivet
A ki költsönözzön szivet
'S adja meg bérem.

4. A Mágnes

Két végi van a' Mágnesnek
Az Északi 's a' Déli
A mellyek ha öszve esnek
És az ember szemléli
⁵ Ugy fog tettzeni hogy azok
Éppen egymáshoz mennek
'S bár nints tudva meg az az ok
A mi szerzője ennek
Ha pedig a' két egy fajta
¹⁰ Pólust teszik egygyűvé
Nagy pattanás esik rajta
'S fel kel ahol feküve
Te is Magnes vagy Nizikám
Még pedig erős nagyon
¹⁵ A mint tulajdon Fizikám
Szerint már tudva vagyon.
Tartsd meg ezért a' Magnesek
Azon szóros törvényét
Hogy ha hozzád közel esek
²⁰ Ébreszd szivem reményét
'S ha szemellyedet kedvellem
Nem kaptam a' másokén
Ölely meg és vonuly mellem
Lásd más nemű vagyok én
²⁵ Ne légy a Lyánok baráttya

Mert irigy az ő szivek
Ha valamellyik meg láttya
Hogy bődögök a' Hivek.

5. A Veszta Szüze

A nagy Veszta szent tüzének
Szüntelen égni kellett
'S az arra rendelt Szüzének
Fel vigyázni a' mellett
⁵ És mikor meg eset néha
Hogy a' tűz ki aludott
Lakolt akkor a' Papné, ha
Okott adni nem tudott
Nékem is van egy Óltárom
¹⁰ A' mellyen temjénezek
Mikor Czipriát be várom
'S dolgaimtól érkezek
Tiszta az oltár és ékes
Szent tüzetske ég rajta
¹⁵ Tsak hogy igen menedékes
És sok ágakra hajtva
A Te szived ez Kedvesem
Nizám a' te szived ez
Melynél gyakran térdre esem
²⁰ Ha szent tüzed gerjede
Te magad vagy a' Papnéja
Én pedig rabod vagyok
A' kinek még al a' czéllya
Bár szenyvedesi nagyok
²⁵ Mert addig semmit se félek
Mig azon szent tüzed ég
Sőt örül bennem a' Lélek
'S dobog a szivem mindég
Jól viselj hát reá gondot
³⁰ Mert ha az el senyvednék
Úgy rád Veszta halált mondott
'S én is halált szenvednék

6. habzó gondolatok

Nizáhóz

Láttam Niza láttam a szemedbe
Le rajzolt képemet
Láttam hijjába hunyod be
Azt a' szépp kis szemet
⁵ Ah – ha sziveden is olyan nyomot
Vennek Kedves észre
Szerentsémnek a' fundamentomot
Ott tenném le készre
Nem kéne úgy sem a nagy Sultannak
¹⁰ Hóldas Koronája
Sem Tágus kintse, sem Afrikának
Csigaszin ruhája
De óh ha olly tündér ott is képem
Mint a' báb a szemben
¹⁵ 'S tsak mulólag szeretz édes szépem
Jelen lételemben
Vagy az életem sem betsüllöm
'S fel válnám azt mással

²⁰Vagy katzér Személlyedet el kerülöm
Műv boszszú állással.

7. A Poéta Szeretője

Bóldog az a Lyán a' ki
Poéta Szeretőt talál
Mert azt so sem ragadja ki
Emlékezetből a' Halál.

⁵A' Lidia és Glitzéra
Kloé s Korinna nevének
Örök életet íger a'
Rollok irt szerelem ének
Át úszsza Lilla is, az a'
¹⁰Bóldog – a' Léthe habjait
'S élni fog mig tsak a' Haza
Danolgatja Csokonait. –
De bóldog még ezenkivel
Azért is hogy a' szent tűznek
¹⁵Ereje itt meg nem hivel
'S nints semmi baja a' szűznek
Mert a' Gráziák ő neki
Mint Amor is és Czitere
Kedvesséért – menedéke
²⁰'S ügyelnek a' szerelmére
Ha gyalázattal keverte
A gonosz nyelv betsülletek
Az Istenek ezerszerte
Allanak boszszút érettek

²⁵Ha maga fest a' Poéta
Azt tartom hogy így is talan
Nem tartja irott képét a'
Le rajzolt frizér asztalan
Illyen gyönyörű elete
³⁰Lehet az olly Leánykának
A' kinek szépp viselete
Meg tettszett a' poetának
Lasd Niza ha szereteted
Közlenni akarod velem
³⁵Életedet így töltheted
'S én is bódogságom lelem.

8. Dafne

Mikor Tébus előtt Dafne
Kevéllyen meg futámodott
Meg büntetődöt keményen
Mert borostyánná változott.

⁵Azolta már a' mit szeret
Erössen által kaptsolja
Szerentsétlen vólt hát Dafne
Ki a' maga káran tanultt
Te pedig óh Szerelmésem
¹⁰Tanúlly a' Dafne példáján
Ne fuss előllem sőt inkább
Ölely meg mint a' borostyán.

9. A Hajnal

Már a Hajnal beragadott szemét

Ki törülvén újjaival
Nezeget ala fele
'S magához edesgeti érdemét.
⁵Hánytorgati szavaival
Azt a' ki már fel kele
Kivált az ifjú Czefalust – a' ki
A' Dianna szent berkein
Vagy az özet kergeti
¹⁰Vagy a' Szarvas után most ugra ki
A Rétek tövis résein. –
Minden nyomba követi.
És a' mint a Czefalusnak nehéz a
Mikor Vadász fortélyai
¹⁵Kennye kint nem sülnek el
Úgy van tán, még jobban busúl ez a
Friss Menyetske ha szavai
A szeltől vitetnek el.
Mellyre nézve minden mesterségét
²⁰És Aszszonyi praktikáját
Eggyüvé tekergeti,
Mig Czefalus Prokris Feleséget
Követvén Auroráját
Egészszen meg nem veti.
²⁵Ekkor a már hozzá le kötözött
Ifjunak ki tárt kezekkel
Körül keriti nyakát
Jo ha en is illy örömök között
Élhetnék a szerelmekkel
³⁰Ki huznám az ejtzakat.

10. A Reggel

Már a' borzasztó komor éjjel
Firhangi le-folyván a' fel nyitot
Nap keleti kapun – szerte széjjel
Nem homállyosittak a' kárpitot
⁵Csak tsupán egyet intett Titán
A' pusztá setettségg Istenének
S mar a' reá ki mert tág orbitán
Minden homally-ködök el tűnének
Nézz tsak a' bértzek tetejére
¹⁰Most hogy a' mosolygo nap sugári
Nehány friss követe oda ére
Hogy a' Levegő apró Polgári
Kezdek a' jóltévő Napnak
Zengeni tisztelő Kontzertjeket
¹⁵Minthogy egyedül tsak attól kapnak
Életet 's éltető friss szereket.
Ah be felséges tűz van ebben
Az eggyügyük előtt el 's be fedve
Nizám²⁹⁷ sem mosolyog nalla szebben
²⁰Bár akármely nagy legyen a kedve
Az elmebéli vastag hályog
Belé farad ha azt nézegeti
Mert tsak a' külső színen kóvályog
Nem tudván azt mi a' természeti

²⁹⁷ Az eredeti szövegben a *Nizzám*-alak szerepel, a ciklusban használt Nizára javítottuk.

²⁵ Ugyan nézd szerelmes Barátom
Nézd ezt a szép csodat együtt velem
Én valamennyiszer ezt meg látom
A' világ születését képzelem
Tiszta vólt előbb a' Föld színe
³⁰ S a' komor setettség uralkodott
Nem vólt formája semminek 's színe
Minden mely álomba andalodott.
Egyszer az Úr légyen szavára
A Chaós mehe teherbe esett
³⁵ S a' tölle fogant tűznek sugára
Világositot is már keveset
Ekkor fénylettek osztán magok
A' nagy világító égi testek
A' Nap a' Hóld és a több Csillagok
⁴⁰ A mint már egymástól távol estek
Ezutan fogant a' Természet
Mikor már a' Nap is jól ki készültt
Ezután a' fa 's fű úgy tenyészett
Hogy azokra bőven és örökké szültt
⁴⁵ Nézd tsak a mező gyöngy harmatit
Mellyen kellemetesen fénylenek
A Plántak ambróziás illatit
Fel szívhatnak magok az Istenek
Ah melly kies nezésű Rétek
⁵⁰ Tarkállnak amott a' berek mellett
Bizony nagy a' károm s nem kis vétek
Hogy az nekem eddig is nem kellett
Reggel van még Ifjak tsak gyertek
Jertek ide egész vig Sereggel
⁵⁵ Most szépek a Rétek mezők s kertek
Vigan legyetek most van a' reggel.

11. A Dél

Konyúlnak a' fa Levelek
Ki izzadván nedveket
'S a' friss Nap nyugoti szelek
Nem talalyák kedveket.
⁵ Hervadnak a' szép Ibolyák
Lankadnak a' Nártzisok
'S várják hogy majd meg lotsolyák
Az egi Canalisok
Alelnak minden Virágok
¹⁰ Dűlnék gyenge Kelyheik
El telvén Ifjúsagok
'S neveden terheik
Már a' Pásztor is a' búja
Nap hevét nem szenved
¹⁵ 'S tsak a sürrű fenyvest bújja
A' hol magat be fedi.
Folyora vagyon szüksége
Az tikkadott nyájnak
²⁰ Mert ki szaradott a' gége
'S a' gyenge inak fajnak
Árnyékos keresnek a' sok
Nyughatatlanságokat
El szenvedt szegény útasok
²⁵ Ki pihenni magokat
Jere Te is Niza vélem

Leszsz egy árnyékos helyünk
'S majd a' hol legjobbnak vélem
Le hajthattuk a' fejünk.
³⁰ Itt a' legszebbnek találom
Ide üll drága Lélek
'S míg ránk jön is az álom
Majd szépeket mesélek.

12. Az Estve

Már azolta Titán
Be is kötteti tán
A Tengernek
Szélein bémártott
⁵ Lóvait és már ott
Ugy hevernek
De sőt talán már a
Földünkön is jár a'
Hogy magának
¹⁰ Meg nyerje életét
Szívet és szeretetét
Dafnéjának
A' ki ha elléne
Lesz a Nap Istene
¹⁵ Szerelmének
Maszszaja egészen
Laúrusa lészen
Szepp Testének – –
Már most óh Hekáté
²⁰ Az al-világ a' Te
Fenyedet is
Bámúllyá és csudallya
Kivált ha el állja
Utad Tétis.
²⁵ Óh ditsó melly széppen
Úszkalsz ott fen éppen
Szent erővel
Mikor már az Égnek
Több métsi is égnek
³⁰ Tisztelővel
Szünnyön meg a' lárma
Nem dolgozunk már ma
Semmi nagyot
Pihen a' Természet
³⁵ Használván a' készet
S a' mit hagyott
Hogy szikráznak magok
Az álló Csillagok
Szépp Tünemény
⁴⁰ S bár akárki vólna
A kit nem bájolna
Durva kemény
Már a Levegőnek
Hárfási se jönnek
⁴⁵ Semmi perre –
Prognis, Filoméla
Nem sir nem beszél a'
Roszsz Emberre.
Tsak az a' nemtelen
⁵⁰ Bagoly idetelen

Szava szóll még
 'S irtóztató csúnya
 Szavát még sem unnya
 A tiszta Ég. –
⁵⁵Nem sőtt veti hannya
 Mig Echó Leánnya
 Meg nem kapja,
 Mikor a' Völgyekhez
 Ligethez 's Berkekhez
⁶⁰Üti s csapja
 Igy már ha a' fülnek
 Vermébe kerülnek
 Keservesek
 Kivaltt ha kettőzött
⁶⁵Csendes hangok között
 Keservesek
 Nezd hogy siet haza
 Olly nagy sebbel az a
 Kis bör Egér
⁷⁰Jer onnan előlle
 Mert meg ijedsz tölle
 Ha jól meg ér
 Nézd tsak ezt a mező
 Csillaggal evező
⁷⁵Kis bogarat. –
 Ne bantsd ne öld agyon
 Hisz életet adjon
 A jó Barát.
 A' kik nem szeretnek
⁸⁰A bölts Termeszetnek
 Uttyán járni. –
 Én ki se szannom a'
 Nemes érzők száma
 Közül zárni.
⁸⁵Örülly óh parányi
 Isten alkotmányi
 Betses faja
 Élly s örülly éltednek
 Hiszen nints testednek
⁹⁰Semmi baja.–
 Ah Nizám ha Téged
 Angyali hűséged
 Arra venne
 Szeretőd úgy mig az
⁹⁵Élete tart igaz
 Hived lenne.–
 Mostan is a' rendes
 Oráig – illy csendes
 Idő tájjon
¹⁰⁰Mulass szivem kintse
 Hisz unalom sints e
 Szépp Lapályon –
 Akár pedig jere
 Sétállyunk le erre
¹⁰⁵Mig Angyalom
 Igy sem az ejtzaka
 Nem tesz lomhának a'
 Sok Nyugalom.

13. Az Éjtzaka

Már az egész környéket a' nema
 Setéttség fogta el szemünk elöl
 Szendereg azólta Kedveskem a
 Rosak közt ottan a' kerten belöl
⁵De ki tudja mitsoda látások
 Jádzodozhatnak az elmejebe
 Ah szerentsémre nem kene más ok
 Csak hogy képem oda eresztne be
 Mert nekem mind első mind hajnal
¹⁰Fántaziámban barmelly sok ott
 El tűnt Tárgyak közt az ő angyal
 Formája is meg jelenni szokott.
 Pedig osztán Iszszionkent járok
 Felhöt ölelvén meg Iunó megett
¹⁵Mikor az álom hozó poharak
 Háthatos nedve már le tsepegett
 Ni ni mi az amott az a' Fényes
 Ollyan mint a' tűz pedig tsak reve
 Ah éppen az én tiszta s törvényes
²⁰Szerelmem tüze is illyen leve
 Tündoklik tellyes ereje szerint
 De tellyességgel semmit sem éget
 'S ambár Kedveském ezerszer int
 Nem látok érte semmi hűséget.
²⁵Hát amottan ugyan mi szökött el
 Jajtalan Csillagszakadás volt a
 Nem óh nem bomlik fel az a' kötel
 A melly azokat öszve tsatolta
 A Földről Fel ment olajos nedvek
³⁰Maszszája az – a' mi úgy fel lobban
 Eppen így tűnnek el a' jó kedvek
 Nizam szemébe is – vagy meg jobban
 Ah Egek be pompás Tüнемények
³⁵Vagynak itt is ezen mord helyekbe
 Csak azon ragyogó Égi fények
 Szent álmélkodással töltenek be.
 Itten pedig ezek mind sir helyek
 Mellyekben már sok Hivek pihennek
⁴⁰Varvan azt a' Reggelt midőn fejek
 Fel költvén – testek is menybe mennek
 Csak nyugodjatok meg óh bóldogok
 Igen hoszszú még az Éjtzakátok
 Még a' sor szerint én is el fogok
⁴⁵A sírba jutni addig hozzátok
 De már a' halavány Hóld is nagyon
 Fent úszik az Égen s messze haladt
 Minthogy az álomnak helye nagyon
 Le dülök magam is a' Cser alatt.

14. Nartzishoz

Nyisd meg Nartzis Zefir előtt
 Nyisd meg gyenge kebeled
 Szerelmedtől ne tiltsd el őtt
 Hagyd kátzérozni veled.
⁵Emlekeztvén elébbeni
 Hűség telenségedre
 Mellyért az Erdők Istene

Esküdtek ellenedre
 Hogy őket mint érzéken
¹⁰Ifjú meg vetetted
 Midőn ki beszélhetetlen
 Módon egtek éretted
 Fogad el hát édes Nartzis
 Zefired bálványait
¹⁵S enged meg néki, hogy rád is
 Hintse mézes csókjait
 Majd mikor Ti költsönözött
 Édes Szerelmeitek
 Nyájas enyelgések között
²⁰Egy massal el végzitek
 En téged Nartziskám egyre²⁹⁸
 Több bimbóra hajlani
 Kezdő virágokkal egybe
 Le foglal szakasztani.
²⁵És mint tiszta szeretetem
 Heves indúllattyának
 Zalogát adtak Életem
 Edes véd-angyalának.
 A ki is midőn Tégedet
³⁰A mejjehez tenne ki
 El beszélvén életedet:
 Ádd hozzá azt is neki
 Hogy Te is olly negédesen
 Fénylettél hajdanába
³⁵Ifjúságod' édesenn
 Pirosuló hajnalaba
 Mig Echó s több más Istenek
 Nem égtek úgy éretted
 Hogy még gyászossa is tennék
⁴⁰Allapotod 's életed
 Meg bajolván 's kéreseket
 Tellyesitvén Czitere
 Csak azért hogy szerelmeiket
 Meg veted ellenére
⁴⁵Mikor már így egész élted
 Változandó sorsait
 Hathatossan le beszelted
 Vigyázd Kép vonásait
 'S ha nagy gondoloba esett
⁵⁰Vagy szívesen soha
 Vagy más akármilyen keveset
 Láthatni jó jelt rajta
 Intsd meg hogy ha nem akarja
 Az illy gyászos esetet
⁵⁵Hozzám Szíve Szája karja
 Mutasson Szeretetet.

15. Az első Csók

Egyszer a' mint a dologra únok
 Le dülék egy éltes cser tövébe
 Ott hol a' Driádák és Faúnok
 Kedveért a' moh sűrűn nővé be

⁵Ah be szépp volt nézni ezt a' helyet
 Egy egy Fanak tettett gyenge szála
 Hálni is jó volna pehely helyet
 Mellyben Szardanapál nyakig hála
 Közel ehez egy szépp csergedező
¹⁰Tiszta patakotska tekeredett
 Azon túl pedig a' kies mező
 Szépp színnel 's jó szaggal kedveskedett
 Szoval szent volt ez a' hely egészen
 Mert a' Cser s Fák közte Jupiteré
¹⁵És a' mellet sok ezen a' részen
 Járn szokott utas meg heveré
 Ide dültem én is hogy pihennék
 Hát óh beszélni is alig merem
 Hozzám jöttek három szépp Istennék
²⁰A kettejét maig sem esmérem
 Én egybe fel ugrok 's meg álllok
 Mondván ő nékik egy Idvezletet
 Ah éltében soha sem láttam nállok
 Jobban követni a Természetet
²⁵De Ők hogy én távozni akarok
 Ne hogy alkalmatlanságul legyen
 Nyakamra kerítvén gyenge Karok
 Meg fognak hogy onnan el nem megyek
 Jól van jól magamba így gondolom
³⁰Veletem örömet el lehetek
 Csak hogy itt van én gyongy Viólám
 A kit magamnál is jobb szeretek
 Le ülök helyemre ismét vélek
 'S ők egy szép játékot vesznek elől
³⁵Ah most is elled bennem a' Lélek
 Ha tsak emlékezem is a' felől
 Rakásra kellett a' kezünk tenni
 'S a' kire osztán a kilentz esett
 Mindenik tartozott hozza menni
⁴⁰Es szolgálni nalla egy keveset
 Először is a' mint hozza ülök
 Biz én most se tudom ki a' neve
 Egy a' ki pajkosabb volt közülök
 Mihelyt sors szerint Király leve
⁴⁵Azt hagyta Nizának hogy engemet
 Csokollyon meg négyszer egy vegtiben
 Ah ez az első csók mely szívemet
 Most is balsamozza Sebeiben.

Vége

Második könyv: A' Birás

[Nehéz dolog nem szeretni
 Szeretni is szint úgy nehéz.]

²⁹⁸ A másoló a sorvégen az *egybe* szót írta, a szövegrész értelme kívánta meg a javítást.

16. Öröm ének Vénushoz

Úgy van böltsen tselekedté
 Hogy elébb rajtam ejtettél
 Sebet Czitere
 És osztán hiv szereteted
⁵Nylait akkor lövted
 Nizám Szivére
 Érzem már hogy az Isteni
 Tanatsokat meg sérteni
 Szörnyű nagy vétek.
¹⁰Mellyért ez az igeretem
 Hogy a' mint csak kerülhetem
 Többé nem vétek.
 Most tudom már hogy mi végett
 Adtad a' nagyobb szépséget
¹⁵A' Leánykának
 Azt akarván hogy ő néki
 Olly vedelem tartaléki
 Mindég volnának. –
 A' mellyek Szüzességének
²⁰Örző Angyali lennének
 Az erő helyett
 Meg pedig olly hathatóságok
 Hogy neki nagyok s Tűdósok
 Hajtsanak Fejet.
²⁵Most tehát már óh Szerelem
 Nagy Istenneje tisztelem
 Királyi Széked
 Fogadom hogy a' Penteket
 'S Aprilisi Ünnepeket
³⁰Meg ülöm Néked
 A' kis szárnyas Gyermekek
 Pedig mindjárt rósát szednek
 Jó Barátaim
 'S meg fűzőm a' koszorúkat
³⁵Csak ne lássanak több búkat
 Elet Napjaim.

17. A Föld – mint éltető állat

¹Föld a mivel az Ember él
 Ki vévén az aert vizet
 Föld a' mit a Kalmár cserél
 Föld a mivel erte fizet
⁵Föld a' mi csak van bár nézz el
 A' Földön minden dolgokat
 Az Arany s ezüst a' rézzel
 Földből veszik masszajokat
 Föld a' Párosi Marványnak
¹⁰Minden pont alkotó része
 Föld a' Pohárnok Leánnyak
 Kezén az aldozó csésze
 Föld akármiként ki faragd
 Föld az alabastrom még is
¹⁵Föld a Gránát opál s Smaragd
 Noha csupa ditsőség is
 Föld nélkül nem élnénk mi se
 Föld vagyunk s Földe válunk
 Ha a' halál Karibdise
²⁰Örvényeibe le szállunk

A Plántákat föld élteti
 Az állatokat a Planta
 Az Embernek természeti
 Mind a' harmat meg kívánta
²⁵Niza is eltet engemet
 Sott csak tölle füg hogy élek
 Míg el hagyna Föld kergemet
 A Földel eggyesült Lélek
 Ő tehát leg alább nekem
³⁰Ollyan éltető állatom
 A kinek öröm énekem
 Méltó jusson danolgamom.

18. A Víz

Mikor a' nyári hősegek
 Tüze által majd meg égnek
 A Plantak 's az állatok
 Újja szülik csak egy csendes
⁵Erőtskével is a tsendes
 Mennyei gyöngy harmatok
 Viz nélkül nem élnek magok
 A Földben el vetet magok
 Bár akarki mit tenne
¹⁰Vege úgy akarmely Fának
 Ha fel 's alá nem futnának
 A víz cseppetskék benne.
 Illy nagy szüksége van erre
 A munkás éltető szerre
¹⁵Minden elő állatnak
 El lankad benne az élet
 Ha a' szomjúság fel eledt
 'S vizet nem találhatnak.
 Azért a' bölt gondviselés
²⁰A melly mindent úgy rendel és
 Úgy vezérel céljára
 Hogy minden teremtésének
 Elég javai lennének
 Élte Folytatására
²⁵Annyi vizet hozott elő
 Hogy az igen könnyen lelő
 Es mindeg lenne készen
 Ezert van hogy ha a testek
 A naptól teherbe estek
³⁰Azoktól is viz leszen:
 Még az én szivemben is ég
 Valami nagy Isteniség
 Halhatatlan szikrája
 A mely gyakran úgy fel gyúllazt
³⁵Hogy nints erő magamtúl azt
 Meg enyhíteni hozzája
 A Niza ajakatskain
 Vannak egyedül oly fain
 Balsam erejű nedvek
⁴⁰Hogy ha azoknak harmatja
 Kivánságom el olthatja
 Meg újulnak a' kedvek
 Hilást a mint van a mese
 Három Nimfa Szerelmese
⁴⁵Be ragadta a' Vizbe –

Hej tsak engem is mostan a
 Kedves magához rántana
 Mint a' minap egy izbe
 Nem bánnám bár meritené be
⁵⁰Csokjainak özönnyébe
 Ajakam s ábrázatom
 Mert rettenetesen egek
 A mint az érzekenységek
 Tüzelék indulatom.
⁵⁵Pedig a' mint szerethet ő
 Csak ő nekem olly eltető
 Állatom sött életem
 A kinek Ifiúságom
 Örööm és bődogságom
⁶⁰Leg inkább köszönhetem. – –

19. A' Tűz

A Tűz éget
 'S elevenséget
 Ad az életnek
 Ez az oka
⁵Hogy a' dolgok a'
 Czélra sietnek.
 A' Viz maga olly éltető
 Hogy ő nélkül semmi sem él,
 De ha nints tűz nem élhet ő
¹⁰El alszik és nem eszmél.
 Kedves iz a'
 Ha csókom a Niza
 Csokkal illeti
 Kivált mert szűz
¹⁵Szeretői tűz
 Lelkesítgeti –
 Azért ha csokol valaki
 A csókja is tüzes legyen
 Mert meg fagynak az ajaki
²⁰A' mi pedig nagy szégyen.

20. A Levegő

Tellyes a föld kerületi
 És a földön minden testek
 Valamellyek tsak vannak
 Levegővel
⁵A Plántákat ez élteti
 Az állatok mindjárt restek
 Ha változása van annak
 Az idővel
 A viznek is a' Levegő
¹⁰Részszerint szülötte helyye
 Ott veri a' vén Kovács a'
 Sok menyköveket
 Ott röpkedik a' csevegő
 Tollasok nagyobb ereje
¹⁵Ott jár a' szent szék tolmácsa
 A' nagy Követ.
 Még a' tűz az a' olly nemes
 Éltető állat se lenne
 Levegő nélkül az élet

²⁰Hire s kintse
 Méltó hát – hogy ha a' szemes
 Ember illyeket lát benne
 Kivált a' Szeretővé lett
 Meg tekintse
²⁵Mert lásd Nizikám így kel ezt
 Értelmesen meg fejteni
 Hogy az Ifiak indulattya
 Oly tüzzel ég
 Hogy ollyan Szél a mely éleszt
³⁰S a' melly bennünk az Isteni
 Érzéseket fel bojgatja –
 Van ott elég. –

21. Az Opium

Éppen ollyan ereje van
 A' Szerelemnek is mint az
 Úgy nevezett Opiumnak
 A' melyből ha nagy dozissal
⁵Veszen magához valaki
 Bizonyossan meg hal tőlle.
 A ki pedig tsak illendő
 Mértékkal eszik belőlle
 Egészege lesz utánna
¹⁰S jó kedvet szerez általa
 És el szenderedvén tőlle
 Bóldognak álmodja magát
 Midőn kintsevel enyeleg
 Az Ámor rósái között.

22. A kis Ámor

Fordítás

Ki 'a szárnyas Gyermekek, Ámor – ki az Attya?
 A bajoló szemnek nyájas Csillagzattya.
 Mikor született ő? a' Tavasz elején
 Hol lett? a nemes szív leg nemesebb helyén!
⁵Hát osztán mitsoda Dajka banik vele?
 A gyenge Ifiúság. – Mi az eledele
 A több Csemegéi kozott kiváltképpen
 Ha rózsaszín bájol a' Hószínű képen.
 Kik a' jó Baráti? a gazdagon ékes
¹⁰Czifraság bujaság gyengesség henylés
Potolás
 Honnét van osztán az hogy Gyerek léttére
 Olly könnyen rá talál valaki Szivére
 Jaj azért hogy ollyan kis Gyereknek láttzik
¹⁵S a szegény halandok sorsával tsak jádszik
 Vén már ő ugyan tsak hiszen ő nélküle
 Maga a' Természet egy fűszált se szüle
 Vak is már innen van osztán az a' hiba
 Hogy kitsit vagy Vénet rejt a' Hálóiba
²⁰Ugy de ha vén miért még is ollyan hamis
 A' mit tapasztoltam rajta már magam is
 Hogy tud ollyan igen sebesen szaladni?
 Hogy tudja a' Szívet titkon el ragadni?
 Erre illyen forma lehet a' felelet
²⁵Hogy ahol sohasem érzik a' Telet
 S a hol tsak a' kies Tavasznak és Nyárnak

Vidámsággal tellyes szépp napjai járnak
 Virágoznak ottan fák füvek és Plánták
 Jobban mint magok a' Gazdái kívánták
³⁰De hat annak ugyan hogy sok Párisok a
 Kedvesek' meg vetik, mi lehet az oka
 Csak ez hogy sokára ki alszik a' szikra
 Bár tüzesen lángol neha a' másokra

23. Niza a' Virág

Tele Rosával a' Kertem
 Drága Kints
 De mióta meg esmertem
 Személlyedet
⁵S látlak Tegedet
 Kedvem a' Rósához nints
 Van nékem szépp Tulipányom
 Sok féle
 De már egyszer mind ki hanyom
¹⁰Vagy pedig az
 Csak ugyan igaz
 Hogy nem gondolok véle.
 Termett a' kertbe most is sok
 Virágom
¹⁵Perpetuelleim Nartzisok
 Szépp Violák
 Mert jól lotsolák
 'S nints benne mulattságom.
 Te vagy az én rósa szálam
²⁰Egyedül
 Csak perpetua is nállam
 Lennél Kintsem
 Mert szerentsém
 Másint egészen ledül

24. A Tavasz

Kies Tavasz! Te a ki a' fáradt
 Természet hideg porábúl
 Fel tördelvén azon erős zárat
 A melyben minden el kábúl
⁵Hivnak a sor szerint ismét elő
 Hogy meg elevenittsenek
 A mi reánk gondosan ügyelő
 Halhatatlan nagy Istenek
 Mint mikor a mélyben el szunnyadott
¹⁰Törzsök Szülénk egy oldala'
 Csontjának az Úr életet adott
 És ki remekelte vala
 Vagy mint a' százados Öregséget
 Meg únt Feniks a' nap heve
¹⁵Által a' fűszerekkel meg égett
 Poraiból újjá²⁹⁹ leve.–
 Te a' kinek kebelébe öntik
 Minden kintseket az Egek

Készületed már gyakran köszöntik
²⁰A' Levegői Seregek
 Jövel azért! – az el alélt száraz
 Kedvesen fog látni Téged
 Jövel szálj te mert régolta vár az
 Hogy éllye gyönyörűség
²⁵Már a' Hegyek le rázván erővel
 A rajtok meg ülepedett
 Hó fedéljeket – fel emelt fővel
 Lesik meg érkezésedet
 A fák is a' mellyek a' nagy Télnek
³⁰Zúzós fagya miat el ájúltak
 Most a mint lassankint fel eszmélnek
 'S a' friss kezek által meg ujúltak
 Várván szerentsés jövedelednek
 Meg határozott idejét
³⁵Mindjárt tsak felöled kérdezkednek
 Ha Zefir fel üte fejét.
 Hát az érzékeny 's okos állatok
 Millyen szivszakadva várnak!
 Csak a' mit magamról mondhatok
⁴⁰Teged tartlak kintses Tárnak
 Jövel hát óh Tavasz Te a' drága
 Természet első Gyereke
 Te vagy a' Halandók bölcdogsága
 'S alkotó Kéz Remeke.
⁴⁵Te húzod be a' föld felületét
 Bokros füvekkel és fákkal
 Te közlöd a' Zefir lehelletét
 A' szüz Érdei Nimfákkal
 Tiéd a leg első szépp fel vonás
⁵⁰A' világ nagy Teátrumán
 A' mellyen Te magad vagy szent koronás
 Fővel a' leg ditsőbb Román
 Te öltözteted fel a Viragot
 Külömböző szépp színekbe.
⁵⁵A' mellyek egy okos Váloságot
 Bámulással töltenek be.
 Csak ez, hogy a' Télnek fogyta fele
 Gyapjas ruhát adsz a' senge
 Kikeritsre, – hogy az Eszak mord szele
⁶⁰Ne sértse meg mint hogy gyenge.
 Eleven és világos tanúja
 A' Te nagy böltsességednek
 Méltó hát hogy minden meg tanulja
 A mellyek tölled erednek
⁶⁵Úgy van tehát nem hijjába választ
 Czitére is Pajtássának
 Mert a' miben tsak kedvet talál azt
 Mind tölled szerzi³⁰⁰ magának
 Óh Nizám a' mi Életünk rövid
⁷⁰Tavaszszá is virit már ma
 Élünk vigan azért mig élhetünk
 'S nem nyom az Öregség járma
 Fussunk verset azon csendes széllel
 A' mely Nap nyugotról ered
⁷⁵Mert hiszen a' sziv tüze sem él el

²⁹⁹ A másolatban az *ollyá* szó olvasható, a szövegrész értelme kívánta meg a javítást.

³⁰⁰ A másolatban az adott helyen *szerzi*-szerepel, s azt elírási hibának minősítettük.

Ha nintsen gerjesztő szered
Csunya volna pedig a' Nizának
Tavasszal már nem fenyleni
'S nem kedvezni szíve barátjának
⁸⁰A kit nagy kár el veszteni.

25. A Nyár

Ollyan heves
A' Nap sugára
Hogy az ótzeán is keves
Meg oltására
⁵S az állatok a' Hőségnek
Miatta majd meg égnék.
Már magam is
Majd lobbot vetek
Mert a mi több s' nagyon hamis
¹⁰Minthogy szeretek
Mind belől égvén mind kivel
Verem semmit sem hivel
Mind az altal
Külső melegem
¹⁵Arnyék vagy hideg víz altal
Csak el keringem
De a' belsőt meg hűteni
Nem tudom mert Isteni.
Meg tettem Én
²⁰Az intézetet
Hogy segítnék a' szivemen
De nem lehetett
El mentem Nizától meszsze
Hogy tuzem ne éleszsze
²⁵S még osztán a'
Leve belőle
Hogy jobban egnek utánna
El menvén tölle
Nem is gondolok véle már
³⁰Úgy is most vagyon a' Nyár
Mostan arat
A Szántó vető
Áldván a' jóltevő Nyarat
Mint a' Szerető
³⁵Mikor nemes indulatja
Bő jutalmát aratja
Óh Kedvesem
Reménylem még én
Hogy majd én is altal esem
⁴⁰A' bal sors végén. –
Midőn fel hevülvén véred
Szivem magad meg kéred.

26. Az Ősz

Ód' a' meleg
'S nem enyeleg
Már többé a' Természet
A Virágok
⁵Ifjúságok
Le folyt és el enyészet
Meg szűnt a' szépp lengedező

Zefirek ambróziája
El esett a' kies Mező
¹⁰Virágos Koronája
Nem élhetnek
Már a' Rétek
Színén sem az állatok
Minden reggel
¹⁵Fermeteggel
Telvén el a' Harmatok
Kevés eső nagy sárt csinál
Mellyel a' gyalogló küszköd
S a' hegyek Óldalainál
²⁰Lebeg a nedves gőzköd
Halnak a' fák
A szűz Nimfák
Nem lévén már mellettük
'S még boldogok
²⁵Ha viragok
Ertt gyümöltse lehettek
Mert kárunkon igaz már az
Hogy a' gyümöltsnek sokat árt
Ha az aër nagyon száraz
³⁰Vagy jeg verte a határt
Igy fog véllünk
Ha meg élünk
Bánni a' koros idő
Le szaggatja
³⁵S el hullatja
Minden szépségeid ő
Homlokod gyöngy mezejére
Rút barázdákat vonogat
S hó szín Ortzád Rosa vére
⁴⁰Érzi a' mérges fogat
Ekkor már a'
Nap sugára
Nem fog mosolygani rád
S kivanod azt
⁴⁵A gyöngy Tavaszt
Melyben magadat bírád. –
Ekkor a' kis boszszúságok
Fúlánkja is úgy serteget
Mint a Nyughatatlanságok
⁵⁰Érzése a' beteget.
De nem lészen
Még egészen
Öröm nélkül életed
Ha azt még e
⁵⁵Szív hűsége
Mellet vígan töltheted
Mert a' Szív nemes erköltse
Kedves Virágjának drága
S jo ízű meg ért gyümöltse
⁶⁰A Lelek boldogsága.

27. A Tél

Minden teremtet oktan és okos
Allatnak ollyan rettenetes baja
S bánatja van most mellyet egy sem
Tudna egész erején ki adni

⁵Sir a' borult Ég 's öntözi meg fagyott
 Mejjén keresztül könnyei záporát
 Már tűzi játékát sem úzi
 Sem musikássai nem danolnak
 Sir a' szegény Föld, és nyögi mindenütt
¹⁰A' rajta járó állat³⁰¹ előtt baját
 Sir a' fa, görbött ága szörnyű
 Terhe alatt meg erőtlenedvén.–
 Sir a' vizeknek battya az Otzeán
 Már a' Tavasszal tsergedező Patak
¹⁵Bádjatt erővel mossa partját,
 'S közködik a' le kötött habokkal
 Sir a' Nap és hogy Kedvese kinnyait
 Ne lássa, el bútt 's be fedeze magát
 Egy barna felhő fátyolával
²⁰Es ragyogó szemeit be húnta:
 Gyászolja hiven drága Szerelmesét,
 Bibor ruhával vonta be hintáját
 Restel nagy úthoz fogni, és csak
 A' Fagyos éjj kebelén szunyókál.
²⁵Méltán is! úgy van mert az az³⁰² atkozott
 Tél! a' Halálnak durva kis Aszszonya,
 A' drága Természetre rá tört,
 'S vegire járt kis időre mindjárt.
 És a' mi több, hogy tsalta meg a' ravasz
³⁰Csudára méltó, meg jelenik neki,
 'S rá birja, hogy mennyen pihenni
 Ő neki gondja leszen reája. –
 Ez is remenylvén mint igaz és Barát,
 Szívébe bátran bizza magát reá
³⁵Lásd Niza, millyen rossz az Álnok.
 Meszszire fuss Te az ilyenektől.
 El szunnyad. – itt a gyilkos az a' gonosz
 Meg fojtya mindjárt a koronát pedig
 A melly fején vólt, oszve tépi
⁴⁰'S lak helye Sátorait le rontya.
 Érzette ezt a' dolgot az Eszterág.
 Érzette a' kis Progne is és azért
 Rakásra szedvén Háza Népét,
 Meg szaladott 's ide hagyta Honnyát.
⁴⁵Midőn pedig már hire futott hogy a'

³⁰¹ A másolatban az állat-kifejezés szerepel, a szózáró dupla hangot egy t-re változtatattuk. Ungvárnémeti ciklusában az állat-szó a fenti költeményen kívül tizenkétszer fordul elő (A Föld – mint éltető állat: 22., 30. sor, A' Víz: 3., 15., 57. sor, A Levegő: 6., 18. sor, A Tavasz: 37. sor, A Nyár: 5. sor, Az Ősz: 13. sor, A Tél: 2. sor, A Szerető Szive Gyötreime: 17. sor, Átok Nizára: 12. sor), s minden esetben szimpla t-vel szerepel.

³⁰² Az eredetiben: mert az atkozott. A sor ezzel az elírással csak 10 szótagos, s így a 9 és 11 szótagos sorok váltakozása, valamint a metrum megtörik.

Természet, áldott édes anyánk³⁰³ ki dúlta
 Juno parantsol Hekatének,
 Hogy tsupa gyólttsba teritene ki.
 Az Eg is ekkor kapkodik és izen
⁵⁰Merkuriustúl hogy Musikássai
 Gyülnének öszve a' halotti
 Tiszteletet tellyesitenék be!
 De minthogy ők már s többnyire a' javok
 Nem voltak otthon, Jupiter én nekem
⁵⁵Diktálta ezt a' négy sorotskát
 Hogy Temetője Kovére írnám
 "Nyugodjon kevésse tsendesesen óh ditső
 Természet és nyerd vissza fogyott erőd
 Majd győzedelmeskedni fogsz Te
⁶⁰Nem sok időre az átkozotton."

28. Az Élet negy Szakassza

Bóldóg voltam
 Gyermekségembe
 A világgal nem gondoltam
 'S nem vólt tűz a szívembe.
⁵Bóldóg lettem
 Ifjuságomba
 Mert sokan járnak körültem
 'S én se vagyok goromba.
 Boldog leszek
¹⁰Mikor ért korom
 Gyümölsiből vígan eszek
 'S iszom be szerzett borom.
 Ha a' Vének
 Száma közt fognak
¹⁵Hajolni fejem disszenek
 Ki ne nezne bóldognak
 És így egész
 Tellyes Életem
 Boldogság vólt boldogság lesz
²⁰'S most is azzal tölthetem.

29. A Szépp jó is légyen

Nizához

Szerentsétlen az a' Virág
 Amellyet a' hernyó ki rág
 Még ki nyílása előtt
 Mert bár millyen buján hajta
⁵Ha már csorba esett rajta
 Nem nezzük örömmel öt.
 Meg szűn kedves lenni nállunk
 Ha benne illy kárt találunk
 A Sáróni Rózsaszál
¹⁰A Hárlemi Tulipánnak
 Mellyet mindenek kívánnak
 Érdem betsi alá szál
 Nem kell nem tettszik sehol a'
 Leg szebb Hiaizint viola

³⁰³ Az erdetiben: atyánk. A szövegrészlet értelmi kontextusa kívánta meg az emendációt.

¹⁵Ha már fergesek belől
Meg vettetik a' szépp Nartzis
Bár akár melly kedves völt is
Szine és szaga elől.

Te is óh Eden kertebe

²⁰Számomra termett kis Hébe
Virág vagy mások között
Zefir ült fel karjaidra
Nektárt pedig ajakidra
Maga Vénus öntözött

²⁵Szivem leg belsőbb rejtekén
Le rajzolva visellek én
Tégedet drága Lélek
Nékem a' Te szépp beszédes
Csokra termet szátskád édes

³⁰Tölled függ az hogy élek.

Szemed bájos pillanása
Mint a' Meny-tűz villámása
El futja csontjaimat

Nyajas kátzéróságod pedig
³⁵Csak nem egész tettzésedig
Hordja indulatimat

Látod így szerettek Téged
Illy bálvány a Te szépséged
Elottem óh Kedvesem

⁴⁰Nállad nélkül minek éltem
Midőn a' mit tsak reméltem
Mind Te benned keresem.

Úgy van de ha rosszszá lennél
Sokkal nagyobb volna ennél

⁴⁵A kedvnél az Unalom
Üznék a' mint illenék
Úgy hogy rád se tekintenék
Szépp szemekkel Angyalom

De hogy illy dolog ne essen

⁵⁰Ha rám ügyelsz hűségessen
Könnyen el kerülheted
Szívesen szeretem Szíved
Tsak Te is mutasd meg Hived
Eránt hiv szereteted.

30. Mellyik az erősebb

Érzés

Szépp Virág a' Rósa édes szine szaga:
Ha Kedveském nélkül van elottem maga
De ha ő szurta fel szépp barna hajara

Nints akkor előttem sem betsi sem ára

⁵Mi ennek az oka? ez hogy a' nagyobbban
Fénylő virág mellett a' kitsiny el lobban
Édes a' méz édes, de még is jobb iz a'
Ha nyájjasan körül csokol a' kis Niza
Miért van ez? mert ott tsak a nyelvem ér ez
¹⁰Itt pedig a' Szivem és így jobban érez
Gyönyörű szava van a' Fülemilének.

Szebben esik meg is Nizamnak az Ének.

Miért van ez? azért mert amaszt nem értem
Ezt tudom mit beszél s miként buzog ertem

¹⁵Akárhogy haragszom akar mint busúlok
Ha meg látom Nizat egybe meg vidúlok

Mert az érzéseknek ez a természeti

Hogy a gyengét a nagy meg fojtja s kiveti
Ember társam ugyan mind tisztan szeretem

²⁰Nizámhoz még is leg forrobb Szeretetem
Én tsak azt tartom hogy innen származnék a'

Mert ő az én Szivem fele 's toldaléka.

Azert mint magamat úgy szeretem éppen

Mások nem tétzhetnek egészen a képpen.

Vége

Harmadik könyv: Az El vesztés

**[Nehéz dolog nem szeretni
Szeretni is szint oly nehéz³⁰⁴
De nehezebb meg vettetni
Ha már hozzá kezdtünk ehez.]**

31. Szemrehányás

Niza Niza kedves Nizám
Magadat tsak reád bizám
Még is Te mint hitiszeget
Nem tettél nekem eleget
⁵Te hagytál el nem én Teged
Te hagytad el a' hűséget
De bár így bántál is velem
Nállam kész az engedelem
Csak egyedül most is ezen

¹⁰Történet esik nehezen
Hogy forró szerelmem mellett
Tölled el szakadnom kellett
Azért boszorkodom reád
Hogy a' Sors nem örökre ad

¹⁵A minn pedig ha szeretnél
Igen könnyen segíthetnél
Mert ha úgy akarnád magad
Semmi töllem ki nem ragad

Te fogtad meg a Szivemet³⁰⁵

²⁰Még is el hagysz é engemet.
Tiéd az az erőss kötél
A mellyel³⁰⁶ magadhoz kötél

³⁰⁴ A másolatban eredetileg a *nehéz*-szó szerepel. A kulcs-fontosságú mottószövegben a rím szempontjából a *nehez*-szó megfelelőbbnek látszik.

³⁰⁵ A kéziratban a sorzáró szó az áthúzásos javítás miatt nehezen olvasható: *Szememet*-kifejezést a másoló a *Szivemet*-re módosította.

³⁰⁶ A másolatban *A mellyhez* szó olvasható, a szövegrész értelme kívánta meg a

Én foglyod vagyok és Rabod
 Te pedig a Törvényt szabod
²⁵Edjik erő huzó erőd
 De a másik vissza verőd
 Amaz von az Élet fele
 Ezzel a' sirba löksz bele
 Innen szármázik osztán a'
³⁰Hogy tsak kesergem utánna
 Mint a' Nap körül a' magok
 Uttyokat futó Csillagok
 Most hívsz majd ismét el lököl
 Most meg jelensz majd el szököl
³⁵S ha kinnaimat örültem
 Bezzeg érzem már körültem
 De semmi vége lesz ennek
 Ha tettemim meg pihennek
 Nállam készen a' botsánat
⁴⁰De Téged el fog a' bánat.

32. Amor és a Halál

A kis Amor egy éjjel
 Es az öreg Halál
 Bojongván szerte széjjel
 Eppen edjütt talál
⁵S ugyan azon egy Gazdára
 Be tekinteni prédára
 Mindjárt ki ki le rakott
 Minden gyilkos eszközt
 De mig mulatnának ott
¹⁰A Vetélkedés közt
 Szörnyű nagy lárma telé be
 A Hazat hirtelenébe
 A Varos Nép megretten
 Gyúladás volt talán
¹⁵Azok is mind a' ketten
 Gazdajok asztalán
 Kapkodván mindjárt a' tegezt
 Fel tserélik a' nyílt meg ezt.
 E' már annak az oka
²⁰Hogy a' kis Szerелеm
 Nyilaitól olly sok a'
 Halál 's veszedelem
 És hogy ellemben a' Vének
 Holtok helyett szeretnének.

33. A kettős Halál

Bóldogabb nállam a' Csirke
 Vagy akár mellyik Madarka
 Mert azok kétszer születnek
 Még is tsak egyszer halnak meg
⁵Én pedig egyszer születtem
 És két halált kell szenyvednem
 Ezt még életembe Nizáért
 A mást a' magam részsziere

34. A Szerető Szive Gyötrelmei

Fövényne sints annyi a Tengernek
 Sem a' szomjúhozó Libriának
 Mint a' mennyi gondok feszket vernek
 Szívében a szepp Nem Barátjának
⁵A kit Vénus egyszer meg ejthetett
 Nyájas tekintettel s beszédével
 Az meg nem betsüllyi az életet
 S csupa Fántázia a' mit mivel
 Mikor a komor bölts mélyen bújja
¹⁰S méri az Igazság Ótzeánnát
 Ez akkor is imadja a bújja
 Szerелеm Óltárán sziv bálvánnyát
 Mások faradnak a' nagy munkába
 'S gyakorolják testek friss erejét
¹⁵Ő pedig szüntelen tsak a' kába
 Képzéldesekkel gyötri fejét.
 Mikor minden Állat meg pihene
 'S az álom a' Földet el foglalja
 Azzal a' Szerелеm kis Istene
²⁰A' tündér világba jár s fel s alá
 Ahol a csapodár csalfa remény
 Neki egész arany Várat ígér
 A mit akkor tud meg hogy Tüнемény
 Mikor sorsa már a vég pontig ér
²⁵Hat még az attól való félelem
 Hogy el üti³⁰⁷ kezérül valaki
 Mitsoda rettentő nagy gyötrelme
 A ki próbálta sem mondhatta ki.
 Úgy van mert változók a' Leányok
³⁰Szavok csupa vizre irott betűk
 'S kegyetlenek mint az orosz lányok
 És valami kényes természetük
 Én a' kis Nizát igen szeretem
 'S úgy tetszet hogy ő is szeret engem
³⁵De hogy el ne veszszen betsültem
 Ha rosz kedve van már tsak kerengem.
 Illyen sok annak a' baja 's gondja
 Sött gyakran kára és veszedelme
 A ki úgy lesz a Szépp Nem bolondja
⁴⁰Hogy a' mellett tiszta a szerelme.

35. A távol lévő Niza

Óh melly boldog az a' Faja
 A Plánták országának
 Melly párjait nyalja falja
 'S meg nyerheti magának
⁵Még akkor is mikor kénnye
 'S kedve szerint ő néki
 A természet bölcs törvényre
 Azokat nem tenné ki
 Ra bizz Zefire magát
¹⁰Es szerелеm titkait
 Közli velle ízét szagát

'S nektározott Csókjait
 A' pedig mind menet jövet
¹⁵Suttogván szerelmeket
 Le rakja mint igaz követ
 A' rá bizott kintseket.
 'S e' kint a' szerelmes Párok
 Bár tavoly ha légyenek
²⁰Szerelmekbe semmi károk
 'S akadályok nintsenek
 Ha tudnám én is Angyalom
 Csókjaim e' mostani
 Allapotban óh Fajdalom
²⁵Hozzád útasítani.
 Melly szerentsésnek 's bódognak
 Tartanám úgy Életem
 Masok akármit lotsognak
 Örömmel ki nevetem
³⁰Úgy vólna de még magamat
 Kell elől ki nevetni
 Mert nem lehet Csillagomat
 Meszsziről így szeretni.
 Minket a' föld vég határi
³⁵El szórtak igen nagyon.
 Nállatok meg a' mi nyári
 Napjainkon tél vagyon,
 Úgy van én szüntelen Égek
 'S nem is vagyok idegen
⁴⁰Benned az érzékenységek
 Meg fagytak a' hidegen
 Jőjj vissza még egyszer a' mi
 Földünkre mig itt lakom
 Mindent el követek a' mi
⁴⁵Meg hevít gyöngy alakom.
 Addig is mig ide érnél³⁰⁸
 Ne ejts rajtam több sebet
 Nállam tiszta nemes vérnél
 Nem találhatsz egyebet.

36. Andalgás

Szünnyetek meg édes érzések
 Kebelében szunnyadozó szent képzelődések
 Szüny meg szüny meg oh Cziteréja
 Mert Szüvemnek már ez a' czélja
⁵Hogy ne uralkodjon rajta Pafus Királynéja.
 Félre kedves gyönyörűségek
 Balsamival ketsegtető csalfa reménységek
 Mert ha az édes Képzletek
 Csalárd színével rá szedtetek
¹⁰Tépelődni nem akarok már többé veletek
 El hagyom már Vénus óltárod
 Ambár alig kóstoltam meg szédítő nektárod
 El hagyom már a' Szereteted
 Mert mihelyest magáévá tett
¹⁵Mindjárt a leg kegyetlenebb lantzára vetett.

37. Vetelkedés a Rosa és a Rozmaring között

Rósa

Én a' Természetnek édes Lyánya
 'S a viragok Királynéja
 Hogy a ki Kintsemet meg kívannya
⁵El ne süljön büszke tzelja.
 Mellén száz ezer fegyverest rakott
 A' tiszta hűségű Anyám
 Védelmezni egy illy gyöngy alakot
 'S erősíteni a' Tanyám.
¹⁰Fejemen pedig az a' korona
 A' mellyet Flóra kötözött
 'S csiga vér szín biborral be vona
 Leg szebb minden pompa között.
 Hát a' mestersegesen ki metttet
¹⁵Zöld Levelim millyen szépek
 Miért ván meg is hogy vissza tettzet
 Ha néked elődbe lépek.

Rozmaring

Se nem irigykedem reád se nem
²⁰Vonom meg a' tiszteletet
 Csak hogy olly kényesen jössz ellenem
 Ez az a mi meg sebhett
 Hogy a' más örököst úgy le tapodd
 Nem illik egy Királynéhez
²⁵Hamárébb el jön még a te napod
 Mellyet rád Tisifoné hoz.

Rosa

Úgy hát örökös vagy Te is
 Mért mondod azt hiszem tudva
³⁰Van mindenek előtt, hogy Te henye
 Plánta vagy – még az is dudva.

Rozmaring

Jó én meg elégszem ambár Plánta
 Vagyok is – tsekelly sorsommal
³⁵'S rangodat bár akárki kívánta
 El ülhetz a' Liliommal
 Tartsátok fel gögös Nyakatokat
 Én tölletek el férhetek
 De pünkösdi Királyságotokat
⁴⁰Le rontják Ellenségeitek. –
 Én pedig akkor is mint a' Sályá
 Meg tartom színem 's illatom
 'S hogy a' Télnek sem leszek predája
 Gondos Gazdamba bizhatom.

⁴⁵Rosa

Folly az idő változnak mindenek
 Használjuk hát az életet
 Halalra büntettek az Istenek
 Mindent a' mi csak születet
⁵⁰Te is bár későbbre oszolly széjjel
 El húnysz és tsak méltatlanul
 De én rollam ha a' fagyos éjjel
 Meg ront is sok ember tanúl
 Éllyen vigan kiki mig van modja
⁵⁵Keresse az örömekeket
 Mert ha a' bölts vegezés fel oldja
 A' foglaló köteleket.
 Le omlik a' Firhang és be fogja

³⁰⁸ A sorzáró szó nehezen olvasható:
 vélhetően *érmék érnél*-alakra javítva.

A' mord setettség a' szemet
⁶⁰S már a' más Felvonás másnak fogja
 Ki tapsolni az Érdemet.

Rozmaring

Ugy van a' mit mondasz a mind igaz
 De hogy jól mennyen életed
⁶⁵Betsulni kell más is Te pedig az
 Artalant könnyen meg veted.
 Hanem már a' semmi – meg bótsátom
 Ezt a' nagyra nézetednek.
 Sőt arra kérlek hogy légy Barátom
⁷⁰Még akkor is ha le szednek.

Rósa

Szeretlek meg vallo – ne parola
 Hogy többbe meg nem sértelek
 'S a' mit a szent hűség parantsol a'
⁷⁵Meg lesz ha csak modját lelek.

38. Jó is Rossz is

Jobb nem szeretni, mint égni
 A' bájos Szerelem miatt
 Mert az Ámor bal oldalán
 Nagyon mérges nyilak vannak.
⁵Jobb szeretni mint a' Csiga
 Modjára csak otthon ülve
 Kuppaszkodni magánosan
 'S nem esmérni e' világot
 Lám a' Méhetské ki reppen
¹⁰Csókolni a' Virágokat
 És még a' keserűbűl is
 Edesseget szív magának
 A ki le nem szál a Tenger mélységébe
 Drága Gyöngyöt
¹⁵'S egyébb más betses köveket
 Soha sem fog ingyen szedni.
 A ki fél a' Méhetskének fulánkjától
 – Nem érdemes
 Hogy valaha a' szin Méznek
²⁰Edességét meg kostolja
 Ha a' Rósa tövissétől
 Irtozna valami kényes
 Kivéven a Kedvesemet
 Én nem adnék rósát néki
²⁵Igen bajos a' Szerelem
 Igen édes a' Szerelem
 Veszedelmes hát szeretni
 'S veszedelmes nem szeretni.

39. Esdeklés

Niza után

Jövel tiszta szeretetem
 Legelső Tárgya jövel
 Vigasztald meg bús Életem
 Azzal a' szent erővel
⁵A melly szemed forgásában
 Szépp szátskád mosolygásában
 S a' Sireni hanghoz nagyon
 Vető szavadban nagyon.

Tied Nizám az a' Termet
¹⁰Tied az a' tiszta Szív
 A' melly olly erővel termett
 Hogy mindet magához szív
 'S engem is a' többek között
 Kedvesem úgy le kötözt
¹⁵Hogy most is távol léttébe
 Vondogál szerelmébe.
 Te vagy Te Nizám az a' kis
 Újj Grátzia Növény
 A kit bár nem láthattak is
²⁰Peldázlak mások nevén
 Most mondlak Aglaiának
 Majd egy Saroni Rosának
 Mind ebből tsak a' jövén ki
 Hogy nints nállad szebb senki.

40. Átok Nizára

Igen érzem hogy vagyok
 Mert szeretek
 S kinnaim olyan nagyok
 Hogy nagyobbat nem is képzelhetek
⁵De Életem felől
 Nem győződhetem meg belől
 Más lenni más az élet
 'S úgy itélek
 Hogy ha Lelkem mássé lett
¹⁰Az él a' kinél van, nem én élek
 Mert a' Lélek nélkül a' Test
 Meg holt állat és túnya rest.
 Niza ölt meg engemet
 Ah fájdalom
¹⁵Ö lopta el a' Szivemet
 Ő volt az én öldöklő Angyalom
 Oh gyaszos gondolat óh
 Niza volt a' gyújtogató
 Már hát mivel nem látok
²⁰Egyébb eszközt
 Meg nézem tán az Átok
 Leg többet fog érni mindenek közt
 Ah jóltévő Czitére
 Halgas rabod kérésére
²⁵Nem kívánok a' Szüzre
 Csak csupán azt.
 Hogy vettessen a' tűzre
 Arra a Tuzre³⁰⁹ mellyet benném gyúllaszt
 A Szivem maradjon
³⁰Csak hogy helyette más adjon.

41. Az Álom

Édes Álom
 Szivem ama
 Leghathatosabb balsama
 Melyben egyedül találom
⁵Csendes Nyugodalmam

³⁰⁹ A kéziratban: *Arra Tuzre*. A metrum kívánta meg az emendációt.

Ha Fajdalmam
 Fel heviti Hevem
 'S érzi Szivem
 A kegyes Ég
¹⁰Azért hogy a'
 Szívnek hamar az el fagya
 Lennél vegtére könnyebség
 Tsak Tégedet hagyott
 Bár a' fagyott
¹⁵Halál Követtye vagy
 Szülötte vagy
 Jöjj légy velem
 Fogd Szememet
 Mert még éltembe el temet
²⁰Az az átkozott Szerелем
 Csak nállad találom
 Édes Alom
 Nyugtom csendességem
 'S Reménységem
²⁵Ébbren lévő
 Csak jajgatok
 'S dühödnek az indulatok
 Éltem Hajótska révén
 Kinoz a' Szerелем
³⁰Légy hát velem
 Mert élven el temet
 Fogd Szememet
 Nem bánom ha
 Bár végtére – !!
³⁵Ha Lelkem illy sorsot ére
 'S Testi erőm bádjat 's lomha
 Csak nállad találom
 Édes Álom
 Szivem könnyebbségét
⁴⁰'S kinom végét. –

42. Zugolódás

Első Párját a Gerlitze ha el veszi
 Magat olyan szomorúságnak ereszti
 Hogy többé indulatja
 Szerелемre nem hajthatja.
⁵Ha illy erő bizattatott egy Madárra,
 Miért nem mehetnek az Emberek arra
 Hogy ellent álhatnának
 Sziveik akaratjának?
 Ki láthatná itt a' Természet szándékát
¹⁰Miért adja nekünk azon ajándékát
 'S általa miért éget
 Kinzás avagy³¹⁰ haszon végett?
 Én részemről a mostani szeretetem
 Fájdalomnak s kinnak méltán nevezhetem
¹⁵Mert olyanokért égek.
 Kiknek nints érzékenységek
 Bóldogságom 's kedvem ha néha képzelem
 A mellyet szerzett a' hajdani Szerелем

³¹⁰ A másolatban: *Kinzása* vagy szerepel, a sor értelemszerű tagolása okán történt a korrekció.

Akkori Indúlatom.
²⁰Már most zokogva síratom
 E' szerint az édes méreggá változott
 'S kinoz nagyon szüntelenül az atkozott
 Veszszén hát édessége
 Ha illy keserű a vége.

43. Niza nyomai

Itt ebbe a' Hazatskába
 A malom mellett lakott
 Itt ennek az Udvarába
 Láttam a' gyöngy alakot.
⁵Erre³¹¹ ment egy kis hidon át
 Így tekeredet haza
 Itt mint Szivem Tulajdonát
 El fogtam hogy utaza
 Itt egy fenyű szeketskére
¹⁰Ült le az Ablak alá,
 Minekutanna Czitere
 Szívét hozzám foglalá.
 Itt minden nap beszélgettünk
 Leg inkább estve felé
¹⁵Míg ilyen bóldog életünk
 A sors nem irigyelé. –
 Ah szerentsés nyomadéki
 A mellyeket tapoda. –
 Hol vagytok hát hiszen néki
²⁰Rósát hintek még oda. –
 Jaj hát olly hideg Barátok
 Vagytok é hozzá hogy a'
 Vólt helyén egyet se látok
 'S mindenitek el fogya
²⁵Lám bezzeg azt a' mély nyomot
 Mellyet az érzésekkel
 Szivemre bélyegül nyomott
 Szazadok sem törlik el.

44. A Szerелемről való le mondas

A bút hozó kívánságok
 Gráditsaira nem hágok
 A mellyek a' Szeretetnek
 Bús rabságára vezetnek.
⁵Mert az Ember fogó Lépnek
 A kinek közepébe lepnek
 Örökös rabokká léznek
 'S kinokba majd el enyésznek.
 Indulatok lévő bújja
¹⁰Mert a' Szerелем kinozza
 Sziveiknek nagy a bújja
 'S bódult állapotba hozza.
 Gyötri sziveket a' bánat
 Kupidonál nints botsánat
¹⁵Mert a' szivre addig nyílaz
 Míg egészszen meg nem nyíl az.
 Ha pedig már meg nyílt a Sziv

³¹¹ Az eredetiben: *Érre*, a sor értelme kívánta meg a javítást.

Magába olyan tüzet sziv
 Melynek füstolgó homallya
²⁰A Szívet s szemet rongallya.
 Már ezt én is tapasztaltam
 Mert egy Szűzért majd meg hóltam
 És mivel tisztán szerettem
 Szívbeli rabjáva lettem.
²⁵Lelkemnek e' virágszála
 Míolta töllem meg vála
 Magam eresztvén a' bűnak
 Örömem sugári bűnak. –
 Már Én többbe nem szeretek
³⁰De fájdalom mit tehetek
 A Szezelem nagy Istene
 Szárnyas Fiának ellene –
 Útól ér akár mint futok
 Fel tett czéломra nem jutok.
³⁵Csak a' bú 's gond fognak körül –
 Szívem tán soha sem örül. –
 Nem kel fejemre a' Myrtus
 Csak a Tudomány 's a' Virtus
 Zöld Laúrssát viselem
⁴⁰Maradjon el a' Szezelem.

³⁵Ha el hagyott az Én drága Szépem
 'S el buklott töllem az edes Öröm.

Vége

45. A Maganossághoz

Édes magánosság Te a' drága
 'S magokkal hiven meg elégedett
 Szívek Barátnéja 's bődögsága
 Fel kereslek egy kitsint Tégedet
⁵Örömet társalkodnak Te véled
 Mindenféle tanulni szeretők
 Mert tüzők általad nagyon éled
 'S tölled kapnak tiszta képzetet ők
 Szeret a' nemes sziv meg pihenni
¹⁰A Te nyajas csendes kebledbe
 Mivel azt Felséges és Isteni
 Érzésekkel tsak Te töltheted be.
 Egyedül a' bájos szeretetnek
 Rabjai kerülik figyelmedet.
¹⁵A kik magokkal sem eggyezhetnek
 Vagy a' kiket a' Sors reá szedet.
 Már Én is borzadok tölled nagyon
 Ambár még se vetlek örökre meg
 Mert rajtam igen nagy teher vagyon
²⁰'S kinnyában a' Szívem szintúgy remeg
 Most hát magam tsak a jó Barátok
 Enyelgó számai közzé veszem
 És hozzám semmi bút nem botsatok
 Hogy el vonnyam Tárgyátúl az eszem.
²⁵Majd ha el felejttem azt a' kemény
 'S könnyörületlen vólt Szerelmesem
 Vagy ismét mosolyog rám a' Remény
 Csendesseged ismélt fel keresem.
 Maradjatok el már óh Gyilkosok
³⁰Niza Czitére és a' Szezelem
 Többé útánnatok nem kapdosok
 Ha illy kegyetlenül bantok velem.
 Myrtus Koszorúmat szejjel tépem
 'S az Amor nyilait öszve töröm

2. ADALÉKOK UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ BIOGRÁFIÁJÁHOZ

Ungvárnémeti Tóth László³¹² 1788. február 17-én Borsod megyében, Kistokajon született.³¹³ Apja, Tóth János³¹⁴ egy elszegényedett, Ung megyében honos nemes családból származott, nagyapja, Tóth Sámuel pedig Zemplén-megyében,

³¹² Névalakját kortársai többféle formában használták: **Ungvár-Németi Tóth László** (Kazinczy Kölcseynek, *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1901, XI, 280. A továbbiakban: *KazLev.*); **Tóth László** (Kölcsey Kazinczynak, *KazLev.* XI, 310.); **Ungvárnémeti Tóth László** (Sárközy István Kazinczynak, *KazLev.* XIV, 453.); **Ungvár Németi** (Kazinczy Döbrentének, *KazLev.* XVIII, 6.). Ungvárnémeti életében megjelent közleményeiben a következő alakokban ingadozik nevének leírása: **UNGVÁR-NÉMETI Tóth László** (*Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816., *Gyász-tisztelet Hermine császári főhercegnének...*, Pesten, Trattner Tamás János betűivel, 1817. és *Óda Herminához. A Pythiai Tizedik Hymnus mértékin*, HaszMul, 1817/II/25, 195-198.); **UNGHVÁRI Tóth László** (*Athénai Tyrtaeusnak a Messeniak ellen hadakozó Lacedaemon Poeta-vezérének hadra serkentő versei például az Elégiára*, Görögbl, HaszMul, 1817/II/52, 412.); **UNGVÁRNÉMETI TÓTH László** (*Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818. és *Piis manbius Francisci Győry*, Viennae, die 20 Maii anni 1819.); **Ungvár Németi Tóth László** (*Hippokrates esküvése*, HaszMul, 1818/I, 231.); **Ungvár Németi Tóth László** (*Sappho éneke Küprishez*, HaszMul, 1818/II/4, 25.); **TÓTH László** (*Örömeinek a' Parisi arany Sasnak a' nemzeti Muzeumban béavatásakor*, h. és é. n.).

³¹³ Lsd. *A kistokaji református egyház születési, házassági és halotti anyakönyve: 1772-1852. évig* (Kistokaj, Hunyadi János u. 1.). Az anyakönyv oldalai számozatlanok, Ungvárnémeti születési adatai az MDCCCLXXXVIII-as évszám alatt szerepelnek. Ebben az esztendőben a községben 17 gyermek született. A bejegyzéshez Falucskai Ilonának, a község református lelkipásztorának segítségével fértünk hozzá. A poéta születési adatait Kazinczynak két alkalommal is megírja: „Míg ezt vehetné is, jelenthetem, hogy születésem napja esik 1788dik esztendőben Februárnak 17dik napjára.” (*KazLev.* XVII, 128.), „... én Borsod V. Megyében Kis tokajban, 1788dik esztendő második havának 17dikén születtem” (*KazLev.* XVII, 144.). Az anyakönyv nem hiteles másolata a legfontosabb személyi adatok megjelölésével szerepel az MTA Kézirattárának Kazinczy-hagyatékában, amely a levelezési anyagok közt az Ungvárnémeti nemességét bizonyító iratokat tartalmazza: MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Acta ad Processum Nobilitarem Ladislai Tóth spectantia*.

³¹⁴ A kistokaji születési anyakönyv Tóth János Prédikátort jelöli László édesapjaként.

Helmecezen lakott.³¹⁵ A poéta vélhetően írói névként ősei iránti tisztelete okán választotta az Ungvárnémeti-előtagot. Édesapja református prédikátor volt a községben,³¹⁶ korábban pedig, még a költő születése előtt, egy közeli településen, Kisgyőrben teljesített lelkészi szolgálatot, melyre vonatkozóan a református egyházközség anyakönyvi kivonataiban több érdekes adalék is olvasható.³¹⁷ Apját egyébként nagyon korán, négy esztendőskorában veszítette el.³¹⁸ A költő édesanyja, Nagy Erzsébet³¹⁹ Miskolcon elő csizmadiák leszármazottja volt,³²⁰ egyetlen testvére, Sándor pedig egy esztendővel volt fiatalabb nála.³²¹

Kistokaj nemesi szülöttjei a Bordás-, Kelemen-, Szalánczky-, Ráczkevey-, Bereczkey-, Négyesy- és Faragó-családok³²² voltak a XVIII. század végén, s e birtokosok közül kerültek ki a két Tóth-fiú keresztszülei is: Lászlót Nemes

³¹⁵ Az erre vonatkozó adatokat lásd ugyancsak: MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Acta ad Processum Nobilitarem Ladislai Tóth spectantia*.

³¹⁶ A Borsod megye korabeli birtokait feldolgozó statisztikai táblázatban Tóth János, kistokaji lelkész földje papi birtokként szerepel: *Magyarország történeti helységnévtára: Borsod megye (1773-1808)*, szerk. BARSÍ János, Bp.-Miskolc, 1991, 203.

³¹⁷ A hiányos, számozatlan és rendkívül nehezen olvasható anyakönyvben négy helyen találtunk használható bejegyzést: fennmaradt az 1784-ben és 1786-ban általa keresztelt gyermekek listája, az 1785-ben házasodottak lajstroma, továbbá az 1788-as távozásáról egy adat. – *A kisgyőri református egyház születési, házassági és halotti anyakönyve: 1750-1789. évig* (Kisgyőr, Református Egyház). Az anyakönyvhöz Irlanda Sándorné lelképásztor segítségével értünk hozzá.

³¹⁸ Lsd. *A kistokaji református egyház születési, házassági és halotti anyakönyve: 1772-1852. évig*, Anno 1792. Az adat Károlyi Amy kézírásával is fennmaradt, melyet újra felidéz: KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, *Weöres Sándor és Ungvárnémeti Tóth László*, Új Holnap, 1996, március, 4.

³¹⁹ A kistokaji születési anyakönyvben László édesanyjaként Nagy Erzsébet szerepel: „Szüleknek nevek Tóth János Predik. és felesége Nagy Erzsébet”.

³²⁰ Legalapvetőbb személyi adatainak rövid összefoglalója egyébként a magyar és görög kötet Weöres Sándorhoz került összefűzött példányában Kazinczy Ferenc unokaöccsének, Kazinczy Gábornak a kézírásával szerepel. Idézi: KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, *i. m.*, 3-4.

³²¹ Lsd. *A kistokaji református egyház születési, házassági és halotti anyakönyve: 1772-1852. évig*, Anno 1789. febr. 20. Az anyakönyv későbbi bejegyzése szerint a fiú kilenc esztendőskorában, 1798-ban halt meg.

³²² *Borsod Vármegye: Borsod, Gömör és Kishont K. E.E. vármegyék*, szerk. CSIKVÁRI Antal, kiad. A vármegyei szociográfiák Kiadóhivatala, Miskolc, 1839.

Négyesy Sámuel és neje, Csáji Anna asszony, öccsét, Sándort pedig Nemes Faragó János és felesége, Oláh Zsuzsanna tartotta a keresztvíz alá.³²³ A község nagyságára és fejlettségére vonatkozóan jól használhatóak a II. József-féle népszámlálás (1784-1788) adatai, melyeket éppen Ungvárnémeti születése előtt rögzítettek. E statisztikák szerint akkoriban a település 103 házában 502 fő lakott. Vallási eloszlását tekintve a falu meglehetősen egységesnek látszott, ugyanis 457 fő reformátust és 45 fő római katolikust tartottak számon. A gazdasági adatok szerinti felmérés – mely során a területek nagyságát hektárban adták meg – a következő eredményt mutatta: a faluban szántó 345, szőlő 51, kert-rét-legelő 1119, erdő 3 volt.³²⁴

Rákóczy Géza, a költő életművét feldolgozó első monográfia szerzője azt állítja, hogy az édesapja, a jól tájékozott, tudós lelkész alapozta meg fia műveltségét, a klasszikus nyelvekben való jártasságát.³²⁵ Mindez azért tűnik cáfolhatónak, mert a kisgyermek négyévesen már árva, s vélhetően ezt megelőzően komolyabb atyai okításon nem eshetett át. Ungvárnémeti szülőhelyén a protestáns felekezetű elemiben kezdte meg négy éves alapfokú tanulmányait, ahol a korabeli falusi iskolák oktatási normája szerint olvasást, írást, számolást és vallástant tanult.³²⁶ Később az anyai nagyszülők lakhelyén, Miskolcon, abban a helyi református felekezetű gimnáziumban folytatta iskoláit, amely a XIX. század elején a protestáns iskoláztatás egyik fontos központjának számított. A borsodi líceum a Sárospataki Református Kollégium körül fokozatosan kiépült ún. partikulális iskolák hálózatának volt része, s e partikulák

³²³ Születési anyakönyveik: MDCCLXXXVIII. február 17., MDCCLXXXIX. február 20.

³²⁴ BARSZ János szerk., *i. m.*, 46-47.

³²⁵ RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892, 5.

³²⁶ A falusi és városi elemi iskolák működésére vonatkozóan: BAJKÓ Mátyás, *Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Bp., Akadémiai, 1976, 27-29. A községben ma működő általános iskola igazgatója a korabeli tanulói anyakönyvek sorsára vonatkozóan nem tudott információt nyújtani.

minden esetben szorosan függtek az anyaintézményüktől, annak szerkezeti-szervezeti felépítését adaptálták, továbbá szinte változtatás nélkül vették át korabeli tanterveiket. A pataki anyaintézmény és az iskolahálózat szoros szakmai kapcsolatának adatait Benda Kálmán gyűjtötte fel.³²⁷

Ungvárnémeti Tóth László Miskolcon végezte középfokú tanulmányainak teljes egészét,³²⁸ majd utóbb a felsőfokú-akadémiai szakba tartozó teológiai stúdiumokat is hallgatott. A protestáns iskoláztatás korabeli metodikájának megfelelően természetesen a borsodi gimnáziumban is az oktatás legfontosabb feladata a klasszikus műveltség alapelemeinek átadása és a latin nyelv tökéletes elsajátíttatása volt. Ezekben a kollégiumokban a professzorok kizárólag a magasabb tudományokat, a bölcsészetet, a hittudományt, a klasszikus nyelveket és azok irodalmát okították, tehát kizárólag a felsőfokú stúdiumaikat végző hallgatókkal foglalkoztak. Az alsóbb évek kiművelését a korábban kiemelkedően teljesítő segédtanítókra, más kifejezéssel preceptorokra, collaboratorokra bízta.³²⁹ Miskolcon egyébként 1798-ban sárospataki mintára olyan új tantervet vezettek be, amely a reál-humán órák arányának folyamatos változtatása ellenére gyakorlatilag 1819-ig érvényben volt, s így Ungvárnémeti vélhetően a pataki anyaintézmény 1796-ban jóváhagyott tanmenete szerint végezte középfokú tanulmányait. A XIX. század elején kétféle segédtanító működött a miskolci gimnáziumban: a privát kategóriába tartozók korrepetálási munkákat végeztek, a klasszikus típusba soroltak pedig maguk is osztálytanítói

³²⁷ Utal erre többek között: BENDA Kálmán, *A Kollégium története 1703-tól 1849-ig.* = *A Sárospataki Református Kollégium: Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, szerk. A Tiszáninneni Református Egyházkerület elnöksége, Bp., 1981, 104.

³²⁸ RÁKÓCZY Géza, *i. m.*, 5.: „Elemi tanulmányainak befejezése után szülői Miskolcra küldték anyai nagyatyjához, hogy az ottani ref. gymnasiumban folytassa tanulmányait. Itt végezte be középiskolai tanulmányait és a philosophiai tanfolyamot jó közepes eredménnyel.”

³²⁹ A protestáns iskolakollégiumokban érvényesülő „tanítva tanítás” szisztémáját magas szinten ismerteti: BAJKÓ Máttyás, *i. m.*, 31.

feladatokat láttak el.³³⁰ Sajnos a tanintézményben töltött éveket igazoló tanulói anyakönyvek és osztályozási táblázatok nem lelhetők fel, ugyanis a Kollégium korai iratanyagai az egyházi iskolák államosítását követően, vélhetően az 1940-es évek végén Sárospatakra kerültek, ahol az anyagok elpusztultak.³³¹ Miskolcon a későbbi poéta kitűnt tanulótársai közül, ugyanis Kovács Gábor könyvében, amely az iskola történetének korai szakaszát dolgozza fel, az 1807/1808-as tanévben Tóth László conj. a praeceptorok lajstromában szerepel.³³² Valószínűsíthetően a szerző már ekkor lelkészi pályára készült, ugyanis a Miskolci Kollégiumban a teológia első két évfolyamának anyagát bizonyára végighallgatta, ugyanis kurzusait később ugyanebben a témakörben a protestáns iskoláztatás fellegvárában, Sárospatakon a harmadik tógatusi osztályban kezdte meg.

A Sárospataki Kollégium légköre és magas szintű működése – amely leginkább a sokszínű kultúra országos szintű elterjesztésében és a kikerülő lelkészek közvetítette teológiai és műveltségi anyag átadásában mutatkozott meg –, a tanintézmény falain belül és kívül is érzékelhető volt. Ez a szellem bizonyára fontos nyomokat hagyott az ekkor már 20. évét is betöltő, versírással próbálkozó ifjú életében. Az 1800-as évek elején a Sárospataki Református Kollégium három nagyobb egységre tagolódott: az alapfokú és gimnáziumi képzés, továbbá a tógatusok látogatta nyolc évfolyamos teológiai felsőfokú stúdiumok és a non

---

³³⁰ ZSUPÁN László-BÁNDI Géza, *Iskolánk története = A 400 éves miskolci Földes Ferenc Gimnázium emlékkönyve. 1560-1960*, szerk. ZSUPÁN László és BÁNDI Géza, Miskolc, 1960, 20., Bándi és Zsupán a segédtanítókra vonatkozó kötelezettségekről, a korabeli fegyelmi szabályzatból is közöl részleteket: ZSUPÁN László-BÁNDI Géza, *i. m.*, 21.

³³¹ A BAZ Megyei Levéltárban a Református Kollégium legkorábbi iratanyagai az 1817/1818-as tanévből lelhetők fel: *Tabella Censuralis tam prioris, quam posterioris Semestri Anni Scholastici 1817/8.*, továbbá *Tabella informationalís Anni Scholastici 1818/19 posterioris Semestris*. (A Református Gimnázium fondszáma: VIII-55). A kutatásokhoz Gálné Jakó Mariann levéltáros nyújtott segítséget. Sárospatakon a vonatkozó anyakönyvek sajnos nincsenek meg, csupán néhány iskolatanácsai jegyzőkönyv maradt fenn a vonatkozó időszakból, melyekben Tóth László neve nem fordul elő.

³³² KOVÁCS Gábor, *A Miskolczi Ev. Ref. Főgymnasium története*, kiad. Az ev. Ref.

togátusok négy esztendőös képzését biztosító jogi akadémia szerves egységben szolgálta a protestáns nevelés korabeli szükségleteit.³³³ 1808-ban, Ungvárnémetinek a kollégiumba történő felvételekor a sárospataki kollégiumban már 1234 fő tanult, s közülük a főiskolai szakokra 76 világi és 273 tógatus növendék iratkozott be.³³⁴ Az 1809-ben induló tanév kezdetén pedig a hallgatók létszáma és eloszlása – Szombathi János professzor összegyűjtött adatai szerint³³⁵ – a következő képet mutatta: 1234 fő közül 285 tógatus és 949 egyéb diák vett részt az oktatásban.

A Sárospataki Református Főiskolán élénk irodalmi és tudományos élet folyt: a korszak nagyobb formátumú kérdéseire, a nyelvújításhoz, a korabeli filozófia markánsabb eredményeihez, a szépirodalom legfrissebb kísérleteihez élénk érdeklődéssel fordult a tanulóifjúság és a professzori kar egyaránt. Kazinczy irodalomformáló szerepét az oktatók természetesen korán felismerték, az Ungvárnémeti tanulmányait is felölelő időszakban e tudósok közül többen levélben tartották a kapcsolatot Széphalommal. A közelben élő Kazinczy mellett és ellenében két, a véleményeiket markánsan képviselő kör formálódott meg³³⁶: míg Sipos Pál, Vályi Nagy Ferenc, Kézy Mózes és mások is szeretettel fogadták a Sárospatakra a vizsgák alkalmával ellátogató Mestert, addig a filozófus Rozgonyi József, a teológiát oktató Látzai Szabó József, valamint a jogtudós Kövy Sándor Kazinczy ellen léptek fel.

Főgymnasium, Miskolc, 1885, 138.

³³³ ELLEND József, *A sárospataki főiskola egy évszázaddal ezelőtt*, Századok, 1914, 697.

³³⁴ KOSÁRY Domokos, *Az oktatásügy a haladó törekvések hullámvölgye idején 1790-1830*. = *A magyar nevelés története*, szerk. HORVÁTH Márton, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 211-255. A fent említett gondolat: 232.

³³⁵ *A Sárospataki ref. Kollégiumnak rövid Históriaja, Fő Pátrónusainak, Kúrátorainak, Professorainak és a' közelebbi időbeli Séniorainak Laistromával*, öszveszedte: SZOMBATHI János, S. Patakon, 1827, 72.

³³⁶ Minderről részletesen írnak: JÁNOSI Ferenc, *A Sárospataki Református Főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig*, Debrecen, 1941, 9. és 18.; RÁCZ Lajos, *Kazinczy és a sárospataki főiskola*, Debrecen, 1931. 12-20., BAJKÓ Mátyás, *i. m.*, 44-49.

Ungvárnémeti négy szemesztert (az 1808/1809-es és 1809/1810³³⁷-es tanévek) töltött az országos híru intézményben, s a tógátusi képzésre történő saját kezű beiratkozási jegyzésében (subscriptio) a következő adalékok szerepelnek:

Név: Ladislaus Toth, **Polgári állás:** nemes³³⁸, **Születési hely:** Miskoltz-Borsod megye³³⁹, **Az aláírás időpontja:** 1808. szeptember 10., **A beiratkozó életkora:** 20, **Osztályfok:** T (togatus) 3

A korabeli tantervek szerint a tógátusok harmadik és negyedik évfolyamán a következő tárgyakat hallgatta:

- **1808/1809:** Theologia dogmatico-elemtica, Erkölcsi theologia, Theoretica és practica philosophiának minden része, A görög nyelv folytatása (a külső írókhoz már itt hozzáadván az új testamentumot is), Statistica
- **1809/1810:** Theologia dogmatico-elemtica, Theologia homiletica és pastoralis, Zsidó grammatika, A haza törvényei, Egyházi jog, Politica³⁴⁰

³³⁷ Könnyen megeshet, hogy a sárospataki diákévek alatt édesanyját is elveszti, bár erre egyetlen bizonyítékunk *A kriptá az az ama nagy Elizának örök-émlékezte a' halálos Fiúi Szívben három énekben Spatakon 1810dik esztendőben Septemberben* című rímtelen-métkékes eposz, mely a kolligátumban olvasható.

³³⁸ A diákok társadalmi hovatartozását 1777-től tüntették fel a sárospataki osztályozási táblázatokban, s a következő kategóriákat alkalmazták: nemes, papfi, tanítói, mezővárosi polgár, polgár, jobbágy. A XIX. század első évtizedeiben a tanulók társadalmi eloszlása így alakult: nemes (4%-birtokos nemesség, 50-55%-kisnemesség), papfi (12-15%), tanítói (2-3%), mezővárosi polgár és polgár (20-25%), jobbágy (2-3 fő évfolyamonként). Az adatokat Benda Kálmán kutatásaiból merítettük: BENDA Kálmán, *i. m.*, 96.

³³⁹ *Protocollum Togatum subscoribentium 1808.* K. e. I. 1. számozatlan 48. oldal. Ungvárnémeti az intézménybe való felvételekor – mint fent látható – hibásan Miskolcot adja meg születése helyeként. Érdekes módon e következetlenséget még egyszer elköveti, ugyanis az Orvosi Kar jegyzőkönyvében nyolc félév közül hét alkalommal Kistokaj, egy bejegyzésben (harmadik szemeszter) viszont Miskolc, vagyis az anyai nagyszülők lakhelye szerepel születési helyeként.

³⁴⁰ A korabeli tantervekre vonatkozóan értékes adalékok találhatóak a következő tanulmányban: ELLEND József, *i. m.*, 701-702. Ungvárnémeti tanulmányi eredményeire vonatkozóan a kollégium levéltárában részletes táblázatokat nem találtunk.

Szombathi János – aki 1782 és 1823 közt a kollégiumban tanított – a főiskola történetét részletesen feldolgozó jegyzetet készített, s abban a professzori karról olyan listák olvashatóak, amelyek alapján könnyen azonosítani lehet, hogy 1808 és 1810 közt kik adtak elő a főiskolai tagozaton:³⁴¹

- **Kézy Mózes:** Költészet- és szónoklattan (sárospataki professzor 1808-1810 közt), majd a peregrinációból történő visszatérése után a Physica és Mathematika professzora (1813-1831)
- **Látzai Szabó József:** Erköltsi Theologia: az erköltstan és papi tudományok (1808-tól-?)
- **Nyíri István:** Tiszta Mathesis, Gráphis, filozófia, pszichológia (1804-1824)
- **Patai János:** Theologia, Physica (1807-1811)
- **Porkoláb István:** Theologia (1804-1809)
- **Rozgonyi József:** Philosophia, Aesthetica és Görög nyelv (1797-1823)
- **Sípos Pál:** Mathesis és Physica (1805-1810)
- **Szathmári F. Dániel:** Dogmatica Theologia, Zsidó nyelv és Exegézis (1810-1818)
- **Szombathi János:** Historia, Stastica, Római Literatúra (1782-1823)

Pataki tógátusi évei alatt Tóth László házi nevelőként is tevékenykedett, a környék egyik jómódú és ismert családjának két sarját, Rhédey Lászlót és Józsefet okította magánúton. Az 1810-es esztendő kiemelkedik az Ungvárnémeti-biográfiaiból, ugyanis az ifjú ismét iskolát vált, tanítványaival, a Rhédey-fiúkkal együtt elhagyja Patakot. Eperjesre, abba a protestáns kollégiumba távozik, melyet

---

³⁴¹ SZOMBATHI János, *i. m.*, 49., továbbá: G.H. J., *Sáros-Patak hajdani Szabad-Királyi sokszor Királynéi, most Mező-városnak Történetei*, Tudományos Gyűjtemény 1818, V, 16., valamint BAJKÓ Mátyás, *i. m.*, 44-53. A tanárok és tárgyaik fenti listáját a három szövegben található adatokból szerkesztettük össze.

a felső-magyarországi rendek 1804-ben már kerületi főiskolává nyilvánítottak.³⁴² Ungvárnémeti Patakról történő távozásával³⁴³ lemond a teológiai-prédikatori pályáról, s egyre erősebb késztetést érez arra, hogy a természettudományok felé tájékozódjék. A felvidéki iskola egyébként ebben a periódusban a Pozsonyban működő akadémiai jellegű kollégium felsőfokú partikulájaként működött.³⁴⁴ Ungvárnémeti az eperjesi intézménybe történt átiratkozásával tulajdonképpen már későbbi orvostudományi tanulmányait készítette elő, ugyanis tudomást szerzett a felvidéki kollégiumban tevékenykedő Karlovsky Zsigmond professzor oktatói működéséről, akitől többek között a magasabb tudományok műveléséhez ekkor már minimum-feltételként előírt német nyelvet kívánta elsajátítani. Hörk Józsefnek a kollégium teljes történetét feldolgozó monográfiájából – amely többek között a rektorokról és a professzori karról fellelhető ismereteket az intézmény működésének kezdetétől közli – az 1810-es évek elejére vonatkozóan a következő adatok érdemelnek figyelmet: ebben a periódusban Mayer András vezette az iskolát, akinek a napóleoni háborút követő gazdasági devalvatio miatt súlyos problémákkal kellett szembenéznie. Kiemelkedik az oktatói karból Benka Ádám, aki a felsőfokú hallgatóknak bölcsészetet és történettudományt adott elő.³⁴⁵

³⁴² KOSÁRY Domokos, *i. m.*, 231.

³⁴³ A váltás talán annyiban meglepő, mert Benda Kálmán a Sárospataki Kollégium osztályozási táblázatainak és tanulói anyakönyveinek az áttanulmányozását követően arra a következtetésre jutott, hogy a diákok fluktuációja nagyon kicsi volt: „Aki Patakon kezdte a tanulmányait, az általában itt is fejezte be, nem iratkozott át közben más Kollégiumba” – BENDA Kálmán, *i. m.*, 98.

³⁴⁴ Az 1777-1848 közötti időszakra vonatkozóan a magyarországi és az erdélyi kollégiumokhoz tartozó fontosabb partikuláris iskolák térképe Bajkó Mátyás könyvében található meg: BAJKÓ Mátyás, *i. m.*, 32.

³⁴⁵ HÖRK József, *Az Eperjesi ev. Ker. collegium története*, Kassa, 1869, 342, 372., a tanintézmény történetére vonatkozóan a következő szakmunkák érdemelnek figyelmet: *Az Eperjesi egyházkerületi, ág. h. evangélikus Collegium múltjának és jelen állapotjának vázlatos rajza*, összeáll. VANDRÁK András collegiumi tanár, A jubileum alkalmából kinyomtatni rendelé az iskolai gyűlés, Eperjes, 1867.; GÖMÖRY János, *Az eperjesi ev. Kollégium rövid története (1531-1931)*, A Kollégium négyszázados évfordulója alkalmából írta és kiad. GÖMÖRY János, Prešov, 1933.;

Ungvárnémeti Eperjesen az akadémia bölcsészeti egységébe járt, ahol tanulmányait a beiratkozási jegyzék szerint 1811. októberében kezdte meg, s az iskolai anyakönyvben református vallásúként, miskolci születési adattal, árvaként, valamint Sárospatakról átiratkozott hallgatóként szerepel.³⁴⁶ Az akadémiai tagozaton a poéta az 1806-ban megújított tanterv szerint az első évfolyamon a következő stúdiumokat hallgatta: Latin és német nyelvi gyakorlatok, Aesthetica Eschenburg szerint, Tiszta mathesis, Logika, Methaphysika, Tapasztalati lélektan, Észjog Kant szerint. A harmadik és negyedik szemeszterben pedig a következő szaktárgyakat adták elő a hallgatóknak: Az összes tudományok enciklopédiája, Egyetemes földrajz, Az európai nevezetesebb államainak története, Hazai történet és annak statisztikája, Magyar nyelv, Természetrájk.³⁴⁷ Ungvárnémeti az egyes tantárgyakból szerzett érdemjegyei az eperjesi levéltárban fennmaradt osztályozási táblázatokban ugyancsak fellelhetők.³⁴⁸ Ugyanezekben az esztendőben két további fontos esemény tűnik ki a szerzői életrájkából: egyrészt Karlovszky hatására elmélyül a görög nyelv tanulmányozásában, s e klasszikus stúdiumai hatására eredeti, főleg Pindaros és Anakreon költészetétől ihletett görög nyelvű-formájú darabokat készít. Másrészt pedig Eperjesen különösen mély benyomást tett rá a város orvosa, Krieger Sámuel, akinek személyes példája a gyógyító pálya iránti vágyát még inkább erősítette. A doktor a kollégium medicina iránt érdeklődő ifjainak önszorgalomból tachyboëthiologiát adott elő, s tevékenysége díjazásáról

---

valamint Bajkó Mátyás egy kisebb összefoglalót készített a líceum működésére vonatkozóan: BAJKÓ Mátyás, *i. m.*, 160-168.

³⁴⁶ Lásd a *Matriculae Universae Juventuti Ill[ustrissicni] Collegii District[us] Evang[elicae] Aug[ustanae] Conf[essionis] Eperiess[iensis] Sub Lectoratu Andrae Mayer inchoatae et continuatae. Particula prima Ab Anno 1803-1813*. A számozatlan oldalakból álló tanuló anyakönyvben Ladislaus Toth a 734-es szám alatt szerepel. Az anyakönyv Eperjesen, az Állami Kerületi Levéltárban (Štátny Oblastný Archív, Prešov) tekinthető meg. Az adatok összegyűjtésében nyújtott segítségéért köszönet illeti M. Bodnárovát, a Levéltár igazgatóját.

³⁴⁷ HÖRK József, *i. m.*, 395-396.

³⁴⁸ Lásd a *Matricula... Ab Anno 1803-1813*.

rendszeresen lemondott.³⁴⁹ Ungvárnémeti költeményeket is szerez a Krieger család tagjairól: Az 1816-os kötet *Ódák és epigrammák* fejezetében Krieger Josepha Kis-aszszonyhoz címmel egy vers szerepel, az MTA Kézirattárában egy az eperjesi leányhoz szóló német nyelvű epigramma található, melyet a következő szöveggel vezet be: „Még egy epigrammátka, mellyet írtam Eperjesről le jöttömkör a’ Krieger Josepha Kis Aszszony Handbuchjába. Meg vagyon pedig már ez is magyarul.”³⁵⁰ A bilingvis könyvben pedig az apához, *Kriegerhez* címmel ugyancsak egy epigramma olvasható:

Czélt tévesztve futék egykor; a’ pálya dicső volt;
Csak hogy bér nélkül. Tégedet illet azért
Repkényem, ha ugyan repkényt érdemlek azóta,
Hogy hajdan gyávát engemet útba hozál.³⁵¹

Az Ungvárnémeti munkásságáról készült Rákóczy-monográfia és a szerző munkásságát rövidebb terjedelemben feldolgozó lexikon-szócikkek, ismertetések általában az eperjesi évekhez kötik Kazinczy Ferenc és Tóth László ismeretségének létrejöttét.³⁵² Mindez azonban filológiai adatok segítségével

³⁴⁹ HÖRK József, *i. m.*, 146.

³⁵⁰ „Wenn die Liebe Freundschaft wäre”-kezdettel, autográf kézirat: MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*.

³⁵¹ UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816, 27., (A továbbiakban: *Versei*), UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818, 59. (A továbbiakban: *Görög versei*)

³⁵² Példának okán: TOLDY Ferenc, *Ungvárnémeti Tóth László*. = TOLDY Ferenc, *Összeüjtött munkái: A magyar költők élete II*, kiad. Ráth Mór, Pest, 1871, IV, 88-90.; RÁKÓCZY Géza, *i. m.*, 6.; *Pallas Nagy Lexikona: Az összes ismeretek enciklopédiája*, Bp., 1897, XVI, 292.; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, kiad. Hornyánszky Mór, Bp., 1914, XIV, 418.; *Magyar irodalmi lexikon*, szerk. VÁNYI Ferenc FÓRIS Miklós és TÓTH András közreműködésével, Bp., [1926], II, 812.; HEGEDÜS Géza, *Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)* = H. G., *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Móra Ferenc, 1976, 112.; SZÁLLÁSI Árpád, *Egy különös medikus-költő Kazinczy köréből*, OrvHetilap, 1978/8, 480-481.; Pintér Jenő már jóval kisebb pontatlanságot követ el, mikor is a következőket állítja: „Tóth László

cáfolhatónak látszik³⁵³: egyrészt kapcsolatuknak kezdete bizonyosan 1814. késő teléhez-kora tavaszához köthető, ugyanis a folyó év márciusában Tóth László meglepő módon ismét Patakon tartózkodott³⁵⁴ – amit az előző lábjegyzetben említett kutatók közül szinte mindenki figyelmen kívül hagyott –, s onnan postázta leveleit Széphalomra. Rendkívül lényegesnek látszik a Kazinczy-Ungvárnémeti levelezésnek egy évvel későbbi momentuma, melyben 1815. március 15-én az ifjú poéta barátságuk egy esztendő fennállását ünnepli.³⁵⁵ Másrészt a Patakhöz köthető ismertség kezdetének teóriáját az is erősítheti, hogy míg Kazinczy a vizsgák, ünnepek alkalmával, továbbá gyermekei tanulmányi eredményének követése végett gyakorta, vagy éppen ottani tudós barátaihoz szomszédos birtokáról egy-egy szemeszterben többször is átjárt az intézménybe, addig a levelezésben semmi nyoma nem látható annak, hogy az eperjesi kollégiumban ekkoriban megfordult volna. 1814. februárjának utolsó napjaiban egyébként a Mester Helmeczynek részletes leírást adott egy Kézy Mózesnél eltöltött ebédéről, – mikor is a neves professzortól megtudta, hogy ellenfelei, Látzai, Rozgonyi és Kövy folyamatosan a *Mondolat* felett mulatnak³⁵⁶ –, s könnyen elképzelhető, hogy Kazinczy ekkor halott első alkalommal az ifjúról, bár mindez írásos adalékokkal nem bizonyítható. Sárospatakra történő visszaköltözésekor már valószínű érlelődött Tóth Lászlóban a pályaváltás gondolata,³⁵⁷ ugyanis Pestre történő áttelepülése előtt a Református

---

még mint sárospataki togátus diák ismerkedett meg Kazinczy Ferencsel. (1814.)” – PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom történetének kézikönyve: A legrégebbi időktől Vörösmarty fellépéséig*, Bp., 1921, I, 372.

³⁵³ Utal erre Tóth Sándor Attila: TÓTH Sándor Attila, „Az istenülés dicsőisége”: Ungvárnémeti Tóth László költői portréja, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001, 20. Tóth Sándor Attila a Kazinczy levelezés átolvasása után nem látja igazolhatónak Kazinczy és Tóth László eperjesi megismerkedésének tényét.

³⁵⁴ *KazLev.* XI, 265-268., *KazLev.* XI, 304-306.

³⁵⁵ *KazLev.* XI, 457.

³⁵⁶ *KazLev.* XI, 251.

³⁵⁷ Minderre vonatkozóan rendkívül érdekes adaléknak látszik az 1816-os kötet *Tisztválasztás* című költeménye. Az MTA Kézirattárában megtalálható az ódának egy korábbi változata, mely 12 sorral hosszabb, mint a később megjelent szöveg, s a címe a

Kollégiumban engedélyt kért arra – miként mindarról keserűen számolt be Kazinczynak –, hogy szabad hallgatóként fizika és mathézis órákra bejárhasson, de a későbbi orvosi tanulmányaihoz szükséges stúdiumok látogatását nem hagyták jóvá.³⁵⁸

A Kazinczy-anyagok áttanulmányozását követően látható, hogy a poéta számára kiemelt fontosságú lehetett a Mesterrel folytatott levelezése: barátságuk elmélyülésének, szorosabbá válásának folyamata jól kiolvasható a levelek megszólításainak és záróformuláinak fokozatosan egyre intimebbé, melegebbé váló alakzataiból. Ungvárnémeti korai, még 1814-ben postára adott írásaiban magázódik, a Közhasznú polgárt, tudós Magyart, jó ízlésű Tudóst, nemes szívű Barátot³⁵⁹ üdvözli levelében, hogy aztán 1816. februárjától kezdve³⁶⁰ a tegezés közvetlenebb hangján szólítsa meg példaképét. Tóth László részletesen beszámol arról, hogy Kazinczy Marmontel-fordítása és Révai nyelvészeti munkái nagymértékben megváltoztatták szemléletét, felkeltették érdeklődését az anyanyelvi irodalom iránt. Tudható, hogy a széphalmi Vezér – mint már arról *A beavatás kánonja és a szerzői név szerepe Kazinczy körében az 1810-es évek végéig* című fejezetben szóltunk – barátai körében az utókorra és leszármazóira egyaránt gondolva szorgalmazta, hogy minden jeles társa arcképet készíttessen magáról. Ennek ellenére sem maradt fenn, s talán nem is készült el soha Ungvárnémeti Tóth László portréja. Testi adottságaira vonatkozóan egyetlen Kazinczy-levélben található értékelhető adalék: a Mester Sárközy István

---

következő: *Óda: A' Tisztet választás*. A korábbi változatból éppen a „Ha még Papotska vólnék”-kezdetű sorokat törli utóbb. – MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*. A poéta pályamódosítása (majd a későbbiekben a katolizálása) összefüggésben állhat a rózsakeresztes és szabadkőműves eszmerendszerek tanulmányozásával, bár az életrajz feltárása során e témakörre vonatkozóan konkrét adalékok sajnos nem kerültek elő. Minderre Nagy Imre figyelmeztetett, neki tartozom köszönettel.

³⁵⁸ *KazLev.* XI, 266. A kérvény a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltárában nem található meg.

³⁵⁹ *KazLev.* XI, 258.

³⁶⁰ *KazLev.* XIII, 501.

kérdésére adott válaszában rezümé-szerűen informál Ungvárnémetiről, s többek között beteges testére is utal.³⁶¹ Weöres Sándor *Psychéjében* a hitelesítés érdekében olyan fikcionális leírást ad a 'Ficzko-poéta' külsejéről, amelyet vélhetően a Kazinczy-levelezésből kiolvasható adatok inspiráltak: a XX. századi szerző képzeletében a versszerző hajlott hátú, hosszú nyakú-lábú, az alakja csúfolódásra készítő, ragyás-rút az arca, szennyes és elhanyagolt a ruhája.³⁶²

A XIX. század elején a bölcsészkar a gimnázium befejező és egyben a tudományegyetem előkészítő tagozataként funkcionált.³⁶³ Az Orvosi Karra történő felvételt megelőzően a jelöltnak a következő bizonyítványokkal kellett rendelkeznie: négy grammatikai osztály, 2 esztendő human stúdium, majd ezt követően valamely líceumban-akadémián a négy félév bölcsészetet kitüntetéssel vagy első osztályzattal kellett elvégezni.³⁶⁴ Ungvárnémeti Tóth László 1814-ben 26 esztendő korában, református vallásúként és árvaként iratkozott be a Pesti Universitas Orvosi Karára,³⁶⁵ melyet abban a időszakban öt esztendő alatt lehetett befejezni. A szemeszter ekkoriban szeptember 1-én kezdődött az egyetemeken, de az ifjú egy hónappal később, októberben kezdte meg stúdiumait, ugyanis egy hónapon át Pándon időzött.³⁶⁶ A korabeli osztályozási táblázatok szerint vizsgáit nyolc szemeszternyi tanulmányai során végig kiváló eredménnyel tette le:³⁶⁷

---

³⁶¹ *KazLev.* XIV, 467.

³⁶² WEÖRES Sándor, *Psyché: Egy hajdani költő versei*, Bp., Szépirodalmi, 1972, 127.

³⁶³ Utal erre CSAHICHEN Károly, *Pest-Buda irodalmi élete 1780-1830*, Bp., 1934, II, 55.

³⁶⁴ GYÖRY Tibor, *Az Orvostudományi Kar története*, Bp., 1936, 242.

³⁶⁵ A Kar történetére vonatkozóan a következő szakmunkákat forgattuk haszonnal: TERHES Benjámin, *Rövid Értekezés a' Pesti Orvosi Karról*, TGY, 1821, X, 68-86.; [NÁDUDVARI] GYÖRY Tibor, *Az Orvostudományi Kar története*, Bp., 1936.; *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről: Magyarország ezredéves fennállásának ünneplése alkalmából*, írta és szerk. HÖGYES Endre, Bp., 1869.

³⁶⁶ *KazLev.* XII, 458..

³⁶⁷ *Protecollum Classificationis Medicorum, Chirurgorum, et Pharmaceutarum ab Anno 1814/1815 Annum 1817/1818*. Az Ungvárnémeti által látogatott intézmények

1. SZEMESZTER: 1814/15. ŐSZ		Különös természetrajz (eminens 1, a továbbiakban: e) Az oktató neve ³⁶⁸ : Reisinger János	Anatómia (1. Classis a továbbiakban: c) Az oktató neve: Stáhly Ignác	Kémia (c) Az oktató neve: Schuster János
2. SZEM. 1814/15. TAVASZ	Anatómia (e) Oktató neve: Stáhly Ignác	Különös természetrajz (e) Az oktató neve: Reisinger János	Kémia (c) Oktató neve: Schuster János	Növénytan (e) Oktató neve: Schuster János
3. SZEM. 1815/16. ŐSZ	Élettan (e) Oktató neve: Lenhossék Mihály	Felsőbb bonctan (e) Oktató neve: Stáhly Ignác	Sebészeti műtét-, eszköz- és köttan (c) Oktató neve: Veleczky János és Eckstein Ferenc	Elméleti szemészet (e) Oktató neve: Veleczky János
4. SZEMESZTER 1815/16. TAVASZ	Élettan (e) Oktató neve: Lenhossék Mihály		Felsőbb bonctan (e 2) Oktató neve: Stáhly Ignác	Szülészet (e) Oktató neve: Stáhly Ignác
5. SZEMESZTER 1816/17. ŐSZ	Kórtan (c) Oktató neve: Stipits Ferdinánd		Gyógyszertan (c) Oktató neve: Schuster János	Gyakorlati sebészet (e 3) Oktató neve: Veleczky János és Eckstein Ferenc
6. SZEMESZTER 1816/17. TAVASZ	Belgyógyászat (c) Oktató neve: Bene Ferencz		Orvosi Gyakorlat (c) Az oktató neve: Bene Ferenc	Gyakorlati sebészet (e) Oktató neve: Veleczky János és Eckstein Ferenc
7. SZEMESZTER 1817/18. ŐSZ	Belgyógyászat gyakorlat (c) Oktató neve: Polyánkay Ignác		Sebészet gyakorlat (e 2) Az oktató neve: Veleczky János és Eckstein Ferenc	Szülészeti gyakorlat (e) Oktató neve: Stáhly Ignác

közül a legpontosabb, mindenre kiterjedő anyakönyvek az Orvostudományi Kar utódintézményében találhatóak. A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltárában Molnár László szíves segítségével találtunk rá az életrajz vonatkozó adataira.

³⁶⁸ A Pesti Universitas Orvosi Karán a vonatkozó időszakban oktató professzorok nevét Högyes Endre fentebb megadott könyvének táblázataiból (*Az Orvosi Kar rendszerezített tanszékeinek előadói* című fejezet) gyűjtöttük ki: HÖGYES, i. m., 67-71. és 96-97., valamint felhasználtuk Terhes Benjámin korabeli tanulmányát: TERHES, i. m. 71-73.

8. SZEM. 1817/18. TAVASZ	Belgyógyászat gyakorlat (e) Oktató neve: Polyánkay Ignác	Sebészet gyakorlat (c) Oktató neve: Veleczky János és Eckstein Ferenc	Szemészeti gyakorlat (következő félévben abszolválja) Oktató neve: Fabini Tófor	Állatorvostan (c) Oktató neve: Tolnay Sándor
---	---	---	---	---

A pesti tartózkodás időszaka súlyos nélkülözésekkel telt, így kiemelkedően fontosnak látszik az 1817/18-as tanév tavaszi féléve, ugyanis a kar hallgatói közül egyedüli ösztöndíjasként a király anyagi támogatásával végezhetette tanulmányait.³⁶⁹

Ungvárnémeti Kazinczy Ferencsel a Pesten töltött esztendő alatt folyamatosan és intenzíven tartotta a kapcsolatot, s éppen ezért életrajzának ebből a periódusából rendkívül sok adalék áll a kutatók rendelkezésére. A levelezésükből kiolvasható, hogy medicinai tanulmányai kezdetén, a könnyebb megélhetés végett (kosztért és szállásért) ismét házitanítói státust vállalt, Szilassy József ügyvéd legkisebb fiát nevelte.³⁷⁰ Könnyen elképzelhető – bár írásos bizonyítékok erre vonatkozóan sajnos nem állnak rendelkezésére –, hogy Rhédey Gedeonné ajánlotta be a fiatal egyetemistát az állásba, ugyanis Szilassy József felesége Rhédey-lány volt.³⁷¹ Munkáját nagyjából fél esztendőn át végezte, majd a tanulásra fordítandó nagyobb idő-szükségletre, ellátásának mostoha körülményeire és a „velem nem gondolás”-ra hivatkozva elhagyta a Szilassy-házat,³⁷² új szállásán pedig a Szemerével anyai ágon rokon Szabolcsi földbirtokossal, Békény Jánossal osztozkodott³⁷³, utóbb, néhány esztendővel később Cseresnyés Sándor barátjával, Veszprém megye későbbi tiszti főorvosával az „Új Világ” utzában 591dik szám alatt” lakott együtt. Tóth László

³⁶⁹ Erre vonatkozóan lsd. ugyancsak: *Protecollum Classificationis Medicorum, Chirurgorum, et Pharmaceutarum ab Anno 1814/1815 Annum 1817/1818.*

³⁷⁰ *KazLev.* XII, 458.

³⁷¹ Erre az összefüggésre Rákóczy Géza is utal: RÁKÓCZY Géza, *i. m.*, 12.

³⁷² *KazLev.* XIII, 226.

³⁷³ Minderről Szemere Pál informálja Kazinczy Ferencet: *KazLev.* XIV, 25.

1814-től szubjektív, panaszokkal teli beszámolókat küldött Széphalomra, melyekben tanulási nehézségeiről számol be: súlyos tudományokkal ismerkedik, sokat kell memorizálnia,³⁷⁴ teljesen lekötik stúdiumai.³⁷⁵ A Pesten töltött esztendő során Kazinczy kisebb szívességekre is megkérte barátját: szövegkiadási ügyeit intézteti a fiatal egyetemistával, arcképeit küldeti el vele, továbbá gyakorta segítségét kéri a nehezen hozzáférhető könyvek beszerzésében.

Ungvárnémeti az akkor már igazi központként számon tartott Pesten intenzíven bekapcsolódott az irodalmi életbe, s amennyire ideje engedte, társasági eseményekre is eljárt. 1815. tavaszán Szemere és Horvát István barátságával dicsekedhet, a következő esztendőben már Szent Miklóssyval is rendszeresen összejár, később pedig Kölcseyvel is megismerkedik.³⁷⁶ Ismertségét az is jelzi, hogy a Kultsár István szerkesztette Hazai és Külföldi Tudósítások című lapnál, amely ekkoriban harmadvirágzását³⁷⁷ élte, Ungvárnémeti Tóth László pesti orvostudományi tanulmányai ideje alatt segédszerkesztői feladatokat látott el.³⁷⁸ Állása lehetővé tette számára, hogy költeményei mellett nyelvtudományi, esztétikai tanulmányait és kritikáit a folyóirat mellékletében, a Hasznos Mulatságokban és egy másik kiemelkedően fontos orgánumban, a Tudományos Gyűjteményben közlétegye.

Egyébként maga Kultsár beszéli rá arra, hogy katolizáljon, ugyanis napi megélhetéséhez és tanulmányai folytatásához barátja szerint ezen keresztül elnyerheti a római katolikus egyház támogatását. 1816 őszének végén-telének elején Ungvárnémeti eleget tesz Kultsár kérésének, mikor is ősei vallását elhagyva a katolikus hitre tér át. A katolizálás okairól és az ünnepélyes

---

³⁷⁴ *KazLev.* XII, 458.

³⁷⁵ *KazLev.* XIII, 225.

³⁷⁶ *KazLev.* XII, 458.; *KazLev.* XIII, 501.; *KazLev.* XV, 144.

³⁷⁷ Utal erre CSAHIIHEN Károly, *i. m.*, 71.

³⁷⁸ „Kultsár fiatal írókat tartott maga mellett segédszerkesztőként, így 1806-7-ben Légrády Imrét, utóbb Ungvárnémeti Tóth Lászlót, s rövid ideig Kölcseyt is.” – WALDAPFEL József, *Ötven év Pest és Buda irodalmi életéből 1780-1830*, Bp., 1935, 169.

ceremónia lefolyásáról részletes tájékoztatást ad Kazinczynak: cselekedetének magyarázataként Winckelmann-ra és Rousseau-ra hivatkozik, akik ugyancsak pápistává lettek.³⁷⁹ Tudósít arról, hogy Fejér György professzor magyarázta el neki a katolikus tanítások alapvető összefüggéseit. Keresztelkedése 1816. október 16-án egy kis Budai kápolnában történt, s a keresztelő vizet és az első szentséget Báró Fischer István egri érsek kezéből vette.³⁸⁰ Az 1816-os esztendő még egy szempontból kiemelkedően fontosnak látszik a poéta életében, ugyanis Mayerfy Ferenc hathatós mecénási segítségével, Trattneréknél első nyomtatásos kötete kijön a sajtó alól.³⁸¹ A könyv sajnos csak igen szűk körben vált ismertté, az értő olvasók azonban dicsérő hangon szóltak Ungvárnémeti teljesítményéről.

Tóth László életében az 1818-as év is bővelkedett eseményekben: 30 esztendő lett, megjelent Trattnernél második nyomtatásos könyve, a görög-magyar bilingvis kötet, melynek visszhangtalan fogadtatása bizonyára meglehetősen megviselhette. Nem elhanyagolható biográfiai adat, hogy ugyanekkor barátjával, Cseresnyés Sándorral Bécsbe telepedett át.³⁸² Végzős hallgatóként az ottani Tudományegyetem Orvosi Karán, az 1818/19-es tanév első félévétől kezdve folytatja stúdiumait, s a beiratkozási feljegyzés – amelyben a szokásos személyi adatok, a fakultás és az évfolyam is szerepel – ma is fellelhető:

- Tóth Ladislaus
- not. d. 17 Febr. 1788 in Kis-Tokaj

³⁷⁹ *KazLev.* XIV, 435.; *KazLev.* XIV, 75.

³⁸⁰ *KazLev.* XV, 75., az érsekhez utóbb egy verset is ír: UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Sonett: Báró Fischer István Egri Érsek Ő excelljához*, *HaszMul*, 1818/I/12, 89., továbbá az egyházi méltóság ígérete szerint az ifjú tanulmányai befejezése után az egri szemináriumban lehetett volna orvos: *KazLev.* 20/464.

³⁸¹ UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.

³⁸² Tervéről Kazinczyt már korábban is értesítette, költözését Szt. Mihály havának végére tervezte: *KazLev.* XVI, 151.

- Med. 5. anni³⁸³

A későbbi esetleges hazai praktizálása szempontjából e váltás nem érintette volna kedvezőtlenül, ugyanis II. József egy korábbi rendelete értelmében diplomájával Bécsben, Pesten vagy akár a német örökös tartományokban is vállalhatott volna munkát.³⁸⁴ A császári városban hamar ismeretségekre is szert tett, Márton Józseffel és Igaz Sámuellel barátkozott össze, akikkel innentől kezdve a vásár- és ünnepnapokat együtt töltötte.³⁸⁵

1820. júniusában nagy öröm érte a szigorló orvost, ugyanis a fokozat elnyeréséhez szükséges 600 forintot otthoni segítői eljuttatták a Bécsi Universitas dékánjához: Fischer István egri érsek és Gróf Széchenyi Ferenc fele-fele arányban járultak hozzá ösztöndíjukkal tanulmányai befejezéséhez,³⁸⁶ s ezzel stúdiumai befejezése előtt az utolsó akadály is elhárult. Az abszolutórium megszerzése után már csupán magának a doktori fokozatnak az elnyerése következett, melyet akkoriban meglehetősen nehéz előfeltételekhez kötöttek az intézményben: a két saját kezűleg írt kórtörténet beadását követően a szigorlatok következtek, majd a nyomtatott formájú disszertációt a jelölt szétosztotta a kar oktatóinak, s a procedúra befejezéseként – melyen Ungvárnémeti halála miatt már nem vehetett részt – egy négy tagú bizottság előtt kellett a dolgozatban kifejtett téziseket megvédeni.³⁸⁷ A természettudós-poéta közvetlenül halála előtt, nevezetesen 1820. augusztus 18-án,³⁸⁸ esett át a doktori védést megelőző, két egységből álló, teljes tantárgy-csoportokat felölelő szigorlat első felén, amely

³⁸³ A bejegyzésben eredeti vallásaként a református szerepel, de katolikusként tartják számon. In. Archiv der Universität Wien, Univ. Hauptmatrikel. Mikrofilm M 11., továbbá Univ. Archiv Wien Med. 9 Nr5 1752-1821. A levéltári kutatásokban nyújtott segítségéért köszönet illeti Lössl Ágnes és Jankovits Lászlót.

³⁸⁴ Erre vonatkozóan GYÖRY, *i. m.*, 327.

³⁸⁵ *KazLev.* XVI, 295.

³⁸⁶ *KazLev.* XVII, 177.

³⁸⁷ A doktori eljárás pontos menetére vonatkozóan a következő szakmunkákban találhatunk hasznos információkat: Högyes, *i. m.*, 17., TERHES Benjámin, *i. m.* 75-78.; [NÁDUDVARI] GYÖRY Tibor, *i. m.*, több oldalon is.

³⁸⁸ *Archiv der Universität Wien, Rigorosumprotokolle Med.* 16. 52., Bécs.

során anatómiából, az ásványok-plánták-állatok tanából, a betegségek közönséges esmeretéből és a természeti dolgokról való tudományokból számolt be részletesen. A Szigorlati Bizottság tagja Michael von Lenhossék, Johann Ritter von Scherer, Franz von Jacquin, Carl von Hartmann és Michael Maner voltak, akiknek saját kezű aláírása szerepel az oklevélen. Ungvárnémeti doktori disszertációját is elkészítette a Tudományegyetemen, s a tudományos írásmű elkészítésének fázisairól több alkalommal beszámolt Széphalomra: „...késleltet a' Dissertatióm (Anthropologia Medicát dolgozom), mellyre nagyon sokat kell olvasnom, 's sokat combinálnom.”³⁸⁹

A medikus Ungvárnémeti stúdiumai végén – Kazinczy hathatós segítségével – nagy vállalkozásba kezdett, ugyanis nemesi származását hitelesen, papírokkal kívánta bizonyítani.³⁹⁰ Minderre két dolog is sarkallhatta: egyrészt Terhes Sámuel többször is gúnyosan ironizált pamfletjeiben³⁹¹ Ungvárnémeti bizonytalan származása felett, másrészt pedig orvosi diplomáján nemesi nevét akarta szerepeltetni. A Kazinczy-levelezésből összegyűjthető utalások szerint egyszerre több vonalon is megindították a nemességi levél beszerzésének ügyét: Kazinczy felvette a kapcsolatot Berczeli Tóth Gáborral,³⁹² a poéta első unokatestvérével, kinek apja már korábban hozzájutott ezekhez az igazolásokhoz. Kazinczy az Ung-Vármegyei hivatalokat is felkereste,³⁹³ hogy Ungvárnémeti nagyapjának, a korábban Helmecezen élő Tóth Sámuelnek előkelő származását dokumentáló anyagokat megjelje, Tóth László pedig Fischer István érsek

³⁸⁹ *KazLev.* XVII, 20.

³⁹⁰ A nemesi bizonyáglevél beszerzésének ügyéről értően és részletesen ír Dömötör Sándor – DÖMÖTÖR Sándor, *Helytörténeti adalékok a nyíri drámákról és poétáikról*, Szabolcs Szatmári Szemle, 1973, augusztus, 74-76.

³⁹¹ TERHES Sámuel, *Tükröske egy ficzko-poéta számára*, Pest, 1816. és TERHES Sámuel, *R'i mocén tárítve vagy újra amalgámozott üvegtáblátska*, Pest, 1819.

³⁹² A levél sajnos elveszett, így csupán Tóth Gábor viszontválaszából olvasható ki Kazinczy kérése: *KazLev.* XVI, 550.

³⁹³ Ungvárnémeti válaszaiból rekonstruálhatók Kazinczy közlései: *KazLev.* XVII, 17.; *KazLev.* XVII, 83.

titoknokán keresztül próbált meg keresztleveléhez hozzáférni.³⁹⁴ Kazinczy segítségével a Tóth család nemességének igazolása végett még olyan tanúkat is kerestek, akik a nagyapával ismeretségben álltak.³⁹⁵ A nemességi kérelem iratai *Acta ad Processum Nobilitarem Ladislai Tóth spectantia* címmel az MTA Könyvtárának Kézirattárában, Kazinczy Ferenc hagyatékában megtalálhatóak.³⁹⁶

Ungvárnémeti Tóth László 32 esztendősen, 1820. augusztus 31-én³⁹⁷ hunyt el, s halálának körülményei tulajdonképpen máig tisztázatlanok. Barátai két eltérő álláspontra helyezkedtek: egyesek szerint súlyos kólikával járó, kiszáradásos kolera vitte el, mások azonban rögtön önmérgezésre gyanakodtak. A Hazai és Külföldi Tudósítások nekrológja Ungvárnémeti elhunytára vonatkozóan az előbbi változatot képviseli: „Bétsbe, September 2-ikán, az Epesár kiöntésének (Cholera morbus) nyavajájában, meghalt egynéhány óráig való szenvedések után, Tudós Ungvár Németi Tóth László Úr”³⁹⁸, s ugyanerre az álláspontra helyezkedett az Orvosi Kar Pathologia Professzora, Dr. Hartmann, aki a poétát utolsóként vizsgálta meg.³⁹⁹ A medikus hallgató azonban ekkoriban a disszertáció folyamatos írása mellett második szigorlatára készült, melyen kémiaiából („A’ Természet titkai esmeretéből – Chemia”) is felelnie kellett volna, s a kísérletes gyakorlati vizsga előkészítéseként otthon komoly vegyi anyagokkal

³⁹⁴ *KazLev.* XVII, 128.

³⁹⁵ *KazLev.* XVII, 128.

³⁹⁶ MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Acta ad Processum Nobilitarem Ladislai Tóth spectantia*. Az aktában nyolc fontosabb irat található:

1. A költő nagyatyjának, Tóth Sámuelnek, nemességét bizonyító kivonat.
2. Tóth Sámuel gyermekeinek származásáról szóló hit. oklevélmásolat.
3. Tóth Sámuel gyermekeiről szóló hit. tanúvallomások.
4. Ugyanarról szóló hit. vallomások. (Öreg Tóth Ferencz, Berza István és Lenárth János K. Helmeczi lakosok vallomása)
5. Tóth Sámuel fiának, Istvánnak, nemességét bizonyító kivonat.
6. Tóth Sámuel fiának, Sámuelnek származását igazoló bizonyítvány.
7. Tóth János fiáról, Jánosról szóló hit. anyakönyvi kivonat.
8. Tóth János fiáról, Lászlóról szóló nem hit. anyakönyvi kivonat.

³⁹⁷ Igaz Sámuel értesíti erről Kazinczyt: *KazLev.* XVII, 236.

³⁹⁸ *Nekrológ*, *HazKülfTud* 1820/ II/ 35, 269-270.

³⁹⁹ *KazLev.* XVII, 237.

dolgozott, így egy elkeseredett pillanatában könnyen hozzájuthatott a halálos veszélyt jelentő mérgekhez. Igaz Sámuel tudósításából kiolvasható, hogy este hat óra körül a betegség már annyira elhatalmasodott a költőn, hogy kezei és lábai egészen kihűltek, majd félórán belül a halál be is állt. Idejében Papért sem tudtak küldeni, így gyónás és az utolsó szentség felvétele nélkül távozott az ifjú poéta az élők közül.⁴⁰⁰ Temetéséről és sírhelyéről nem lehet információkat találni: Rákóczy Géza szerint Cseresnyés barátja kísérte ki a temetőbe koporsóját,⁴⁰¹ ennek azonban ellentmond a Kazinczy-levelezés azon passzusa, amely szerint Cseresnyés ekkoriban már hónapok óta Somogyban tartózkodott.⁴⁰² Ungvárnémeti Tóth Lászlót jelentelen sírba helyezték örök nyugalomra.

---

⁴⁰⁰ *KazLev.* XVII, 237.

⁴⁰¹ RÁKÓCZY Géza, *i. m.*, 22.

⁴⁰² *KazLev.* XVII, 237.

3. UNGVÁRNÉMETI TÓTH SZERZŐI BIBLIOGRÁFIÁJA

Ungvárnémeti Tóth László korpusza a mai napig hiányosan lelhető fel, miként a megmaradt életmű töredékessége miatt a közeljövőben egy korszerű kritikai kiadás megjelentetése is valószínűtlennek látszik. A szerző körül elvégezendő alapkutatások elindítását több fontos tényező is akadályozza: az Ungvárnémetiről írt szekunder szövegek közül néhány durva pontatlanságokat tartalmaz (később még kitérünk ezekre), az akadémiai irodalomtörténeti bibliográfia és a könyvtárakban található analitikus katalógusok (*A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-1849.*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1975, 772.) pedig meglehetősen szegényes listát közölnek csupán a szerzőről.

E dolgozattal, egy közel 300 egységből álló lajstrommal arra teszünk kísérletet, hogy az Ungvárnémeti-életmű vizsgálatához néhány alapvető filológiai adalékot nyújtsunk. A bibliográfiai tételek rögzítésekor az ItK 1997-es évfolyamában közzétett címleírási és jegyzetelési alapelveket alkalmaztuk, a szöveget a következő fejezetekre tagoltuk:

1. *Ungvárnémeti Tóth László szépirodalmi művei*
2. *Ungvárnémeti levelei és elméleti tanulmányai*
3. *Ungvárnémeti Tóth Lászlóról írt ismertetések, lexikonszócikkek*
4. *Ungvárnémeti Tóth Lászlóról írt tanulmányok, monográfiák*
5. *Jelentősebb szakirodalmi utalások Ungvárnémetire*
6. *A kortársi és közvetlen utó-korabeli recepció anyagai*
7. *Ungvárnémeti Tóth László és Terhes Sámuel viszonya*
8. *Szépirodalmi művek Ungvárnémeti Tóth Lászlóról*
9. *Az elveszett Ungvárnémeti-szövegek köre*
10. *Weöres Sándor hagyományteremtése*

A periodikák és tanulmánykötetek címének rövidítésekor *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* és az *Új magyar irodalmi lexikon* jelöléseit követtük. A bibliográfia egyes alfejezeteinek szerkesztésekor a szövegek első megjelenési dátumát vettük figyelembe, az Ungvárnémetiről szóló tanulmányok és jelentősebb szakirodalmi utalások esetében a másodközlések feltüntetésétől általában eltekintettünk. A listát 2002. június 1-én zártuk le.

I. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ SZÉPIRODALMI MŰVEI

1. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban*, Kézirat, Sárospatak, 1808-1810 (Szüry-gyűjtemény, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)

2. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Német epigrammátska Krieger Josepha Kis Asszony Handbuch-jába*⁴⁰³, Autográf kézirat: MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*

Wenn die Liebe Freundschaft wäre,
Viele hätten diese Ehre,
Freund zu heissen, Freund zu seyn.
Wäre auch die Freundschaft Liebe,
Manches Herz viel länger bliebe,
In der Freundschaft treu, und rein.

Nun, wie Herz und Leander,
Wohnen sie nächst an einander,
Und oft unter einem Dach;
Doch wie Herz, und Leander,
Trennt sie beyde von einander
Der Verehrung stillen Bach.

3. TÓTH LÁSZLÓ, *Plinius halála: Balládé*, Autográf kézirat: MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Ungvárnémeti Tóth László levelei Kazinczy Ferenchez*. A vers az 1814. április 20-án keltezett, ugyancsak az akadémián őrzött levél mellékleteként olvasható, a szöveget Váczy János a levélhez csatolt jegyzetben nem említi (*KazLev.* XI, 537-538.), továbbá a költemény a nyomtatásos kötetekben sem szerepel.

Plinius halála

Balládé

Épen tanítja Plínusz
Öttsét, Secundot,
Hogy bé szalad, hogy rá kiált,
'S ki híja húga:
Óh Istenek! Mi nagy ködöt
Okád fel a' hegy.
Jertek ki nézni.,,
Ki mennek." Áh nagy Jupiter,
Mi szép az a füst,
Mi nagy, mi pompás, melly ditső

⁴⁰³ Az MTA Kézirattárában talált eddig ismeretlen Ungvárnémeti-szövegeket, továbbá a Kazinczy-levelezésben olvasható, s később sajtó alá nem került költeményeket is ebben az egységben közöljük.

Vak tüneménye!
 Magasra kel, mint a magas
 Fenyőfa törsök,
 'S úgy hull le, mint az ágazó
 Fenyőfa lombok.
 Mostan setét, mint a' korom,
 Minden kis íze,
 Már meg fejr, ezüst fejr
 Minden kis ága.
 „Nem az, Secund, – menjünk oda,
 Üljünk Ladikra”
 Így szólla a' tudós öreg,
 'S ladikba ugrék.
 Nem jösz Secund? – no hát maradj;
 Maradj Mizénben.
 Megyen, – halad, – 's már el hagyá
 Mizén határát.
 Megyen, hogy a' szép tüneményt
 Tövig ki lássa,
 Siet, hogy a' nagy tüneményt
 Hevében érje.
 Már látja Retinát, majort
 Neveztek annak,
 Melly épen a Vezúv alatt
 Vára veszélyét.
 Segíts hamar, segíts Vezér,
 Ültess hajóra,
 Kiáltanak Vitézei,
 Kik itt tanyáztak
 Meg áll, 's el óldja a' hajót,
 Melly helyben álla,
 Könnyű Ladikjával pedig
 Tovább igyekszik.
 Visgálni ment, – vizsgál is
 Míg bajt nem érzett,
 Már most pedig segíteni
 Szeretne másón. –
 Siet, fut a' Veszély alá, –
 'S fut a' helyekre,
 A' honnan a' gyámoltalan
 Szöknék, ha tudna.
 Már a' tüzes kő, 's a' hamu
 Hull a' hajóba,

Annál tüzesb, 's annál nagyobb
 Mennél közelebb ér.
 Feljebb hajós. mond Piniusz,
 Feljebb barátom,
 Előbb utóbb a' bátraké
 A' jó szerentse.
 Mennek, 's ki szállnak a' szegény
 Ponpéniánhoz,
 Kinek hajója a' szelet
 Óhajtja régen.
 Bátran barát, mond a' Kegyes,
 Majd vissza térünk,
 Addig pedig, míg itt vagyunk
 Együnk, 's fürödjünk
 Illy bátor, illy vídám vala
 A' mint mutatta
 Talán azért, hogy másnak is
 Kedvet tsináljon.
 Le fekszik, el szunnyad kiki,
 El alszik ő is;
 De tsak hamar fel ébrede,
 'S fel költe mást is.
 Ah melly igen meg rázkódnék
 A' ház barátim,
 Jertek ki innen, – mert bizony
 Ránk rokkan a' ház.
 Tetszik tanátsa. Fel kele,
 'S ki másza minden,
 Tsak mászna, mert kő, szén, 's hamu
 Fedé az ajtót.
 Jó vólna a' szeleket, 's vizet
 Meg nézni, úgy mond.
 Rá állanak, – mivel mit is
 Tsináljanak mást!
 Mennek, 's el érik a' hegyet. –
 Még sem mehetni!
 Nem, mert üvöltenek a' szelek,
 'S tajtézkzik a' hab.
 Beszélltek, – épen akkor is
 Szélről beszélltek.
 Hogy egy sebes lánggombolyag
 Repül feléjek.
 Jaj jaj! – kiállt, és meg szalad

Elöle minden.
 A' nagy nevű öreg pedig
 Kívánva várja.
 Be szép!
 Sohajt. Ezzel le dűl,
 'S meg fojtja a' Kén.
 Be szép halál!
 Szent Plínusz
 Azt mondom én is. –

3. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Napóleonra szóló epigramma.*

"Napóleonra sok kemény Epigrammákat olvastam, latán, francz és német nyelven.
 - én ezt a' magyart írtam reá:

„Ember vólt Bonapárt, mikor olly nagy póltzra emelték
 Érdemi. ember vólt, 's nem tsoda, hogy le bukott. "

(*KazLev.* XI, 367, 1814. május 10.)

4. ErdMuz 1814. II.⁴⁰⁴ = *Erdélyi Muzéum*, vál. BENKŐ Samu, Bukarest, Kriterion, 1979, 97-98.

(Tisztválasztás)

5. UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.

6. UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Gyász-tisztelet Hermine császári főhercegnének...*, Pesten, Trattner Tamás János betűivel, 1817.

7. UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *In honores Ill. Ac Rev. DNI Francisci Madarassy...*, Pest, 1817.

8. UNGHVÁRI Tóth László: *Athénai Tyrtaeusnak a Meseniak ellen hadakozó Lacedaemon Poeta-vezérnek hadra serkentő versei például az Elégiára*, Görögből, HaszMul, 1817/II/52, 412.

9. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Memorin éneke Florián Estelljéből*, HaszMul, 1817/II/6, 41-42.

10. UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Óda Herminához. A Pythiai Tizedik Hymnus mértékin*, HaszMul, 1817/II/25, 195-198. = UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*. TudGyűjt, 1818/VI, 83-86.

- Autográf kézírata: MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*

11. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.

12. Ungvár Németi Tóth László, *Sappho éneke Küprishez*, HaszMul, 1818/II/4, 25.

⁴⁰⁴ Utal rá a *Híradás az Erdélyi Muzeumnak I-X. Füzeteiről* (TudGyűjt, 1819, V, 120.) c. ismertetésében.

13. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Epigramma Ertseinek botránkozó feleletére* (görög nyelvű szöveg).

"Ercseinek botránkozó feleletére, melyet Recenzióm ellen a' Tudományos Gyűjteménybe bé-iktatott, egy Epigrammával akarék megfelelni, de azt Censorom minden jegyzetivel együtt ki-hagyatta velem, mint a' melly újabb czivódásra adna okot, 's alkalmat." Ungvárnémeti a vers eredetijét a levél szövegébe szerkesztette, a költemény latin és magyar fordítása mellékletként Kazinczy Ferenc kézírásával szerepel:⁴⁰⁵

Éltünk tarka csoport, mint a' vásári tolongás.
Venni vagy adni jön ez, az mutogatni magát.
Még vagyon eggy henye nép; egyedül ácsorgani kíván.
A' neve Philosophus. – Hát te mi végre jövéél?

(*KazLev.* XVI, 151-152, 1818. szeptember 23.)

14. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Piis manibus Francisci Győry*, Viennae, die 20 Maii anni 1819.

15. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Sonett: Gróf Széchenyi Ferenc Ő Excellenzájához*, *HaszMul*, 1818/I/8, 57.

16. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Sonett: Báró Fischer István Egri Érsek Ő Excellenzájához*, *HaszMul*, 1818/I/12, 89.

17. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A'Halhatatlanság.*

(Terhes Sámuelről): "Egy Epigrammám jut eszembe reá. Így vagyon:

A' Halhatatlanság.
Kígyó, 's pillangó örök élet képe, repül ez;
Csíp amaz: ezt a' bölcs fogja meg, azt az erős."

(*KazLev.* XVI, 511, 1819. szeptember 26.)

18. UNGVÁR-NÉMETI TÓTH László, *Az istenülés dicsősége.*

Talán a Kazinczy-kör által legismertebb költeménye. *KazLev.* XVII, 8-11. (magyarul és németül); XVII, 45-47. (németül)

- Autográf kézírata: MTA Kézirattár MS 1376.

19. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Remény és birtok.*

"A' következő görög Sonett első görög Sonettem, 's azt gondolám, hogy első a' Hellenika nyelven is... Én nem annyira erőmet, mint a' nyelv ügyességét tettem próbára; a' mit görög könyvemben azért nem csináltam, mert az egészen antico; a sonett pedig moderno." (*KazLev.* XVII, 19., 1820. január 16.). A mű eredeti szövege Kazinczy Ferenc Rummy Károly Györgyhöz 1820. január 31-én címzett levelében szerepel (*KazLev.* XVII, 38-39.). A széphalmi Mester Dessewffy József kezébe is eljuttatja a szöveget: "Ungvár Németi Tóth nekem eggy görög Sonettet küld. Azt akará látni, hogy a' régi Nyelv mint jön-ki az új formában." (*KazLev.* XVII, 58.). "Ungvár-Németi Tóth László munkája 's keze. 1820. A sonett magyar

⁴⁰⁵ Sem a levél szövegéből, sem a Váczy-féle jegyzetből nem derül ki, hogy az átültetés Ungvárnémeti vagy Kazinczy szerzeménye.

fordítása/parafrázisa külön papírszeleten Kazinczy F. kézírásával szerepel: REMÉNY ÉS BIRTOK. -1.Szörnyű volt keserve Ceresznek...." (*KazLev.* XVII, 178-179.)⁴⁰⁶

1. Szörnyű volt keserve Ceresznek.
2. Elvesze, elvesze a' gyenge leányka!
3. De hogy Királynénak látta gyermekét,
4. Téged dicsért az anya: Hymen! Hymen.
5. Utvezérül fénylik éjjel a Hold,
6. A' tél' kórjainak pedig
7. Bacchusz 's Küpris adnak ajándékot,
8. Hogy ne kárhoztassék a' Végzés.
9. Isteni hatalom jót osztogatni.
10. Nekem remény elég; te légy enyém Remény,
11. Haszon a' gazdagnak jusson.
12. A' derékségnek remény virága;
13. Használni a' vagyont első gyümölcse:
14. Gyökerét pedig Istenek bírják.

- Autográf kézirat: MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*

20. TÓTH László, *Örömének a' Parisi arany Sasnak a' nemzeti Muzeumban béavatásakor*, h. é. n.

21. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Baróti Szabó Dávid halálára: Sonett*, HaszMul, 1820/I/4, 26.

22. Szépliteratúrai Ajándék, 1821, 52-55.

(Az istenülés' dicsősége, Rondeau, illetve KAZINCZY Ferenc: *Ungvár-Németi Tóthoz*)

23. Zsebkönyv, kiad. IGAZ Sámuel, Bécsben, Pichler Antalnál, 1821, 43-46, 111, 133.

(Az istenülés dicsősége, Rondeau, KAZINCZY Ferenc: *Ungvárnémeti Tóth Lászlóhoz*)

24. Magyarische Gedichte, Hg. Johann MAILATH, Stuttgart und Tübingen, 1825, 209-220.

(*Die Gottin der Jugend- Az ifjúság istennője, Der Spielende Eros- A játszó Erósz, Liebe und Freundschaft- Szerelem és barátság, Praenumeration- Az előre-fizetés, Vergotterungs Glanz- Az istenülés dicsősége*)⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Lásd az előző lábjegyzetet.

⁴⁰⁷ Majláth János 1820. augusztus 15-én postázott levelében Kazinczynak még a következő Ungvárnémeti Tóth szövegeket jelöli meg tervezett kötete részeként: "Tóth László: Krieger Joshephához, Előre fizetés, szerelem (!) és barátság, a' játszó Erosz, az ifjúság (!) Istennéje, Bíró ítélet, Rhédei Katalinhoz; Tisztválasztás; – Az istenülés dicsősége." (*KazLev.* XVII, 215.)

25. *Handbuch der ungrischen Poesie*, Hg. Franz TOLDY, Pest und Wien, 1828, II, 110-120.

(*Melpomena, Hermíne, Az istenülés dicsősége, Tisztválasztás, Rondeau, Álköltők; Apológok: Hercules, A' magvető, A' vinczlér és a fíja; Epigrammák: Barátság és szerelem, A' játszó Erős, Archiméd pontja*)

26. TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi véstől a legújabb időig*, Pest, 1857, II, 155-158.

(*Melpomena, Hermíne, Az istenülés dicsősége, Tisztválasztás, Rondeau, Álköltők, Apológok: Hercules, A magvető, A vinczlér és a fia, Epigrammák: Daphné, Barátság és szerelem, A játszó Erős, Archiméd pontja, Az Igazság*)

27. TONCS Gusztáv, *Szemelvények a magyar klasszikus iskola költőiből: Görög tankönyv a gimnázium VI. osztálya számára*. Bp., 1904 (Jeles írók iskolai tára LXXXVII), 72-73, 108.

(*A magyar nemzethez, Berzsenyihez, Melpomena, Magyar nyelv, Az igazság, Strato tanácsa, KAZINCZY Ferenc: Ungvárnémeti Tóth Lászlóhoz*)

28. WEÖRES Sándor, *Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)*, Diár 1943, 271-274.

(272-273: *Részlet a Nárciszból, Prométh, Archiméd pontja, Az igazság, Barát és barátnék, Gróf Dessewffy Amália Kisasszonyhoz, A Világosság, Hermíne*)

29. WEÖRES Sándor, *Psyché: Egy hajdani költőnő versei*, Bp., Szépirodalmi, 1972, 176-236.

(*A senge szerelem, A játszó Erős, Kecstelen szűz, A jelen-szerető, Rondeau, A Tisztválasztás, Az Álmok, Epithalamium, A Barátság, A Világosság, Epigrammáiból: Prométh, Archiméd pontja, Plátó lelke, Az ember alkatja, Az igazság, Barát és barátnék, Bersenyihez, Kazinczihoz, Rhédeihez, A könyvhöz, Okenhez, Könyvrágó egerek, Eleüzszi titok; Melpomena, Hermine, Az istenülés dicsősége, Nárcisz, Az Álmok című idylliumról, Ungvárnémeti jegyzete a Görög lyráról*)

30. WEÖRES Sándor, *Ungvárnémeti Tóth László: Nárcisz*, Irodalmi Szemle (Pozsony) 1972/5, 415-427.

31. Én angyalom, szép madárkám: Régi magyar szerelmes versek, vál. KATONA Tamás, Bp., Magyar Helikon, 1975, 68.

(*Rondó*)

32. WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 451-453.

(*Álköltők, A magvető*)

33. Hét évszázad magyar versei I, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Szépirodalmi, 1978, I, 859-861.

(*Tisztválasztás, Laura keserve, Berzsenyihez*)

34. Szöveggyűjtemény a felvilágosodás korának irodalmából, szerk. MEZEI Márta és SZUROMI Lajos, Bp., 1982, II, 302-308.

(A barátságához, A' senge szerelem, Az előre-fizetés, A világosság, Zilassy Ágnes kisasszonyhoz, A görögökhöz, Az ifjúság Istennéje, Magyar nyelv, Pápai Tóthhoz, Révay és Kazinczy, Álköltők)

35. Magyar költők 18. század, vál. MEZEI Márta, Bp., Szépirodalmi, 1983, 676-689.

(A világosság, A szerencse, A tisztválasztás, Az igazság, Az ember alkatja, Az ízlés, Páriz Pápai, Révay és Kazinczy, Bersenyihez, A csíz, A vinczlér és fia, A magvető, Az előre-fizetés, Árpád és Zalán, Phaedrus meséiből: A béka és a bika, Az istenek és az élő-fák; A görögökhöz, Az ifjúság Istennéje)

36. Kazinczy Ferenc koszorúja: Magyar költők versei Kazinczy Ferencről, vál. Z. SZABÓ László, Győr, 1984, 25.

(Révay és Kazinczy, Kazinczyhoz)

37. Hazai Tudósítások, vál., szerk. S. VARGA Katalin, Bp., Magvető, 1985, 160.

(Szonett Gróf Széchényi Ferenc Óexcellenciájához)

38. A magyar klasszicizmus: Válogatás, szerk. GERGYE László, Bp., Unikornis, 1996. 133-135.

(A' barátságához, A' zsenge szerelem, Az ifjúság istennéje, A' Kháriszok)

39. Weöres Sándor: Ungvár-Németi Tóth László versei, szerk. SZÁNTÓ Tibor, kiad. Tótfalusi Kis Miklós Nyomdaipari Műszaki Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola, Bp., 1999.

(A senge szerelem, A játészó Erősz, Kecstelen szűz, A jelen-szerető, Rondeau, A Tisztválasztás, Az Álmok, Epithalamium, A Barátságához, A Világosság, Epigrammáiból: Prométh, Archiméd pontja, Plátó lelke, Az ember alkatja, Az igazság, Barát és barátnék, Bersenyihez, Kazinczihoz, Rhédeihez, A könyvhöz, Okenhez, Könyvrágó egerek, Eleüzszi titok; Melpomena)

II. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ LEVELEI ÉS ELMÉLETI TANULMÁNYAI

1. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László és CZINKE Ferenc: Két poétai levél: Tekintetes Czinke Ferencz úré Tóth Lászlóhoz, Tóth Lászlóé Tekintetes Czinke Ferencz Úrhoz = U. T. L., Versei, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816, 1-16.

2. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, Szonett, HaszMul, 1817/ I/ 16, 121-123.

3. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, A Románc, HaszMul, 1817/ I/ 20, 153-155.

4. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, Elégia, HaszMul, 1817/ I/ 48, 376-378.

5. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, Költeményes levél, HaszMul, 1817/ I/ 50, 396.

6. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, Rondeau és Triolet, HaszMul, 1817/ II/ 21, 160-162.

7. TÓTH László, Philosophia, írta Ertsei Dániel..., TudGyűjt, 1817/ IV, 95-115.

8. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, Óda a szerentséshez Rousseau Jean Bapt. szerint, HaszMul, 1818/I/2, 9-12.

9. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, Epigramma, HaszMul, 1818/ I/22, 169-173.

10. Ungvár Németi Tóth László, *Hippokrates esküvése*, HaszMul, 1818/I, 231-232.
11. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Mit kell tudnunk a' h-hangról a' hangmértékre nézve?*, HaszMul, 1818/ II/ 20, 152-156.⁴⁰⁸
12. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Magyar nyelvi vizsgálódások*, HaszMul, 1818/ II/ 42.
13. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, TudGyűjt, 1818/ VI/ 54-89.
14. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A' magyar nyelv' fő törvényjeiről*, TudGyűjt, 1818/ VIII/ 39-66.
15. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Epopéja és Dramma külömbsege*, HaszMul, 1819/ I/ 16, 122- 124.⁴⁰⁹
16. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Beszélgetés, Aristip, Kant, Merkur*, HaszMul, 1819/ II/ 36, 281-284.
17. TÓTH László, *Tibull magyar fordításának megvizsgálása*, Bécs, 1819.
18. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Heroidek*, HaszMul, 1819/ I/ 1, 1-2.
19. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Idyll vagy a Pásztorkodás*, (G. L. monogrammal zárva). TudGyűjt, 1820/ V, 53-82.⁴¹⁰
20. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László és Kazinczy Ferenc levelezése = *Kazinczy Ferenc levelezése*, S. a. r. Váczy János, Bp., 1901-1907, XI-XVII.
21. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László levelei Gróf Majláth Jánoshoz. = KOLOS István, *Mailath János*, Bp., 1938, 181-184.

III. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓRÓL ÍRT ISMERTETÉSEK, LEXIKONSZÓCIKKEK

1. Franz TOLDY, *Tóth = T. F., Handbuch der ungrischen Poesie*, Pest und Wien, 1828, II, 108-110.
2. TOLDY Ferenc: *Tóth László 1788-1820.* = T. F., *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi véstől a legújabb időig*, Pest, 1857, II, 155-158.
3. *Magyar írók életrajzgyűjteménye*, összeáll. FERENCZY Jakab és DANIELIK József, Pest, 1856, I, 594.

⁴⁰⁸ G. L. álneven. Váczy János állítása szerint a fenti munka Ungvárnémeti Tóth László írása. (*KazLev.* XVI, 576.). Az MTA Kézirattárában a tanulmány a *Kazinczy Ferenc: „Nyelvészeti tanulmányai”* című egységben, K 631 29-30. f-jelzettel szerepel, és Kazinczy Ferenc másolatában maradt fenn (UNGVÁRNÉMETI TÓTH László: *Philológiai kérdés: Mit kell tartanunk a' h-ról a' hangmértékre nézve?*).

⁴⁰⁹ G. L. álneven

⁴¹⁰ Elképzelhető, hogy a tanulmány nem Ungvárnémeti Tóth László szerzeménye, azonban a bilingvis kötet (UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.) idilljeihez készített jegyzetek és az értekezés számos ponton gondolati azonosságokat mutat. Tóth Sándor Attila Guzmics-tanulmányként azonosítja a szöveget.

4. **TOLDY Ferenc**, *Ungvárnémeti Tóth László.* = TOLDY Ferenc, *Összegyűjtött munkái: A magyar költők élete II*, kiad. Ráth Mór, Pest, 1871, IV, 88-90.
5. **TOLDY Ferenc**, *A magyar nemzeti irodalom története: A legrégebbi időktől a jelenkorig (1864-1865.)*, Bp., Szépirodalmi, 1987, 214-215.
6. **Egy magyar-hellén költő.** Kelet Népe, 1876. december 29., 1.
7. **KISS Áron**, *Ungvárnémeti Tóth László ismertetéséhez*, Petőfi TársLapja, 1877, I, 237-238.
8. **Magyar lexikon: Az egyetemes ismeretek enciklopédiája** XV, Bp., 1884, 406.
9. **P. THEWREWK Emil**, *Anakreon*, Bp., 1885, 132-133.
10. **BEÖTHY Zsolt**, *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*, Bp., 1890, 171.
11. **Pallas Nagy Lexikona: Az összes ismeretek enciklopédiája**, Bp., 1897, XVI, 292.
12. **TONCS Gusztáv**, *Ungvárnémeti Tóth László élete* = T. G., *Szemelvények a magyar klasszikus iskola költőiből: Görög tankönyv a gimnázium VI. osztálya számára.* Bp., 1904 (Jeles írók iskolai tára LXXXVII), 74.
13. **SZINNYEI József**, *Magyar írók élete és munkái*, kiad. Hornyánszky Mór, Bp., 1914, XIV, 418.
14. **PINTÉR Jenő**, *A magyar irodalom történetének kézikönyve: A legrégebbi időktől Vörösmarty fellépéséig*, Bp., 1921, I, 371-372.
15. **Révai nagy lexikona: Az ismeretek enciklopédiája**, Bp., 1925, XVIII, 385.
16. **Magyar irodalmi lexikon**, szerk. VÁNYI Ferenc FÓRIS Miklós és TÓTH András közreműködésével, Bp., [1926], II, 812.
17. **Révai kislexikona: A mindennapi élet és az összes ismeretek enciklopédiája**, szerk. CSEKEI VARJÚ Elemér, Bp., 1936, 1000.
18. **JÁNOSI Ferenc**, *A Sárospataki Református Főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig*, Debrecen, 1941, 49.
19. **PINTÉR Jenő**, *A magyar irodalom története*, Bp., 1942, II, 166-167., 170.
20. **WEÖRES Sándor**, *Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820) Diár*, 1943, 271-274.
21. **A magyar irodalom története 1772-1849.**, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Akadémiai, 1965, III, 297.
22. **Magyar irodalmi lexikon**, főszerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, III, 446.
23. **Magyar életrajzi lexikon**, főszerk. KENYERES Ágnes, Bp., Akadémiai, 1969, II, 931.
24. **DÖMÖTÖR Sándor**, *Helytörténeti adalékok a nyíri drámákról és poétáikról*, Szabolcs Szatmári Szemle, 1973, augusztus, 70-82.
25. **HEGEDÜS Géza**, *Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)* = H. G., *A magyar irodalom arcképcsarnoka.* Bp., Móra Ferenc, 1976, 112-114.
26. **WEÖRES Sándor**, *Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820.)* = W. S., *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 451-453.

27. SZÁLLÁSI Árpád, *Egy különös medikus-költő Kazinczy köréből*, OrvHetilap, 1978/8, 480-481.
28. HAJDÚ Imre, *A költők követője*, Észak Magyarország, 1979. november 16., 7.
29. PETRÓCZI Éva, *A "meg-lelkessedett ifjú" Ungvárnémeti Tóth László születésének 200. évfordulójára*, MNemzet, 1988. február 19., 4.
30. VARGHA Balázs, *Három strófa Ungvárnémeti Tóth Lászlóról: A bicentenáriumra*, ÉI, 1988/9, 8.
31. HEGEDŰS Géza, *Nagy fények árnyékában: Emlékeztető Ungvárnémeti Tóth Lászlóra*, Olvasó Nép, 1989/2, 27-32.
32. *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994, III, 2168.

IV. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓRÓL ÍRT TANULMÁNYOK, MONOGRÁFIÁK

1. [PONORI] THEWREWK Árpád, *Egy magyar mint görög versíró*, NyK, 1876, 443-480.
2. RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892.
3. KERÉNYI Károly, *Görög tragédiánk*, EPhK, 1918, 42-51.
4. [TRENCSÉNYI]-WALDAPFEL Imre, *"Görög tragédiánk" egykorú bírálója*, EPhK, 1930, 70-75.
5. D. NÉMETH István, *Ungvárnémeti Tóth László: A Nárcisz korabeli színpad és dráma*, UI, 1975/6, 75-78.
6. VOIGHT Vilmos, *Mi tükröződik a Nárcisz tükreben ?* UI, 1975/6, 78-79.
7. FENYŐ István, *Kazinczy tanítványainak útja az imitáció elvtől az eredetiségig* = F. I., *Az irodalom reszpublikájáért 1817-1830*, Bp., Akadémiai, 1976, 41-46.
8. SZÖRÉNYI László, *"Tükröcske egy ficzko-poéta számára."*: *Ungvárnémeti Tóth László kritikai fogadtatása*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XVIII, 1981, 83-87.
9. SZÖRÉNYI László, *Dayka Gábor latin versei Tóth László fordításában*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XVIII, 1981, 19-20.⁴¹¹
10. NAGY Imre, *Az önszeretettől az önszemléletig.* = N. I., *Nemzet és egyéniség: Drámai irodalmunk az 1810-es években*, (kandidátusi értekezés, részben kéziratban), Pécs, 1985, 270-309.
11. KOVÁCS Sándor, *"Bátran! míg az Apoll szent tüze fűt, 's hevít..."*, Acta Iuvenum: Sectio Litteraria, Szeged, 1987, 5-25.
12. CSETRI Lajos, *Ungvárnémeti Tóth László Pindaros tanulója.* = CS. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 287-290.

⁴¹¹ Szörényi László tanulmányában meggyőzően cáfolja, hogy Ungvárnémeti Tóth László lett volna Dayka Gábor latin verseinek fordítója.

13. **SZAJBÉLY Mihály**, *Ungvárnémeti Tóth László episztolái.* = *Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 172-185.
14. **TÓTH Sándor**, *Ungvárnémeti Tóth László poézisének bölcséleti vonatkozásairól*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XXVII, 1991, 33-49.
15. **BORBÉLY Szilárd**, *Mitsoda a bölcs? Ungvárnémeti Tóth László egy episztolájáról*, StudLitt, red. István BITSKEY et Attila TAMÁS, Debrecen, 1991, 20-29.
16. **CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán**, *Ungvárnémeti Tóth ismeretlen versei*, Főv.Ktár Évk. Bp., 1994, XXIII, 19-25.
17. **MERÉNYI Annamária**, *Weöres Sándor Psychéje a felvilágosodás és kanonizáció szemszögéből*, Lit, 1995/3, 318-328.
18. **KOVÁCS Sándor Iván**, *Weöres Sándor és Ungvárnémeti Tóth László*, Új Holnap, 1996, március, 3-9.
19. **NAGY Imre**, *A feleslegessé vált áldozat (Ungvárnémeti Tóth László "Nárcisz"-a és a pásztorjáték) = Folytonosság vagy fordulat? A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 1996, 329-343.
20. **MERÉNYI Annamária**, *"Énekelsz s hány érti magas dalod?": A Kazinczy-kör Ungvárnémeti-olvasata*, Szépliteratúrai Ajándék, 1998/1, 61-73.
21. **NAGY Imre**, *Az önszeretet dramaturgiája (A szereplők közti viszonyok Ungvárnémeti Tóth László Nárcisz-ában) = In honorem Bécsy Tamás 70*, szerk. HANUS Erzsébet, Zalaegerszeg, 1998, 64-76.
22. **TÓTH Sándor Attila**, *„Az istenülés dicsősége”: Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.
23. **MERÉNYI Annamária**, *Ungvárnémeti Niza-kötete fejlődéstörténeti és kompozíciós-imitációs szempontból*, It 2001/1.

V. JELENTŐSEBB SZAKIRODALMI UTALÁSOK UNGVÁRNÉMETIRE

1. **Borsod Vármegye: Borsod, Gömör és Kishont K. E. E.**, szerk. CSIKVÁRI Antal, A vármegyei szociográfiák Kiadóhivatala, Miskolc, 1839, 78.
- "A község nevezetesebb szülöttje néhai Ungvárnémeti Tóth László író."
2. **PONORI THEWREWK József**, *Magyarok születésnapjai: Második közlés, a' múltat és jelent illető: Három rézmetszettel*, Pozsonyban, Schmidt Antal betüivel, 1846, 19.
- (Február) „17-ikén 1788. Kistokajban, Borsod vármegyében, Ungvár-Németi Tóth László, író.”
3. **CERNÁTONI Gyula**, *A magyar óda-költés története a legrégibb időktől Vörösmartyig*, Figyelő, 1882, XII, 321-347., 1882, XIII, 12-44.
- "Meg kell még e lapokon emlékeznünk egy – legalább a mi irodalmunkban – ritka jelenségről is, t. i. Ungvárnémeti Tóth László görög-magyar ódairól. Ő Pindárt tartotta példaképének, s ennek szellemében írta mindössze is kevés ódáit, előbb görög, s azután magyar nyelven. Noha ezek többnyire magyar tárgyúak, célja nem

annyira a magyar irodalom gyarapítása volt velök, mint inkább a világirodalomé... Ha számba vesszük szerzőjük fiatal korát, elismeréssel szólhatunk ez inkább sok tanulmánnyal, mint hivatott költői tehetséggel írott ódákról. Különben új hang nem nyilvánul bennök, s így első sorban formai értékek van, a mennyiben szerzőjük eredeti pindári ódák írásával is megpróbálkozott... Részünkről legjobb ódáinak a *Hermine* (15.) és a *Magyar nyelv* (29.) címűeket tartjuk, mint a melyekben kissé több a hév, s kivált az utóbbiban – kissé erőteljesebb nyelv és jobb verselés mutatkozik." (30-31.)

4. BEÖTHY Zsolt, *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*, Bp., 1890, I, 171.

- "A nagy óda-költő első diadalának idejében próbálta meg erejét a görög tragédiában *Ungvárnémeti Tóth László*, egy orvosi pályára készülő fiatal költő, ki 1820-ban hirtelen halállal halt meg Bécsben, valószínűleg öngyilkosság által, melyre nagy szegénysége vihette. Költeményei közt jelent meg *Nárcisz* című tragédiája, mely a görög eszményvilág feltűntetésével, karaival, sóvár és erős szerelmi lírájával az érdekesebb kísérletek közé tartozik. Tóth László a klasszikai irodalmakat kitűnően ismerte, és görög verseket is írt és adott ki." (171.)

5. NÉGYESY László, *A mértékes magyar verselés története*, kiad. a Kisfaludy-Társaság, Bp., 1892, 163-165, 196, 211-213, 217, 277.

- "Ungvárnémeti Tóth László nem volt Vályi tanítványa, de Patakon tanult és Kazinczyval következtetve, a Vályi Nagy igyekezetei rá is elhathatának, hiszen görög verseit is Patakon kezdé dolgozni. A 10-es években jelentékeny föltűnést keltett. Eredeti verseit is görög szellemben és formában szerette írni, s a szépen sikerült kísérletek sokakban azt a reményt ébresztették, hogy ez ifjúból egykor az antik irány egyik legklasszikusabb típusa fog kifejlődni, de végzete csakhamar megghiúsított minden reményt. Magyar verseit 1816-ban még maga adta ki egy kötetben.... Tóth tette vele *Virág* mellett a legtöbb próbát, így egy egész tragédiát, az antik stílus *Nárciszt* e formában /jambusban mármint/ írta, továbbá 25 apológót is. Fennmaradt versei inkább receptív szellemnek mutatják ... a formával és nyelvvel ügyesen bánik, de nagyobb alkotó erőt nem találni bennök. Berzsenyi ily korban már sok fenséges ódát megírt..." (164-165.)

6. A magyar irodalom története: A legrégebbi időktől Bessenyei fellépéséig: Képes díszmunka két kötetben, szerk. BEÖTHY Zsolt, Bp., Atheneum, 1896, I, 178.

- "A jelen század elején (1818) szólalt meg egy elkésett visszhang, mint az elhaló Echo, egy szerény ifjú Múzsája: *Ungvár-némethi Tóth László* görög költeményeiben. Ezek között van egy: *Hermine* c. ... költemény, mely a dirkei hatyú hangjára emlékeztet. A Pindar lelke ihleté a magyar költőt, midőn e verset írta." (178.)

7. BAYER József, *A magyar dráma irodalomtörténete*, Bp., 1897, I, 291.

- "E korban még egy, de szeretetre méltóbb kezdő tűnik ki, bár csak egy drámát alkotott, annak mind tárgya, mind feldolgozása figyelemreméltó. Nyelvezete oly erővel teljes, oly fondorlatos, hogy kortársait a drámaírás terén felülmúlja. *Narcis*

az első görög tárgyú kiadott magy. dráma. Írója Tóth László tehetsége a görög sorstragoedia classicitásán termékenyült meg, s mint igazán alapos és költői lelkű ismerője a görög tragikai költészetnek, beleélte magát egészen annak világába. Műve ugyan utánzó, de nem szolgai lélekkel készítve. *Narcisa* a goethei modernizáló modor kiváló terméke. Egy igazi tehetség veszett el benne, kiben mély költőiség mellett kiváló drámaíró képesség is megnyilvánult. Műve a kezdőé, de a ki a legszebb reményekre jogosít. Nagy veszteség, hogy ezek teljesülését korai halála semmivé tette." (291.)

8. A magyar irodalom története 1900-ig: Képes kiadás, szerk. FERENCZI Zoltán, Bp., [1913], 297.

- "Szentmiklóssy Alajos, Ungvárnémeti Tóth László... Dukai Takács Judit, Döbrentei Gábor: valamennyien bővebben méltathatóak egy nagyobb szabású irodalomtörténetben..."

9. CSÁSZÁR Elemér, *A magyar irodalmi kritika története...*, Bp., 1925, 129.

- (Bajza József: *Az epigramma theóriája* c. esztétikai dolgozatáról): "A hibáztatásban sokkal erősebb, mint a dicséretben: ezért jellemzései közül az a három áll legmagasabb színvonalon, amelyekben fenntartás nélkül gáncsol: Thewrewk Józsefé, Ungvárnémeti Tóth Lászlóé és Virágé." (129.)

10. KORNIS Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848.*, Bp., 1927, II, 252, 311.

- "A magyar humanistákra, Kazinczyra, Kölcseyre, Kisre, Guzmicsra, Ungvárnémeti Tóth Lászlóra, stb. a németektől átsugárzik a görögség kultusza." (252.)

- "Csak egy neohumanista költőnk van, aki görögül mer verseket írni: Ungvárnémeti Tóth László, de mindjárt magyarul is tolmácsolja. Nagyboldogan küldi görög költeményeit a neohellenizmus magyar vezérének, Kazinczynak, "aki – mint levelében írja – a görögségnek lelkét tökéletesen ismeri". Kazinczy e verseket "magas daloknak" mondja s tiszteletet gerjeszt benne, hogy a költő dalol, nem törődve azzal, értik-e vagy sem." (311.)

11. BENEDEK Marcell, *Délsziget avagy a magyar irodalom története*, Bp., Révai, 1928, 145.

- "Egyebet nem is kell elmondanom a deákosokról – legföljebb azt, hogy volt egy teljesen görög hatás alatt álló poéta is köztük: Ungvárnémeti Tóth László."

12. CSAHÍHEN Károly, *Pest-Buda irodalmi élete 1780-1830*, Bp., 1934, II, 41, 71-72, 79.

- "Kazinczy nagy örömmel olvasta Ungvárnémeti Tóth Lászlónak azt az epigrammáját, melyben ez őt fordításaiért így magasztalta: „hogy szépen szólhass, erre Kazinczy tanít”, de nem akadt fel az ifjak ellenvetésein sem." (41.)

- (Hasznos Mulatságokról:) "Kulcsár új feladatához segítőtársakat is talált: a „mély belátású” Ungvárnémeti Tóth László volt az első, aki gyámolította, de nem sokkal később a „sokat összeolvasott” Kölcsey Ferenc és az Ungvárnémeti Tóth Lászlóval „sokban megegyező” Bilkey Ferenc is szívesen támogatta őt." (71-72.)

- "... Teleki Józsefnek A régi s új költés különbségeiről írt „gyönyörű” értekezése,

Szemere Pálnak Tárgy és nyelv a költésben című „kényes és ízléses” értekezése s Ungvárnémeti Tóth Lászlónak Pindarról s Pindar versmértékéről „tömötten és magyarul szépen írt sok tudományú, mély belátású” értekezése. Kazinczy ezt a három utolsót munkát tartotta a Fejértől szerkesztett Tudományos Gyűjtemény legnagyobb „díszei”-nek.” (79.)

13. Deákos költők: Rájnis, Baróti Szabó, Révai versei, szerk. CSÁSZÁR Elemér, Bp., Franklin-Társulat, 1914, 6-7.

- "A következő évben Révai Miklós jelent meg a nyilvánosság előtt, majd egy évtized múlva Virág Benedek, végül már a XIX. században Ungvárnémeti Tóth László. Ők azok, s az iskola korlátaiból fényes tehetségével kiemelkedő Berzsenyi Dániel, akiket e költői irány hívei közé számlál az irodalomtörténet. Az első három, akiket a deákos iskola triásza nevével szokás jelölni, az irány megalapozói; Virág és Berzsenyi a második nemzedék, mely az ő vállukon emelkedik magasra; Ungvárnémeti Tóth jelzi a legszélsőbb fejlődést, nem tehetsége által, hanem mert a görög költészetet szólaltatja meg magyar nyelven."

14. WALDAPFEL József, *Ötven év Pest és Buda irodalmi életéből 1780-1830*, Bp., 1935, 169, 200-201, 205, 236, 255.

- (A Hazai és Külföldi Tudósításokról:) "Kultsár fiatal írókat tartott maga mellett segédszerkesztőként, így 1806-7-ben Légrády Imrét, utóbb Ungvárnémeti Tóth Lászlót, s rövid ideig Kölcseyt is." (169.)

- (Kazinczyról:) "Így Ungvárnémeti Tóth László 1814-ben pataki nevelősködése idején kezdett vele levelezni, miután az ő Marmontel-fordítása nyerte meg a magyar irodalomnak. Ugyanezen évben jött orvostanhallgatónak Pestre. 1816-ban adta ki verseit. Bennük és a hozzájuk fűzött jegyzetekben Kazinczy hívének mondja magát, s tüzesen fakad ki a maradiak ellen. A külön is említett, Érzéki néven írogató Terhes Sámuelnek síron túl is tartó haragját és támadásait vonta magára. Czinke episztolában igyekezett nyelve megjavítására bírni... Akkor is híven kitartott Kazinczy mellett, mikor Kultsár rábízta a Hasznos Mulatságok szerkesztését. Magyar tolmácsolattal kiadott *Görög versei* megjelenése után 1818-ban Bécsbe ment tanulmányai folytatására s ott két év múlva nagy nyomorúságban meghalt." (200-201.)

- (A Mondolatról:) "Kazinczy többi hívei, főleg Helmezy, Ungvárnémeti Tóth és Szent-Miklóssy is védelmére keltek mesterüknek." (205.)

- "Bécsbe költözéséig a Hasznos Mulatságok voltaképpen szerkesztője Ungvárnémeti Tóth László volt. Neve említésével *Attila és Marull* c. románca jelent meg először, a 20. században. Nagy része volt a magyar költészet újabb alkotásainak közismertté tételében. (236.)

- (Az olvasóvá nevelés kérdése): "Egy ideig a Hasznos Mulatságok tett e téren nagy erőfeszítéseket, kivált Ungvárnémeti Tóth László szerkesztősége idején." (255.)

15. JANCsó Elemér, *Döbrentei Gábor élete és munkássága*, Kolozsvár, 1944, 30-31.

- "Az Erdélyi Muzeum irodalomtörténeti jelentősége közismert. Írói közt az összes erdélyi tudósokon és írókon kívül ott találjuk a magyarországiak legjobbjait is.

Kazinczy Ferencet, Berzsenyi Dánielt, Batsányi Jánost, Kölcsey Ferencet, Kiss Jánost, Szemerét, Vitkovicsot, Ungvárnémeti Tóth Lászlót, stb." (30-31.)

16. HORVÁTH János, *Rendszeres magyar verstan*, Bp., Akadémiai, 1951, 93, 124.

- "Szellemben, formában egészen a görög ízlés képviselője volt az 1820-ban fiatalon elhalt Ungvárnémeti Tóth László." (93.)

- (A szonettíró Kazinczy kapcsán): "Példáját nyomban, még 1809-ben, követte Kölcsey, majd Szemere (1810) és Helmeczy (1812), görög nyelvű szonettet pedig Ungvárnémeti Tóth László." (124.)

17. HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Bp., Művelt Nép, 1955, 122, 144.

- (Töltényi Szaniszló kapcsán:) "Magyar elődei közül Kazinczyt, Szemerét, Helmeczyt, Ungvárnémeti Tóth Lászlót említi; Kovács és Csokonai kísérleteit szerencsétlennek tartja."

- (Horvát Endre kapcsán:) "Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban egy *Árpád és Zalán* című "romanze"-t is kiadott *Versei* közt, jegyzetben nyomtatékkal figyelmeztetve ily nemzeti tárgyak fontosságára."

18. HORVÁTH János, *Kölcsey Ferenc (1935-1936)* = H. J., *Tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 1956, 195.

- "Különben a "románc" műfajnevet először Ungvárnémeti Tóth László használta egy *Attila és Marull*, meg egy *Árpád és Zalán* c. költeménye minősítéseként, "Romanze" formában, s szólt e műfajról versköteté, jegyzetei közt (U. Tóth László *Versei* 1816. 199. l.)." (195.)

19. SZAUDER József, *A romantika útján* = SZ. J., *A romantika útján: Tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1961, 203.

- (Sipos Pál kapcsán Kazinczyról:) "Ugyanakkor azt is láthatta, hogy néhány műveltebb idős és tudásra szomjazó fiatal író teljesen megérti vagy meg akarja érteni ezt az új filozófiát. Hiszen Romy mellette áll (később ő akarja kiadni Sipos filozófiai hagyatékát) s Ungvárnémeti Tóth is értője a kanti iránynak..." (203.)

20. A magyar irodalom története 1772-1849-ig, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Akadémiai, 1965, III, 336. (Solt Andor: *A nemzeti dráma megteremtése* című fejezetből a *Drámaírói törekvések a 19. század elején* című rész)

- "Kazinczy tanítványának, Ungvárnémeti Tóth Lászlónak *Nárcisz vagy a gyilkos önszeretet* (1816.) című darabja hangulatos költői alkotás, a hellenizmusnak és a Gessner-Matthisson-féle szentimentalizmusnak sajátos vegyülete, s mint ilyen a görög-német klasszicizmus egyik elkészett magyarországi terméke." (336.)

21. KUNSZERY Gyula, *A magyar szonett kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1965. 61-62.

- "Kazinczy levelező társaságához tartozik a korán elhunyt Ungvárnémeti Tóth László is (1788-1820). Előbb csak – szonett-teoretikusként – egy rövid három lapnyi, *Sonett* című népszerűsítő értekezéssel jelentkezik névtelenül a *Hasznos Mulatságok* hasábjain 1817-ben... A felsorolásból ítélve tágabb horizontúnak látszik, mint Kazinczy, de az egész inkább kivonatnak hat, mint önálló értekezésnek. Később maga is ír a lapba három alkalmi szonettet: *Gróf Széchenyi*

Ferencz Ő Excellentiájához, Báró Fischer István Egri Érsek Ő Excellentiájához és Baróti Szabó Dávid halálára. Ezek tartalmi szempontból nem különösebben értékesek, szokásos udvarló versek lírai átfűtöttség nélkül, de formailag kifogástalanok, s különösen figyelemre méltó kitűnő, tiszta rímelésük... Kitűnő formaérzékéből arra lehet következtetni, hogy idővel – ha el nem ragadja a korai halál – nagyon jó szonettista vált volna belőle."

22. HORVÁTH Károly, *A klasszikából a romantikába: A két irodalmi irányzat Vörösmarty első költői korszakának tükrében*, Bp., Akadémiai, 1968, 40, 52, 80, 81-82, 90.

- (Kazinczyról:) "Egyik lelkes tanítványa, Ungvárnémeti Tóth László annyira halad a hellenizmusban, hogy magyar és görög nyelvű verseket ír, sőt egy tragédiát is teljesen görög mintára (*Narcissus*). Pindaros nehezen meghonosítható kardalformáival is megpróbálkozik." (40.)

- "A kisebb elbeszélő költeményekre is van példa:... Ungvárnémeti Tóth László balladaszerű költeményt írt Árpád honszerző harcáról." (52.)

- (Vörösmarty ódái kapcsán): "Kísérletet tesz Ungvárnémeti Tóth Lászlót követve a pindaroszi mértékben is." (80.)

- (Az óklasszikai iskola követői kapcsán): "... Ungvárnémeti Tóth László főleg a tribrachys-szal és a anapestussal, melyek még aránylag a leginkább tűrhetőek a magyar drámai versben." (81-82.)

- Czinke Ferencsel való vitájáról (90.)

23. A magyar irodalom története 1849-ig, S. a. r. PÁNDI Pál, Bp., Gondolat, 1968, 193.

- "Kazinczy pedig, akinek görögös-németes klasszicizmusa elszakadt Csokonaiétól, egyrészt Bessenyei kulturális programját váltja valóra, másrészt egy időre – 1800 és 1820 között – uralkodóvá teszi a neoklasszicizmust (barátaival, főleg Virággal, Kölcseyvel, Berzsenyivel, Ungvárnémeti Tóth Lászlóval, az Erdélyi Múzeum szerzőivel együtt)." (193.)

24. HORVÁTH János, *Vörösmarty drámái: Egyetemi előadás 1942/43 II és 1943/44 I-II félév*, Bp., Akadémiai, 1969, 92-93.

- "A magyar irodalmi előzményei közt egy drámai művet is említhetni: Ungvárnémeti Tóth László *Nárciszát* (Versei, 1816.). "Mesejáték"-nak fogható fel, görög mítosz, meg rokkó pásztorköltészet, tárgya ugyan nem egészen párhuzamos a Vörösmartyéval... figyelmet érdemel a Nárcisz alcíme: "vagy a gyilkos önn-szeretet", s az önszeretetnek magasztalása a darab egy helyén: Aszerint ez szent ösztön, s megcsalódik a bölcs is, ha ezt elnyomja... Versei kötetében van U. Tóth Lászlónak egy *Árpád és Zalán* c. "romanze"-ja. Ez is lehetett legalább tárgyi ösztönző a *Zalán futásához*." (92-93.)

25. SZAUDER József, *A XVIII századi magyar irodalom és a felvilágosodás kutatásának feladatai.* = Sz. J., *Az estve és az álom: Felvilágosodás és klasszicizmus*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 51.

- (Egy tipológiai elkülönítés kapcsán): "A klasszicizmus meglétét csak akkor lehet tagadni irodalmunkban, ha azt merőben a XVII. századi francia irodalom

változatának kisugárzásaként akarnók fölfogni, erről azonban – nem sok, bár nem is lényegtelen esettől eltekintve – nem lehet szó, a mi deákos-iskolás klasszicizmusunk oly humanisztikus alapokon áll (legszélesebben véve), mely a XVII. századi francia irányzat előtti időkre nyúlik vissza, illetve attól független, a felvilágosult típust ettől a humanisztikustól főleg eszmei (franciás) tartalmait, világképét tekintve erősen különbözik (bár poétikailag azon épül), a harmadik típus, a neoklasszikus (Kazinczy, de inkább Berzsenyi és még inkább Kölcsey, Ungvárnémeti Tóth, az Erdélyi Múzeum köre, stb.) határozottan elkanyarodik ettől, szembe is fordul az előbbi kettővel." (51.)

26. LAKATOS Éva, *Magyar irodalmi folyóiratok F-H*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1975, 367, 368.

- "1819: (Bilkei Pap Ferenc, Horváth Ádámné Kazinczy Klára, Kazinczy Ferenc, Makáry György, Ungvárnémeti Tóth László írásaival)" (367.)

- "1820: Töltényi Szaniszló, Ungvárnémeti Tóth László, Virág Benedek, Vitkovics Mihály írásaival" (368.)

27. ROHONYI Zoltán, *A magyar romantika kezdetei*, Bukarest, Kriterion, 1975, 156, 181.

- (Az Erdélyi Múzeumról): "Kazinczy szerepe erőteljesen érvényesül a II. füzetben is: két episztolával és a magyar verselés nemeire vonatkozó dolgozattal szerepel. Rajta kívül verseket közöltek: Szemere, Vitkovics, Szentmiklóssy Aloyz, Ungvárnémeti Tóth László és Sipos Pál, szám szerint 18-at." (156.)

- (A Tudományos Gyűjtemény 1818-as évfolyama kapcsán.): "Ungvárnémeti Tóth László, Kazinczy "leggörögösebb" tanítványa (egyébként románcok szerzője is), *A költőnek remekpéldáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről* című programtanulmányában szintén schlegeliánus elveket vall, egyáltalán görögség-csodálata és a nemzeti hagyományok tisztelete Buczy álláspontjához közelíti. Ungvárnémeti Tóth ettől még nem lesz teljesen romantikus módra gondolkodó kritikus és költő, de az a tény, hogy műfaji definícióiban, a görögség jellemzésében főleg jelzőivel, állandóan romantizálja tárgyát, ez az új szemlélet nagyarányú terjedését jelzi." (181.)

28. FENYŐ István, *Az irodalom reszpublikájáért: Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1817-1830.*, Bp., Akadémiai, 1976, 56, 104, 186, 199.

- "A természetesség, egyszerűség, idillszerűség esztétikai minőségei és a nemzeti felhőtlen-gondtalan összhang, a családélet áhítása, melyet előbb a görögségben (U. Tóth), utóbb a nemzeti múltban (Dessewffy, Szemere), végül a patriarkális-romlatlan népben (Töltényi) vélnek feltalálni az eredetiség-program jelzett hazai kialakítói..." (56.)

- (Toldy Ferenc: *Isokrates erkölcsi intései latánul és magyarul* c. műve kapcsán): „Ungvárnémeti Tóth László mintájára ő is *Glosszákat* mellékelte szövegéhez, magyarázva benne az újonnan alkotott szavakat..." (104.)

- A *Tükröcske* című művet Fenyő István hibásan Domby Mártonnak tulajdonítja. (186.)⁴¹²

- Az Ertsei-bírálatról. (199.)

29. LUKÁTS János, *A magyar irodalom története P-ZS*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1976, 736.

- "Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820.). Rákóczy Géza: Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága, Sopron 1892. 3-50. P. (Kny. A Lähne-féle Magángimnázium Értesítőjéből)."

30. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A magyar költészet főbb típusai a kései XVIII. és a korai XIX. században.* = Sz. M. M., *Világkép és stílus: Történeti-poétikai tanulmányok*, Bp., Magvető, 1980, 39, 51, 58.

- "Egyetlen költőt sem találunk, aki a későbbi nagyokhoz mérhető lenne, viszont Csokonai és Berzsenyi mögött minden fokozatban szép számú költő van, s közülük némelyik filozófiai (Bessenyei, Ányos, Ungvárnémeti Tóth) vagy nyelvi tekintetben (Faludi, Baróti Szabó, Fazekas) majd akkora érdeklődésre tarthat számot, mint a két legjobb költő." (39.)

- "Az értékmegőrző szemléletű Fazekassal éles ellentétet képez Ungvárnémeti Tóth, ki feltehetően jelentős filozófiai olvasottsággal bírt. Teljesen elfogadta azt, amit a francia materialisták a lélekről tanítottak... Mi sem bizonyítja jobban azt, hogy a költői létértelmezés viszonylag független a filozófiától, hogy e Magyarországon kivétel számban menő, egyértelmű mechanikus materializmus a Kisfaludy Sándoréhoz közel álló költői létfelfogáshoz vezetett: mivel az emberi lélek külső hatások pusztá halmaza, az ennek egyetlen feladata lehet, a rajta kívüli dolgok korlátlan befogadása... Kisfaludy Sándor mellett Ungvárnémeti Tóth volt az antisztoikus szentimentalizmus legmaradéktalanabb megvalósítója." (51.)

- "Az allegorikus műfajok őstípusában, a versben írott állatmesében magyar költő nem hozott létre jelentős értéket. Bár Baróti Szabó és Verseghy is próbálkozott ezzel a műfajjal, Csokonai fordított meséket, s még Vörösmarty zsenjei között is akad fabula, egyedül Kazinczy köre tekintette alapvető műfajnak, a széphalmi Mester mellett Virág, Ungvárnémeti Tóth és Vitkovics foglalkozott kitartóan meseírással - esztétikai hatásról csak Ungvárnémeti Tóth esetében lehet beszélni." (58.)

31. FRIED István, *A neoklasszicista óda Kelet-Közép-európai megújulásának kérdése.* = *Tanulmányok Dobossy László 70. születésnapjára*, szerk. GYIVICSÁN Anna, Bp., 1980, 141.

- "Ungvárnémeti Tóth magyar és görög nyelvű ódaköltése lényegében epizód, méghozzá rövid ideig tartó, inkább kuriózumával jelenlévő epizódja a magyar költészet történetének." (141.)

⁴¹² TERHES Sámuel, *Tükröcske egy ficzkó-poéta számára*, Pest, 1816. című művét Fenyő István hibásan Domby Mártonnak, Csokonai első monográfiájának tulajdonítja. E tévedés egyébként Szinnyi Józseftől ered, i. m., 996.

32. OROSZ László, *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1980. 111-112.

- "Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820) verstörténeti jelentősége abban áll, hogy az átvett klasszikus formák körét bővíteni kívánta. (...) Ungvárnémeti azonban – minthogy kitűnően tudott görögül – nemcsak ezeket a rómaiktól közvetített versformákat ismerte, hanem a pindaroszi mértéket is, s ezt valamennyinél többre értékelte."

33. NEMESKÜRTY István, *Diák, írj magyar éneket: A magyar irodalom története 1945-ig*, Bp., Gondolat, 1985, 391.

- "Tóth László orvostanhallgatóként, váratlanul – mint kortársai suttozták: megmérgezte volna magát; ezért hamar feledték, s bár Toldy Ferenc 1857-ben még bőven tárgyalja és nyolc versét is felveszi antológiájába, Horváth Jánosnál már csak jelképként szerepel négy költeményével, a *Hét évszázad magyar verseiben* pedig hárommal. Újabban kezdik felfedezni, bár inkább érdekes-hányatott életéért (*Nárcisz, vagy a gyilkos önszeretet három nyílásban*). Verseskötete Pesten 1816-ban jelent meg; ebben a görög költészet rabjának mutatkozik, de hiányzik belőle Hölderlin eredetisége. Weöres Sándor viszont nagyra becsüli."

34. NAGY Imre, *Fenyő István, Haza s emberiség: A magyar irodalom 1815-1830*, Bp. 198. Gondolat Kiadó 323 l (*A magyar irodalom korszakai*), ItK, 1985, 245.

- "Hiányoljuk a körképből Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban publikált Nárcisz c. drámáját, amely a korszak talán legnagyobb műve." (245.)

35. CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 31-32, 116, 352.

- "Ezzel megnyitotta a magyar pindarizálás útját. Még ugyanazon év őszén megszületnek Kölcsey első jelentős pindarizáló versei, majd nemcsak ilyen versek sorát írja, hanem nagy tanulmányában népszerűsíti is ezt a költői hagyományt az ugyancsak Kazinczy táborához csatlakozó ifjú Ungvárnémeti Tóth László (Ungvárnémeti Tóth L. 1818.). (31-32.)

- (Az alkaioszi formájú ódák kapcsán) "De hogy a magyar költők e korban ilyen tudattal nyúltak e formához, azt jól bizonyítja Ungvárnémeti Tóth László néhány megjegyzése, amely pedig éppen e mechanikussá vált szokás ellen irányul ..." (116.)

- "Ungvárnémeti Tóth László, a kor egyetlen olyan magyar költője, aki ógörög nyelven is verselt, már említett Pindarosz-tanulmányában kifogásolta a költők olyan gyakorlatát, hogy a görög és a zsidó mitológia motívumait keverten használják műveikben." (352.)

36. LUKÁCSY Sándor, *Vanitatum vanitas. = Remény s emlékezet*, szerk. TAXNER TÓTH Ernő és G. MERVA Mária, Bp.-Fehérgyarmat, 1990, 39.

- (A Sennovicz Mátyáshoz írt episztoláról): "A *Vanitatum vanitas* hazai előzményei közül ez üt meg leginkább filozofikus hangot." (39.)

37. KERÉNYI Ferenc, *Hagyomány és újítás az 1810-es évek magyar drámairodalmában = Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 99-100.

- "A neoklasszicista drámakísérletekről szólva említendő Ungvárnémeti Tóth László *Nárcisz vagy a gyilkos önn-szeretet* című tragédiája, amelyet 1814-ben írt és amely 1816-ban jelent meg Pesten. Minthogy nem hiszünk a magányos vagy véletlenül született művek legendájában, a *Nárcisz* drámatörténeti helyének meghatározásához fontosnak érezzük figyelmesen újraolvasni a szerző 1814. március 29-i levelét, amelyben Kazinczynak fejtegette első drámájának mintáit, előképeit. Ungvárnémeti Tóth klasszicista tragédia kísérletét – mint azt Kerényi Károly 1918-ban kimutatta – barokk és rokokó vonások színezték, bukolikáját már a széphalmi mester is antikos zamatúnak érezhette. Megvallott mintái között nemcsak Horatiust és Senecát idézte, hanem Klopstock *Ádám halála* című tragédiáját is... Ungvárnémeti Tóth sterilítása, hogy hősét egy jellemvonásra redukálja és kizárólag magánkörnyezetbe helyezi, hasonló ahhoz, ami annak idején Metastasiót udvarképpé, sőt a hazai iskoladráma kedvelt szerzőjévé avatta. Természetesen a *Nárcisz* szerzője nem függetleníthette magát a frissebb játékszíni tapasztalatoktól sem: a sírásó dala – hangsúlyozott antik formája ellenére – *Hamlet*-reminiszcencia, az áldozati rítusok és a temetés erős teátralitást igényel, a jóslat végzetdrámai színezetet kapott stb." (99-100.)

38. PÁNDI Pál, *Úton Bolyai Farkas drámáihoz: A XIX század elejének magyar színműveiről.* = *Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 76-77.

- "Érdekes egy pillantást vetni Ungvárnémeti Tóth László *Nárcisz vagy a gyilkos önn-szeretet* című jambizált, hosszú sorokban írt, három "nyílású" tragédiájára, amely 1816-ban jelent meg a költő *Versei*-nek gyűjteményében... Aligha vitatható, hogy Ungvárnémeti Tóth szuverén módon, poétikus érzékenységgel kezeli a mesei matériát, s éppen az ihletettség jele, hogy tragédiájában egy modern hatású, már a személyiségfejlődéssel összefüggő szimbólumrendszer működik... Remitologizáció is zajlik, tehát nemcsak arról van szó, hogy a szerző a mitológiából *kidolgoz* és drámává formál egy mesét, hanem arról is, hogy *visszadolgoz* a mitológiába egy tragédiát..." (76-77.)

39. FENYŐ István, *Valóságábrázolás és eszményítés 1830-1842.*, Bp., Akadémiai, 1990, 31, 41, 71.

- (Hegelről:) "E gondolatok már 1817-1818-ban feltűntek Magyarországon – Fejér György például ekkor körvonalazza a Tudományos Gyűjteményben a hegeli esztétika lényegét, Ungvárnémeti Tóth László a történetfilozófia fontos elemeit alkalmazza –, a harmincas évek gondolkodói azután pedig már mind gyakrabban érveltek idehaza a német bölcselő tanításaival." (31.)

- (Guzmics Izidorról:) "E költészettani ideál lényegében megegyezik Ungvárnémeti Tóth Lászlóéval: míg azonban a korán elhunyt poéta a század második évtizedében a Szent Szövetség világának szorítása elől menekült a romantikusan felfogott görögségbe, addig Guzmics másfél-két évtizeddel később a

polgárság általa fenyegetőnek látott jövőtávlatára ellenében cselekszi ezt. Ungvárnémeti Tóth László koncepciója 1816-1818 között a fejlődés igénylője-kifejezője volt, Guzmicsé viszont már annak visszafogását szeretné elérni." (41.)

- (Bajzáról:) "Irodalomkritikai gondolkodásának klasszicizmus és romantika közötti hullámmozgásával Bajza folytatójává válik annak a szemléleti iránynak, melyet nálunk 1815-1817-től kezdődően Kölcsey, Ungvárnémeti Tóth László, Dessewffy József, Fáy, Kisfaludy Károly és mások sorra képviseltek." (71.)

40. NAGY Imre, *Klasszika és romantika között. Szerk. Kulin Ferenc és Margócsy István*, Bp. 1990. *Szépirodalmi K 251 I*, ItK, 1991, 216.

- "Csupán a Vinczéhez a *Szint-vesztésről* című episztola kívánt volna tágabb értelmezést. E műben ugyanis, megítélésünk szerint nem csupán az önszeretet rehabilitálásáról van szó... a Vincze-episztola, mely tehát a nemes önszeretetről szólva a tragédia ellenpárjának tekinthető, még tovább megy a fogalom tagolása terén." (216.)

41. KÖDÖBÖCZ József: *Sárospatak a magyar művelődés történetében*, Sárospatak, 1991, 94-94.

- (Híres pataki diákok felsorolása): "Tóth László (1788-1820), antropológiai író, esztétikai író, költő, görögül éppúgy írt, mint magyarul" (94.)

- "Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820), költő, nyelvújító, nyelv- és természettudós" (95.)

42. KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története: A kezdetektől 1898-ig*, Bp., Akadémiai, 1991, 133, 144, 198-200, 213, 360.

- (Pindaroszkultuszról): „A görög példaképeiért lelkesedő Ungvárnémeti Tóth László – 1818-ban – már nem a klasszicizálás, hanem a „nagyság” és „erő”, valamint az eredetiség romantikus eszményei nevében hivatkozik rá.” (133.)

- (Pindaroszról): „A görög verseket is író Ungvárnémeti Tóth László – Gottfried és Hermann nyomán – a „nem határtalan szabadság” formai eszményét méltányolta Pindarosz strófáinak theseusi „darutáncában.” (1818). (144.)

- A Pindarosz-tanulmányról, annak háttéréről és filológiájáról: (198-200)

- (Erdélyi Jánosról): „Pindarosz dithüramboszai kapcsán Herder értekezésére, valamint Ungvárnémeti Tóth László 1818-es cikkére utal Erdélyi.” (213.)

- (Hermann-ról): „Hermann Pindarosz-kommentárjait már Ungvárnémeti Tóth László is alapműként használta.” (360.)

43. TAXNER-TÓTH Ernő, *Kölcsey és a magyar világ*, Bp., Akadémiai, 1992, 27-28.

- "Péchy Imre csak jóval ezután avatkozott be nagyobb jelentőségű módon Ferenc életébe, amikor 1810-ben magával vitte Pestre, és ott a később ugyancsak magas állásokba emelkedő Szilassy Józsefnél helyezte el, aki mellesleg Ungvárnémeti Tóth László pártfogójaként "irodalmi" érdemeket is szerzett." (27-28.)

44. NAGY Imre, *Nemzet és egyéniség: Drámai irodalmunk az 1810-es években: a hazafiság drámái*, Bp., Argumentum, 1993, 138, 141, 214-215.

- "A most vizsgálendő drámacsoport jelentősebb szerzői, Kisfaludy Károly, Katona József, Gombos Imre, Bolyai Farkas, Ungvárnémeti Tóth László a kettős gyökerű

értelmiségi réteg tagjai." (138.)

- "... Ungvárnémeti *Nárcisz*ában pedig a mértéktelen önszeretet válik a tragikum forrásává, de a magány fájdalma nem a nemzeti közösségben, hanem a művészsors átélésében oldódik fel." (141.)

- "Ungvárnémeti Tóth László *Nárcisz* című műve korabeli drámáknak a *Bánk bán* típusától eltérő másikat reprezentálja. A mű hőseinek aszociális magatartása inadekvátságából, az egyén társadalmi lehetőségének korlátozottságából következik, tehát egy megghiúsulás-élmény kompenzációja. Az önszeretet Ungvárnémeti által történő differenciálása összefügg az egyén és a nemzet viszonyának átértékelésével. *Nárcisz* – alkotója fejletlen és modern egyéniségét kifejezve – így lesz a problematikus individualitás hőse, akiben a szerző tragikus önvizsgálatán átszűrve a korszak rendiségen kívüli értelmiségeinek gyötrődései szólalnak meg... Ungvárnémeti műve szokatlan, de mégsem előzmény nélküli alkotás. A pásztorjáték hagyományaira támaszkodik, de a típust tudatosan deformálja, jelesen Révai Miklós *Az áldozat* című munkáját, mely a *Nárcisz* előképének tekinthető." (214-215.)

45. KERÉNYI Ferenc, *Nagy Imre, Nemzet és egyéniség, Drámairodalmunk az 1810-es években, a hazafiság drámái Bp., Argumentum, 1993, ItK, 1994, 134.*

- „Ugyanitt történik meg a téma körülhatárolása: ezúttal nem kerülhetett sor – főként terjedelmi okokból – a *Bánk bánnak*, a vígjátékirodalomnak és Ungvárnémeti Tóth László *Nárcisz*ának elemzésére.”

46. MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben, Bp., Argumentum, 1994, 210.*

- "A levelezésben azonban nem csak negatív példák jelzik a bizonytalanságot, a normák hiányát, hanem itt fogalmazza meg azt is, hogy milyen normára lenne szükség. Ungvárnémeti Tóth az eszményi kritika tulajdonságait, feltételeit körvonalazza. A jó bírálat szerint nem "csak a' hibát fessegeti, hanem az érdemet is megböcsüli; s nem csak az érdemet böcsülgeti, hanem a' hibát is kimutatja." S mivel az ilyen írás a jót-rosszat egyaránt s egyforma mértékkel ítéli meg, nem lehet sértő – illetve csak akkor, ha akarva az, vagy ha méltatlan dicsér: "Csupán akkor sért, mikor csak sérteni akar, 's mikor olyantól jön a' dicséret, a' ki maga nem méltó dicséretre."

47. ROHONYI Zoltán, *Az "én" és a "magam": A posztkriticista tapasztalat és Katona József verskötet, Literatura, 1995, 96., valamint = ROHONYI Zoltán, "Úgy állj meg itt, pusztán ": Közelítés XIX. századi irodalmunkhoz: Esszék és tanulmányok, Bp., Balassi, 1996, 190-200.*

- "A *Tudományos Gyűjteményben* publikálta Ungvárnémeti Tóth László azt az Ertsei-recenziót, amely közvetlenül az én, a subjectum kérdéskörének filozófiai összefüggésébe vezethet." (97.)

48. DEBRECZENI Attila, *Az érzékenység eszmetörténeti vonatkozásai a XVIII század végének magyar irodalmában. = Folytonosság vagy fordulat ? A*

felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth, 1996, 64.

"Sőt, még a következő, a magyar irodalomban elsődlegesen Katona József, Ungvárnémeti Tóth László, Kölcsey Ferenc nevével fémjelezhető nemzedék is viaskodik az érzékenység problematikájával."

49. MARGÓCSY István, *A magyar nyelv státusa a XVIII század második felében. = Folytonosság vagy fordulat ? A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth, 1996, 254.

- "... Batsányi János egyik legfontosabb műve (*Der Kampf*) sem magyarul született, kései illusztrációként, a rengeteg, sokszor nem is archaikus latin vers helyett idézzük itt fel Kazinczy körének görög versírását: barátja Vályi Nagy Ferenc, tanítványa Ungvárnémeti Tóth László még a XIX. század elején is természetesnek tekintik a nem magyar versírást.

50. A magyar klasszicizmus: Válogatás, szerk. és az utószót írta GERGYE László, Bp., Unikornis, 1996, 171.

- (Kazinczy gráciaköltészetéről): "Költőtanítványai (Dayka Gábor, Vitkovics Mihály, Szemere Pál, Kis János, Ungvárnémeti Tóth László) szövegeik formálásakor jól észrevehetően a tőle átvett formai technikát és frazeológiát alkalmazták, ily módon is bizonyítva a széphalmi vezér töretlen költői tekintélyét."

51. MERÉNYI Annamária, *A kultikus beszéd archeológiája és a kortársi Csokonai-recepció*, Szépliteratúrai Ajándék, 1997, 142-143.

- "A kultuszképződés harmadik formája poszt-jelenségként interpretálható, hisz az egyidejűként fel nem fedezett alkotók kései rekanonizációját teszi. A szakralizálódás ezen variációja mentén értelmezhető az Ungvárnémeti-jelenség, ugyanis e magyar és görög nyelven verselő poéta körül a Weöres-féle újraolvasó és -író intertextuális játékkal a XX. század képez egy sajátos kultikus közeget."

52. GERGYE László, *Múzsák és Gráciák között: Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet*, Bp., Universitas, 1998, 42, 60.

- "Végezetül még egy olyan költőről, Ungvárnémeti Tóth Lászlóról kell szólnunk, akinek pályáját kezdettől fogva kifejezetten a széphalmi mester egyengette. Nagyon valószínű, hogy Matthiesson *Die Granzien*-jét Kazinczy személyes sugallatára fordította le, mint ahogy a pindaroszi ódauntánzatok megszületésében is lehetett Az áldozó szerzőjének valamilyen szerepe. Ungvárnémeti Tóth már görög versei elé írt bevezetőjében utal arra, hogy „sohol sem indítanak hatalmasban a’ Görögnek szent árnyékaik, mint midőn Isteneiket a’ költőségnek nyelvén, azon varázsló nyelven beszéltek, melyben valamint Kürpisz bájjövében, ezer édesgető kellemek enyelgenek”. Az *Eleüszi titkok* című óda első antistrófája pedig egyértelműen kazinczys reminiscenciákat sugall..."

- "A *Virágok és gyomok* c. kötetbe szánt epigrammák a széphalmi vezér bővülő tanítványi körének további tagjait más megvilágításba helyezik. A címzettek (Dayka, Ungvárnémeti Tóth, Helmeczy, Szentmiklóssy stb.) természetesen mind a gráciák felkent papjai közé tartoznak, akik a mester reményei szerint a közelmúlt

ígéretes irodalmi tradícióira alapozva hívják életre egy magasabb rendű magyar kultúra virágzó szigeteit, alkotó műhelyeit."

53. SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, Kossuth, 1998, 270.

- (Az Urániában megjelent fordítások kapcsán:) "A terminológiai pontosítás szándékát jelezheti az a későbbi adat, hogy Ungvárnémeti Tóth László a rege szót pedig a románc magyarításának ajánlja: "Az újabb Poétikákban Romancénak neveztetnek az apró történetesdalok, mellyek együgyű, 's régi nyelvmódban íratnak. Mi Regének mondhatnók." Hasznos Mulatságok, 1817. I. félév 20. sz. 153."

54. DEBRECZENI Attila, *"Pásztori Múza" a XVIII-XIX század fordulóján. = Mesterek, Tanítványok: Ünnepi tanulmánykötet Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Bp., Magvető, 1999, 116-117, 119.

- (A korszak pásztor- és idillköltészettel foglalkozó elméletíróiról:) "Mindezt plasztikusan foglalja össze UNGVÁRNÉMETI Tóth László: "az Idüllnek azon helyen kell állnia, mellyben a' tájképfestés az elégiának lassú hangjával olvad-össze. Egy szép vidékrajzolat, melly a' természetet önnön tisztájában látatja, 's a' hol a' mesterkézetlen őszinteség, nemes szabadság az aranykorba ifjítanak-vissza, nem csak a phantáziánkkal játszik, hanem szívünket is meghatja; múltat, és jobbít..."

- "A Kazinczy-tanítvány Ungvárnémeti Tóth László volt az, aki komolyabban próbálkozott a pásztorjáték műfajával. A *Nárcisz, vagy a' gyilkos önn-szeretet* közvetlen mintája – mint Nagy Imre kimutatta – Révai volt, a Sonnenfelstől fordított *Az Áldozat* című művel... Ungvárnémeti Tóth kétségtelenül tudatos alkotó volt, valóban nehéz lehet feltételezni, hogy ne érezte volna a műfaj deformációját *Nárciszában*. Mindazonáltal nem tűnik minden kétséget kizárónak a deformáló szándék eredendő megléte, mint ami a művet ihlette. Az 1818-as kötet idilljei, s az azokhoz írott jegyzetek éppen az idill műfajának továbbéltetését látszanak célozni. A *Nárcisz* inkább a pásztorköltői hagyomány önkéntelen újraírása. Palidónikus, de nem tudatos palidónia. Az eredendő ártatlanság már megszólaltathatatlan számára, noha megszólaltatásának vágya elevenen él benne, s vonzónak tűnik a műforma is, a görögségélménnyel való szoros kötöttsége miatt..."

55. GYAPAY László, *„A' tisztább ízlésnek regulájival”: Kölcsey kritikusi pályakezdése*, Bp., Universitas, 2001, 165.

- (Kazinczy Csokonai-képe kapcsán.) "Kazinczy az irodalmi élet jelenségeit többkevesebb szigorúsággal szinte mindig a neológia szempontjából ítélte meg. Jól mutatja ezt Ungvárnémeti Tóth László verseskötetéről tett észrevétele..."

VI. A KORTÁRSI ÉS KÖZVETLEN UTÓ-KORABELI RECEPCIÓ ANYAGAI

1. Kazinczy Ferencz levelezése, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1901-1910, XI-XX.

2. Ungvárnémeti Tóth levelei Gróf Mailath Jánosnak. = KOLOS István: *Mailath János*, Bp., 1938, 181-184.

3. HORVÁT István, *Ungvár-Németi Tóth László Versei*, HazKülfTud, 1816. január 17 (5.) Toldaléka.

Az ismertetésre vonatkozóan: *KazLev.* XIII, 540-541.

4. Rövid tekintete a' régi Mythológiának, *HaszMul*, 1818/ II/28, 163-164.

5. T.T. ERCSEI Dániel Deb. Prof. észrevételei Philosophiai munkájának, 's más munkák recenziója eránt, *TudGyűjt*, 1818/ IV, 129-131.

6. UNGVÁR-NÉMETI Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal, Pesten, Trattner János betűivel, *HazKülfTud*, 1818. évf. 6. július 18.

Az ismertetésre vonatkozóan: *KazLev.* XVI, 577-578.

7. THAISZ (András), *UNGVÁR-NÉMETI Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal*, *TudGyűjt*, 1818/ XII, 97-100.

8. Bécsi Literatur-Zeitung, 1819. február 27 (29. Szám).

Az újság magyar drámákról ítélt: Horváth Ádám *A' Tétényi leányának*, Kisfaludy Sándor *Hunyadi János* c. művének, valamint Virág Benedek *Hunyadi Lászlójának* és Gombos Imre *Esküvésének* értékelése mellett a következő szerepel: "Ungvár-N. Tóth László versei – Unter den übrigen trefflichen Poësie des jungen Dichters findet man auch eine gelungene Tragödie – Narcis betitelt". (*KazLev.* XVI, 325.)

9. A Hermész c. görög nyelvű folyóirat ismertetése: 1818, 16. szám.

A teljes kritika fordítását THEWREWK Árpád, *i. m.*, 453-454. oldalain olvashatjuk. Utal rá a Magyar Kurír is, 1819, I. szám 8.

10. Ungvárnémeti Tóth László Görög versei Magyar Tolmácsolattal. Trattner bet. 1818. 8. 192. lap. Trattner János Tamásnál készült Új Könyvek, *TudGyűjt*, 1818/ VII, 135.

11. Rösler bírálata "a' Budai és Pesti Újságnak 67-dik darabjában".

Utal rá: THAISZ (András), *Ungvár-Németi Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal*, *TudGyűjt*, 1818/ XII, 97.

12. Erneuerte Vaterländische Blätter für den Oesterreichischen Kaiserstaat 1819, 62 és 63. (aug. 4. és aug. 7.) számú mellékletében (Chronik der Oester. Literatur) olvasható egy Ungvárnémeti-kritika. E laphoz sajnos nem férünk hozzá, így csupán Váczy János (*KazLev.* XVI, 620-623.) jegyzete alapján vesszük fel a szerző-bibliográfiába. A vonatkozó oldalakon a névtelen recensens bírálatának teljes szövege megtalálható.

13. Tudományos Jelentés Ungvár-Németi Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal. Pesten Trattner János Tamás betűivel. 1818 nyolczadrétben. 170 lap., Magyar Kurír 1819, I. szám 7-8.

14. A' Brittanniai Museumtól, Henry Ellis Secretarius névaláírással, 1819dikben November 15dikén dátálva, egy kis köszönő levelet vettem December 13dikán (pedig már az előtt szinte egy hetet hevert az Anglus követnek, Herczeg Eszterháznak Cancellariáján!) Görög könyvemnek egy nyomtatványáért, melyet bizonyos kéztől innen Bécsből küldöttem által. A' levél nyomtatva vagyon, kivévén

csupán a' Datumot, 's a' könyvnek, a' beadó Anglusnak, és a' Secretariusnak nevét. – Utal rá Ungvárnémeti Kazinczyhoz szóló levelében, Bécs 1820. január 19. – MTA Könyvtára Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratsomó: *Ungvárnémeti Tóth László levelei Kazinczy Ferenchez.*

15. Nekrológ, HazKülfTud 1820/ II/ 35, 269-270.

16. T. K., *Kihalt tudósok és írók,* TudGyűjt, 1821/ II, 110-111.

17. KAZINCZY Ferenc, *A pályám emlékezete.*⁴¹³ = KAZINCZY Ferenc, *Az én életem,* szerk., előszó, jegyz. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Magvető, 1987, 500.

18. BAJZA József, *Az epigramma teóriája (1828).* = B. J., *Munkái* 9, Pest, é. n, 117-185. (Az Ungvárnémetire vonatkozó oldalak: 174-175.)

19. ERDÉLYI János, *Kisebb prózái,* Sárospatak, nyomtatta FORSTER Rezső a Ref. Főiskola betűivel, 1863, I, 134.

VII. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ ÉS TERHES SÁMUEL VISZONYA

1. TERHES Sámuel, *Ziza, vagy az én tüzem: Ötven eredeti magyar dalokban,* Pest, 1811.

2. TERHES Sámuel, *Tükröske egy ficzkó-poéta számára,* Pest, 1816.

3. T. S., *R'i mocén tárítve vagy újra amalgámozott üvegtáblátska,* Pest, 1819.

4. TERHES Sámuel, *Mi akadályoztatja a többek köz't tudománybeli tökéletesedését a' Magyaroknak,* Felső Magyar-Országai Minerva, 1825/12, 495-501.

5. TERHES Sámuel, *Szúrony: Epigrammi költemények, Három könyvekben,* Kassa, 1844.

6. *Protocollum Togatum subscoribentium* 1799. K. e. I. 1. számozatlan 19. oldal. = A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára (Sárospatak).

7. B. L., *Nyelvfigúrák,* Muzáron, 1833, I. füzet, 220-227.

8. PONORI THEWREWK József, *Magyarok születésnapjai: Második közlés, a' múltat és jelent illető: Három rézmetszettel,* Pozsonyban, Schmid Antal betűivel. 1846, 122.

9. H. J., *Gömöri, és rimaszombati Református pap Terhes Sámuelnek félszázados papsága ünnepénél tisztelgő hallgatói emlékéül 1859. Tavasz hó 28., Hölgyfutár, 1859. május 19., 497-498.*

10. Ism., *Nekrológ,* Hölgyfutár, 1863. január 22, 79.

11. Ism., *Egy költő halt meg,* Magyar Sajtó: Politikai Hírlap, 1863. január 22, 67.

12. Ism., *Terhes Sámuel emlékezete,* Házi Kincstár: Protestáns családi lap, 1863. május 14, 146-153.

13. SZ. N., *Terhes Sámuel,* VU, 1863. június 7., 1-2.

⁴¹³ Kazinczy Ferenc hosszas előkészületek után 1816-ban kezdte el önéletrajzi munkájának írását. Az Ungvárnémetiről szóló bejegyzés vélhetően 1820 után keletkezett, ugyanis a széphalmi Mester múlt időben beszél a szerzőről.

14. **Ism.**, *Irodalom és Művészet: Eltekinthetünk még Nagyfaluba is*, Szabolcs: Vegyes tartalmú heti lap, 1872. december 1, 3.
15. **NAGY Pál** gömői esperes, *Gömör: Vegyes tartalmú Heti-közlöny*, Rozsnyói Híradó, 1883/45, 2.
16. **Tompa Mihály levele** Terhes Sámuel rimaszombati ref. lelkész és espereshez. = *Tompa Mihály két levele*, közl. SZINYEI Gerzson, Figyelő, 1886, I, 314-315.
17. **RÁKÓCZY Géza**, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892, 36.
18. **SZINYEI Gerzson**, *Kazinczy Ferenc három levele*, ItK, 1892, 401-408.
19. *Magyarország vármegyéi és városai: Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, é. n. [1903], 40.
20. *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad, VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1904-1910, XIV-XVII, XX.
21. **SZINYEI József**, *Magyar írók élete és munkái*, kiad. Hornyánszky Mór, Bp., 1914, XIV, 28.
22. **HORVÁTH János**, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*, Bp., Akadémiai, 1927, 70-71.
23. **KORNIS Gyula**, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*, Bp., 1927, II, 326.
24. **[TRENCSÉNYI]-WALDAPFEL Imre**, *"Görög tragédiánk" egykorú bírálója*, EphK, 1930, 70-75.
25. *Magyar irodalmi lexikon*, főszerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, III, 340.
26. **DÖMÖTÖR Sándor**, *Helytörténeti adalékok a nyíri drámákról és poétáikról*, Szabolcs Szatmári Szemle, 1973, augusztus, 70-82.
27. **WEÖRES Sándor**, *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 448-450.
28. *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994, III, 2073.
29. **TÓTH Sándor Attila**, *„Az istenülés dicsősége”, Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.

VIII. SZÉPIRODALMI MŰVEK UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓRÓL

1. **RÁCZ István** latin nyelvű költeménye az 1818-as kötet előszavában. = UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818, Előszó, XIII-XIV.

Nuper ubi e coleis Hellenum ad Pannonis oras
 Sparsisti quosdam radios, TÓTH docte poëta!
 Terribilis fueras spissa caligine mersis,
 Quorum nempe oculi lippi iubar omne recusant,

Et conciuisti prauae conuicia linguae.
 Iam modo post tonitru palam Achaica fulmina vibrans
 Vindicibus flammis comburis, quidqui in orbe
 Hungarico pulchrum, verumque, bonumque, profanat.
 Fac audax! sed in igne tuo spectata reconde,
 Ostentesque aeuo producta magyarica longo.

2. CSERESZNYÉS Sándor latin nyelvű költeménye, amellyel "a' Görög Versirót a' maradéknak imígy ajánlja". = UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei*, Magyar tolmácsolattal, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818, Előszó, XIV.

Mella redux nuper tuleras, Apis Hunnica, nobis,
 Graiorum e pratis parta labore tuo.
 Iamque iterum flores, quos protulit Hunnia nectis,
 Ut discant alii, quas habeamus opes.
 I faustis auibus, nec vulgi probra veretor.
 Nos dilecta tibi pectora sertā damus.

3. Óda a' mellyet Tudós Ungvárnémeti Tóth László Úrnak midőn Jun. 27. 1818. eszt. Nevének ünnepét ülné, barátság bélégeről felajánlja egy barátja. Trattner bet, 1818. 8 lap

Utal rá: THAISZ (András), *Ungvár-Németi Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal*, TudGyűjt, 1818/VII, 135. Talán ugyanerről a köszöntőről állítja Igaz Sámuel Ungvárnémeti halála után a fennmaradt iratcsomók tanulmányozásakor: "...s az ő Neve napjára Cseremiczky Miklósnak egy Ódája." (*KazLev.* XVII, 368.)

4. DESSEWFFY József ódája Ungvárnémeti névnapjára

- Kazinczy levele Ungvárnémetinek, melyben a széphalmi Mester beszámol arról, hogy Dessewffy József köszöntő verset írt hozzá "Mindenek felett örvendek azon megtiszteltetésednek, mellyet sokunktól megérdemlettél, de csak egytől — a' Te kedves Dezsőffydtől nyerhetél. Azon érzékeny, 's hiven festő Versezet méltó mind hozzád, mind nagyérdemű költőjéhez!" (*KazLev.* XVI, 390.)

5. MAKÁRY György, Ungvárnémeti Tóth László halálára, Szépliteratúrai Ajándék A' Tudományos Gyűjteményhez, 1821, 42.

Nem volt mostoha magzatod
 Ungvárnémeti Tóth, Múza, sirassd tehát,
 A' szép Grátzia' termete
 Nem volt fedve setét fátyol alá neki:
 Látá díszleni kellemit,
 Látá Ő, de tovább tiltatik érzeni
 A' szépet, mivel a' halál'
 Árnyéka le van nyomva örökre már.

Így hát sírjátok ó szelíd
 Múzsák; dúzs kegyelem' Szűzei sírjátok.
 Nektek semmi ürügy alatt
 Nem díszes hidegen nézni ezen kora
 Elmúlást. Keseregjetek!
 Fénytől felkenetett Magzatotok kimúlt.

Nincs igaza Szörényi Lászlónak, aki állítja: "Amikor egy év múlva 32 éves korában ő is meghal, hasonló körülmények között, senki sem írt rá emlékverset." - SZÖRÉNYI, *"Tükröcske egy..., i. m., 87.*

6. KAZINCZY Ferenc, *Ungvárnémeti Tóth Lászlóhoz. = Kazinczy Ferenc összes költeményei*, kiad. ABAFI Lajos, Bp., é.n., 114, 268. Eredeti megjelenési helye: Hébe, 1822, 111.

Az epigramma első nyoma Kazinczy egyetlen Ungvárnémetihez szóló fennmaradt levele: *KazLev.* XVI, 236. (1818. november 16.). Ugyanezt a szöveget WEÖRES, *Három veréb..., i. m., 453.* gyűjteményébe is felveszi:

Ungvár-Németi Tóthoz

Énekelsz, 's hány érti magas dalod ? Érti, nem érti
 Az neked egy; de te szállsz a' hova szaggat erőd
 Szállj, meglelkesedett Ifjú, 'kapkodj-ki magunkból;
 Ezt az örök rekegést hallani elúnta fülünk.

7. WEÖRES Sándor, *Ungvárnémeti Tóth László emlékére. = W. S., Egybegyűjtött írások*, Bp., Magvető, 1970, I, 595-596.

Induló hajók, kakasok víg-
 sága, kakasok, sípok piros hangja
 hajnali hegyláncként
 övezi a látatlan dísz, a szín-nél-
 küli virágot. Erős
 a kaland fészke; körötte
 a viszontagság csóvái sivít-
 va-kacagva paskolják a pokol
 döngő arany kebelét s a jeltelen
 mennyet: egyik se nyílik,
 de szikra-esője lepattog

s két csodás halál ragyogása
 őrzi a sötét élet. Ha bátor vagy,
 nyúzd le a bőröd, s még
 melegen, a véredtől foltos késsel

dobd ama szirmok elé:
 ha virultál, ne maradj több,
 csak üres váz, mely bénán, süketen
 susog; vagy ha könnyekkel diszitet-
 ted sorsod, mint gyantával a meggyfa: hívj
 baltát töved ellen! Szára-
 zan és üresen kopogassál

a tiszta kapun
 s majd köszöntheted őt, a hegyaljai költőt,
 aki hajdan járt a rögön – hol csupa kétágu ostor
 veri az alvót, míg körül az Egy-Változatlan
 konok tábora villog, mit szívében minden ismer,
 ám csak legjava bír „s a biztosak közt kevés
 látott, s nem mert mondani másnak
 oly titkot senki sem, ámbár tud-
 ná azt” ... Ritka szem, mely a szörnyű
 kincsre, a vigasztalan fényre sováro-
 g; lenn; a színes völgyben
 sok kicsi vigasszal foltozhatod lágy,
 csonka világod. Ott is,
 odalenn, ládd, a homályban,
 csupa csillám! nézd a lányokat: sa-
 nyaru testüket adják, mert másuk
 nincsen: nézd: étked, a kis buta borju
 meghalna ezerszer érted,
 nem óvja magát. Csoda minden.

Szép az árny is, a legutolsó.
 Magtalan iszap s gyémánt-erü dajka
 mind ugyanegy dalt sejt;
 kakasok, hajó-sípok harsogásá-
 ban s a végső kalandban, szineken-túli virágban
 az áldozat piros lelke bolyong.
 A tűnő alakzatok sokasá-
 ga szeszélyes pajzsokként tükrözi
 az ép kehely égi gyászát.
 Ha vársz az erős szerelemre,

segítsd a szived
 s majd ha folttatlanul ragyog: ejtsd ki, taposd el!
 mert határtalan hevű szív léssz te magad, múlhatatlan!
 Aki a túlsó partra evezett: minden lépte

kopáran cseng, akár a hajnal homokja; s kopár ő is,
az elfeledett, kinek annyit érne poros koszorúd, u-
tókor, mint gyermek maszatos kis
csókja. Nem völgyi füleknek dalolt.

IX. AZ ELVESZETT UNGVÁRNÉMETI-SZÖVEGEK KÖRE

A Kazinczy-levelezés és a recepció utalások alapján kísérletet teszünk arra, hogy az elveszett vagy kézírásban maradt szövegek segítségével bővítsük a szerzői életmű címlistáját. A művek sorrendjét a Kazinczy-levelezésben olvasható első adat időpontja határozza meg.

1. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Két szatíra hexameterekben*

"A' negyedik Tzím alá tartoznak két Szatíra nemű Levelek hexameterekben." (*KazLev.* XI, 258- 259.)

2. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Néhány ballada*

" Még egy pár Baládém is vagyon, ha ugyan ez el nem marad." (*KazLev.* XI, 259.) Lehetséges, hogy egy jó hónappal később ugyanezekről a művekről beszél mesterének: "A' két Balládét csak azért küldöm meg a' Tekintetes Úrnak, hogy lássa, és méltóztassék meg ítélni, mehetnének e a' több versek között." (*KazLev.* XI, 353.)⁴¹⁴

3. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A' Nősző Arisztip*

"Most tisztálom épen a' leg első tzímű költeményemet, A' Nősző Arisztipot. Ez egy Víg Játék leszen Folyó beszédben." (*KazLev.* XI, 258.) "Nekem a' Nősző Arisztip tetszik; de még is, ha még is ki kellene maradni valamelyik Darabnak, - ő tőle válnám meg leg könnyebben." (*KazLev.* XI, 304.). Kazinczy Kölcseynek: "A' nősző Aristip Dráma 3 Felvonásban prózában..." (*KazLev.* XI, 333.). "Nagyon tetszik az a' rend, melyet a' Tekintetes Úr javallani méltóztatik, hogy tudni illik első helyen álljanak a' görög Ódák, 's Epigrammák, ezeket kövessék a' magyar Ódák, 's Epigrammák, – majd a' két Epistolák 's leg utól a' két Drámák." (*KazLev.* XI, 351.) " A' Tóth írásainak kiadásokat 's a' Tekintetes Úr hozzá írt leveleinek csomóját ígére Légrádi Úr. De aligha több van nála e' két Darabnál: Az *ifjú Aristipp* Játék. Prózában." (*KazLev.* XVII, 367.)

Az Ungvárnémetiről szóló szekunder irodalom ugyancsak utal az elveszett vígjátéokra. Említi Kiss Áron, továbbá idézi Kazinczy Kölcseynek küldött, 1814. április 9-én kelt levelét, amelyben a dráma címe szerepel (KISS, *i. m.*, 237.). Kerényi Károly is utal rá: "A Nárciszon s A' nősző Aristipp cz. vígjátékon." (KERÉNYI, *i. m.*, 42.).

4. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Epigramma Győrire*

" Hogy pedig én itt inkább Révait, mint a' Tekintetes Urat követém, annak egyéb okát nem adhatnék /!/, mint tsupán ezt, hogy, ha bár különbözni látnám is a' Tekintetes Úrtól némelly dologban (a' mit pedig én sokkal tsekélyebbnek véltem, mint a' hogy azt a' Tekintetes Úr, 's valóban méltó okon- érezni látnak, azon szép Epigrammában, melly a' nehéz-nyelvű Győrit tsipkedi)." (*KazLev.* XI, 352.)

5. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Zennovitzra szóló epigramma*

"A' Zennovitz Professor Úrra szóló Epigrammát, mivelhogy annak keménységét magam is érzem, vagy egészen ki hagynám, vagy költött névre fordítanám." (*KazLev.* XI, 367.)

6. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Óda a' Nemzeti Museumra*

"Harmadik pontomra, hogy görög verseimet ismét le tisztáltam, 's a' t. azt jegyzem meg, hogy azok csak nem egészen újakká születtek. Sok darabokkal szaporítottam, mellyek még az elsőbbségnél is inkább tetszenek, millyenek: Óda, a' Nemzeti Museum, 's 'a' Pesti Főiskola ..." (*KazLev.* XIII, 227.)

⁴¹⁴ Elképzelhető, hogy a két románcról van szó.

7. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Óda a 'Pesti Főiskolára*

"Harmadik pontomra, hogy görög verseimet ismét le tisztáltam, 's a' t. azt jegyzem meg, hogy azok csak nem egészen újakká születtek. Sok darabokkal szaporítottam, melyek még az elsőbbségnél is inkább tetszenek, millyenek: Óda, a' Nemzeti Museum, 's 'a Pesti Főiskola ..." (*KazLev.* XIII, 227.)

8. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Aesthetica*

Elsőként Szemere tudósítja a mű megírásáról Kazinczyt: "Tóth Laczi már megkeresztelkedett. Ezt Kultsártól is, Horváltól is hallám, 's azt hogy Tóth Aestheticán dolgozik éjjel és nappal." (*KazLev.* XIV, 424.). Igaz Sámuel nevezetes levelében (*KazLev.* XVII, 367-368.) a Légrádinál maradt iratcsomó fontos részeként nevezi meg az elméleti írást. "...Aesthetikai darab, a' mint emlékezetem Eschenburg szerint; de nem fordítás." (*KazLev.* XVII, 367.). A német esztéta követése bizonyosnak látszik, ugyanis a szerző Széphalomra küldött kötettervének bemutatásakor drámaelméleti tézisei kapcsán is Eschenburgot idézi. (*KazLev.* XI, 304.)

9. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Óda*

"Aeskuláp botja helyett ismét Apoll lantját forgatám. Illyen játéknak szüleménye ez az Óda, melyről már egyszer említést tevék levelembem, avval a külömbséggel, hogy a' kedves Antistrophát első Strophá helyére magasztaltam." (*KazLev.* XVI, 526.). A szövegre vonatkozóan későbbi utalásokat nem találunk, s Váczy János sem azonosítja.

10. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Anthropológia*

A Bécsi Tudományegyetemen sorra kerülő doktori szigorlata kapcsán számol be Ungvárnémeti erről a szövegről Kazinczynak. Ebben a periódusban a két szerző közt váltott levelek megszáporodnak, ugyanis a széphalmi Mester közbenjárásával kapja meg a záróvizsga letételékor az általa fontosnak tartott nemesi oklevelet. Feltehetjük, hogy a dolgozat valószínűleg doktori értekezésésként készült, s 1820 első felében három alkalommal is említi mesterének: 1. "...késleltet a' Dissertatióm (Anthropologia Medicát dolgozom), melyre nagyon sokat kell olvasnom, 's sokat kombinálnom." (*KazLev.* XVII, 20.); 2. "Újsággal nem kedveskedhetem: mivel egészen Anthropológiámba vagyok merülve. A' régi Classicusokat, görögöt, 's latánt csak nem mind felforgatám, hogy a' mit előttem is tudtak, sajátomnak ne áruljam." (*KazLev.* XVII, 83.); 3. "Nagyon sok dolgot szerzettem magamnak a' Dissertációval: tárgya nehéz, 's mind eddig miveletlen. Szinte négy hónapot szüntelen olvasással töltöttem, egy hónap óta pedig magam tulajdon ideáit fejtegetem..." (*KazLev.* XVII, 129.).

Igaz Sámuel Kazinczynak az elhunyt Ungvárnémeti korpusza kapcsán Légrádiról a következőket jegyzi meg: "Anthropológiáját aligha kinyerhetjük, mert maga akarja kiadni. Ez sem egész." (*KazLev.* XVII, 367.). A *HazKülfTud* (1820. II. 35. 269-270.) Nekrológja így ír: "Ezekon kívül Kézírásban több hasznos Munkái között elkészülve hagyott Anthropológiát." A *Magyar írók életrajzgyűjteménye I.* is említi a tanulmányt: "Bécsben létében irt magyarul Antropológiát." (FERENCZY-DANIELIK, *i. m.*, 594.), valamint Rákóczy Géza monográfiájában a bécsi évek kapcsán a következőket írja: "Szorgalmasan tanult orvosi szigorlatára és készítette értekezését, egy magyar Antropológiát." (RÁKÓCZY, *i. m.*, 19.)

11. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Radélinek Emlékezete a' Baráti szívből*

Igaz Sámuel a nála lévő szövegegység részeként említi a verset. (*KazLev.* XVII, 367.). A 11-13. számú bibliográfiai tételek esetében nem bizonyos, hogy kéziratokról lenne szó, ugyanis Igaz az anyagokat kétfelé osztja, s e műveket nem jelöli egyértelmű

módon kéziratos szövegekként, a teljes lajstrom végén pedig a következőket állítja: "Ha a' nyomtatottakból parancsol a' Tekintetes Úr, küldhetem a' Kurír borítékja alatt; de az írásokra nézve ez az út tilalmas." (*KazLev.* XVII, 367.)

12. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *in Honores Illustr. D. Francisci Madarassy*
KazLev. XVII, 367. Ugyanezt a művet SZINNYEI József, *i. m.*, 418. Pesten nyomtatott szöveggént jelöli.

13. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Joshepo Caes R. Principi*

KazLev. XVII, 367., s hozzáteszi: "Boszsrankodott a' Boldogult e' Munkájának helytelen igazításaiért 's örült hogy neve elibe nem jött." Tehát a szöveg névtelenül jelent meg valahol, a közlés idejéről és helyéről nem találtunk információt.

14. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A' lelki bolondokról*

A 14-17-tel számozott könyvészeti egységek valószínű manuscriptumok, ugyanis Igaz a következőket állítja azokról: "Kézírásokban van nálam..."

"A' lelki bolondokról, két darab, egyik Mélek Próféta, másik E. (Szándéka volt, nem jut eszembe, ki példája után, ily' Munkát dolgozni.)" (*KazLev.* XVII, 367.), Kézirat.

15. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Természet Alkatása*

"*Természet Alkatása*, csupa felosztás..." (*KazLev.* XVII, 367.), Kézirat.

16. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Marhadög*

"Marhadög. alkalmasint Oskolai munka." (*KazLev.* XVII, 367.), Kézirat.

17. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Két poétai levél*

KazLev. XVII, 367

18. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Theziszek*

"UNGVÁR-NÉMETI é az, kinek minap egy névnapi köszöntőjét láttam, melyet az Uraknak küldözött széllyel mindenfelé; imé leírom, nézd meg..." (TERHES, *Tükröske... i. m.*, 20.)

Elképzelhető, hogy a szöveg Terhes Sámuelé, s e paródiával támadja Ungvárnémetit. A levelezésben és egyéb kortársi utalásokban a versnek nincs nyoma.

19. Ungvárnémeti és Kazinczy elveszett levelei:⁴¹⁵

Ungvárnémeti számára Kazinczyval való kapcsolata alapvető fontosságú lehetett: "Csak írj azért, a' mikor időd, 's írni valód vagyon, sőt irj, a' mint Cicero kéri barátját, ha semmi írni valód nem volna is. Örvendetes nekem minden leveled által meg bizonyosodni a' felől, hogy te élsz, még pedig a' Hazának használva, 's engem szeretve élsz." (*KazLev.* XVI, 324.). Az Ungvárnémeti és Kazinczy közt váltott levelek néhány alapvető téma köré csoportosulnak: gyakran szólnak a széphalmi Mester irodalmi köréről és annak pregnáns figuráiról, Ungvárnémeti kötetterveiről, elméleti tájékozódásáról, 1820-tól pedig folyamatosan informálják egymást Tóth László katolizálásáról, készülő Antropológiájáról és Esztétikájáról. Kazinczy Ungvárnémetinek szóló levelei egy kivételével (1818. november 16., *KazLev.* XVI, 236.) sajnos mind elvesztek, ezért nem szerepelnek a Váczy-féle gyűjteményben. Valószínűsíthető, hogy a bécsi ágensnél ragadt iratcsomóban fellelhetőek lennének mindazok. A fentieket erősíti Igaz Sámuelnek egy levele, melyben néhány hónappal Ungvárnémeti halála után így tájékoztatja Kazinczyt: "... 's a' Tekintetes Úr hozzá írt leveleinek csomóját ígéré Légrádi Úr." (*KazLev.* XVII, 367.). A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy Ungvárnémeti Tóth László fennmaradt válaszaiból rekonstruáljuk Kazinczy Ferenc meglátásait, fontosabb közlendőit és instrukcióit.

⁴¹⁵ A Váczy-féle gyűjteményben és az MTA Kézirattárában ugyanazok a levelek szerepelnek.

19. 1.: Ungvárnémeti Tóth László bejelentkező levele Kazinczyhoz, s annak viszontválasza (1814. tavaszán):

Filológiai problémát okoz e két elveszett írás datálása, csupán egy bizonyos: 1814. tavaszán történhetett a kapcsolatfelvétel, hisz a szerző akkor már a felett örvend, hogy Kazinczynak ismeretségébe jutott: "Mi nagy! mi édes! mi teljes vólt örömem! mikor a' Tekintetes Úr betses levelét vettem, mikor meg értettem, Kié, 's mikor végig olvastam; érzem; de nem tudom le írni, vagy ha tudnám is, enn kényemet el halgatom." (*KazLev.* XI, 258.) Az utóbbi levél keltezésére vonatkozóan egy érdekes adalékot találunk Ungvárnémetinek Kazinczyhoz írt 1815. március 15-i levelében: "Épen ma annak esztendeje, hogy engemet a' Tekintetes Úr becses levelére, 's nemes Barátságára méltóztatott! -- Ma, ma virradt reám az a' szerencsés reggel..." (*KazLev.* XII, 457.).

19. 2.: Kazinczy levele Ungvárnémeti Tóthoz, amelyben változtatásokat ad, valamint javaslatot tesz a kötet szerkezetre vonatkozóan a szerző kézírásos anyagai kapcsán (1814. márc. 29. és ápr. 20. közt):

"Nagyon tetszik az a' rend, mellyet a' Tekintetes Úr javallani méltóztatik, hogy tudni illik első helyen álljanak a' görög Ódák, 's Epigrammák, ezeket kövessék a' magyar Ódák, 's Epigrammák, – majd a' két Episztolák, 's leg utól a' két Drámák." (*KazLev.* XI, 351.). Továbbá Kazinczy javaslatot tehetett a könyv címére vonatkozóan és felhívhatta figyelmét az előbeszéd fontosságára. Kazinczy a szövegekre kritikai megjegyzéseket is mellékel, ugyanis levelezőpartnere megköszöni a bírálatokat. Valószínű, hogy Ungvárnémeti a görög és latin szavak helyes leírására vonatkozóan is tanácsokat kapott.

19. 3.: Kazinczy levele Ungvárnémetinek, melyben a korpusz két kötetre bontását javasolja (1815. március 15. és 1815. október 21. közt):

Minderre Ungvárnémeti így reagál: "... görög verseimet szép darabokkal meg szaporítva; – a' Tekintetes Úr tanácsa szerint, egyéb munkáimtól külön választva; magyarázattal, jegyzetekkel, 's egy rövid critizáló Szótárral meg bővítve, újonnan le tisztálhattam..." (*KazLev.* XIII, 226.)

19. 4.: Kazinczy levele(i) Ungvárnémetinek, melyben információt kér Horvátról és Mayerfyról. Elképzelhető, hogy Kazinczy e kérését kétszer is elküldte (1816. február 18. és 1816. április 9. közt):

"Minap az examenekre készülés, közelebb ismét görög verseimbe merültöm annyira el fogott, hogy szinte két böcsös Leveledre kellett adósnak maradnom. Válaszom, mellyet ezennel írok, mind a' kettőnek fontosb pontjait célba veszi." (*KazLev.* XIV, 139.)

"Mayerfy a' szíves emlékezetnek, mellyet egyik leveledben róla tevél, nagyon örvendett, 's eszébe jutott neki azonnal, hogy Mitterpacher képe nyomtatványaiából neked is kedveskedjék." (*KazLev.* XIV, 139.)

"Horvát szeretetre méltó ember. 's nekem, kit Ő is igazán szeret, kedvesem, 's jóakaróm. Mutatja barátságát erántam..." (*KazLev.* XIV, 139.)

19. 5.: Kazinczy Ferenc levele Ungvárnémetinek, melyben grammatikai könyvek beszerzésére kéri levelezőpartnerét (1816. április 19. és június 6. közt):

"A' dolgokban, mellyeket reám bízál, el jártam, részemről híven, 's illendő szorgalommal, de nem egész foganattal. – pontjaid szerint: – Révai Grammaticáját, 's két anti Verseghiket nem küldhetek, mert ezek Professor Schédiusz Úrnak gondviselése alatt volnának... 's a' Könyváros Boltokban annyira el fogytak, hogy sohol találni nem lehet..." (*KazLev.* XIV, 221.)

19. 6.: Kazinczy levele Ungvárnémetinek, melyben ismételtén a fenti könyvek beszerzését sürgeti (1816. június 6. és 1817. február 24. közt)

"Kérésedet, mellyet néhány könyvek éránt ismét meg újítasz, a' mennyire lehet, teljesítjük. Horváth [!] Úr küldi a' két Antiverseghit, én pedig Révainak Grammaticáját, mellyet sok utána járással magamnak szerzettem ugyan, de neked örömet által engedek." (*KazLev.* XV, 75.)

Ungvárnémetinek Kazinczyhoz küldött, 1818. szeptember 23-án kelt levele szerint nagyjából egy esztendőre (az 1817-es esztendő őszétől számítva) megszakadt köztük a levelezés: "Egész év-óta nem kaptam tőled levelet, 's több egy événél, hogy én sem írtam neked." (*KazLev.* XVI, 149.)

19. 7.: Kazinczy levele Ungvárnémetinek, melyben a széphalmi mester beszámol arról, hogy Dessewffy József köszöntő verset írt hozzá (1819. március 13. és 1819. május 18. közt):

"Mindenek felett örvendek azon megtiszteltetésednek, mellyet sokunktól megérdemlettél, de csak egytől — a' Te kedves Dezsőffydtől nyerhetél. Azon érzékeny, 's hiven festő Versezet méltó mind hozzád, mind nagyérdemű költőjéhez!" (*KazLev.* XVI, 390.)

19. 8.: Kazinczy levele Ungvárnémetinek, melyben aktuális írói terveit (Sallutius-fordítás, a Tövisék és Virágok tervezett újrakiadása) összegezhette (1819. május 18. és 1819. július 6. közt):

"Közelebbi leveledben még ezen kívül avval is megörvendeztetsz, hogy Sallustod, 's hogy Virágaid újabb meg újabb Formában állnak elő, hogy a' közönség előtt megjelenhessenek." (*KazLev.* XVI, 432.)

19. 9.: Kazinczy levele(i), melyben Ungvárnémeti származásáról érdeklődik (1819. július 6. / szeptember 26. és 1819. október 16. közt.)

A júliusi kezdő dátum elfogadhatóbbnak tűnik, ugyanis az akkori postai viszonyokat figyelembevéve nehezen képzelhető el, hogy három héten belül Ungvárnémeti levelére megérkezett volna Kazinczy válasza úgy, hogy Tóth László már október közepén Bécsből reagálhatott volna arra. 1819. november 9-én utal is erre Ungvárnémeti: "Utóbbi levelem, mellyben előtted egy polgári szerencsémeket illető kérelemmel alkalmatlankodám, bizonyosan öszve találkozott mentében a' te ugyan akkor hozzám útasított leveleddel." *KazLev.* XVI, 526.

"Atyám mint prédikátor mint minden Prédikátor nemességével semmit sem gondola; épen úgy az öcsce Sámuel; testvér bátyjok pedig István (Sámuel nagy Atyámnak legöregebbik fia) magára, 's minden ágazatira Bizonyoságlevelet váltott a' Vármegyétől" (*KazLev.* XVI, 518.)

19. 10.: Kazinczy levele Ungvárnémetinek, melyben beszámol levelezőpartnere nemességi kérelmének állásáról (1819. november 9. és 1820. január 16. közt):

"Köszönöm mindenek felett munkás részvételeket, mellyel polgári ügyemet annyira sürgetni méltóztatol. Úgy vélem, hogy a' melly utat Berczelen kezdettél, legkönnyebb és legbizonyosabb." (*KazLev.* XVII, 17.)

19. 11.: Kazinczy levele Ungvárnémetinek, melyben beszámol levelezőpartnere nemességi kérelmének állásáról (1820. február 22. és április 4. közt)

"Örvendek, 's köszönöm neked hál'ádatosan, hogy ügyemben a' legelső, 's a' legnyomosabb lépés barátságos közbevetésed által meg eshetett." (*KazLev.* XVII, 128.)

X. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ ÍRÓI TERVEI

A kortási és az utótörténeti utalásokból a tervbe vett, de el nem készült műveit nevezzük meg.

1. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Hippokrates-fordítás*

"Komoly szándoka volt Hippokratest megmagyarítani; de tervét nem foganosíthatá." - utal rá: *Magyar írók életrajzgyűjteménye I*, összeáll. Ferenczy és Danielik, i. m., 594.

"Több becses szándék, mint: Hippokrates fordítása s egy "Orvosi Tud. Gyűjtemény" halálával hosszabb időre füstbe ment." – utal rá: TOLDY, *A magyar költők élete*, i. m., 90.

2. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László szerk. *Magyar orvosi periodika*

"Mennyit nyeregett általa az orvosi irodalom, abból is kitetszik, hogy ő Pesten egy orvosi magyar folyóírást szándékozott megindítani." – utal rá: Ferenczy-Danielik, i. m., 594.

"Kazinczyhoz írt leveleiből tudjuk azt is, hogy szándékában volt a Pesten megindult Tudományos Gyűjtemény mintájára egy Orvosi Tudományos Gyűjteményt megindítani, de hirtelen bekövetkezett halála megakasztotta őt nemes törekvéseiben." – utal rá: Rákóczy, i. m., 20.

"Több becses szándék, mint: Hippokrates fordítása s egy "Orvosi Tud. Gyűjtemény" halálával hosszabb időre füstbe ment." - utal rá: TOLDY, *A magyar költők élete*, i. m., 90.

XI. WEÖRES SÁNDOR HAGYOMÁNYTEREMTÉSE

1. WEÖRES Sándor, *Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)*, Diár, 1943, 271-274. (272-273.: Részlet a *Nárciszból*, *Prométh*, *Archiméd pontja*, *Az igazság*, *Barát és barátnék*, *Gróf Dessewffy Amália Kisasszonyhoz*, *A Világosság*, *Hermine*)

2. WEÖRES Sándor, *Ungvárnémeti Tóth László emlékére.* = Weöres Sándor, *Egybegyűjtött írások*, Bp., Magvető, 1970, 595-596.

3. WEÖRES Sándor, *Psyché: Egy hajdani költőnő versei*, Bp., Szépirodalmi, 1972, 176-236. (*A' senge szerelem*, *A játszó Erősz*, *Kecstelen szűz*, *A jelen-szerető*, *Rondeau*, *A tisztválasztás*, *Az Álmod*, *Epithalamium*, *A' Barátság*hoz, *A' Világosság*, *Epigrammáiból: Prometh*, *Archiméd pontja*, *Plátó lelke*, *Az ember alkatja*, *Az igazság*, *Barát és barátnék*, *Bersenyihez*, *Kazinczyhoz*, *Rhédeihez*, *A könyvhöz*, *Okenhez*, *Könyvrágó egerek*, *Eleüsi titok*, *Melpomena*, *Hermine*, *Az istenülés dicsősége*, *Nárcisz*, *Az álmod című idylliumról*, *Ungvárnémeti jegyzete a görög lyráról*)

4. WEÖRES Sándor, *Ungvárnémeti Tóth László: Nárcisz*, Irodalmi Szemle (Pozsony), 1972/5, 415-427.

5. WEÖRES Sándor, *Hogyan lesz a vers ?*, Népszabadság, 1973. április 15., 7.

6. WEÖRES Sándor, *Utószó a "Három veréb hat szemmel" antológiához*, Jelenkor, 1976/12, 1097-1103.

7. WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, Bp., Szépirodalmi, Budapest, 1977, 451-453.

(*Álmod*, *A magvető*)

8. Weöres Sándor: *Ungvár-Németi Tóth László versei*, szerk. SZÁNTÓ Tibor, kiad. Tótfalusi Kis Miklós Nyomdaipari Műszaki Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola, Bp., 1999.

(*A senge szerelem, A játszó Erősz, Kecstelen szűz, A jelen-szerető, Rondeau, A Tisztválasztás, Az Álmok, Epithalamium, A Barátságához, A Világosság, Epigrammáiból: Prométh, Archiméd pontja, Plátó lelke, Az ember alkatja, Az igazság, Barát és barátnék, Bersenyihez, Kazinczihoz, Rhédeihez, A könyvhöz, Okenhez, Könyvrágó egerek, Eleüizsi titok; Melpomene*)

9. BORI Imre, *Glosszák egy antológia első szemelvényeihez*, Híd 1971/12, 1272-1274.

10. DEMÉNY Ottó, *Weöres Sándor: Psyché*, MHírlap, 1972. december 23, IV, 1.

11. HORVÁTH György, *Psyché*, MNemzet, 1972. december 24, 27.

12. FÖLDES Anna, *Interjú Csernus Mariannal, Psyché tolmácsolójával*, Nők Lapja, 1972/25, 6-7.

13. LUKÁCSI András, *Psyché*, MHírlap, 1972. március 20, 6.

14. KARDOS Tibor, *Psyché: Monodrámá Weöres Sándor versciklusából*, MNemzet, 1972. április 23, 9.

15. SOMLYÓ György, *Fiú vagy lány?: Megjegyzések Weöres Sándor Psychéjéhez*, UI, 1972/8, 110-115.

16. FODOR András, *Weöres Sándor avagy az átlényegülés nagy kalandja: Csernus Mariann előadóestje*, Film, Színház, Muzsika, 1972/16, 9.

17. BÁNYAI János, *Kortársunk, Psyché: Jegyzet a költői énről*, Híd, 1972/1, 35-42.

18. KESZI Imre, *Ady és Psyché*, ÉI, 1972/33, 15.

19. BATA Imre, *Weöres Psychéje*, Je, 1972, 1049-1051.

20. MOLNÁR G. Péter, *Csernus Mariann Psyché-estje*, Színház, 1972/7, 16-18.

21. SIMON Zoltán, *Weöres Sándor: Psyché*, Alf, 1973/5, 71-72.

22. ALEXA Károly, *Psyché új mitológiája: Weöres Sándor kötetéről*, Népszabadság, 1973. április 1, 7.

23. FERENCZI László, *A MASTERPIECE of poetic insight*, The New Hungarian Quarterly, 1973/52, 165-171.

24. CSETRI Lajos, *Weöres Sándor: Psyché*, Kort, 1973, 679-682.

25. THOMKA Beáta, *Vas-sarkalatú dobozkák*, Új Symposion, 1973. január, 597.

26. LENGYEL József, *Jegyzet egy rendkívüli regényről*, UI, 1973/3.

27. HAJDÚ RÁFIS Gábor, *Még néhány szó...*, Kr, 1973/5, 21.

28. FÖLDES Anna, *Egy regényhősnő lírája: Weöres Sándor: Psyché*, Nők Lapja, 1973/3, 20-21.

29. MIKLÓS Pál, *Weöres Sándor Psychéje*, Lit, 1974, 125-137.

30. TAMÁS Attila, *Félhangos töprengések újabb verseskötetek kapcsán: Weöres Psychéje...*, Alf, 1974, 27-29.

31. BYP, *Egy évezred újabb vallomásai*, MHírlap, 1975. szeptember 28, 8.

32. K. S., *Emlékezések, viták s egy különös antológia*, DtN 1975. június 28, 7.

33. FÁBRI Anna, *Weöres Sándor: Psyché*, Életünk, 1976/5-6, 560-569.

34. KOVÁCS Sándor Iván, *Egy képzelte irodalomtörténettől a valóságos rendszerig*, Je, 1976, 819-828, 903-917.

35. BATA Imre, *Költészetünk vonulata: Weöres Sándor Három veréb hat szemmel című antológiája nyomán*, Kort, 1976/12, 1990-1997.

36. **ALFÖLDY Jenő**, *Lírai pincemúzeum: Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel*, ÉI, 1977/22, 10.
37. **DOMOKOS Mátyás**, *Képzelt beszélgetés Weöres Sándorral*, Kort, 1977/5, 797-812.
38. **HÉRA Zoltán**, *Három veréb hat szemmel: Weöres Sándor versantológiája*, Népszabadság, 1977. június 5, 9.
39. **VARGHA Balázs**, *Furcsa kincsek: Három veréb hat szemmel*, MHírlap, 1977. június 26, 10.
40. **JUHÁSZ Béla**, *Szerep és vallomás: Weöres Sándor: Psyché. = J. B., Irodalom és valóság*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 317-324.
41. **ALEXA Károly**, *Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel*, Kr, 1978/3, 24-25.
42. **KENYERES Zoltán**, *Weöres Sándor irodalomszemlélete: Egy antológia tanulságai*, Je, 1977/12, 1125-1138., 1978/1, 69-74.
43. **LENGYEL Balázs**, *Három veréb hat szemmel: Weöres Sándor versantológiája*, MNemzet, 1977. december 18, 13.
44. **KISS Tamás**, *Parnasszusunk törmelékhegyén: Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel*, Alf, 1978/1, 73-75.
45. **JULOW Viktor**, *Vályogtéglából katedrális*, UI, 1978, 98-101.
46. **KENYERES Zoltán**, *Weöres Sándor: Psyché, Életünk*, 1978/2, 178-185.
47. **TAMÁS Attila**, *Weöres Sándor*, Bp., Akadémiai, 1978, 178-196.
48. **TANDORI Dezső**, *A lélekmadár-képzet közeli és távoli emlékei*, It, 1978, 470-476.
49. **LENGYEL Balázs**, *A Weöres-Psyché. = L. B., Közelképek: Válogatott tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1979, 245-252.
50. **BATA Imre**, *Weöres Sándor közelében*, Bp., Magvető, 1979, 293-326.
51. **KABDEBŐ Lóránt**, *Weöres Sándor költői világáról. = K. L., Versek között*, Bp., Magvető, 1980, 204-205.
52. **KÁROLYI Amy**, *Kettős portré. Költészet és valóság: Wesselényi Polixénia és Psyché*, It, 1982, 62-69.
53. **KENYERES Zoltán**, *Pillantás a Psychére. = K. Z., Tündérsíp Weöres Sándorról*, Bp., Szépirodalmi, 1983, 337-341.
54. **KENYERES Zoltán**, *Az elköteleződés egyik mélyáramában: Weöres Sándor irodalomszemlélete. = Kenyeres Zoltán, A lélek fényűzése*, Bp., Szépirodalmi, 1983, 291-335.
55. **MEZEI Márta**, *Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel*, Kr, 1983, 33-34.
56. *Magyar Orpheus: Weöres Sándor emlékezetére*, Összeállította, szerkesztette, sajtó alá rendezte: **DOMOKOS Mátyás**, Bp., Szépirodalmi, 1990.
- "Nyelvi-filológiai nyomozást érdemelne, hogy a *Három veréb hat szemmel* címmel összeállított s felépített weöresi magyar poézistörténet s a *Psyché* közelségében miféle pompázatos nyelv-játékpaltót épített *A kétfejű fenevad*-ban." (434., Ablonczy László, *Dráma – színpadra: Weöres Sándor: A kétfejű fenevad*, Alf, 1983/6.)
- "A versíró, a fordító, a dallamkutató, az antológiaszerkesztő, a *Psyché*-regény szerzője, (újabb) a rajzoló egyazonos" (440., Alexa Károly, *Játékszíni Próteusz*, Könyvvilág, 1983, június)
- "Regény született, vagy talán pontosabban szólva, hatolt fikciójával a valóság tényei közé. Címe: *Psyché*, szerzője: *Weöres Sándor*. Regény ez, regény is. Azt hiszem,

megismételhetetlen, de egész bizonyos, hogy utánozhatatlan." (463., Lengyel József, *Jegyzet egy rendkívüli regényről*, UI, 1973/3.)

- "Weöres Sándor *Psyché*-jét, vagyis egy Weöres Sándor által kitalált „múltszázadeleji költő” verseit, amelyek egy múlt századi magyar költő által kitalált másik Weöres Sándor versei, olyasvalakinek kellett írnia, aki – a személyiség különös zavarában vagy mámorában – *azt se tudja, fiú-e vagy lány.*" (464., Somlyó György, *Fiú-e vagy lány? Megjegyzések Weöres Sándor „Psyché”-jéhez.* = S. Gy., *A költészet vérszerződése*, Bp., Szépirodalmi, 1977.)

- "Nála kivételesen megőrződött a költői műfajok funkcióinak különbözősége. Nemcsak megválasztásuk, hanem megváltozásuknak – így a *Psyché* regénnyé transzcendálódásának – is súlyos művészi következményei vannak." (518., Radnóti Sándor, *Egy igen nagy költő, születésnap laudatio*, Életünk, 1988/11.)

- "Igaz, rendkívüli módon rokonszenvezik azokkal a nagy, modern művészekkel, akiknél a szándéktalan alkotást a tudat zavara segítette, Tivadar festővel, valamint Nacoxypan megálmodójával, sőt, a *Psyché*-ben a tübingiai toronyszoba Höderlinjével ..." (520., Radnóti Sándor, *Egy igen nagy költő, születésnap laudatio*, Életünk, 1988/11.)

- "A *Psyché* értelmzési körei nincsenek kimerítve. Nagy hermeneutikai könyvet lehetne írni róla. Noha Szentkuthy és Beney esszéi mellett bizonyára e műről íródtak a Weöres-irodalom legjobb lapjai, Bata Imre elemzése a mítoszi vonatkozásokról és a *Psyché*-Ungvárnémeti ellentétpárról, valamint Somlyó György az androgüna motívumáról." (524., Radnóti Sándor, *Egy igen nagy költő, születésnap laudatio*, Életünk, 1988/11.)

56. Egyedül mindenkivel: Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai, S. a. r. és szerk. DOMOKOS MÁTYÁS, Bp., Szépirodalmi, 1993.

- "És ezzel vissza is térnék Ungvárnémeti Tóth Lászlóhoz, Kölcsy kortársa volt, költészetében sok problémát vetett fel, gazdag életművet hagyott hátra, holott harminckétéves korában halt meg. (Érdemes is lenne ezzel a töredékes életművel többet foglalkozni, kiadni belőle azt, ami marandó.)" (53., *Látogatóban, Réz Pál beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Nemrég megírtam egy költőnek verseit, aki képzeletem szerint a tizennyolcadik és tizenkilencedik század fordulóján élt és Csokonai, Berzsenyi hangján verselt. „Voltam asszony” – mondja Ungvárnémeti Tóth László egy helyütt. Kipróbáltam, hogy miképpen tudok belehelyezkedni az asszonyi világba." (54-55., *Látogatóban, Réz Pál beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Verseimet nem szoktam dátumozni. Ebben a kötetben dátumozva van – igaz, teljesen hamis dátumokkal – *Psyché*, a képzelt Kazinczy-kortárs költő tíz verse, ami a *Híd*-ban jelent. Keletkezési dátumokként a versek mellett 1805, 1812 és hasonló évszámok szerepelnek." (89., *Műhelybeszélgetés a költészetről a Hold és sárkány szerzőjével, Hornyik Miklós beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Nem azokról, akikről már könyveket írtak és akiknek munkái hozzáférhetők, hanem lappangó, kevésbé ismert költőinkről... A XVI. században Moldovai Mihály, a XVII.-ben Nyéki Vörös Mátyás, a XVIII. században Faludi Ferenc, Bethleni Hari Péter, Újfalvy Krisztina. A XVIII. század végén és a XIX. század elején Vályi Nagy Ferenc, Ungvárnémeti Tóth László, aztán egy Petőfi-kortárs költő, Ferenczy Teréz..." (90.,

Műhelybeszélgetés a költészetről a Hold és sárkány szerzőjével, Hornyik Miklós beszélgetése Weöres Sándorral)

- "Személyileg úgy vagyok a magyar klasszikusokkal, hogy diákkoromban, gyerekkoromban agyonolvastam őket, és ma szoros a kapcsolat azokkal a régi magyar költőkkel van, akikkel most kezdek foglalkozni, akikkel eddig még alaposan nem foglalkoztam. Gondolok itt Nyéki Vörös Mátyásra, vagy Bornemisza Péterre, Vályi Nagy Ferencre, Ujfalvy Krisztinára, Ungvárnémeti Tóth Lászlóra, Kovács Józsefre, a rím-Kovácsra." (110., *Fél százada halt meg Ady Endre, Válasz a Tiszatáj körkérdésére. Kérdező: Tóbiás Áron*)

- "Ilyen elgondolások alapján szeretném feltámasztani a régi magyar költészet kevésbé ismert költői közül Ungvárnémeti Tóth Lászlót, aki Kazinczy környezetéhez tartozott, Bornemisza Pétert, aki Balassi Bálint tanítója volt, Nyéki Vörös Mátyást, Pekry Lőrincet." (119., *A felébredésre ítélt költők ébresztgetője, Polner Zoltán beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "A *Merülő Saturnus* című kötetem *Psyché* ciklusát folytatom. Úgy érzem, száz versből áll majd. Ötven hosszabb lesz, a többi kétsoros, négysoros epigramma. Egyébként a Jelenkorban most jelenik meg ezekből kilenc darab." (154., *Weöres Sándor, Bertha Bulcsú beszélgetése a költővel*)

- "Magam arra törekszem, hogy a magyar nyelv lehetőségeit minden elképzelhető irányban kitapogassam. Egyrészt visszamegyek például most készülő *Psyché* versciklusomban a magyar nyelv százötven-kétszáz évvel ezelőtti, Kazinczy kori állapotába, másrészt montázstechnikával igyekszem a mai költői vagy prózai nyelvet egészen a mondatok és szavak szétdarabolásáig hajlékonyra tenni." (162., *A emberi szó jelene és jövője, Az Új Írás szerkesztőségi ankétja. Telefoninterjú Erki Editnek*)

- "Azt érzem, hogy nagyon keveset tudunk a szóban forgó korszak valódi emberi arculatáról. Nyomot, hírt tulajdonképpen csak az úri réteg hagyott, és a közvetlenül alatta élő lateinerek egynémelyike. Orvosok, ügyvédek, Dayka Gáborok és Ungvárnémeti Tóth Lászlók alakították a korképünket." (167., *A férfi – a teremő, A nő – az éltető erő, Földes Anna beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Szeretem ezt a XIX. századi, korán elhunyt költőt. Ungvárnémeti 1788-ban született Miskolcon, s 1820-ban, harminckét éves korában halt meg. Nyelvileg finom költő. Mollos magyar nyelv az Ungvárnémetié, már-már Ady nyelve, noha kissé archaikus... Annyi a különbség közöttük, hogy Ungvárnémeti valóságos, *Psyché* viszont költött alak." (183., *Látogatóban Weöres Sándoréknál, Cselényi László beszélgetése Weöres Sándorral és Károlyi Amyval*)

- "*Psyché*, azaz Lónyay Erzsébet grófnő, később Zedlitz báróné, 1795-ben született és 1831-ben halt meg, harminchat évet élt. Kazinczynak, Berzsenyinek ifjabb, Vörösmartynak idősebb kortársa... Kalandor, akinek erkölcsi gátlása nincs, női Casanova. A szent parancsokat, a szokásokat és tilalmakat titokban kijátssza, vagy nyíltan semmibe veszi, bár aztán többnyire ráfizet." (196., *Bevezető Csernus Mariann Psyché-estjéhez*)

- "...egy trilógiára gondolok... Első része, Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, Kazinczy kortásának és barátjának *Nárcisz vagy a gyilkos önn-szeretet* című darabja, amelyet ezersoros versben írt meg. Én ezt hatszáz-egynéhányra sűrítettem. Stílusosan keveset változtattam rajta, csupán egy-két, ma groteszkül ható szót húztam ki, és tíz-húsz sort beleírtam. Elfelejtett nagy költőnk himnikus lírai darabjait érdemes felújítani,

kiadásával is foglalkoznak, Szörényi László rendezi sajtó alá." (212., *Weöres Sándor és a színház, Gách Marianne beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Az imént nem beszéltem arról a színdarabomról, amelyet nem írtam meg, de már javában játsszák, még hozzá tökéletesen. Ez a *Psyché*, amely voltaképpen Csernus Mariann monodráma, ő formálta az én szövegeimből, ő bővítette ki nagyszerűen." (213., *Weöres Sándor és a színház, Gách Marianne beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Túlnyomórészt itt a második vonal költői fognak itt szerepelni... nem annyira Kazinczy vagy Csokonai, hanem annak a kornak is a méltatlanul elfelejtett költői, mint Vályi Nagy Ferenc, Ungvárnémeti Tóth László, Ujfalvy Krisztina, Barcsay Ábrahám; sorolhatnám hosszan." (219., *Elfelejtett magyar versek antológiája, Czigány György rádióbeszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Húszéves korom óta, majdnem negyven esztendőn keresztül, sokat foglalkoztam az 1700-as évek végén, 1800-as évek elején élt magyar poétákkal. Csokonai, Kazinczy, Berzsenyi érdekelt, s a kevésbé híresek, sőt nagyrészt elfeledettek, Ungvárnémeti Tóth László, Vályi Nagy Ferenc, a rímkovács Kovács József és sok más. A korszak költőnői, Dukai Takács Judit, Ujfalvy Krisztina, Molnár Borbála, s a névsort hosszan folytathatnám, a magyar múlt tele van méltatlanul elfeledt érdekes költő- és költőnőegyéniségekkel." (227., *Hogyan lesz a vers? Nyilatkozat*)

- "Vagyis megszólalt bennem egy idegen, könnyűvérű, szép hajdani hölgy, *Psyché*, Lónyay Erzsébet, aki nem én vagyok, rám még csak nem is hasonlít." (227., *Hogyan lesz a vers? Nyilatkozat*)

- "A *Psyché* vers- és prózaanyaga, bár megszakításokkal, hét évig készült. De van percekben belül megszülető rövid szöveg is. Főként utazás közben, amikor nincs elegendő idő és alkalom a vers gondos csiszolására." (228., *Hogyan lesz a vers? Nyilatkozat*)

- "Idegen jövevényszavak öntik el a nyelvet. Nem vesszük észre, de éppúgy montázsnyelvet használunk, mint *Psyché*. Nyelvi csapongásaim ezt a koráramlatot is kifejezik." (236-237., *A vers, villám: Bozóky Éva beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "A régi magyar irodalomból számtalan újra kiadandó művet tudnék felsorolni, a már említett Bornemisza Pétert, Nyéki Vörös Mátyást, Gvadányi József és Fábíán Julianna verses levelezését, Vályi Klára verseiből a rendkívül érdekes napló- és útleírásszerűeket, elhagyva számtalan érdektelen köszöntő versét, Ungvárnémeti Tóth László verseit és tanulmányait, a huszonnégy évesen öngyilkos Ferenczy Teréz líráját és sok mást." (247., *Ötszáz éves a magyar könyv: Nyilatkozat*)

- "Nem hiszem, hogy nekem valaha is lett volna saját hangom, én mindig stílben dolgozom. Ott van például a *Psyché*-kötetem, ami 1810-es, 1820-as hangon szól." (269., *Írószobám: Simon István beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Ungvárnémeti Tóth Lászlóról elég sokat írtam. Erről a könyvről legföljebb annyit mondhatnék, hogy Kazinczy Gábor könyve volt, a tizenhat éves Kazinczy Gáboré, merthogy akkori a kézírása, megállapítható a lexikonból. Biztosan az ő kézírása van ott. Ungvárnémeti Tóth életadatait próbálta összegyűjteni, de csak hézagosan sikerült. Tulajdonképpen két egybekötött könyv ez. Ungvárnémeti két verseskötete egybekötve." (280., *Tárgyaink*)

- "Túlnyomórészt a második vonal költői fognak szerepelni, nem annyira Balassi Bálint, mint inkább, akik körülötte éltek, – Nyéki Vörös Mátyás, Bornemisza Péter, Barakonyi Ferenc, és nem annyira Kazinczy, vagy Csokonai, hanem annak a kornak is

a méltatlanul elfelejtett költői, mint Vályi Nagy Ferenc, Ungvárnémeti Tóth László, Ujfalvy Krisztina, Barcsay Ábrahám – sorolhatnánk hosszasan." (308., *A szimfóniákról, az elfelejtett versekről: Czigány György rádióbeszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Úgy került elő, hogy sokat foglalkoztam a XVIII-XIX. század fordulójának költőivel. Nem annyira a leghíresebbekkel, mint Berzsenyi, Csokonai, Kazinczy – bár azokkal is –, sokkal inkább Ungvárnémeti Tóth Lászlóval és Vályi Nagy Ferencsel, meg a velük kortárs költők olyan csoportjával, mint Ujfalvy Krisztina, Molnár Borbála, Vályi Klára, Fábíán Julianna... Ezekben a régi költőkben Psyché nagyon előlegeződik." (326., *Beszélgetés Weöres Sándorral, Beszélgetőtárs: Székér Endre*)

- "Sok szálból tevődött össze Psyché alakja. Főleg a XVIII. század végi, XIX. eleji költők, Molnár Borbála, Vályi Klára, Fábíán Julianna alakjából és férfiakéból is, különösen Ungvárnémeti Tóth Lászlóéból... A másik ok pedig, amiért Psychét megteremtettem, hogy Ungvárnémeti Tóth Lászlót, ezt a méltatlanul elfelejtett nagy költőt újra a felszínre hozzam, valamilyen keretbe foglaljam. A Psyché sok tekintetben nem egyéb, mint egy keret, amely Ungvárnémeti Tóth László alakja köré épült." (345-346., *Hogyan lehet százféléképpen írni? Havas Ervin beszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Psyché alakja például hosszasabban időzött bennem, mint az egyéb alakváltozatok, talán, mert sokfélélt és sokféleképpen (versben, prózában, esszészerű betétekben) mondhattam el vele." (378., *Weöres Sándor, Nádor Tamás beszélgetése a költővel*)

- "Jelent meg egy-két tanulmány Kalmárról, Ungvárnémeti Tóth Lászlóról, de az olvasók aligha ismerhetik líránknak ezt az Atlantiszt." (380., *Weöres Sándor: Nádor Tamás beszélgetése a költővel*)

- "Igen, azon igyekeztem, hogy a Psyché kapcsán is, de anélkül is a régi magyar költészetre új láthatási lehetőségeket vetítsek." (411., *Filippinyi Éva rádióbeszélgetése Weöres Sándorral*)

- "Kistokajon született és így feltehető volt, hogy a születési anyakönyvi bejegyzést is megtaláljuk az ottani református parókián. Így is lett. Sokat bújtam a régi magyar szerzőket, közülük egy-kettő egészen kiemelkedő nagyság, szerintem Ungvárnémeti Tóth László is az." (464-465., *Sorsfordító pillanatok: Kabdebó Lóránt beszélgetése Weöres Sándorral és Károlyi Amyval*)

57. JUHÁSZ Béla, *Weöres Sándor: Psyché: "Egy hajdani költőnő" mai vallomása*, Kr, 1993/5, 20-21.

58. Weörestől Weöresről, Szerkesztette: **TÜSKÉS Tibor**, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993.

- Részletek a Psychéből, *Gabónak, kisebb édes ötsémnek; Egy lovász fihoz, Psyché confessioja, Az ítésk, Nap kelte, Ég-víz-föld* (260-264.)

- "A Psyché kötet szerkezete is sokrétű és összetett, merészen újszerű és mondhatni, ismétелhetetlen. Nemcsak a hajdani költőnő – Csokonai és Berzsenyi korának a hajdani megszólaló – verseinek gazdag gyűjteményét foglalja össze, hanem beleilleszkednek a teljes feledésből kimentett Ungvárnémeti Tóth László némely versezetei is, kiegészítve továbbá e különös versegyüttest egy antik tárgyú tragédiával és a kötetnek mintegy negyedét kitevő prózával." (265., Juhász Béla)

- "A Három veréb hat szemmel különben sem az enyém, konzorciális alapon létrejött antológia, Kovács Sándor Iván és Bata Imre mellett még nagyon sokan részt vettek az anyag gyűjtésében, támogatták a munkámat. Kiegészítés, appendix a nagy nemzeti

antológiákhoz, s egyfajta Hangnak a vonulását mutatja be, amit jó ideje nem hallunk már." (270., Domokos Mátyás)

- Weöres Sándor *Ungvárnémeti Tóth László emlékére* című költeménye (311-313.)

59. TÓTH Sándor, *Weöres Sándor és Ungvárnémeti Tóth László*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XXVII, 1993, 81-93.

60. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Bp., Argumentum, 1993, 65-68.

61. Ineke Molenkamp-Wiltink, *A női perspektíva szerepe Weöres Sándor Psyché és Esterházy Péter Tizenkét hattyúk című művében*, Je, 1994/6, 533-543.

62. SZILÁGYI Márton, *Kritika és irodalomtörténet avagy miért érdemes XIX. századi szövegeket olvasnunk.* = Sz. M., *Kritikai berek*, Bp., Balassi, 1995, 16.

- „A Toldy Ferenc-i irodalomtörténeti kánon máig legerőteljesebb felülvizsgálatát ugyanis – jellemző módon – egy költő végezte el, Weöres Sándor, a *Három veréb hat szemmel* című antológiával. Szöveggyűjteményének értékhierarchiájában ugyanis *nem* a Toldy szentesítette nemzeti klasszikusok kerültek a csúcsra, hanem például Kalmár György, Ungvárnémeti Tóth László és Karay Ilona. Közülük Ungvárnémetit már korábban, a *Psychével* előfutárrá avatta.”

63. HORVÁTH Györgyi, *Tapasztalás, hitelesség, referencialitás: A Psyché és a Csokonai Lilit ért kritikáról*, Lit, 1998/4, 417-427.

UTÓSZÓ

A későbbiekben a disszertációt három olyan fejezettel feltétlenül ki kell egészíteni, amelyek a mostani szerkezetet megbontották volna. A kortársi fogadtatásról és a filológiáról készült dolgozatok számát már nem szükséges szaporítani, csupán a tanulmányokban szereplő részkérdések pontosítását, az adatok felülvizsgálatát és a szükséges stilisztikai javításokat kívánom elvégezni. A hiányzó értekezések mindegyike a szépíró és teoretikus Ungvárnémeti tevékenységéhez kapcsolódik:

1. A *Hatások és források: Ungvárnémeti Nárcisz-drámája* című elemzés négy fontosabb téma köré csoportosul. Először a drámának és az 1816-os kötetben szereplő költeményeknek az egymáshoz való viszonyát vizsgálom, majd a második fázisban Ungvárnémeti tragédiáját Klopstock, Seneca és Euripidész szövegeivel vetném össze. Mindeközben alkalom nyílna arra is, hogy Ungvárnémeti drámaesztétikai gondolkodását is feltárjam: Tóth László Kazinczynak küldött egyik első levelében (1814. március 29., *KazLev.* XI. 304-306.) a műnem kapcsán példaképeiként a fent megnevezett szerzőket említi, továbbá elméleti stúdiumaként Eschenburg *Aestheticáját* jelöli meg. A drámaírásnak néhány alapvető sarkkövét is megnevezi: a darab meghatározott számú felvonásból álljon, a fontosabb szereplőknek nem kell feltétlenül az első felvonásban megjelenniük, tüzes jellemeket és indulatokat kíván festeni. Az elemzés harmadik pillérét a *Nárciszban* előforduló szövegtípusok (sirató- és virágének, epithalamium, ima, dal stb.) és néhány részkérdés (a szerzői utasítások és a kiadvány végén szereplő glosszák összevetése, a szereplők rejtőzködő magatartása, a főhős körüli ige- és állapotinstrukciók, stb.) vizsgálata adja. Végezetül a dráma kortársi fogadtatására térnek ki, ugyanis az 1816-ban közölt tragédia különleges voltára már az első olvasók is felfigyeltek, elegendő csupán Kazinczynak Kölcseyhez küldött levelére utalni: „... olly valami, aminek nem tudok mását. Egész lapok a szóllások benne, sok verbiage, sok declamatio, kevés handlung. A' Prolog excellens és antik ízlésű.” (*KazLev.* XI. 333.)

2. A *kolligátum további, cikluson kívüli darabjai:* első lépésben a *Niza-* ciklushoz hasonlóan szükségesnek látszik a kéziratnak a kritikai kiadások szabályzata

szerinti átírása. Ennek a feladatnak az elvégzése során a kutatóknak egy komoly nehézséggel kell szembenéznük, ugyanis a kolligátum második felében bizonytalan szerzőségű, vélhetően Kézy Mózes életművébe tartozó szövegek is találhatóak. Elemzésre vár a *Toldalék* cím alá foglalt, két kisebb terjedelmű elbeszélés (*A megáldoztatott Gerlitze*, az *Egy jeles Szűznek a' Halála*, valamint az utóbbi szöveghez szorosan kapcsolódó *A' Sírja felett* című költemény). Ugyanígy vizsgálni szükséges a kolligátumban az egy újabb *Elő Szóval* bevezetett, három fejezetbe foglalt verseket és prózai darabokat. A gyűjteménynek az egyértelműen Ungvárnémetihez kötődő része a vélhetően az édesanyjához szóló, 1810-ben Sárospatakon keletkezett, három énekből álló, *A kriptá az az ama nagy Elizának örök-émlékezete a' halálos Fiúi Szívben...* című, mértékes sorokban írt eposszal zárul.

3. A teoretikus Ungvárnémeti: a szerző filozófiai, irodalomesztétikai, műfajelméleti, nyelvészeti és verstani tájékozódása című tanulmányban a korszak első két évtizedének megváltozott esztétikai tájékozódásából érdemes kiindulni: egyidejűleg hatnak Arisztotelész tanai és a modern esztétikát-filozófiát megalapozó német irányzatok szerzői (Baumgarten, Sulzer, Jean Paul, Kant, Schlegel-fivérek, Winckelmann, Bouterwek, Eschenburg). Tóth László elméleti tájékozódásának feltárásához a folyóiratokban publikált műfajelméleti írásai és recenziói (pl. Ertseikritika, Perecsényi Nagy László Tibull-fordításáról írt bírálata) mellett az 1816-os kötet felütésében olvasható Czinke Ferenchez írt episztola és a kiadvány végén közölt glosszák, valamint az 1818-as bilingvis könyv egyes műfaji csoportjaihoz mellékelte jegyzetapparátus értelmezése alapvetőnek látszik. A Pesti Egyetem professzorával váltott költői levél homlokterében a nyelvújítás kérdése, nevezetesen az újítás és szokás ellentétpárja áll: míg Ungvárnémeti a nyelv szükséges változtatása mellett érvel, vagyis Kazinczy nézeteit zengi, addig Czinke egy hagyományos, maradi álláspontot képvisel. Ungvárnémetinek a Tudományos Gyűjteményben és a Hasznos Multságokban közzétett írásai korszerű stúdiumok és új ízlés jegyében születtek: meghatározásaihoz – miként azt Fenyő István is részletesen kifejti – Bouterwek *Aesthetik* című értekezését használja, bár gondolatmenetében Eschenburg *Entwurf einer Theorie und Literatur...* (Berlin-Stettin, 1783.) című könyvének a nyomai is felfedezhetőek. A műfajelméleti írások közül kiemelkedik a *Szonett* című, ugyanis a

magyar gondolkodók közül elsőként ő ismertette a műfajt. A *Románc* című értekezésében a német teoretikusok gondolatmenete nehezebben azonosítható, ugyanis Bouterwekkel és Eschenburggal szemben nála nem válik hangsúlyossá a műfajnak az epikához és lírához egyaránt kötődő jellege. Ungvárnémeti teoretikus dolgozatainak elemzésekor a Pindarosz-tanulmányt és az Ertsei-recenziót a teljesség igényével érdemes feltárni, ugyanis elméleti képzettségének lényegesebb elemei azokból bonthatóak ki a legrészletesebben: míg az előbbi tanulmányban Herder, Stahl, Home, Leibnitz és Schlegel jelenti a háttérrel, addig 1817-től – miként arra Tóth Sándor is utalt már – egy újfajta tájékozódás nyomán halad, s bírálata (további két másik írásával együtt) Kant hatását mutatja. Kritikájában kortársát a *Philosophia* nyelve, szerkezeti felépítése és szemlélete miatt marasztalja el, s mindeközben a kanti tanok alapvető állításait mondja újra.

IV. FELHASZNÁLT IRODALOM

ELŐSZÓ

1. RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892.
2. TÓTH Sándor Attila, „Az istenülés dicsősége”: *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.

I/1. UNGVÁRNÉMETI NIZA-KÖTETE FEJLŐDÉSTÖRTÉNETI ÉS KOMPOZÍCIÓS-IMITÁCIÓS SZEMPONTBÓL

1. BARÓTI Dezső, *Lilla, avagy egy poétai román.* = B. D., *Árnyékban éles a fény: Irodalmi tanulmányok*, Bp., Gondolat, 1980, 193-264.
2. BARÓTI Dezső, *Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez.* = *Miért szép? A magyar líra Csokonaitól Petőfiig*, szerk. KULIN Ferenc és MEZEI Márta, Bp., Gondolat, 1975, 61-78.
3. BÍRÓ Ferenc, *Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805).* = B. F., *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994, 399-437.
4. BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok 1785-1848*, Bp., Akadémiai, 1963.
5. J.C. COOPER, *Illustriertes Lexikon der traditionellen Symbole*, Wiesbaden, Drei Lilien Verlag, 1986.
6. CSETRI Lajos, *Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez*, Itk, 1973/6, 687-697.
7. CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth László pályakezdése*, Új Holnap, 1996, március, 10-15.
8. CSIKÓS Zsuzsanna-FÁY Zoltán, *Ungvárnémeti Tóth ismeretlen versei*, Föv.Ktár Évk., Bp., 1994, XXIII, 19-25.
9. CSOKONAI VITÉZ Mihály *Költemények 1785-1790*, kiad., jegyz., bevez. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1975, I, 323-349.
10. CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Lilla*, S. a. r.: Vargha Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1979.
11. CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Lilla*, S. a. r., DEBRECZENI Attila, Bp., Ikon, 1996, 28-51. (Matúra-sorozat)
12. *Csokonai Vitéz Mihály poétai munkái* (benne: VARGHA Balázs, *Csokonai verseinek első kiadása*), szerk. VARGHA Balázs, Bp., Akadémiai, 1974.
13. FENYŐ István, *Kisfaludy Sándor*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 96-187, 188-219.
14. GERGYE László, *Múzsák és Gráciák között: Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet*, Bp., Universitas, 1998.
15. Robert GRAVES, *A görög mítoszok*, Bp., Európa, 1970.
16. HOPPÁL Mihály-JANKOVICS Marcell-NAGY András-SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Bp., Helikon, é.n.
17. HORVÁTH János, *Hír három virágénekről.* = H. J., *Tanulmányok*, Bp., Egyetemi Könyvkiadó, 1997², I, 72-83.
18. JÁNOSI Ferenc, *A Sárospataki Református Főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig*, Debrecen, 1941.
19. JUHÁSZ Géza, *Csokonai zsenéi*, It, 1955/1, 1-17.
20. KALLÓS Ede, *Görög-római vallástörténet és mitológia*, Bp., Cserépfalvi, 1936.³
21. *Kazinczy Ferenc levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1901-1910, XI-XX.
22. KERÉNYI Károly, *Görög mitológia*, Bp., Gondolat, 1977.

23. KLINDA Mária, *Bemutatjuk a Szüry-gyűjteményt*, Könyvtáros, 1985/10, 619-621.
24. MEZEI Márta, *Dalköltészetünk a felvilágosodás korában*, ItK, 1969/2-3, 220-242.
25. NEMES NAGY Ágnes, *Csokonai Vitéz Mihály: A Magánossághoz.* = N. N. Á.-LENGYEL Balázs, *A tünékeny alma*, Pécs, Jelenkor, 1995, 11-28
26. RÁCZ Lajos, *Kazinczy és a sárospataki főiskola*, Debrecen, 1931.
27. RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892.
28. REMETE László, *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története*, kiad. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp., 1966, 94-95.
29. SINKÓ Ervin, *Lilla, az édes szerelem.* = S. E., *Csokonai életműve*, Novi Sad, Fórum, 1965, 141-177.
30. SZAUDER József, *Sentencia és pictura: A fiatal Csokonai verstípusairól.* = Sz. J., *Az estve és az álom*, Bp., Szépirodalmi, 1970.
31. SZAUDER József, *A magyar szentimentalizmus problémái.* = Sz. J., *Az estve és az álom*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 57-91.
32. SZAUDER József, *A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a felvilágosodás magyar irodalmában.* = Sz. J., *Az estve és az álom*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 92-122.
33. SZENTKÚTY Pál, *A Fővárosi Könyvtár Szüry-gyűjteménye*, Magyar Könyvszemle, 1943/4, 407-412.
34. SZILÁGYI Ferenc, *Egy ismeretlen Lilla-vers töredéke s a Lilla-ciklus filológiai és érzelmi hitele.* = Sz. F., *Csokonai művei nyomában*, Bp., Akadémiai, 1981, 286-343.
35. SZÜRY Dénes, *Száz év (Irodalom – nyelvfejlődés: Bessenyeitől a kiegyezésig 1767-1867. és Széchenyi kora és az önvédelmi harc 1825-1867.)*, Bp., 1907.
36. *A Szüry-gyűjtemény katalógusa*, szerk. KLINDA Mária, Bp., 1987.
37. TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, *Mitológia*, Bp., Szépirodalmi, 1968.⁶
38. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dalokban*, Kézirat, Sárospatak, 1808-1810. (Szüry-gyűjtemény, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)
39. UNGVÁR-NÉMETI Tóth László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.
40. VARGHA Balázs, *A "Zöld codex"*, ItK, 1953, 111-162.
41. ZENTAI Mária, „Érzékeny dalok” vagy „poétai román?”: *Csokonai Lilla-ciklusának kötetkompozíciója*, A.Univ.Szeg.hist.litt., XXV, 1988, 91-108.

I/2. REFLEXIÓ ÉS ÖNREFLEXIÓ: AZ 1816-OS (VERSEI) ÉS AZ 1818-AS (GÖRÖG VERSEI: MAGYAR TOLMÁCSOLATTAL) KÖTETEK MAGYAR NYELVŰ KÖLTÉMÉNYEI

1. ALSZEGHY Zsolt, *Faludi Nemes ember-ének magyar rokonai*, It, 1943, 68-80.
2. ANONYMUS, *A magyarok cselekedetei*, ford.-utószó-jegyz. VESZPRÉMY László, Bp., Osiris, 1999, 7-86.
3. ARISZTOTELÉSZ, *Retorika*, ford. utószó, jegyz. ADAMIK Tamás, Bp., Gondolat, 1982.

4. BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI-XVIII. században*, Bp., Akadémiai, 1971.
5. BERZSENYI Dániel, *A versformákról*. = *B.D. művei*, szerk. OROSZ László, Bp., Századvég, 1994, 238-247.
6. BORBÉLY Szilárd, *Mitsoda a bölcs? Ungvárnémeti Tóth László egy episztolájáról*, StudLitt, red. István BITSKEY et Attila TAMÁS, Debrecen, 1991, 20-29.
7. CSAPODI Csaba, *Két világ határán: Fejezet a magyar felvilágosodás történetéből*, Századok, 1945, 85-137.
8. CSERNÁTONI Gyula, *A magyar óda-költés története a legrégebbi időktől Vörösmartyig*, Figyelő, 1882, XII, 321-347. és XIII, 12-44.
9. CSETRI Lajos, *Ungvárnémeti Tóth László Pindaros tanulmánya*. = CS. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 287-290.
10. CSETRI Lajos, *Kazinczy irodalomszemlélete*. = CS. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 104-215.
11. CSETRI Lajos, *A magyar irodalmi nyelvújítás harcai és Kazinczy*. = CS. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 11-103.
12. CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Az epopoeáról közönségesen*. = CS. V. M., *Prózai művek*, szerk. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1987, 266-279.
13. CSOKONAI VITÉZ Mihály, *A magyar prosodiáról*. = CS. V. M., *Prózai művek*, szerk. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1987, 279-292.
14. CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Jegyzések és értekezések az Anákreoni dalokra*. = CS. V. M., *Prózai művek*, szerk. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1987, 298-313.
15. *EPIKUROS legfontosabb filozófiai tanításai*, ford. KÖVENDI Dénes és SÁROSI Gyula, Bp., Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1994.
16. Johann Joachim ESCHENBURG, *Handbuch der klassischen Literatur*, Berlin und Stettin, 1783, 143-155, 259-266, 304-312.
17. FENYŐ István, *Kazinczy tanítványainak útja az imitáció elvtől az eredetiségig*. = F. I., *Az irodalom reszpublikájáért 1817-1830*, Bp., Akadémiai, 1976, 41-46.
18. FÖLDI János, *A' versírásról*, szerk. ÁDÁMNÉ RÉVÉSZ Mária, bevez. és jegyz. a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium 1961-62. évi IV/b. osztályának munkaközössége, Bp., Tankönyvkiadó, 1962.
19. FRIED István, *A neoklasszicista óda Kelet-Közép-európai megújulásának kérdése*. = *Tanulmányok Dobossy László 70. születésnapjára*, szerk. GYIVICSÁN Anna, Bp., 1980, 141-148.
20. Robert GRAVES, *Görög mítoszok*, Európa, Bp., 1970.
21. Edith HAMILTON, *Görög és római mitológia*, ford. KÖVES Viktória, Bp., Holnap, 1992.
22. HEGEDÜS Géza, *Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820)*. = H. G., *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Bp., Móra Ferenc, 1976, 112-114.
23. HELVETIUS, *Az emberről: Értelmi képességeiről és neveltetéséről*, ford. KIS János, Bp., Tankönyvkiadó, 1962, 167-226.

24. HELVETIUS, *A szellemről a társadalomhoz való viszonyában.* = *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, vál., utószó, jegyz. LUDASSY Mária, Bp., Gondolat, 1975, 403-437.
25. HOLBACH, *Az egyetemes morál, avagy az ember kötelességei, természetére alapozva: Előszó.* = *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, vál., utószó, jegyz. LUDASSY Mária, Bp., Gondolat, 1975, 344-365.
26. HORATIUS *összes művei*, ford. BEDE Anna, Bp., Európa, 1989.
27. *Ism., A' Miveltség becse, 's a' haza' szeretetének nemes volta*, EM, 1817, VIII. füzet
28. *Ism., A' deák poésisről*, Mindenés Gyűjtemény, 1791/5, 36-39.
29. *Ism., A' meséről, vagy költött-beszédről*, Mindenés Gyűjtemény, 1791/5, 352-355.
30. *Ism., A' meséről, vagy poétikai históriáról*, Mindenés Gyűjtemény, 1791/5, 342-349.
31. JÁNOSI Béla, *Aesthetika*, kiad. a Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1914.
32. *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1901-1910, XI-XX.
33. KAZINCZY Ferenc, *Szonett.* = K. F., *Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok*, kiad. SZAUDER Mária, Bp., Szépirodalmi, 1979, 804-813.
34. KÉZAI Simon, *A magyarok cselekedetei*, ford. BOLLÓK János, utószó-jegyz. VESZPRÉMY László, Bp., Osiris, 1999, 83-173.
35. KIS János, *A' régi görögök erköltseinek és szokásainak, vagy vallásbeli, polgári, hadi és házi rendtartásainak leírása Eschenburg szerint*, Posonban, Wéber Simon Péter betűivel, 1809.
36. KOVÁCS Sándor, *"Bátran! míg az Apoll szent tüze fűt, 's hevít..."*, Acta Iuvenum: Sectio Litteraria, Szeged, 1987, 5-25.
37. LÁCZAI SZABÓ József, *Halhatatlanság' Oszlopa vagy-is némelly halotti versek, melyeket Pápai Professer korában készített...*, Vátzon, Nyom. Máramarosi Gotlíb Antál', 1807.
38. LÁCZAI SZABÓ József' S. Pataki Ref. Predikator és Professor Predikátiójának első darabja..., S. Patkon, Nyomtatott Nádaskay András által, 1813.
39. LÁCZAI SZABÓ József, *Kisdedek' katekizmus, az az: A keresztyén hitnek és kegyességnek fő ágazatai...*, Nagyegyeden, nyomtatott a' Ns. Ref. Kollégium' betűivel Vízi István által, 1834.
40. G. E. LESSING *válogatott esztétikai írásai*, utószó és vál. BALÁZS István, Bp., Gondolat, 1982.
41. MATOLAY Katalin, *Ungvárnémeti Tóth László költészetének, drámájának, elméleti írásainak megítélése* (szakdolgozat, kézirat), Pécs, 1997.
42. NAGY Endre, *A magyar esztétika története: Felvilágosodás és reformkor*, Bp., Kossuth, 1983.
43. NÉGYESY László, *A mértékes magyar verselés története*, kiad. a Kisfaludy-Társaság, Bp., 1892, 163-165.
44. OROSZ László, *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1980.
45. PAIS István, *A görög filozófia*, Bp., Gondolat, 1982, 501-561.
46. PÉCZELI József, *Meséi*, kiad. Dr. TAKÁTS Sándor, Bp., Aigner Lajos Kiadója, 1887.

47. PINDAROS, ford. CSENGERY János, Bp., Globus Nyomdai Műintézet, 1929.
48. PLUTARKHOSZ, *Pürrhosz-Caius Marius.* = P., *Párhuzamos életrajzok*, Bp., Magyar Helikon, 1978, II, 87-188.
49. [PONORI] THEWREWK Árpád, *Egy magyar mint görög versíró*, NyK, 1876, 443-480.
50. PUKÁNSZKY Béla, *Herder intelme a magyarsághoz*, EPhK, 1921, 35-39, 83-90.
51. RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892.
52. Jean-Jacques ROUSSEAU, *Értekezések és filozófiai levelek*, szerk. LUDASSY Mária, Bp., Magyar Helikon, 1978.
53. ROZGONYI József, *Drágalátos részekből össze-állított Ditsőség koronája...*, Pesten, Trattner Mátyás betűivel, 1797.
54. SALZER Béla, *Az epigrammáról*, Figyelő, 1884, XVII, 241-255.
55. August Wilhelm SCHLEGEL, *Levelek a költészetről, a versmértékről és a nyelvről.* = A. W. SCHLEGEL-F. SCHLEGEL, *Válogatott esztétikai írások*, Bp., Gondolat, 1980, 69-120.
56. Lucius Annaeus SENECA, *A lelki nyugalomról*, ford. BOLLÓK János, Bp., Seneca, 1997.
57. Lucius Annaeus SENECA, *A nagylelkűségről: Nero császárnak*, ford. utószó, jegyz. SZŐKE Ágnes, Bp., Seneca, 1997.
58. Lucius Annaeus SENECA, *Az élet rövidségéről*, ford. BOLLÓK János, Bp., Seneca, 1997.
59. SENNOVICZ Mátyás, *Worte eines Erziehers, an alle gute Eltern...*, h. n., 1799.
60. SHAFTESBURY, *Értekezés az erényről és az emberi értelemről*, ford. ANIOT Judit, Bp., Kossuth, 1994.
61. SZAJBÉLY Mihály, *Ungvárnémeti Tóth László episztolái.* = *Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 172-185.
62. SZÁLLÁSI Árpád, *Egy különös medikus-költő Kazinczy köréből*, OrvHetilap, 1978/8, 480-481.
63. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A XVIII. század végi magyar költészet főbb típusai.* = Sz. M. M., *Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 37-74.
64. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Berzsenyi verstípusairól.* = Sz. M. M., *Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 96-115.
65. SZÉP János, *Aesthetika avagy a jó ízlésnek a' szépség Filozofiájából fejtegetett tudománya*, Budán, Landerer Katalin betűivel, 1794.
66. *Sztoikus etikai antológia*, szerk. STIGER Kornél, Bp., Gondolat, 1983.
67. TARNAI Andor, *Egy tibetinek álcázott laikus erkölcsstan a XVIII. századi magyar irodalomban*, ItK, 1958, 177-186.
68. TÓTH Sándor, *Ungvárnémeti Tóth László poézisének bölcséleti vonatkozásairól*, A.Univ.Szeg.hist.litt. XXVII, 1991, 33-49.
69. TÓTH Sándor Attila, „Az istenülés dicsősége”: *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.
70. TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, *Mitológia*, Bp., Gondolat, 1968.

71. TURÓCZI-TROSTLER József, *Kersztény Seneca: Fejezetek a kései humanizmus európai és magyarországi történetéből*, EPhK, 1937, 25-75.
72. UNGVÁR-NÉMETI TÓTH László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.
73. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.
74. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Szonett*, HaszMul, 1817/ I/ 16, 121-123.
75. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A Románc*, HaszMul, 1817/ I/ 20, 153-155.
76. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Elégia*, HaszMul, 1817/ I/ 48, 376-378.
77. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Költeményes levél*, HaszMul, 1817/ I/ 50, 396.
78. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Rondeau és Triolet*, HaszMul, 1817/ II/ 21, 160-162.
79. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Epigramma*, HaszMul, 1818/ I/22, 169-173.
80. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, TudGyűjt, 1818/ VI/ 54–89.
81. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Epopéja és Dramma különbsége*, HaszMul, 1819/ I/ 16, 122-124.
82. VAJDA György Mihály, *Lessing*, Bp., Művelt Nép, 1955, 137-177.
83. VERSEGHY Ferenc, *A magyar nyelv törvényeinek elemzése III: A magyar művészi nyelv felhasználása (Budán, 1817.)*, Szolnok, Versegly Ferenc Megyei Könyvtár, 1973.
84. VOLTAIRE, *Filozófiai ÁBÉCÉ*, ford. GYERGYAI Albert, vál-utószó RÉZ Pál, jegyz. FERENCZI László, Bp., Európa, 1983.
85. Vojtech ZAMAROVSKY, *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban*, ford. és kiad. FALVAY Alfréd, Bp., Móra, 1970.
86. ZOLNAI Béla, *Epikus románc, dalrománc*, EPhK, 1856/3, 207-221, 1856/4, 353-376, 1857/1, 23-32.

I/3. AZ UNGVÁRNÉMETI-LÍRA HELYE A FELVILÁGOSODÁS KORÁNAK MAGYAR IRODALMÁBAN

1. BARÓTHI SZABÓ Dávid, *Új mértékre vett külömb' verseknek három könyvei*, Kassán, Landerer Mihály betűivel, 1777.
2. BÉCSY Ágnes, *Magány és közösség: Berzsenyi 1808-as pálya- fordulatainak értelmezéséhez. = Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 186-206.
3. BÉCSY Ágnes, *„Halljuk, miket mond a lekötött kalóz”: Berzsenyi-versek elemzése, értelmezése*, Bp., Korona Nova, 1998.²
4. *BERZSENYI Dániel verseinek kiadatlan összövegei*, S.a.r. MERÉNYI Oszkár, Bp., 1938.
5. *BERZSENYI Dániel összes művei: Költemények*, szerk. MERÉNYI Oszkár, Bp., Akadémiai, 1979.
6. BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994, 261-292, 363-371, 388-398.
7. BORBÉLY Szilárd, *A Vanitatum vanitas szövegvilágáról*, Fehérgyarmat, 1995.

8. CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 10-288.
9. CSETRI Lajos, *Kazinczy „A tanítványa”-a*, ItK, 1969/2-3, 258-264.
10. CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 216-218.
11. CSOKONAI Vitéz Mihály, *Jegyzések és említések a Dayka verseire.* = CS. V. M., *Prózai művek*, szerk. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1987, 473-482.
12. DÁVIDHÁZI Péter, *A vanitatum vanitas és a magyar kritika.* = „A mag kikél”..., szerk. TAXNER-TÓTH Ernő, Bp.-Fehérgyarmat, 1990.
13. Dayka Gábor *versei*, szerk. ÓNODI Irén, Miskolc, Felsőmagyarország, 1993.
14. *Deákös költők: Rájnisi, Baróti Szabó, Révai versei*, szerk. CSÁSZÁR Elemér, Bp., Franklin-Társulat, 1914.
15. FENYŐ István, *Kisfaludy Sándor*, Bp., Akadémiai, 1961, 220-258.
16. FRIED István, *A lírikus Katona József: „Világokat álmod a világ határára”*, Forrás, 1991/1, 53-58.
17. FRIED István, *Az „érzékeny” Kazinczy Ferenc*, ItK, 1984/2, 150-162.
18. FRIED István, *„...törpe növény a cedrusos erdőn”: Kis János 1814-15-ös verses kötete.* = *Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 159-171.
19. FRIED István, *Kis János klasszicizmusa*, Soproni Szemle, 1974, 345-351.
20. FRIED István, *Stílustörékvések a XVIII. század végén: Kis János almanachjai*, ItK, 1979, 577-588.
21. GÁLOS Rezső, *Kisfaludy Sándor Lizája*, ItK, 1938/1, 19-30.
22. GERGYE László, *Múzsák és Gráciák között: Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet*, Bp., Universitas, 1998.
23. *Geszner’ Idylliumi*, ford. KAZINCZY Ferenc. = *Válogatás a magyar szentimentalizmus korának kedvenc olvasmányaiából: Érzelmes históriák*, vál.-szerk. LÖKÖS István, Bp., Magvető, 1982, 205-355.
24. HORVÁTH János, *Kisfaludy Sándor*, Bp., 1936, 58-65, 76-84.
25. *In memoriam Dayka Gábor*, szerk. GORTVAY Erzsébet, Ungvár-Bp., Intermix, é. n.
26. KATONA József *versei*, kiad. OROSZ László, Bp., Szépirodalmi, é. n.
27. KAZINCZY Ferenc *válogatott művei*, kiad. SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960., I, VII-CXXXVI. (Szauder József előszava)
28. KAZINCZY Ferenc, *Dayka élete.* = KAZINCZY Ferenc *válogatott művei*, szerk. SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 158-176.
29. KIS János’ *versei*, kiad. KAZINCZY Ferenc, Pesten, Trattner János Tamásnál, 1814.
30. KISFALUDY Sándor, *Regék a magyar elő-időből*, Bp., Magvető, 1978.
31. KÖLCSEY Ferenc, *Recenzió Dayka Gáborról.* = KÖLCSEY Ferenc *összes művei*, szerk. SZAUDER József, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 431-433.
32. LÖKÖS István, *Kazinczy 1813-as Dayka-kiadásának korabeli fogadtatása.* = L. I., *Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1984, 37-60.
33. LUKÁCSY Sándor, *Kölcsey: Vanitatum vanitas.* = *Remény s emlékezet*, szerk. TAXNER-TÓTH Ernő-MERVA Mária, Bp.-Fehérgyarmat, 1990.

34. *A magyar klasszicizmus: Válogatás*, szerk. GERGYE László, Bp., Unikornis, 1996, 169-172.
35. *Magyar költők 18. század*, vál. MEZEI Márta, Bp., Szépirodalmi, 1983.
36. MÁRTON László, *Porba húzott grádicson: Katona József lírájáról*, Forrás, 1991/1, 47-52.
37. MÁRTON László, *Az önmagában rejtőzködő alany: Katona József lírájáról*, Tiszatáj, 1995/9, 46-51.
38. MEZEI Márta, *Felvilágosodáskori líránk Csokonai előtt*, Bp., Akadémiai, 1974, 84-190.
39. MEZEI Márta, *A kiadó "mandátuma"*, Debrecen, Kossuth, 1998.
40. OROSZ László, *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1980.
41. RÉVAI Miklós *elegyes versei s néhány apróbb kötetlen írásai*, Pozsonban, Loewe Antal betűivel, 1787.
42. ROHONYI Zoltán, *Az „én” és a „magam” = R. Z., „Úgy állj meg itt, pusztán”*: Közelítés XIX. századi irodalmunkhoz: *Esszék és tanulmányok*, Balassi, Bp., 1996, 190-200.
43. RÓNAY György, *A virti lantos: Baróti Szabó Dávid*. = R. GY., *Balassitól Adyig*, Bp., Magvető, 1978, 133-183.
44. SZAUDER József, *A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a felvilágosodás magyar irodalmában*. = Sz. J., *Az estve és az álom*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 92-122.
45. SZAUDER József, *Veteris vestigia flammae: Kazinczy szerelme*. = Sz. J., *Az estve és az álom*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 347-432.
46. SZILÁGYI Márton, *A „titkos bú” poétája? Dayka Gábor kanonizálásának kérdőjelei*. = *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijárat, 2000, 73-88.
47. Taxner-Tóth ERNŐ, *Kölcsey és a magyar világ*, Bp., Akadémiai, 1992, 149-198.
48. Újhelyi Dayka GÁBOR' *versei*, öszveszedte 's kiadta barátja KAZINCZY Ferenc, Pest, Trattner Mátyásnál, 1813.
49. VIRÁG Benedek' *Poétai munkái*, Pesten, Trattner Mátyás' betűjével, 1799.
50. VIRÁG Benedek *válogatott művei*, szerk. LÖKÖS István, Bp., Szépirodalmi, 1980.
51. WALDAPFEL József, *Virág Benedek és a fiatalok*. = W. J., *Irodalmi tanulmányok*, Bp., 1957, 225-233.

II/1. A BEAVATÁS KÁNONJA ÉS A SZERZŐI NÉV SZEREPE KAZINCZY KÖRÉBEN AZ 1810-ES ÉVEK VÉGÉIG

• Kultuszelmélet:

1. Ernst CASSIRER, *Kultusz és áldozat*. = *Kultusz és áldozat: A német esszé klasszikusai*, szerk. SALYÁMOSY Miklós, Bp., Európa, 1981, 599-613.
2. DÁVIDHÁZI Péter, *"Isten másodszülöttje": A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Bp., Gondolat, 1989.
3. DÁVIDHÁZI Péter, *A hatalom eredetmondái Petőfi utóéletében*, ItK, 1990/3, 341-359.
4. FÁBRI Anna, „...Újra érez, újra él e hon”: *A Kazinczy-ünnep*, Műhely, 1992/6, 55-58.

5. FODOR Géza, *Egy irodalomkutatói szempont elsőszülöttje: Megjegyzések Dávidházi Péter „Isten másodszülöttje” című könyvéhez*, ItK, 1991/1-2, 200-214.
6. KALLA Zsuzsa, *Irodalmi relikviák-világi relikviák: A Petőfi-relikviák története. = Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*, szerk. KALLA Zsuzsa, Bp., A PIM Könyvei, 1994, 67-90.
7. KARAFIÁTH Judit, *Az eltűnt Proust-kultusz nyomában*, ItK, 1990/3, 377-386.
8. KARAFIÁTH Judit, *Proust et ses initiés hongrois. = La littérature et ses cultes*, publié par Péter DÁVIDHÁZI et Judit KARAFIÁTH, Bp., Argumentum, 1994, 227-236.
9. KESERŐ Katalin, *A kultusz köztes helye Kazinczy magyarországi kultuszának tükrében. = Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*, szerk. KALLA Zsuzsa, Bp., A PIM Könyvei, 1994, 35-45.
10. KISS József, *A szibériai legenda mint a naív népi Petőfi-kultusz terméke*, ItK, 1990/3, 323-340.
11. MARGÓCSY István, *Líra és kultusz*, 2000, 1989/július, 44-46.
12. MARGÓCSY István, *A magyar irodalom kultikus megközelítései*, ItK, 1990/3, 288-312.
13. Marc MARTIN, *Villon, Ce Hongrois ou l'édification du culte de François Villon en Hongrie*, Bp., Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1995, 8-22.
14. MEZEI Márta, *A kultikus ünnepléstől az irodalomtörténeti elemzésig*, ItK, 1990/3, 313-322.
15. PRAZNOVSZKY Mihály, *Az irodalmi kultusz és a múzeum*, Irodalomismeret, 1995/augusztus, 42-46.
16. PRAZNOVSZKY Mihály, *"A szellemdiadal ünnepei": A magyar irodalom kultikus szokásrendje a XIX. század közepén*, Bp., Mikszáth, 1998.
17. R. TAKÁCS Olga, *Gyóni Géza kultusza szülőföldjén a hatvanas-hetvenes években. = Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*, szerk. KALLA Zsuzsa, Bp., A PIM Könyvei, 1994, 153-162.
18. SARGINA Ludmilla, *Exegi monumentum: Puskin kultusza*, ItK, 1990/3, 369-376.
19. SZILASI László, *A Jókai-szakirodalom kultikus paradigmája*, ItK, 1992/1, 24-49.
20. SZILASI László, *Sejtések (A Jókai-szakirodalom ellenőrizhető kijelentéseinek latens paradigmája)*, ItK, 1993/4, 621-649.
21. TAKÁCS Ferenc, *"Ő egy felejthetetlen tökéletű Genie!": Dávidházi Péter: "Isten másodszülöttje": a magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Kortárs 1990/5, 120-127.
22. TAKÁCS Ferenc, *Mise és karnevál: A Joyce-kultusz rítusai*, ItK, 1990/3, 387-399.
23. TÓTH László, *A „literátor”-hagyományok élesztése Téten és a Kisfaludy-kultusz*, Irodalomismeret, 1995/augusztus, 86-90.
24. TVERDOTA György, *József Attila keserű megdicsőülése*, ItK, 1990/3, 360-368.
- **Közösség**
25. Michel FOUCAULT, *L'archéologie du savoir*, Paris, Gallimard, 1969.
26. Michel FOUCAULT, *A diszkurzus rendje*, ford. TÖRÖK Gábor, Holmi, 1991/7, 868-889.

27. Peter C. GOLDMARK, *A kommunikáció és a közösség.* = *Kommunikáció* 2, szerk. HORÁNYI Özséb, Bp., 1978, II, 207-220.
28. John G. GUMPERZ, *A nyelvi közösség típusai.* = *Társadalom és nyelv*, szerk. PAP Mária és SZÉPE György, Bp., Gondolat, 1975, 151-168.
29. Dell HYMES, *A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata.* = *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*, szerk. PLÉH Csaba, SÍKLAKI István és TERESTYÉNI Tamás, Bp., Gondolat, 1991, II, 86-132.
30. PATAKI Ferenc, *A kiscsoportkutatás elméleti problémái.* = *Csoportlélektan*, szerk. PATAKI Ferenc, Bp., Gondolat, 1969, 7-44.
31. Ronald WARDHAUGH, *Szociolingvisztika*, ford. PAP Mária, szerk. PLÉH Csaba, Bp., Osiris-Századvég, 1995, 9-24.
32. WESSELY Anna, *A kultúra szociológiai tanulmányozása.* = *A kultúra szociológiája*, szerk. WESSELY Anna, Bp., Osiris, 1998, 7-27.
- **A felvilágosodáskori művészettörténet**
33. CENNERNÉ Wilhelmb Gizella, *Új portréműfajok a 18. századi magyarországi festészetben*, Ars Hungarica, 1982/2, 167-177.
34. CSATKAI Endre, *Kazinczy és a képzőművészetek*, Bp., 1983.
35. D. BUZÁSI Enikő, *A lengyel „Szarmata portré” és Közép-Kelet-Európa*, MÉ, 1982/3, 233-238.
36. D. BUZÁSI Enikő, *Régi magyar arcképek*, Kiállítás: Tata, 1988. május-augusztus és Szombathely, 1988. szeptember-október
37. ECSEDI István, *A rézmetszés művészete a debreceni Református Kollégiumban*, Debrecen, 1931.
38. FEJŐS Imre-KOREK József, *A Magyar Nemzeti Múzeum története*, Bp., 1983.
39. GULYÁS József, *Kazinczy, mint gyűjtő*, Debreceni Szemle, 1932/július, 272-278.
40. LYKA Károly, *A táblabíró világ művészete: Magyar művészet 1800-1850*, Bp., Corvina, 1981³
41. MELLER Simon, *A magyar művészet kialakulása a XIX. század első felében*, Művészet, 1911, 174-186.
42. PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története: A XVI. századtól 1850-ig*, Bp., 1951.
43. RÓZSA György, *Kazinczy Ferenc a művészetben*, MÉ, 1957/2-3, 174-192.
44. RÓZSA György, *A történelmi képcsarnok legszebb festményei*, Bp., Magyar Helikon-Corvina, 1977, 5-22.
45. SINKÓ Katalin, *Kazinczy Ferenc és a műgyűjtés*, Ars Hungarica, 1983/2, 269-276.
46. SZABÓ Péter, *Kazinczy portré-esztétikája*, Ars Hungarica, 1983/2, 277-282.
47. SZABOLCSI Hedvig, *Művészet Magyarországon 1780 és 1830 között: Jegyzetek egy kiállítás rendezése közben*, Művészet, 1980/június, 18-19.
48. SZATMÁRI Gizella, *Ferenczy István, „A’ Művész” pályaképehez*, MÉ, 1991/1-2, 82-91.
- **Kazinczy Ferenc**
49. MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Bp., Argumentum, 1994.

50. CSETRI Lajos, *Kazinczy irodalomszemlélete*. = Cs. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 104-215.
51. CSETRI Lajos, *A magyar irodalmi nyelvújítás harcai és Kazinczy*. = Cs. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 11-103.
52. FRIED István, *A neoklasszicista fordulat*. = F. I., *Utak és tévutak*, Bp., Magvető, 1989, 89-113.
53. FRIED István, *Goethe és Kazinczy...*, It, 1989, 229-265.
54. KAZINCZY Ferenc *válogatott művei*, S. a. r., SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960, VII-CXXVI.
- **Csokonai Vitéz Mihály**
55. BÍRÓ Ferenc, *Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805)*. = B. F., *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994, 399-437.
56. BÍRÓ Ferenc, *Főhadnagy Fazekas úr – Fazekas Mihály (1766-1828)*, It, 1992/4, 653-679.
57. BORBÉLY Szilárd, *Ahogy Kölcsey olvassa Csokonait*. = *Folytonosság vagy fordulat?: A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth, 1996, 344-352.
58. CSETRI Lajos, *Néhány előzetes megjegyzés Kölcsey kritikáihoz*. = CS. L., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 239-253.
59. DEBRECZENI Attila, *Csokonai, az újrakezdések költője*, Debrecen, Kossuth, 1993.
60. DOMBY Márton, *Csokonai élete*, S. a. r., VARGHA Balázs, Bp., Magvető, 1955.
61. FAZEKAS Mihály *összes művei*, szerk. JULOW Viktor és KÉRY László, Bp., Akadémiai, 1955, II, 311-346.
62. FENYŐ István, *Kölcsey kritikái és fogadtatásuk*, It, 1973, 338-355.
63. GYALUI Farkas, *A megtámadott Kazinczy*, ItK, 1895, 187-190.
64. HORVÁTH János, *Csokonai és költőbarátai*, Bp., 1926, 75-84.
65. JULOW Viktor, *Fazekas Mihály*, Bp., Szépirodalmi, 1982, 140-184, 310-335.
66. JULOW Viktor, *Csokonai Vitéz Mihály*, Debrecen, Csokonai, 1991.
67. KARDOS Albert, *Csokonai s az Árkádia-pör*, ItK 1933/1, 97-99.
68. *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1901-1910, XI-XX.
69. KÖLCSEY Ferenc, *Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítélések*. = KÖLCSEY Ferenc *összes művei*, szerk. Szauder József, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 401-413.
70. MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Bp., 1994, 5-22, 39-42,
71. PÁL József, *A neoklasszicizmus poétikája*, Bp., Akadémiai, 1988, 159-169.
72. *Pennaháborúk: Nyelvi és irodalmi viták 1781-1826*, szerk. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1980, 396-448, 626-630.
73. ROHONYI Zoltán, *Domby Márton és a romantikus Csokonai-kép*. = R. Z., *A magyar romantika kezdetei*, Bukarest, Kriterion, 1975, 192-200.

74. ROHONYI Zoltán, *Kölcsey Ferenc életműve*, Kolozsvár, 1975, 71-77.
75. SZAUDER József, *Génius száll...= Sz. J., A romantika útján*, Bp., Szépirodalmi, 1961, 224-247.
76. SZAUDER József, *Az éj és a csillagok: Tanulmányok Csokonairól*, Bp., Akadémiai, 1980.
77. SZILÁGYI Ferenc, *Csokonai művei nyomában*, Bp., Akadémiai, 1982.
78. TÓTH Orsolya, *Tokaji és slivovicza – Az Árkádia-pör és Kazinczy ízlés-felfogása*, Szépliteratúrai ajándék, 1997, 1-2, 84-99.
79. VARGHA Balázs, *Csokonai Vitéz Mihály*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 79-95.
80. WÉBER Antal, *Kazinczy és Csokonai*, It, 1981, 747-753.
- **Dukai Takács Judit**
81. AJKAY István, *Dukai Takács Judit*, Keresztyén Igazság, 1936, 119-120.
82. ANDRÁSSY Béla, *Malvina*, Fővárosi Lapok, 1872. nov. 23., 1172-1173.
83. *Az én képem: Dukai Takács Judit válogatott versei*, vál. és szerk. PAPP János, Sárovar, 1988.
84. BADICS Ferenc, *Dukai Takács Judit 1795-1836*, Koszorú, 1882/VII, 228-255.
85. BALLA Ignác, *Az első magyar költőnő: Dukai Takács Judit*, Új Idők, 1910/ I, 24-25,
86. BÁNHEGYI Jób, *A "magyar Sappho" élete.* = B. J., *Magyar írónők*, Bp., 1939, 37-41.
87. CSÁNYI László, *A kalitkába zárt madár*, Kortárs, 1983/1, 93-105.
88. *DUKAI TAKÁCH Judit élete és munkái*, közl. VADÁSZ Norbert, Bp., 1909.
89. ÉHEN Gyula, *Dukai Takács Judit*, Szombathelyi Lapok, 1894/17, 1-2.
90. FÁBRI Anna, *"A szép tiltott táj felé": A magyar írónők története a két századforduló között (1795-1905)*, Bp., Kortárs, 1986.
91. F. HENTALLER Mariska, *Dukai Takács Judit.* = F. H. M., *A magyar írónőkről*, Bp., 1889, 50-57.
92. GÁLOS Rezső, *Kisfaludy Sándor és Dukai Takács Judit*, Győri Szemle, 1942, 68-70.
93. HALÁSZ Gábor, *Magyar költőnők.* = H. G., *Tiltakozó nemzedék: Összegyűjtött írások*, Bp., Magvető, 1981, 290-297.
94. HEGEDŰS Ferenc, *"Halhatatlanná leendő leánya az éneknek"*, Vasi Szemle, 1967, 458-464.
95. HORVÁTH János, *Berzsenyi és íróbarátai*, Bp., Akadémiai, 1960, 275-286.
96. ISM., *Tudós Magyar Asszonyok*, Honművész, 1833. augusztus 11.
97. NAGY Benő-SÁRVÁRY Elek, *Dukai Takács Judit.* = N. B.-S. E., *Magyar hölgyek életrajzai*, Debrecen, 1861, 245-253.
98. PINTÉR Jenő, *Régi magyar írónők*, Jövők 1928/4, 12-15.
99. PINTÉR Jenő, *Dukai Takács Judit (1795-1836)*, Kultúra, 1912. január 10., 12-14.
100. R. KOVÁCS Rózsa, *Dukai Takács Judit élete és költészete*, Bp., 1972.
101. RÉCSEY Viktor, *Dukai Takács Judit*, Sopron, 1886.
102. SIMONFFY András, *Dániel és Judit*, Kortárs, 1992/7, 79-83.
103. SOLT Andor, *A magyar Sappho*, Új Idők, 1836. április 19., 627.
104. TOLDY Ferenc, *Dukai Takács Judit.* = T. F., *Magyar költők élete*, Pest, 1872, II, 131-136.

105. ZSOLDOS Benő, *Lantpengető asszonyok*, Nemzeti Újság, 1938. június 12, 4.

• **Berzsenyi Dániel**

106. *Berzsenyi Dániel verseinek kiadatlan összövegei*, S.a.r. MERÉNYI Oszkár, Bp., 1938.

107. *Berzsenyi Dániel összes művei: Költemények*, szerk. MERÉNYI Oszkár, Bp., Akadémiai, 1979, 184-215.

108. BÉCSY Ágnes, *Magány és közösség: Berzsenyi 1808-as pálya- fordulatainak értelmezéséhez. = Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 186-206.

109. CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 10-288.

110. CSETRI Lajos, *Néhány előzetes megjegyzés Kölcsey kritikáihoz. = CS. L., Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 239-253.

111. CSETRI Lajos, *Kazinczy baráti körének irodalomszemlélete. = CS. L., Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 104-215. FENYŐ István, *Kölcsey kritikái és fogadtatásuk*, It, 1973, 338-355.

112. KÖLCSEY Ferenc, *Berzsenyi Dániel versei. = KÖLCSEY Ferenc összes művei*, szerk. SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 420-430.

113. KÖLCSEY Ferenc, *Emlékbeszéd Berzsenyi Dániel felett. = KÖLCSEY Ferenc összes művei*, szerk. SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 723-733.

114. MEZEI Márta, *Kérdőjelek a Kölcseynek tulajdonított kritika és antikritika körül*, ItK, 1992/1, 71-81.

115. ROHONYI Zoltán, *Adalékok a kritika élettanához. = R. Z., "Úgy állj meg itt pusztán": Közelítés XIX, századi irodalmunkhoz: Tanulmányok és esszék*, Bp., Balassi, 1996, 254-271.

116. WALDAPFEL József, *Berzsenyi megítélésének kérdéséhez*, ItK, 1936, 348-359, 446-456.

• **Virág Benedek**

117. BÍRÓ Ferenc, *A szent öreg Virág Benedek. = B. F., A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994, 388-398.

118. CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 216-218.

119. *Döbrentei Gábor levele Berzsenyi Dánielhez*, 1829. szeptember 12. = *Bersenyi Dániel összes művei*, Toldalék levelekkel, Közre bocsátá, DÖBRENTEI Gábor, Budán, 1842.

120. GARZÓ Béla, *Virág Benedek élete és irodalmi működése*, Kecskemét, 1900.

121. KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete. = Kazinczy Ferenc válogatott művei*, S. a. r. MEZEI Márta, Bp., Szépirodalmi, 1979.

122. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Virág Benedek. = K. D., Látjátok, feleim*, S. a. r. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1976, 90-92.

123. LÖKÖS István, *Virág Benedek. = LÖKÖS István, Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1984, 126-145.

124. MEZEI Márta, *Virág Benedek és a Magyar századok*. = VIRÁG Benedek, *Magyar századok*, S. a. r. MEZEI Márta, Bp., Magvető, 1983, 409-433.
125. RÓNAY György, „A szent öreg”. = R. Gy., *Kutatás közben*, Bp., Magvető, 1974, 74-78.
126. SZALAY Gyula, *Virág Benedek élete és művei*, Figyelő, 1888, 99-118, 281-287.; 1889, 348-366, 30-45, 112-123.
127. SZAUDER József, *Ihletek, múzsák Virág és Berzsenyi között*. = Sz. J., *Az estve és az álom*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 270-296.
128. TOLDY Ferenc, *Virág Benedek*. = T. F., *Irodalmi arcképek*, S. a. r. LÖKÖS István, Bp., Szépirodalmi, 1985, 56-67.
129. *Virág Benedek válogatott művei*, szerk. és bevez. LÖKÖS István, Bp., Szépirodalmi, 1980, 5-23.
130. WALDAPFEL József, *Virág Benedek és a fiatalok*. = W. J., *Irodalmi tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1957, 225-233.

II/2. "ÉNEKELSZ, S HÁNY ÉRTI MAGAS DALOD ?" A KAZINCZY-KÖR UNGVÁRNÉMETI-OLVASATA

1. BACSO Béla, *A megértés művészete - a művészet megértése*, Bp., Magvető, 1989.
2. BAJZA JÓZSEF, *Az epigramma teóriája (1828)* = B. J., *Munkái*, Pest, é. n, 9, 117-185. (174-175.)
3. Hans BLUMENBERG, *Aspekte der Epochenschwelle: Cusaner und Nolaner*, Frankfurt am Main, 1982.
4. CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990.
5. DÖBRENTEI Gábor levelei Berzsenyi Dánielhez. = *Bersenyi Dániel összes művei: Toldalék levelekkel*, kiad. DÖBRENTEI Gábor, Budán, 1842.
6. DÖBRENTEI Gábor és KÖLCSEY Ferencz leveleiből, *Élet és Literatúra*, 1827/II, VII. rész.
7. DÖBRENTEI Gábor levele Buczy Emilhez (Andrásfalván, Januárus utolsóján 1812.), közl. JANCsó Elemér. = *Döbrentei Gábor levelei Buczy Emilhez és Horváth Endréhez*, ItK, 1943, 48-50.
8. T.T. ERCSEI Dániel Deb. Prof. *észrevételei Philosophiai munkájának, 's más munkák recensiója eránt*, TudGyűjt, 1818/ IV, 129-131.
9. Erneuerte Vaterländische Blätter für den Oesterreichischen Kaiserstaat 1819, 62 és 63. (aug. 4. és aug. 7.) számú melléklete (Chronik der Oester. Literatur)
10. FENYŐ István, *Az irodalom respublikájáért 1817-1830*, Bp., Akadémiai, 1976.
11. H. G. GADAMER, *Igazság és módszer: Egy filozófiai hermeneutika vázlata*, ford. BONYHAI Gábor, Bp., Gondolat, 1984.
12. *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1901-1910, XI-XX.
13. HORVÁT István, *Ungvár-Németi Tóth László Versei*, HazKülfTud 1816. január 17 (5.) Toldaléka.
14. ISM., *Nekrológ*, HazKülfTud, 1820/ II/ 35, 269-270.
15. KAZINCZY Ferenc, *Ungvár-Németi Tóthoz*, Zsebkönyv, kiad. Igaz Sámuel, Bécsben Pichler Antalnál, 1821, 11.

16. KÖLCSEY Ferenc összes művei, S.a.r., SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 46-47. (A Jegyváltó), 47-48. (Ábránd), 48-49. (Szemere Pálhoz).
17. KÖLCSEY Ferenc összes művei, S.a.r., SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Szépirodalmi, Bp., 1960, III.
18. MEZEI Márta, Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben, Bp., Argumentum, 1994.
19. ROHONYI Zoltán, Döbrentei Gábor: stúdium és szerepartikuláció. = R. Z., "Úgy állj meg itt pusztán": Közelítés XIX. századi irodalmunkhoz: Tanulmányok és esszék, Bp., Balassi, 1996, 88-96.
20. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban, Lit, 1992/2, 119-133.
21. SZEMEREI SZEMERE Pál munkái: Válogatott levelek (1809-1859.), szerk. SZVORÉNYI József, Bp., 1890, III.
22. THAISZ (András): UNGVÁR-NÉMETI Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal, TudGyűjt, 1818/ XII, 97-100.
23. TERHES Sámuel, Tükröcske egy ficzko-poéta számára, Pest, 1816.
24. Michael TITZMANN, Skizze einer integrativen Literaturgeschichte und ihres Ortes in einer Systematik der Literaturwissenschaft. = M. TITZMANN (Hrsg.), Modelle des literarischen Strukturwandels, Tübingen, Niemeyer, 1991.
25. T. K.: Kihalt tudósok és írók, TudGyűjt, 1821/ II, 110-111.
26. Tudományos Jelentés Ungvár-Németi Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal. Pesten Trattner János Tamás betűivel. 1818 nyolczadrétben. 170 lap., Magyar Kurír, 1819, I. szám 7-8.
27. UNGVÁR-NÉMETI Tóth László Görög Versei Magyar Tolmácsolattal, Pesten, Trattner János betűivel, HazKülfTud, 1818. július 18.
28. UNGVÁRNÉMETI Tóth levelei Gróf Mailath Jánosnak. = KOLOS István, Mailath János, Bp., 1938, 181-184.
29. Ungvárnémeti Tóth László Görög versei Magyar Tolmácsolattal. Trattner bet. 1818. 8. 192. lap. Trattner János Tamásnál készült Új Könyvek, TudGyűjt, 1818/ VII, 135.
30. WALDAPFEL József, Berzsenyi megítélésének kérdéséhez, ItK, 1936, 348-359, 446-456.

II/3. RÉGIEK ÉS ÚJAK VITÁJA: TERHES SÁMUEL ÉS UNGVÁRNÉMETI POLÉMIÁJA

1. ALVINCZI Péter, Magyarország panaszainak megoltalmazása. = ALVINCZI Péter, Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből, kiad. HELTAI János, Bp., Európa, 1989, 7-91.
2. BITSKEY István, Hitviták tüzeiben, Bp., Gondolat, 1978.
3. BITSKEY István, Humanista erudíció és barokk világkép, Bp., Akadémiai, 1979, 133-156.
4. Christian Friedrich BLANCKENBURG, Versuch über den Roman, Hgs. Eberhard LÄMMERT, Stuttgart, Metzler, 1965, Előszó.
5. B. L., Nyelvfigúrák, Muzáron, 1833, I. füzet, 220-227.
6. BOILEAU, L' art poétique, Paris, Librairie Larousse, 1972.

7. BOILEAU, *A költészetéről*. = ERDÉLYI János, *Filozófiai és esztétikai írások*, ford. ERDÉLYI János, szerk. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1981, 744-783.
8. P. R. BRUMROY, *Le Theatre des Grecs*, Amsterdam, 1732, 102-103, 185-195, 198-199, 201-204.
9. BUCZY Emil, *A' görög genie kifejlődése' okainak sajdítása*, EM, 1817, VIII. füzet, 135-157.
10. BUCZY Emil, *A' Tragoedia' legfőbbje a' görögöknél 's mostani állapota*, EM, 1817, IX. füzet, 3-36.
11. CSÁSZÁR Elemér, *A magyar irodalmi kritika története: A szabadságharcig*, kiad. Kisfaludy-Társaság, Bp., 1925.
12. CSETRI Lajos, *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfilozófiai alapjairól*. = *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. SZAUDER József-TARNAI Antal, Bp., Akadémiai, 1974, 229-279.
13. CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 154-155, 272-285, 287-290.
14. DÁVIDHÁZI Péter, *Elméleti kiindulópont egy kritikusi életmű vizsgálatához*. = DÁVIDHÁZI Péter, *Hunyt mesterünk: Arany János kritikusi öröksége*, Bp., Argumentum, 1994², 9-71.
15. DÖBRENTEI Gábor, *Eredetiség 's jutalomtétel*, EM, 1814, I. füzet, 142-162.
16. DÖMÖTÖR Sándor, *Helytörténeti adalékok a nyíri drámákról és poétáikról*, Szabolcs Szatmári Szemle, 1973, augusztus, 70-82.
17. FENYŐ István, *Az irodalom reszpublikájáért 1817-1830.*, Bp., Akadémiai, 1976, 42-46, 185-203.
18. FÉNYFALVI KARDOS Adorján, *Versegi Ferentznek megtsalatkozott illetlen motskolódásai a' tiszta magyarságban*, Pesten, Trattner Mátyás betűivel, 1806, 7-28.
19. Bernard le Bovier de FONTENELLE, *Elmélkedés a régiekről és a modernekről*. = FONTENELLE, *Beszélgetések a világok sokaságáról*, ford. LAKATOS Mária, Bp., Magyar Helikon, 1979, 157-182.
20. FÖLDI János, *A' versírásról*, szerk. ÁDÁMNÉ RÉVÉSZ Mária, bevez. és jegyz. a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium 1961-62. évi IV/b. osztályának munkaközössége, Bp., Tankönyvkiadó, 1962.
21. GRÁCIÁN, *Az életbölcseesség kézikönyve*, ford. GÁSPÁR Endre, Bp., Magyar Helikon, 1984.
22. H. J., *Gömöri, és rimaszombati Református pap Terhes Sámuelnek félszázados papsága ünnepénél tisztelgő hallgatói emlékéül 1859. Tavasz hó 28., Hölgyfutár, 1859. május 19., 497-498.*
23. J. H. HERDER, *Shakespeare*. = *Kultusz és áldozat: A német esszé klasszikusai*, ford. KAJTÁR Mária, szerk. SALYÁMOSY Miklós, Bp., Európa, 1981, 25-49.
24. HOLBACH, *Az egyetemes morál, avagy az ember kötelességei, természetére alapozva: Előszó*. = *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, vál., utószó, jegyz. LUDASSY Mária, Bp., Gondolat, 1975, 344-365.
25. HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, 70-71.

26. HORVÁTH János, *A reformáció jegyében: A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete*, Bp., Gondolat, 1957², 70-78, 359-365.
27. Ism., *Egy költő halt meg*, Magyar Sajtó: Politikai Hírlap, 1863. január 22, 67.
28. Ism., *Irodalom és Művészet: Eltekinthetiünk még Nagyfaluba is*, Szabolcs: Vegyes tartalmú heti lap, 1872. december 1, 3.
29. Ism., *Terhes Sámuel emlékezete*, Házi Kincstár: Protestáns családi lap, 1863. május 14, 146-153.
30. Ism., *Nekrológ*, Hölgyfutár, 1863. január 22, 79.
31. H. R. JAUSS, *Az irodalomtörténet, mint az irodalomtudomány provokációja*, ford. BERNÁTH Csilla, Helikon, 1980/1-2, 8-39.
32. *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad, VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1904-1910, XIV-XVII, XX.
33. KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története: A kezdetektől 1898-ig*, Bp., Akadémia, 1991, 125-203.
34. KIS János, *A' régi görögök erköltseinek és szokásainak, vagy vallásbeli, polgári, hadi és házi rendtartásainak leírása Eschenburg szerint*, Posonban, Wéber Simon Péter betűivel, 1809, 15-32, 50-60, 160-165.
35. *A klasszicizmus*, szerk., vál., ford. RÓNAY György, Bp., Gondolat, 1978³, 144-183.
36. KORNIS Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*, Bp., 1927, II, 326.
37. G. E. LESSING, *Hamburgi dramaturgia (1767-1768)*. = G. E. LESSING *válogatott esztétikai írásai*, utószó és vál. BALÁZS István, Bp., Gondolat, 1982, 375-537.
38. MAGYARI István, *Az országokban való sok romlásoknak okairól*, S. a. r. KATONA Tamás, utószó MAKKAI László, Bp., Magyar Helikon, 1979.
39. *Magyarország vármegyéi és városai: Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, é. n. [1903], 40.
40. NAGY Pál gömöri esperes, *Gömör: Vegyes tartalmú Heti-közlöny*, Rozsnyói Híradó, 1883/45, 2.
41. *Ódák Horátz Mértékeinn*, írta: NAGY Ferentz Sáros Pataki H. Professor, 's a' Jénai Mineralógiai Társaságnak betsületbéli Tagja, Kassán, Ellinger János' betűivel, 1807, I-VIII, 243-275.
42. PÁZMÁNY Péter, *Felelet az Magyar István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére, Öt szép levél, Alvinci Péter feleleteinek megrostálása, Az kálvinista prédikátoroknak ingyenes erkölcsű tökéletességének tüköre*. = PÁZMÁNY Péter művei, vál., jegyz. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1983, 5-25, 169-196, 223-256, 309-328.
43. PONORI THEWREWK József, *Magyarok születésnapjai: Második közlés, a' múltat és jelent illető: Három rézmetszettel*, Pozsonyban, Schmidt Antal betűivel, 1846, 122.

44. *Protocollum Togatum subscoribentium 1799*. K. e. I. 1. számozatlan 19. oldal. = A Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára (Sárospatak).
45. RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága*, Sopron, 1892, 36.
46. Friedrich SCHLEGEL, *A görög költészet tanulmányozásáról*. = A. W. SCHLEGEL-F. SCHLEGEL, *Válogatott esztétikai írások*, Bp., Gondolat, 1980, 121-189.
47. SOMOGYI Gedeon, *Értekezés a' magyar verselés módjáról, és fordításokról*, Veszprém, özv. SZÁMMER Mihályné betűivel, 1819, 3-63.
48. SZAJBÉLY Mihály, *"Régiék" és "újak" a XVIII. század második felének magyar irodalmában*, ItK, 1985/3, 330-342.
49. SZEMERE Pál, *Tárgy és nyelv a költésben*. = Szemerei Szemere Pál munkái, szerk. SZVORÉNYI József, Bp., Franklin-Társulat, 1980, II, 7-13.
50. [SZENTGYÖRGYI József-SOMOGYI Gedeon], *Mondolat sok bővítémmel és egy kiegészített új szótárral együtt (Dicshalom, 1813.)*. = *Pennaháborúk: Nyelvi és irodalmi viták 1781-1826.*, ö. á., szöv. gond., jegyz. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1980. 451-498.
51. SZINYEI Gerzson, *Kazinczy Ferenc három levele*, ItK, 1892, 401-408.
52. SZINNYEI József, *Terhes Sámuel*. = SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, kiad. HORNYÁNSZKY Mór, Bp., 1914, XIV, 27-28.
53. SZ. N., *Terhes Sámuel*, VU, 1863. június 7., 1-2.
54. TARNAI Andor, *A deákos klasszicizmus és a Milton-vita*, ItK, 1959/1, 67-83.
55. TELEKI József, *A' régi és új költés különbségeiről*, TudGyűjt, 1818/ II, 48-73.
56. TELEKI László, *A' magyar Vers-szerzés Mesterségéről szóló Gondolatai*, TudGyűjt, 1819/ I, 17-49.
57. TERHES Sámuel, *Ziza, vagy az én tüzem: Ötven eredeti magyar dalokban*, Pest, 1811.
58. TERHES Sámuel, *Tükröske egy ficzkó-poéta számára, Első darab azon esetre ha a' Ficzkó nem szelídül*, Pest, 1816.
59. TERHES Sámuel, *R'i mocén tárítve vagy újra amalgámazott üvegtáblácska*, Pest, 1819.
60. TERHES Sámuel, *Mi akadályoztatja a többek köz't tudománybeli tökéletesedését a' Magyaroknak*, Felső Magyar-Országi Minerva, 1825/12, 495-501.
61. TERHES Sámuel, *Szúrony: Epigrammi költemények, Három könyvekben*, Kassa, 1844.
62. Terhes Sámuel. = *Magyar irodalmi lexikon*, főszerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, III, 340.
63. Terhes Sámuel. = *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994, III, 2073.
64. T. I., *Az Eskiűvés, szomor (szomorú) Játék öt felvonásban...*, TudGyűjt, 1817/ VI, 86-94.
65. *Tompa Mihály levele Terhes Sámuel rimaszombati ref. lelkész és espereshez*. = *Tompa Mihály két levele*, közl. SZINYEI Gerzson, Figyelő, 1886, I, 314-315.

66. TÓTH Sándor Attila, „Az istenülés dicsősége”, *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.
67. /TRENCSÉNYI/-WALDAPFEL Imre, „Görög tragédiánk” egykorú bírálója, *EPhK*, 1930, 70-75.
68. UNGVÁR-NÉMETI TÓTH László, *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.
69. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.
70. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, *TudGyűjt*, 1818/ VI/ 54–89.
71. UNGVÁRNÉMETI Tóth levelei Gróf Mailath Jánosnak. = KOLOS István, *Mailath János*, Bp., 1938, 181-184.
72. VERSEGHY Ferenc, *A magyar nyelv törvényeinek elemzése III: A magyar művészi nyelv felhasználása (Budán, 1817.)*, Szolnok, Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, 1973.
73. WALDAPFEL József, *Berzsenyi megítélésének kérdéséhez*, *ItK*, 1936, 348-359, 446-456.
74. WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 448-450.
75. ZOVÁNYI Jenő, *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*, Bp., Akadémiai, 1977, 273-303.

II/4. WEÖRES SÁNDOR PSYCHÉJE A FELVILÁGOSODÁS ÉS KANONIZÁCIÓ SZEMSZÖGÉBŐL

- Ungvárnémeti szerzői bibliográfiájából a Weöres Sándor hagyományteremtése c. rész anyagai, továbbá:

1. BALASSA Péter, *A mint B*, Jelenkor, 1989, 677-680.
2. *Berzsenyi Dániel művei*, S. a. r., OROSZ László, Bp., Századvég, 1994.
3. DEBRECZENI Attila, *Csokonai, az újrakezdekés költője*, Debrecen, Kossuth, 1993, 56-60.
4. *Dukai Takách Judit élete és munkái*, közl. VADÁSZ Norbert, Bp., 1909.
5. SZIGETI Csaba, *A hímfarkas bőre: A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, Pécs, Jelenkor, 1993, 7-20.
6. SZIGETI Csaba, *Az archaizmus zsákutcaja*. = „Szintézis nélküli évek”: *Nyelv, elbeszélés és világkép a harmincas évek epikájában*, szerk. KABDEBÓ Lóránd és KULCSÁR SZABÓ Ernő, Pécs, 1993, 196-208.
7. THOMKA Beáta, *Ars moriendi: Egy magyar haláltánc-ének margójára*. = *Újhold-évkönyv 1990/1*, Bp., Magvető, 1990.
8. TOMPA József, *A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv*, Bp., Akadémiai, 1972.
9. WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött írások*, Bp., Magvető, 1970.
- Intertextualitás:
10. ANGYALOSI Gergely, *Az intertextualitás kalandja*, Helikon, 1996/1-2, 3-9.
11. Gérard GENETTE, *Transztexualitás*, ford. BURJÁN Mónika, Helikon, 1993/4, 82-90.
12. Gérard GENETTE, *Palimpsestes: La littérature au second degré*, Paris, Éditions

- du Seuil, 1982, 7-64.
13. HÓDOSY Annamária, *Száll a hatyú...: Csokonai Lili és az intertextualitás*, Tiszatáj, 1993. október, 57-69.
  14. Jolanta JASTRZEBSKA, *Archaizálás és intertextualitás: Csokonai Lili Tizenhét hatyú*, ItK, 1991, 48-62.
  15. KÁLMÁN C. György, *Te rongyos (elm)élet!*, Bp., Balassi, 1998, 113-200.
  16. KÁLMÁN C. György, *A kis népek kánonjainak vizsgálata*, Helikon, 1998/3, 251-260.
  17. Julia KRISTEVA, *A szövegstrukturálás problémája*, ford. KOVÁCS Tímea, Helikon, 1996/1-2, 14-22.
  18. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Csokonai Lili: Tizenhét hatyú*, Kortárs, 1987/12, 159-164.
  19. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Poesis memoriae: A lírai mnemotechnika és a kulturális emlékezet „újraírása” Kovács András Ferenc verseiben*, Kortárs, 1994/6, 70-89.
  20. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Intertextualitás: létmód és/vagy funkció?*, It, 1995/4, 495-541.
  21. Ryszard NYCZ, *Az intertextualitás és területei: szövegek, műfajok, világok*, ford. PÁLFALVI Lajos, Helikon, 1993/4, 533-550.
  22. Michael RIFFATERRE, *Az intertextus nyoma*, ford. SEPSI Enikő, Helikon, 1996/1-2, 67-81.
  - **Kánon:**
  23. BEREZKEY Gábor, *Kánon és trópus*, Hel, 1993/3, 361-367.
  24. Matei CALINESCU, *Olvasás és újraolvasás: A megértés térbeli és időbeli modelljei*, ford. KAPPANYOS András, Lit, 1991/1, 1-51.
  25. Italo CALVINO, *Miért olvasunk klasszikusokat?*, Holmi, 1994, 1290-1294.
  26. T. S. ELIOT, *Hagyomány és egyéniség*. = T. S. E., *Káosz a rendben*, szerk.-vál. EGRI Péter, ford. BÓDIS Edit, Bp., Gondolat, 1981, 61-72.
  27. Michel FOUCAULT, *Az irodalom funkciói*, ford. FARKAS Anikó, Helikon, 1995/1-2, 50-53.
  28. Michel FOUCAULT, *A szavak és a dolgok: A társadalomtudományok archeológiája*, Bp., Osiris, 2000.
  29. ROHONYI Zoltán, *Kánon és kanonizáció: A XIX. századi irodalom értelmezési kereteihez*. = *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijarat, 2000, 7-17.
  30. SZAJBÉLY Mihály, *Mire figyelt a Figyelő?: Nyílt, negatív és lappangó kánon a kiegészés utáni évek magyar irodalmában*. = *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijarat, 2000, 177-210.
  31. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban*, Lit, 1992/2, 119-133.
  32. SZILÁGYI Márton, *A „titkos bú” poétája?: Dayka Gábor kanonizálásának kérdőjelei*. = *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijarat, 2000, 73-88.
  33. ZSÉLYI Ferenc, *Az irodalom (mint) a kánon kritikája*, Pompeji, 1992/4, 44-57.
  - **Szerzői név:**
  34. Szergej BULGAKOV, *A tulajdonnév*, ford. BAGI Ibolya, Helikon, 1992/3-4,

437-458.

35. DÁVIDHÁZI Péter, *Egy szerzői név kiválasztása a reformkorban: Franz Karl Joseph Schedeltől Toldy Ferencig*, ItK, 1997/1-2, 123-129.
36. Michel FOUCAULT, *Mi a szerző?*, Világosság, 1987/7 melléklete, 26-35.
37. Michel FOUCAULT, *A diszkurzus rendje*, ford. TÖRÖK Gábor, Holmi, 1991/7, 868-889.
38. GÁCS Anna, *Miért nem elég nekünk a könyv?*, Jelenkor, 1998/1, 49-55.
39. Gérard GENETTE, *A szerzői név*, ford. SALY Noémi, Helikon, 1992/3-4, 523-535.
40. H. NAGY Péter, *A szerző archeológiája: Egy József Attila-sor/szonett iterabilitása*, Lit, 1995/2, 184-191.
41. KÁLMÁN C. György, *Név és beszédaktus*, Helikon, 1992/3-4, 474-477.
42. Viktor ŽMEGAČ, *Az intertextualitás válfajai*, ford. KATONA Tünde és KERÉKES Gábor, Lit, 1991/4, 215-223.

III/1. A NIZA VAGY IS MÁSKÉPPEN A' SENGE SZERELEM DALLOKBAN C. CIKLUS BETŰHÍV ÁTIRATA

1. *Bevezetés a régi magyar irodalom filológiájába*, szerk. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 1997.
2. *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*, A Magyar Tudományos Akadémia textológiai bizottságának közreműködésével összeáll. PÉTER László, Bp., 1988.
3. *A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata*, összeáll. HORVÁTH Károly, Bp., 1962.
4. STOLL Béla, *Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban*, Bp., 1987.
5. *A szövegkiadás új elmélete és gyakorlata*, Helikon, 1989/3-4.

III/2. ADALÉKOK UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ ÉLETRAJZÁHOZ

1. BAJKÓ Mátyás, *Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Bp., Akadémiai, 1976, 9-191.
2. BAZ Megyei Levéltár: *Tabella Censuralis tam prioris, quam posterioris Semestri Anni Scholastici 1818/9.*, továbbá *Tabella informationalis Anni Scholastici 1818/19 posterioris Semestris*. (A Református Gimnázium fondszáma: VIII-55).
3. Bécsi Tudományegyetem Orvosi Karának Levéltára: *Archiv der Universität Wien, Univ. Hauptmatrikel*. Mikrofilm M 11., továbbá Univ. Archiv Wien Med. 9 Nr5 1752-1821, továbbá: *Archiv der Universität Wien, Rigorosumprotokolle Med.* 16. 52.,
4. BENDA Kálmán, *A Kollégium története 1703-tól 1849-ig. = A Sárospataki Református Kollégium: Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, szerk. A Tiszáninnen Református Egyházkerület elnöksége, Bp., 1981, 87-115.
5. BEÖTHY Zsolt, *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*, Bp., 1890, 171.
6. *Borsod Vármegye: Borsod, Gömör és Kishont K. E.E. vármegyék*, szerk. CSIKVÁRI Antal, kiad. A vármegyei szociográfiák Kiadóhivatala, Miskolc, 1839.

7. CSAHIIHEN Károly, *Pest-Buda irodalmi élete 1780-1830*, Bp., 1934, II, 3-127.
8. DÖMÖTÖR Sándor, *Helytörténeti adalékok a nyíri drámákról és poétáikról*, Szabolcs Szatmári Szemle, 1973, augusztus, 70-82.
9. *Egy magyar-hellén költő*, Kelet Népe, 1876, december 29., 1.
10. ELLEND József, *A sárospataki főiskola egy évszázaddal ezelőtt*, Századok, 1914, 597-612, 697-714.
11. *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről: Magyarország ezredéves fennállásának ünneplése alkalmával*, szerk. HÖGYES Endre, Bp., 1869, 16-21, 67-71, 96-97, 232-233, 308-315.
12. *Az Eperjesi egyházkerületi, ág. h. evangélikus Collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajza*, összeáll. VANDRÁK András collegiumi tanár, A jubileum alkalmából kinyomtatni rendelé az iskolai gyűlés, Eperjes, 1867.
13. Eperjes, Állami Kerületi Levéltár (Štátny Oblastný Archív, Prešov): *Matriculae Universae Juventuti Ill[ustrissicni] Collegii District[us] Evang[elicae] Aug[ustanae] Conf[essionis] Eperiess[iensis] Sub Lectoratu Andreae Mayer inchoatae et continuatae. Particula prima Ab Anno 1803-1813.*, számozatlan
14. FEHÉR Erzsébet, *Magyar nyelvű tankönyvek 1777-1848*, Bp., kiad. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, é. n.
15. GECSE Gusztáv, *Az első protestáns és jezsuita iskolák*, Köznevelés, 1996, november 8, 14.
16. GÖMÖRY János, *Az eperjesi ev. Kollégium rövid története (1531-1931)*, A Kollégium négyszázados évfordulója alkalmából írta és kiad. GÖMÖRY János, Prešov, 1933.
17. GULYÁS József, *A Sárospataki Református Főiskola rövid története*, Sárospatak, 1931, 27-55.
18. GULYÁS József, *A Sárospataki Bölcsészeti Akadémia története*, Sárospatak, 1942.
19. GYÖRY Tibor, *Az Orvostudományi Kar története*, Bp., 1936.
20. HEGEDŰS Géza, *Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820) = H. G., A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Móra Ferenc, 1976, 112.
21. HÖRCSIK Richárd, *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617-1777*, Sárospatak, 1998.
22. HÖRK József, *Az Eperjesi ev. Ker. collegium története*, Kassa, 1869, 136-427.
23. ISM., *Nekrológ*, HazKülfTud ,1820/ II/ 35, 269-270.
24. JÁNOSI Ferenc, *A Sárospataki Református Főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig*, Debrecen, 1941.
25. *Kazinczy Ferencz levelezése*, Az MTA Irodalomtörténeti bizottsága megbízásából kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1901-1910, XI-XX.
26. KISS Áron, *Ungvárnémeti Tóth László ismertetéséhez*, Petőfi TársLapja, 1877, I, 237-238.
27. KISS Áron, *A neveléstörténet kézikönyve különös tekintettel Magyarországra*, Pest, 1872, 88-92, 166-178.
28. *A kiskőrői református egyház születési, házassági és halotti anyakönyve: 1750-1789. évig*
29. *A kistokaji református egyház születési, házassági és halotti anyakönyve: 1772-*

1852. évig.

30. KORNIS Gyula, *A sárospataki ref. főiskola tantervei 1790-1820*, Sárospataki Református Lapok, 1927, december 4.
31. KORNIS Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*, Bp., 1927, I, 277-362.
32. KOSÁRY Domokos, *Az oktatásügy a haladó törekvések hullámvölgye idején 1790-1830. = A magyar nevelés története*, szerk. HORVÁTH Márton, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 211-255.
33. KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1980, 94-129.
34. KOSSÁNYI József, *A' honi protestáns iskolák, a' magyar nyelv-mívelés' tekintetében*, Társalkodó, 1839. augusztus' 17.
35. KOVÁCS Gábor, *A Miskolczi Ev. Ref. Főgymnasium története*, kiad. Az ev. Ref. Főgymnasium, Miskolc, 1885.
36. KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, *Weöres Sándor és Ungvárnémeti Tóth László*, Új Holnap, 1996, március, 3-9.
37. KÖDÖBÖCZ József, *Tanítóképzés Sárospatakon: A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada*, Bp., Tankönyvkiadó, 1986, 5-84.
38. KÖDÖBÖCZ József, *Sárospatak a magyar művelődés történetében*, Sárospatak, 1991.
39. *Levéltári ismeretek kézikönyve*, szerk. ENDRÉNYI Ferenc, Bp., 1980.
40. *Magyar írók életrajzgyűjteménye*, összeáll. FERENCZY Jakab és DANIELIK József, Pest, 1856, I, 594.
41. *Magyar irodalmi lexikon*, szerk. VÁNYI Ferenc FÓRIS Miklós és TÓTH András közreműködésével, Bp., [1926], II, 812.
42. *Magyaország levéltárai*, szerk. BALÁZS Péter, Bp., 1983.
43. *Magyarország történeti helységnévtára: Borsod megye (1773-1808)*, szerk. BARSÍ János, Bp.-Miskolc, 1991, 5-17, 46, 168, 186, 203.
44. MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Acta ad Processum Nobilitarem Ladislai Tóth spectantia*.
45. MTA Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*.
46. MALLER Sándor, *Pataki századok*, Sárospatak, 1996.
47. MÉSZÁROS István, *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1948.: Általánosan képző középiskolák*, Bp., Akadémiai, 1988, 50-75, 182-183, 220-222, 246-247.
48. MÉSZÁROS István, *Magyar iskolatípusok 996-1990*, Bp., Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1995.
49. MOLNÁR Aladár, *A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században*, Bp., kiad. az MTA Történeti Bizottsága, Bp., 1881, 310-531.
50. [NÁDUDVARI] GYÖRÝ Tibor, *Az Orvostudományi Kar története*, Bp., 1936.
51. *Pallas Nagy Lexikona: Az összes ismeretek enciklopédiája*, Bp., 1897, XVI, 292.
52. *Pedagógiai Lexikon I-NY*, főszerk. BÁTHORY Zoltán-FALUS Iván, Bp., 1997, 219. (Fehér Katalin: Kézy Mózes)
53. PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom történetének kézikönyve: A legrégebbi időkől Vörösmarty fellépéséig*, Bp., 1921, I, 372.

54. RÁCZ Lajos, *Kazinczy és a sárospataki főiskola*, Debrecen, 1931.
55. RÁKÓCZY Géza, Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága, Sopron, 1892.
56. ROMÁN János, *A Sárospataki Kollégium*, Bp., Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1956.
57. *A Sárospataki ref. Kollégiomnak rövid Históriája, Fő Pátrónusainak, Kúrátorainak, Professorainak és a' közelebbi időbeli Séniorainak Laistromával*, öszveszedte: SZOMBATHI János, S. Patakon, 1827.
58. Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltár (Budapest): *Protecollum Classificationis Medicorum, Chirurgorum, et Pharmacentarum ab Anno 1814/1815 Annum 1817/1818*.
59. SZABÓNÉ FEHÉR Erzsébet, *A Sárospataki református Kollégium 19. század eleji kéziratossantervei*, Levéltári Szemle, 1980, 491-502.
60. SZÁLLÁSI Árpád, *Egy különös medikus-költő Kazinczy köréből*, OrvHetilap, 1978/8, 480-481.
61. SZELÉNYI Ödön, *a magyar evangélikus iskolák története a reformációtól napjainkig: Különös tekintettel a középiskolákra*, Pozsony, 1917.
62. SZIKLAY László, *Pest-Buda szellemi élete a 18-19. század fordulóján*, Bp., kiad. az MTA Irodalomtudományi Intézete és az Argumentum, 1991, 66-189.
63. SZINYEI Gerzson, *A Sárospataki Főiskolai Könyvtár története*, Sárospatak, 1884.
64. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, kiad. HORNYÁNSZKY Mór, Bp., 1914, XIV, 418.
65. TERHES Benjámin, *Rövid Értekezés a' Pesti Orvosi Karról*, TGy, 1821, X, 68-86.
66. TERHES Sámuel, *Tükröcske egy ficzkó-poéta számára*, Pest, 1816.
67. TERHES Sámuel, *R'i mocén tárítve vagy újra amalgámazott üvegtáblácska*, Pest, 1819.
68. Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára (Sárospatak): *Protocollum Togatum subsoribentium 1808. K. e. I. 1. számozatlan*.
69. T. K., *Kihalt tudósok és írók*, TudGyűjt, 1821/ II, 110-111.
70. TOLDY Ferenc, *Ungvárnémeti Tóth László*. = TOLDY Ferenc, *Összegyűjtött munkái: A magyar költők élete II*, kiad. Ráth Mór, Pest, 1871, IV, 88-90.
71. Franz TOLDY, Tóth = T. F., *Handbuch der ungrischen Poesie*, Pest und Wien, 1828, II, 108-110.
72. TÓTH Sándor Attila, „Az istenülés dicsősége”: *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001.
73. *Ungvárnémeti Tóth levelei Gróf Mailath Jánosnak*. = KOLOS István: *Mailath János*, Bp., 1938, 181-184.
74. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Sonett: Báró Fischer István Egri Érsek Ő Exceljához*, HaszMul, 1818/I/12, 89.
75. WALDAPFEL József, *Ötven év Pest és Buda irodalmi életéből 1780-1830*, Bp., 1935, 124-287.
76. WEÖRES Sándor, *Psyché: Egy hajdani költőnő versei*, Bp., Szépirodalmi, 1972.

77. WEÖRES Sándor, *Ungvárnémeti Tóth László (1788-1820.) = W. S., Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 451-453.
78. ZSUPÁN László-BÁNDI Géza, *Iskolánk története. = A 400 éves miskolci Földes Ferenc Gimnázium emlékkönyve. 1560-1960*, szerk. ZSUPÁN László és BÁNDI Géza, Miskolc, 1960, 15-50.

III/3. UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ SZERZŐI BIBLIOGRÁFIÁJA

1. GULYÁS Pál, *A bibliográfia kézikönyve: Bevezetés a könyvészetbe*, I-II, Bp., 1941-1942.
2. *Könyvészeti leírási alapelvek az Irodalomtörténeti Közlemények c. folyóiratban*, összeáll. KECSKEMÉTI Gábor, ItK, 1997/1-2, I-VII. (melléklet)